

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ОЛІЙНИК ОЛЕГ ВАСИЛЬОВИЧ

УДК 614.885(477.83/.86)''19''(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

ДІЯЛЬНІСТЬ ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА У ГАЛИЧИНІ В І ПОЛОВИНІ ХХ СТ.

Галузі знань 03 Гуманітарні науки
Спеціальність 032 «Історія та археологія»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії
Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ О. В. Олійник

Науковий керівник: Бурачок Лілія Василівна, кандидат історичних наук,
доцент

Івано-Франківськ – 2022

АНОТАЦІЯ

Олійник О. В. Діяльність Червоного Хреста у Галичині в I половині ХХ ст. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 032 «Історія та археологія» – Держаний вищий навчальний заклад «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». – Івано-Франківськ, 2022.

Дисертаційне дослідження присвячене функціонуванню цілого ряду структур Червоного Хреста на території Галичини впродовж першої половини ХХ ст. та специфіці їхньої взаємодії з місцевим населенням, духовенством та органами влади. У дисертації також проаналізовано вплив суспільно-політичних подій на функціонування досліджуваних організацій і розвиток червонохресного руху. Вперше здійснено спробу комплексно дослідити розвиток Червоного Хреста не тільки як окремої організації, а й як цілісне явище, та сприйняття його в суспільстві. Автор намагається проаналізувати якомога більшу кількість моделей (варіантів) функціонування червонохресних структур. Актуальність теми зумовлена широкою зацікавленістю діяльністю гуманітарних організацій не тільки в мирний час, а й в умовах військових дій та під час масштабного поширення епідемічних захворювань.

Проаналізовано стан розробки теми в історіографії, встановлено, що у вказаних хронологічних і територіальних рамках ця проблема є практично не висвітленою в науковій літературі. Більшість наукових праць пов'язаних з тематикою дослідження торкаються тільки певних окремо взятих організацій Червоного Хреста. Серед таких досліджень, слід відзначити цілий ряд статей та дисертаційні дослідження В. О. Ореховського, О. В. Чистякова присвячених діяльності Російського товариства Червоного Хреста; статті В. Трембіцького, в яких розглядається функціонування Українського Червоного Хреста (УЧХ) в період ЗУНР; праці М. А. Срібної, Л. В. Онишко, Г. Стародубець, в яких

висвітлюються особливості діяльності радянського товариства Червоного Хреста та підпільного Українського Червоного Хреста.

Джерельну базу дослідження складають матеріали фондів цілого ряду архівних установ. Відомості про роботу Російського Червоного Хреста (РЧХ) знаходяться у Центральному державному історичному архіві України, м. Київ. Цінні свідчення містяться у внутрішній документації Польського Червоного Хреста (ПЧХ). Великий масив документів присвячених діяльності ПЧХ в Галичині зберігається у фондах Державного архіву Львівської області. Діяльність червонохресних структур у Галичині в 20-х рр. ХХ ст. розглянута в матеріалах Центрального державного історичного архіву України, м. Львів у фонді 462 «Український Горожанський Комітет». Аналіз матеріалів зазначених установ дозволяє зробити максимально об'єктивну оцінку ефективності роботи Польського Червоного Хреста з позицій як польської, так і української сторони.

Певні матеріали присвячені молодіжним структурам даної організації знаходяться у Державному архіві Івано-Франківської області. В цьому ж архіві міститься один з найбільш інформативних комплексів документів про діяльність радянського Червоного Хреста – фонд р-366 «Станіславський Обласний Комітет товариства Червоного Хреста УРСР». Проте він обмежується рамками цієї області. Фрагментарні дані, які свідчать про загальні риси притаманні для роботи радянського Червоного Хреста знаходяться в Центральному державному архіві громадських об'єднань України. Цінні свідчення про діяльність товариства в межах Галичини і УРСР зберігаються в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України. У цьому архіві також є документи, в яких висвітлено роботу Українського Червоного Хреста в період ЗУНР та підпільного Червоного Хреста в лавах УПА. Певні відомості про особливості функціонування таких структур нами було знайдено у матеріалах допитів членів Червоного Хреста, які знаходяться в Архіві Управління Служби Безпеки України в Івано-Франківській області.

Менше відомостей про місцеві структури Червоного Хреста розташовано в Державному архіві Тернопільської області. Значна кількість інформації, присвяченої діяльності Червоного Хреста після 1939 р. міститься у фондах Державного архіву в Перемишлі (Archiwum Państwowe w Przemyślu), проте, території на яких діяли описані структури були досить обмеженими. Великий масив документів про УЧХ в УПА розміщений в Електронному архіві Українського визвольного руху.

Під час підготовки дослідження опрацьовано публікації в таких тогочасних періодичних видання: «Діло», «Kurjer Lwowski», «Републіка», «Новини», «Стрілець», «Покутський вісник», «Товмацькі вісти», «Українські Вісті», «Український голос», «Наддністрянські Вісті», «Вільна Україна», «Воля Покуття», «Калуський Голос», «Краківські вісті», «Львівські вісті», «Рогатинське Слово», «Станиславівське слово», «Українське слово».

Крім того, в роботі використано цілий ряд спогадів очевидців та учасників подій пов'язаних з діяльністю даної організації. Зокрема, спогади поручника УГА Івана Рижія, хорунжого УГА Андрія Назара, очільника Українського Червоного Хреста в період німецької окупації Томи Воробця, керівника Українського Крайового Комітету Костя Панківського, учасниці Українського Червоного Хреста в підпіллі Євгенії Андрусак та цілий ряд спогадів медсестер і лікарів підпільного Українського Червоного Хреста опублікованих у декількох томах документів Літопису УПА. Також в дисертації опрацьовано документи, опубліковані в збірниках історичних джерел: Західно-Українська народна республіка 1918-1923. Документи і матеріали. У 5 т. Том 5. Кн. 1: Зовнішня політика і міжнародне становище. 1918-1919 р. / Керів., відп. ред. О. Карпенко та Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті. Документи і матеріали / Відповідальний редактор професор Микола Кугутяк. Том 2.

Для цілісного висвітлення проблеми автором було використано такі наукові принципи і підходи: історизму, наукової об'єктивності, всебічності, послідовності, проблемно-хронологічний та системний підходи. Для

підготовки матеріалів і написання даної роботи нами застосовано різні загальнонаукові, історичні та спеціальні методи дослідження: методи евристики, аналізу і синтезу, дедукції та індукції, класифікації, хронологічний, синхронний, періодизації, статистичний.

Висвітлено процес започаткування діяльності товариства в 1863 р. у Женеві Анрі Дюнаном, виникнення подібних організацій в Австрійській імперії і значний вплив військових конфліктів кінця 50-70 рр. XIX ст. на розгортання червонохресного руху. Проаналізовано подальший розвиток товариства в межах Австро-Угорщини в цілому та у Галичині зокрема. Охарактеризовано специфіку роботи організації до початку Першої світової війни і її роль в боротьбі з епідемічними захворюваннями. Окремо висвітлено діяльність Австрійського товариства в 1914-1918 рр. Описано роль українського греко-католицького духовенства в цьому процесі. Розглянуто особливості структури та функціонування Галицької філії даної організації, зокрема її пропольський характер. Охарактеризовано, як окреме явище «Кінотеатри «Червоного Хреста». Проаналізовано відмінності у ставленні місцевого населення до Австрійського товариства і його Галицького відділення.

Досліджено діяльність організації Червоного Хреста на територіях Галичини, які були захоплені російською армією в період Першої світової війни. Розкрито характер діяльності таких структур Російського Товариства Червоного Хреста (РТЧХ), як госпіталі, етапні і рухомі лазарети, передові загони. Розглянуто типовий склад військово-санітарних потягів РТЧХ та їх роль у наданні медичної допомоги на фронті. Висвітлено особливості постачання інвентаря і перевезення пацієнтів організацією та їх негативний вплив в процесі діяльності товариства. Розглянуто залучення місцевого населення до червонохресної роботи, зокрема спроба відновлення під російським контролем функціонування Галицького відділу Червоного Хреста. Проаналізовано заходи проведені організацією для допомоги біженцям, серед яких відкриття спеціальних харчових пунктів, обладнання бараків,

пропускних пунктів і постачання біженців білизною та верхнім одягом. Висвітлено діяльність окремих спеціальних формувань Червоного Хреста, які були створені для надання допомоги військовим при певних травмах і захворюваннях таких, як очні загони та психіатричні організації РТЧХ. Окремо розглянуто процес прийому в общину, підготовки і специфіки роботи в період Першої світової війни сестер милосердя Червоного Хреста. Охарактеризовано суть негативних змін в роботі товариства на завершальному етапі його діяльності на території Галичини, які були зумовлені Лютневою революцією та поразкою Червеного наступу (наступу Керенського) в 1917 р.

Розглянуто особливості роботи створеного ще в перші дні листопада 1918 р. Українського Червоного Хреста. Охарактеризовано структуру, очолюваного спочатку О. Гордієвським, а згодом О. Приймою, товариства. Визначено, що національний фактор мав негативний вплив на медичне забезпечення українських військ. Проаналізовано взаємопов'язаність відділів Червоного Хреста з владними структурами. Висвітлено факти, що свідчать про доволі масштабну підтримку «Галицького» Червоного Хреста з боку «Наддніпрянського» Українського Червоного Хреста і уряду УНР. Розглянуто також головні шляхи постачання медикаментів для Галичини. Охарактеризовано діяльність закордонних місій Червоного Хреста на території ЗУНР/ЗОУНР. Висвітлено прояви значної підтримки населенням діяльності товариства. Проаналізовано роботу шпиталів та санітарних колон організації. Розглянуто процес співпраці Українського і Польського товариств Червоного Хреста в процесі надання допомоги полоненим та інтернованим воякам. Висвітлено заходи, які проводили червонохресні організації для безпечного перетину населенням лінії фронту.

Охарактеризовано особливості формування Польського Червоного Хреста та роль у цьому процесі князя П. Сапіги. Висвітлено суть конфліктів довкола розподілу майна Галицької філії Австрійського Червоного Хреста і процес створення Малопольського відділу ПЧХ. Проаналізовано діяльність Американського Червоного Хреста у Галичині та його співпрацю з

Українським Горожанським Комітетом. Розглянуто структуру ПЧХ і його місцевого філіалу перетвореного з Малопольського відділу на Львівське Окружне Управління товариства. Висвітлено протиепідемічну діяльність товариства впродовж міжвоєнного періоду і роль санітарних колон та шпиталів ПЧХ у боротьбі з епідемією тифу у Галичині. Проаналізовано дії Польського Червоного Хреста спрямовані на подолання наслідків повеней в умовах обмеженості ресурсів товариства. Розглянуто процес надання радянським Червоним Хрестом допомоги українському населенню Галичини та конфлікти з польською владою, спричинені її пропагандистським характером. Проаналізовано реакцію Міжнародного Комітету і ПЧХ на скарги українців стосовно дій польської влади під час «пацифікації» восени 1930 р. Висвітлено факти опіки ПЧХ над біженцями з УРСР та представниками еміграції, які не мали польського громадянства. З'ясовано вплив національного чинника на незначну чисельність і обмежені фінансові можливості товариства у Галичині. Розглянуто діяльність молодіжних організацій ПЧХ на теренах краю.

Проаналізовано обставини відновлення діяльності Червоного Хреста у другій половні 1941 р. та роль церкви, і зокрема А. Шептицького, у цьому процесі. Охарактеризовано головні напрямки роботи товариства і шляхи забезпечення організації коштами, ліками та медичним інвентарем, зокрема майном залишеним радянським Червоним Хрестом після відступу Червоної Армії. Висвітлено етапи створення і функціонування окремих локальних філій Українського Червоного Хреста та участь у червонохресну русі місцевих жителів в таких населених пунктах, як Коломия, Надвірна, Рогатин, Самбір і містах, які знаходились на шляху повернення полонених додому. Розкрито роль Львова як центру товариства. Досліджено участь Українського та Німецького Червоного Хреста у процесі пошуку військовополонених і механізм опіки над ними в таборах. Розглянуто історичні умови в яких здійснювався даний напрям роботи організації. Проаналізовано вплив окупаційного нацистського режиму на функціонування Українського

Червоного Хреста на території краю, зокрема зміну ставлення до товариства в процесі переходу влади від військової до цивільної адміністрації (від сприяння до протидії). Описано процес офіційної ліквідації товариства. Охарактеризовано діяльність організації у складі Українського Крайового Комітету, зокрема досліджено його роль у заходах для порятунку дітей від загрози голоду.

Виокремлено два періоди в діяльності підпільного Червоного Хреста (УЧХ) в умовах протистоянням нацистській та комуністичній системам. Висвітлено структуру товариства, запроваджену його очільницею Катериною Зарицькою і напрями його роботи. Проаналізовано процес підготовки медичних кадрів. Розглянуто основні джерела отримання ліків та інвентаря, які в період нацистської окупації були відносно доступними для організації. Описано факти підтримки місцевим населенням і лікарською спільнотою роботи УЧХ. Охарактеризовано зміни у всіх вище вказаних сферах функціонування товариства в період протистояння радянській системі. Висвітлено часті зміни керівного складу організації, спричинені складними умовами боротьби з комуністичною владою. Розглянуто процес поступового згортання діяльності товариства впродовж другої половини 40-х рр. ХХ ст.

Висвітлено особливості діяльності радянського Червоного Хреста, основні напрями роботи і чисельний склад в 1939-1941 рр. Описано спрямованість організації на тотальне залучення населення до членства в товаристві. Охарактеризовано процес відновлення товариства в перші післявоєнні роки. Проаналізовано діяльність обласних, районних та міських комітетів Червоного Хреста, шефських комісій, санітарно-епідемічних і протиракових загонів, молодіжних структур в другій половині 1940-х рр. З'ясовано пасивне ставлення населення до роботи товариства, що супроводжувалося формальним членством в ньому. Охарактеризовано обмеженість діяльності радянського Червоного Хреста (в багатьох районах впродовж декількох років робота не проводилась). Описано процес

поступового розвитку та роботи товариства і приведення його функціонування до загальнорадянських зразків.

В дисертації досліджено діяльність в Галичині впродовж першої половини ХХ ст. цілої сукупності різноорієнтованих червонохресних організацій. Всі ці товариства значно відрізнялись між собою своєю чисельністю, ресурсами, підтримкою населення, взаєминами з владою та методами роботи. Поступове зникнення підпільного Червоного Хреста і остаточне утвердження типової радянської моделі громадських організацій ознаменувало завершення цього періоду в історії червонохресного руху на даній території.

Ключові слова: Червоний Хрест, Галичина, Австро-Угорщина, епідемія, Західно-Українська Народна Республіка, польська влада, міжнародна спільнота, Організація Українських Націоналістів, Українська Повстанська Армія, Польський Червоний Хрест, Український Червоний Хрест, Російське Товариство Червоного Хреста, радянський Червоний Хрест, радянський режим.

SUMMARY

Oliynyk O. The activity of the Red Cross in Galicia in the I half of the twentieth century. Qualification work on the rights of the manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy. – State Higher Educational Institution «Vasyl Stefanyk Precarpathian National University». – Ivano-Frankivsk, 2022.

The dissertation research is devoted to the functioning of a number of Red Cross structures on the territory of Galicia during the first half of the XX century and the specifics of their interaction with the local population, clergy and authorities. The dissertation also analyzes the influence of socio-political events on the functioning of the studied organizations and the development of the Red Cross movement. For the first time, an attempt was made to comprehensively study the development of the Red Cross not only as a separate organization, but also as a holistic phenomenon, and its perception in society. The author tries to analyze as many models (variants) of the functioning of the Red Cross structures as possible. The urgency of the topic is due to the wide interest in the activities of humanitarian organizations not only in peacetime, but also in conditions of hostilities and during the large-scale spread of epidemic diseases.

The state of development of the topic in historiography is analyzed, it is established that in the specified chronological and territorial frameworks this problem is practically not covered in the scientific literature. Most of the research related to the subject of the study concerns only certain individual Red Cross organizations. Among such researches, it is necessary to note a number of articles and dissertation researches of V. Orekhovsky, O. Chistyakov devoted to activity of the Russian society of the Red Cross; articles by V. Trembitsky, which consider the functioning of the Ukrainian Red Cross during the Western Ukraine; works by M. Sribna, L. Onyshko, G. Starodubets, which highlight the features of the Soviet Red Cross Society and the underground Ukrainian Red Cross.

The source base of the study consists of materials from a number of archival institutions. Information about the work of the Russian Red Cross is in the Central State Historical Archive of Ukraine, Kyiv. Valuable evidence is contained in the internal documentation of the Polish Red Cross. A large array of documents devoted to the activities of the PRC in Galicia is stored in the funds of the State Archives of Lviv region. Activities of the Red Cross structures in Eastern Galicia in the 1920s, considered in the materials of the Central State Historical Archive of Ukraine, Lviv in the fund 462 «Ukrainian Citizens' Committee» The analysis of the materials of these institutions allows to make the most objective assessment of the effectiveness of the Polish Red Cross from the standpoint of both the Polish and Ukrainian sides.

Certain materials devoted to the youth structures of this organization are in the State Archives of Ivano-Frankivsk region. The same archive contains one of the most informative sets of documents on the activities of the Soviet Red Cross – the fund r-366 «Stanislavsky Regional Committee of the Red Cross of the USSR». However, it is limited to this area. Fragmentary data that testify to the general features inherent in the work of the Soviet Red Cross are in the Central State Archive of Public Associations of Ukraine. Valuable evidence within Galicia and the Ukrainian SSR is stored in the Central State Archive of the highest authorities and administration of Ukraine. This archive also contains documents covering the work of the Ukrainian Red Cross during the Western Ukrainian People's Republic and the underground Red Cross in the ranks of the Ukrainian Insurgent Army. We found certain information about the peculiarities of the functioning of such structures in the materials of interrogations of Red Cross members, which are in the Archives of the Security Service of Ukraine in Ivano-Frankivsk region.

Less information about the local structures of the Red Cross is located in the State Archives of Ternopil region. A significant amount of information on the activities of the Red Cross after 1939 is contained in the funds of the State Archives in Przemyśl (Archiwum Państwowe w Przemyślu), but the areas in which the described structures operated were quite limited. A large array of documents on the

UHH in the UPA is placed in the Electronic Archive of the Ukrainian Liberation Movement.

During the preparation of the study, publications in the following periodicals of that time were processed: «Dilo», «Kurjer Lwowski», «Respublika», «Novyny», «Strilets», «Pokutskyi Visnyk», «Tovmatsky Visty», «Ukrainian News», «Ukrainian voice», «Transnistrian News», «Free Ukraine», «Will of Penance», «Kalush Voice», «Cracow News», «Lviv News», «Rohatynske Slovo», «Stanislavivske Slovo», «Ukrainian Word».

In addition, the work uses a number of memories of eyewitnesses and participants in events related to the activities of this organization. In particular, the memoirs of UGA lieutenant Ivan Ryzhiy, UGA cornet player Andriy Nazar, leader of the Ukrainian Red Cross during the German occupation Toma Vorobets, head of the Ukrainian National Committee Kostya Pankivsky and a number of Ukrainian participants. doctors of the underground Ukrainian Red Cross published in several volumes of documents of the Chronicle of the Ukrainian Insurgent Army. The dissertation also deals with documents published in collections of historical sources: Western Ukrainian People's Republic 1918-1923. Documents and materials. In 5 vols. Volume 5. Book. 1: Foreign policy and international situation. 1918-1919 / Leader., Resp. ed. O. Karpenko and the Ukrainian national liberation movement in Prykarpattia in the twentieth century. Documents and materials / Editor-in-Chief Professor Mykola Kuhutyak. – Volume 2.

The author used the following scientific principles and approaches to comprehensively cover the problem: historicism, scientific objectivity, comprehensiveness, consistency, problem-chronological and systemic approaches. To prepare materials and write this work, we used various general, historical and special research methods: methods of heuristics, analysis and synthesis, deduction and induction, classification, chronological, synchronous, periodization, statistical.

The process of initiating the activities of the society in 1863 in Geneva by Henri Dunant, the emergence of similar organizations in the Austrian Empire and the significant impact of military conflicts in the late 50-70s of the XIX century on the

deployment of the Red Cross movement. The further development of the society within Austria-Hungary in general and in Eastern Galicia in particular is analyzed. The specifics of the organization's work before the First World War and its role in the fight against epidemic diseases are described. The activity of the Austrian Society in 1914-1918 is separately covered. The role of the Ukrainian Greek Catholic clergy in this process is described. The peculiarities of the structure and functioning of the Galician branch of this organization, in particular its pro-Polish character, are considered. Characterized as a separate phenomenon «Red Cross Cinemas». Differences in the attitude of the local population to the Austrian society and its Galician branch are analyzed.

The activity of the Red Cross organization in the territories of Galicia, which were captured by the Russian army during the First World War, is studied. The nature of the activities of such structures of the Russian Red Cross Society (RRCS) as hospitals, stage and mobile infirmaries, advanced units is revealed. The typical composition of military-sanitary trains of the RRCS and their role in providing medical care at the front are considered. The peculiarities of the supply of equipment and transportation of patients by the organization and their negative impact in the process of the company are highlighted. The involvement of the local population in the Red Cross work is considered, in particular the attempt to restore the functioning of the Galician branch of the Red Cross under Russian control. The activities carried out by the organization to help refugees are analyzed, including the opening of special food stations, barracks equipment, checkpoints and the supply of refugees with underwear and outerwear. The activities of some special units of the Red Cross, which were created to provide assistance to the military in certain injuries and diseases, such as eye units and psychiatric organizations of the RRCS, are covered. The process of admission to the community, training and specifics of work during the First World War of the Sisters of Charity of the Red Cross are considered separately. The essence of negative changes in the work of the society at the final stage of its activity on the territory of Eastern Galicia, which were caused by the

February Revolution and the defeat of the June offensive (Kerensky's offensive) in 1917, is described.

The peculiarities of the work of the Ukrainian Red Cross created in the first days of November 1918 are considered. The structure of the society, headed first by O. Gordievsky and later by O. Priyma, is described. It was determined that the national factor had a negative impact on the medical support of Ukrainian troops. The interconnectedness of the Red Cross departments with the power structures is analyzed. The facts that testify to the rather large-scale support of the «Galician» Red Cross on the part of the «Dnipro» Ukrainian Red Cross and the government of the Ukrainian People's Republic are covered. The main routes of supply of medicines for Galicia are also considered. The activity of foreign Red Cross missions on the territory of WUPR / WOUPR is described. Manifestations of significant public support for the company's activities are highlighted. The work of hospitals and sanitary columns of the organization is analyzed. The process of cooperation between the Ukrainian and Polish societies of the Red Cross in the process of providing assistance to captured and interned soldiers is considered. The activities carried out by the Red Cross organizations for the safe crossing of the front line by the population are highlighted.

The peculiarities of the formation of the Polish Red Cross (PRC) and the role of Prince P. Sapiga in this process are described. The essence of the conflicts over the distribution of the property of the Galician branch of the Austrian Red Cross and the process of creating the Małopolska branch of the PRC. The activity of the American Red Cross in Galicia and its cooperation with the Ukrainian Citizens' Committee is analyzed. The structure of PRC and its local branch transformed from the Małopolska branch into the Lviv District Office of the company is considered. The anti-epidemic activity of the society during the interwar period and the role of sanitary columns and hospitals of the PRC in the fight against the typhus epidemic in Eastern Galicia are highlighted. The actions of the Polish Red Cross aimed at overcoming the consequences of floods in the conditions of limited resources of the society are analyzed. The process of providing the Soviet Red Cross with assistance

to the Ukrainian population of Galicia and the conflicts with the Polish authorities caused by its propaganda character are considered. The reaction of the International Committee and the PRC to the complaints of Ukrainians about the actions of the Polish authorities during the «pacification» in the autumn of 1930 is analyzed. The PRC takes care of refugees from the USSR and emigrants who did not have Polish citizenship. The influence of the national factor on the small number and limited financial opportunities of the company in Eastern Galicia has been clarified. The activity of youth organizations of PRC in the territory of the region is considered.

The circumstances of the resumption of the Red Cross in the second half of 1941 and the role of the church, and in particular A. Sheptytsky in this process, are analyzed. The main directions of the company's work and ways to provide the organization with funds, medicines and medical equipment, including property left by the Soviet Red Cross after the retreat of the Red Army, are described. The stages of creation and functioning of separate local branches of the Ukrainian Red Cross and participation in the Red Cross movement of local residents in such settlements as Kolomyia, Nadvirna, Rohatyn, Sambir and cities that were on the way home returned. The role of Lviv as the center of society is revealed. The participation of the Ukrainian and German Red Cross in the process of searching for prisoners of war and the mechanism of guardianship over them in the camps have been studied. The historical conditions in which this direction of work of the organization was carried out are considered. The influence of the occupation Nazi regime on the functioning of the Ukrainian Red Cross on the territory of the region is analyzed, in particular the change of attitude to society in the process of transition of power from military to civilian administration (from assistance to counteraction). The process of official liquidation of the company is described. The activity of the organization as a part of the Ukrainian National Committee is characterized, in particular its role in actions for rescue of children from threat of hunger is investigated.

There are two periods in the activities of the underground Red Cross (URC) in the face of opposition to the Nazi and communist systems. The structure of the society, introduced by its head Kateryna Zarytska and the directions of its work are

covered. The process of medical personnel training is analyzed. The main sources of medicines and equipment, which were relatively accessible to the organization during the Nazi occupation, are considered. Acts of support to the local population and the medical community for the work of the URC are described. Changes in all the above areas of society during the period of confrontation with the Soviet system are described. Frequent changes in the leadership of the organization caused by the difficult conditions of the struggle against the communist authorities are highlighted. The process of gradual curtailment of the company's activity during the second half of the 1940s is considered.

The peculiarities of the activity of the Soviet Red Cross, the main directions of work and the numerical composition in 1939-1941 are covered. The orientation of the organization on the total involvement of the population in the membership in the society is described. The process of restoration of the society in the first postwar years is described. The activity of regional, district and city committees of the Red Cross, chief commissions, sanitary-epidemic and anti-cancer detachments, youth structures in the second half of the 1940s is analyzed. The limited activity of the Soviet Red Cross is described (in many districts the work was not carried out for several years). The process of gradual development and work of the society and bringing its functioning to the all-Soviet models.

In the dissertation the activity in Eastern Galicia during the first half of the XX century is investigated. a whole set of diverse Red Cross organizations. All these societies differed significantly in their number, resources, support of the population, relations with the authorities and methods of work. The gradual disappearance of the underground Red Cross and the final approval of the typical Soviet model of public organizations marked the end of this period in the history of the Red Cross movement in the area.

Key words: Red Cross, Galicia, Austria-Hungary, epidemic, West Ukrainian People's Republic, Polish authorities, the international community, Organization of Ukrainian Nationalists, Ukrainian Insurgent Army, Polish Red Cross, Ukrainian Red Cross, Russian Society Red Cross, Soviet Red Cross, soviet regime.

СПИСОК НАУКОВИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ
Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати
дисертації

Публікації у виданнях, що входять
до наукометричної бази Scopus і Web of Science

1. Олійник О. В. Діяльність підпільного Українського Червоного Хреста в лавах УПА на території Галичини в 1943-1944 рр. *Universum Historiae et Archeologiae = The Universe of History and Archeology = Універсум історії та археології = Універсум истории и археологии*. Дніпро. 2019. Т. 2 (27). Вип. 1. С. 139–147. DOI: 10.15421/26190111. URL: http://www.dnu.dp.ua/docs/visnik/fistor/program_5e2ac2f84ca2b.pdf **Web of Science**

Публікації у фахових наукових виданнях України

2. Олійник О. Діяльність підпільного Українського Червоного Хреста в лавах УПА на території Галичини в другій половині 1940-х рр. *Наукові записки. Серія: Історичні науки. Випуск 25*. Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2019. С. 76–85. URL: https://www.cuspu.edu.ua/images/history/download/zbirnik/NZ_issue_25.pdf
3. Олійник О. Діяльність Польського Червоного Хреста на території Станіславівського воєводства у міжвоєнний період (1921-1939 рр.). *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Історичні науки : Збірник наукових праць / за ред. проф. Миколи Шитюка. № 2 (44), листопад, 2017. С. 84–88. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdu_2017_2_12.*
4. Олійник О. Діяльність Червоного Хреста в Станіславській області в 1944-1947 рр. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії*. Харків.: ХНУ імені В. Н. Каразіна. 2018. Вип. 21. С. 79–87. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apvvi_2018_21_11

5. Олійник О. Діяльність Червоного Хреста на території Прикарпаття в період нацистської окупації на сторінках місцевої легальної преси. *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. Київ. 2019. Вип. 141 (1). С. 118–122. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2019_141%281%29__23
6. Олійник О. Санітарно-епідемічна і гуманітарна діяльність Червоного Хреста у Східній Галичині в період ЗУНР у контексті благодійної активності місцевого населення. *Міжнародна наукова конференція «Західно-Українська Народна Республіка: революція, державність, соборність. До 100-річчя утворення ЗУНР»*. м. Івано-Франківськ. 31 жовтня 2018 р.). Івано-Франківськ. 2019. С. 74–82. URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/istgal/article/view/2737>

Публікації, які додатково відображають результати дослідження:

7. Олійник О. Діяльність Товариства Червоного Хреста УРСР у Галичині в 1939-1941 рр. *Україна у світовому історичному просторі: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції*, (м. Маріуполь. 24 квітня 2020 р.). Маріуполь: МДУ. 2020. С. 72–76. URL: http://mdu.in.ua/Nauch/Konf/2020/ukrajina_v_svitovomu_istorichnomu_prostori_2020.pdf#page=72
8. Олійник О. Діяльність Українського Червоного Хреста у Східній Галичині в період ЗУНР. *Україна в світовому історичному просторі: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Маріуполь. 21 квітня 2017 р.). Маріуполь: МДУ. 2017. С. 57–60. URL: http://mdu.in.ua/Nauch/Konf/2017/ukrajina_u_svitovomu_istorichnomu_prostori-2017.pdf
9. Олійник О. Діяльність Червоного Хреста в період Першої світової війни на окупованій Російською армією території Східної Галичини. *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. 2016. Випуск 28. С. 104–111.
10. Олійник О. Діяльність Червоного Хреста на території Прикарпаття в період нацистської окупації. *Війна все змінила. Станіславів і*

Станиславівщина під час війни, окупації та «визволення» (1939-1945). Том II. Адміністрація – Культура. Варшава – Івано-Франківськ. 2019. С. 95–106.

11. Олійник О. Червоний Хрест та благодійна активність місцевого населення на території Прикарпаття в період ЗУНР/ЗОУНР на сторінках місцевої преси. *На тлі нової реальності. Станиславів та Станиславівщина в 1918-1923 рр. Політика – Військо. Том 1.* Варшава – Івано-Франківськ. 2018. С. 52–64.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	21
ВСТУП.....	23
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	27
1.1. Стан наукової розробки теми.....	27
1.2. Огляд джерел.....	40
1.3. Методологія дослідження.....	65
РОЗДІЛ 2. ДІЯЛЬНІСТЬ ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА НА ПОЧАТКУ ХХ СТ. ТА В ПЕРІОД ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ.....	76
2.1. Виникнення та становлення червонохресних організацій в Галичині.....	76
2.2. Функціонування Австрійського Червоного Хреста у Галичині під час Першої світової війни	82
2.3. Діяльність Червоного Хреста в період Першої світової війни на окупованій Російською імператорською армією території Галичини.....	102
РОЗДІЛ 3. ЧЕРВОНИЙ ХРЕСТ МІЖ СВІТОВИМИ ВІЙНАМИ..	115
3.1. Український Червоний Хрест в період ЗУНР.....	115
3.2. Функціонування структур Червоного Хреста у Другій Речі Посполитій.....	136
РОЗДІЛ 4. ЧЕРВОНОХРЕСНІ ОРГАНІЗАЦІЇ У ГАЛИЧИНІ В 40-Х РР. ХХ СТ.....	160
4.1. Червоний Хрест в період нацистської окупації.....	160
4.2. Український Червоний Хрест в лавах УПА.....	176
4.3. Радянський Червоний Хрест.....	193
ВИСНОВКИ.....	216
СПИСОК ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ.....	225
ДОДАТКИ.....	272

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

БГСО – будь готовий до санітарної оборони – система масової санітарної підготовки населення в СРСР, у яку входив комплекс знань і навичок для надання першої медичної допомоги для школярів

ГСО – готовий до санітарної оборони – система масової санітарної підготовки населення в СРСР, у яку входив комплекс знань і навичок для надання першої медичної допомоги для дорослого населення

ГУ РТЧХ – Головне Управління Російського Товариства Червоного Хреста

Зл. – злотий

Зол. – золотий

ЗОУНР – Західна область Української Народної Республіки

ЗУНР – Західно-Українська Народна Республіка

МГЗ – Міністерство Громадського Здоров'я Польщі

Міськком Червоного Хреста – Міський комітет товариства Червоного Хреста УРСР

МКЧХ – Міжнародний Комітет Червоного Хреста

Обком Червоного Хреста – Обласний комітет товариства Червоного Хреста УРСР

ОУН – Організація Українських Націоналістів

ПТЧХ – Польське Товариство Червоного Хреста

ПЧХ – Польський Червоний Хрест (польською – РСК – Polski Czerwony Krzyż)

Райком Червоного Хреста – Районний комітет товариства Червоного Хреста УРСР

РТЧХ – Російське Товариство Червоного Хреста (російською РОКК – Российское Общество Красного Креста)

ТЧХ УСРР – Товариство Червоного Хреста УРСР

УГА – Українська Галицька Армія

УГК – Український Горожанський Комітет

УКК – Український Крайовий комітет

УНР – Українська Народна Республіка

УПА – Українська Повстанська Армія

УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка

УСС – Українські Січові Стрільці

УЧХ – Український Червоний Хрест

Цекадур – організації для боротьби з епідемією тифу.

ВСТУП

Актуальність проблеми. В умовах великої кількості військових конфліктів, значної епідемічної загрози та частих природних і техногенних катастроф важливою залишається діяльність Товариства Червоного Хреста. Особливо актуальним дослідження роботи товариства є в умовах російсько-української війни. Тривалі військові дії на Сході України та повномасштабна російсько-українська війна, яка розпочалася 24 лютого 2022 р. зумовили потребу в наданні медичної та гуманітарної допомоги. Зокрема, наявність великої кількості переміщених осіб, проблема перетину цивільним населенням лінії фронту, питання обміну полоненими вимагають ефективної організації роботи і взаємодії українських та міжнародних гуманітарних організацій. В цьому контексті вагоме значення має розгляд як позитивних, так і негативних тенденцій у функціонуванні структур Червоного Хреста впродовж двох світових війн та польсько-українського конфлікту у Галичині.

Важливим є досвід червонохресних організацій пов'язаний з протидією поширенню численних епідемічних захворювань у регіоні в першій половині ХХ ст. та подоланню наслідків регулярних повеней, які періодично відбуваються в межах краю і на початку ХХІ ст. Це дослідження демонструє максимальну кількість форм та проявів роботи цієї організації.

Об'єкт дослідження – сукупність червонохресних організацій, які функціонували у Галичині в першій половині ХХ ст.

Предмет дослідження – основні тенденції і особливості розвитку червонохресного руху та його взаємозв'язок з суспільними процесами у Галичині в означений період.

Мета дисертаційного дослідження – проаналізувати основні напрямки та види діяльності організації Червоного Хреста у Галичині в першій половині ХХ ст. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких наукових завдань:

– проаналізувати історіографію, джерельну базу та методологічну основу роботи;

- розглянути процес становлення Червоного Хреста у Галичині та висвітлити діяльність даної організації під час Першої світової війни;
- охарактеризувати особливості функціонування червонохресних структур у міжвоєнний період;
- визначити основні тенденції розвитку організацій Червоного Хреста впродовж Другої світової війни і в перші повоєнні роки.

Географічні межі охоплюють територію Галичини – східна (українська) частина Королівства Галиції і Лодомерії (в складі Австро-Угорщини); східні повіти Львівського, Станіславівського і Тернопільського воєводства (у складі Другої Речі Посполитої); Дистрикт «Галичина» (в період німецької окупації); Станіславська, Львівська, Дрогобицька і Тернопільська області (в складі СРСР) або сучасних Івано-Франківської, Львівської та Тернопільської областей.

Хронологічні рамки охоплюють період першої половини ХХ ст. – від організаційного оформлення Товариства Червоного Хреста на території Галичини до остаточного входження цієї території до складу Радянського Союзу та утвердження радянської системи медицини.

Методологічні засади дослідження складають принципи історизму, наукової об'єктивності, всебічності, послідовності, проблемно-хронологічний і системний підходи. У роботі використано різні загальнонаукові, історичні та спеціальні методи дослідження: евристики, аналізу і синтезу, дедукції та індукції, класифікації, хронологічний, синхронний, періодизації, статистичний.

Наукова новизна роботи зумовлена поставленими завданнями та результатами їх розв'язання. У роботі

вперше:

- здійснена спроба комплексно розглянути особливості роботи організації Червоного Хреста в означеному регіоні у вказаний період;
- в українській історіографії розглянуто процес становлення Австрійського Червоного Хреста на території Галичини;

– досліджено діяльність організації в сфері медичного та гуманітарного забезпечення впродовж Першої світової війни, українсько-польського конфлікту, періоду Другої Речі Посполитої та Другої світової війни;

– проаналізовано специфіку взаємовідносин з представниками влади різних держав, які контролювали цю територію, і населенням, яке на ній проживало;

додовнено:

– дані про діяльність Українського Червоного Хреста в період ЗУНР;

– відомості про функціонування радянського Червоного Хреста після Другої світової війни;

уточнено:

– інформацію про надання радянським Червоним Хрестом гуманітарної допомоги населенню Галичини у міжвоєнний період;

– дані про діяльність українських локальних червонохресних структур в період нацистської окупації;

отримали подальший розвиток:

– дослідження діяльності Російського Червоного Хреста;

– проблема реагування червонохресних структур на дії польської влади під час «пацифікації».

Науково-теоретичне значення отриманих результатів полягає в тому, що матеріали дисертації слугуватимуть базою для подальшого вирішення проблем, пов'язаних з історією медицини і медичних громадських організацій загалом, та червонохресного руху зокрема. Фактологічний матеріал, обґрунтовані висновки й узагальнення можуть бути застосовані при написанні підручників і навчальних посібників, узагальнюючих праць з історії Червоного Хреста та об'єднань подібного типу.

Практичне значення полягає в вивченні механізму діяльності організації Червоного Хреста в складних історичних обставинах та формування комплексного уявлення про суть роботи даних організацій; запозиченні позитивних практик діяльності товариства під час військових дій,

в боротьбі з епідемічними хворобами, подоланні гуманітарних катастроф та взаємодії з населенням. Разом з тим, дозволяє уникнути повторення негативного досвіду у вказаних сферах роботи.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є результатом самостійних наукових пошуків автора. Основні ідеї, наукові положення та теоретичні висновки сформульовані автором особисто.

Апробація результатів дослідження. Матеріали дисертації оприлюднено у виступах на науково-практичних та міжнародних наукових конференціях: «Україна в світовому історичному просторі» (м. Маріуполь, 21 квітня 2017 р., м. Маріуполь, 24 квітня 2020), «На тлі нової реальності. Станиславів та Станиславівщина в 1918-1923 рр.» (Варшава – Івано-Франківськ. 2018 р.), Міжнародна наукова конференція «Західно-Українська Народна Республіка: революція, державність, соборність. До 100-річчя утворення ЗУНР» (м. Івано-Франківськ, 31 жовтня 2018 р.), «Війна все змінила. Станиславів і Станиславівщина під час війни, окупації та «визволення» (1939-1945)» (Варшава – Івано-Франківськ, 2019 р.).

Публікації. Головні положення та висновки дисертаційного дослідження викладено у одинадцяти публікаціях – шести статтях у наукових фахових виданнях України і п'яти публікаціях (статтях та тезах) за виступами на наукових конференціях (дві з яких опубліковані у країнах ЄС).

Структура дисертації зумовлена метою і завданням. Дослідження складається із вступу, чотирьох розділів (одинадцяти підрозділів), висновків, списку джерел та літератури (457 позицій). Загальний обсяг дисертації становить 283 сторінки.

Розділ 1.

Історіографія, джерельна база та методологія дослідження

1. 1 Стан наукової розробки теми.

Характерною особливістю наукової літератури присвяченої темі дисертації є практична відсутність досліджень, які б висвітлювали діяльність Червоного Хреста у вказаних хронологічних та географічних рамках. Для означеної проблематики притаманною є наявність великої кількості статей, в яких описана діяльність окремих організацій або навіть напрямків їхньої роботи, які часто не обмежуються теренами Галичини. Ще однією характерною особливістю є фрагментарне висвітлення теми в загальних працях з історії медицини. Тому аналіз історіографії подано у відповідності до висвітлених у розглянутих працях проблем. Спочатку охарактеризовано загальні праці, у яких описано діяльність цілого ряду організацій Червоного Хреста. Публікації, присвячені роботі окремих червонохресних структур чи діяльності товариства, проаналізовані у відповідності до того, у якій період діяли описані в них організації (Австрійський Червоний Хрест, Червоний Хрест у Міжвоєнний період та у 40-ві рр. ХХ ст.).

Дана проблема піднімається в цілому ряді узагальнюючих досліджень з історії розвитку медицини. Зокрема, в праці О. Голяченко і Я. Ганіткевича «Історія медицини» фрагментарно зачеплені питання зародження червонохресного руху, а також розглядається проблема матеріального забезпечення діяльності підпільного Червоного Хреста в лавах УПА [345, с. 100–101, 148]. У пізніших книгах Я. Ганіткевича, таких, як «Український медичний календар» та «Історія української медицини в датах та іменах», висвітлюється інформація про створення місцевою філією Австрійського товариства Червоного Хреста школи світських доглядачок хворих [342, с. 85] та про невеликі місцеві шпиталі підпільного УЧХ [341, с. 145].

Серед узагальнюючих праць також слід відзначити дослідження Аретія Кравця «Медики у визвольних змаганнях українського народу: (від

Українського Червоного Хреста до Служби Здоров'я УПА)». В даній праці підкреслено складні умови, в яких відбувалось створення УЧХ, зокрема епідемічну ситуацію, та проаналізовано специфіку діяльності товариства в умовах міських боїв під час боротьби за Львів у листопаді 1918 р. Крім того, автор розглядає роботу медичних курсів підпільного УЧХ [375, с. 25, 30, 80].

Функціонування червонохресних структур у Галичині у період ЗУНР і Другої Речі Посполитої висвітлене в дисертації Л. Давибіди «Розвиток системи охорони здоров'я в Галичині: історичний аспект (1918–1939 рр.)». В даному дослідженні історик вказує на спроби УЧХ на початку 1919 р. здійснити в Австрії закупівлю медикаментів, дезінфекційних засобів та вербування санітарного персоналу. У цій праці автор також аналізує особливості протиепідемічної роботи Польського Червоного Хреста у Галичині [450, с. 81, 108, 110, 112]. Давибіда також є автором цілого ряду публікацій, в яких опосередковано висвітлюються деякі аспекти роботи окремих червонохресних організацій. Ми вважаємо доцільним аналізувати вказані статті в процесі розгляду досліджень інших авторів присвячених цим проблемам. Тому надалі у тексті підпункту неодноразово будуть згадуватись різні наукові праці цього автора.

Цілий ряд наукових досліджень у різних географічних рамках присвячені діяльності різних червонохресних структур, відділи яких функціонували у Галичині протягом першої половини ХХ ст. Проте, варто зазначити те, що не велика кількість із цих досліджень висвітлюють діяльність Австрійського товариства Червоного Хреста. Серед них одна із публікацій Дмитра Адаменка «Почесні відзнаки Червоного Хреста» присвячена нагородній системі Австрійського Червоного Хреста [323]. Опосередковано питання протиепідемічної діяльності Австрійського Червоного Хреста у Східній Галичині зачіпає у своїй статті «Медицина та санаторне лікування на Гуцульщині у ХІХ-ХХ ст.» В. М. Клапчук. Зокрема, автор акцентує увагу на перебуванні в одному із районів поширення епідемії холери амбулаторних бараків Червоного Хреста і дезінфекційної установки [368].

На відміну від питання функціонування Австрійського Червоного Хреста, робота Російського Товариства Червоного Хреста під час Першої світової війни розглянута у значній кількості наукових праць. Серед них, зокрема, статті В. О. Ореховського. Так, у публікації «Діяльність Російського Червоного Хреста по організації медичної, харчової та санітарно-епідемічної допомоги пораненим військовим у роки Першої світової війни (1914–1918 рр.)» автор подає дані про кількість різних медико-санітарних закладів товариства на Південно-Західному фронті у вересні 1914 р. і на початку 1915 р. У даному дослідженні автор вказує кількість військовослужбовців, які отримали лікарську допомогу надану структурами Червоного Хреста та характеризує головні негативні фактори, що перешкоджали їхній діяльності. У статті також проаналізовано структуру і діяльність спеціальних очних загонів товариства та висвітлено використання потягів у санітарних цілях [405].

У статті «Російське Товариство Червоного Хреста та допомога цивільному населенню у роки Першої Світової війни (1914-1918 рр.)» В. О. Ореховський звертає увагу на організацію Червоним Хрестом, для місцевого населення, протиепідемічних установ і кухні, яка роздавала гарячу їжу на Тернопільщині [407].

В іншій своїй публікації «Російське Товариство Червоного Хреста та медико-соціальна реабілітація жертв Першої Світової війни» історик розглядає роботу психіатричної організації РТЧХ. Автор вказує кількість хворих, які перебували в таких закладах Південно-Західного району від початку війни до березня 1915 р. та населені пункти Галичини, в яких були розташовані ці установи [408].

У статті «Діяльність Російського Товариства Червоного Хреста по евакуації поранених та хворих з передових позиції у роки Першої світової війни (1914-1918 рр.)» О. Ореховський звертає увагу на новий спалах використання санітарних потягів у 1916 р. через потребу в евакуації великої

кількості поранених під час «Брусилівського прориву», подає дані про кількість евакуйованих солдатів, офіцерів і військовополонених [404].

Крім того, у публікації «Діяльність Російського Товариства Червоного Хреста у 1917-1921 рр.» цей дослідник висвітлює функціонування Російського Червоного Хреста наприкінці Першої світової війни. Зокрема, він акцентує увагу на деструктивних тенденціях в розвитку цієї організації після провалу червеного наступу 1917 р. [406].

В дисертаційному дослідженні О. В. Чистякова «Організаційний устрій і діяльність Російського Товариства Червоного Хреста в роки Першої Світової війни (1914-1918 рр.)» підкреслюється те, що не великі етапні госпіталі РТЧХ виявились більш ефективними, ніж звичайні через меншу кількість майна. Проте, автор зазначає, що найінтенсивніше з усіх структур товариства працювали підрозділи подвижних (рухомих) лазаретів, завдяки наявності у них власного транспорту [456, с. 22].

В дисертації «Російське Товариство Червоного Хреста (1876-1918 рр.)» В. О. Соколової висвітлюється робота санітарних потягів у структурі Російського Червоного Хреста та взаємодія товариства з іншими громадськими організаціями [454, с. 186, 189].

У свою чергу Ж. В. Тітовська у статті «Особливості розвитку «сестринського руху» в Російській імперії під час Першої світової війни (1914-1918 рр.)» висвітлює функціонування общин сестер милосердя, більшість з яких перебували у підпорядкуванні РТЧХ. У цій публікації розглядається процес відбору кандидаток до общини, підготовку сестер милосердя [429].

Діяльність Українського Червоного Хреста в період ЗУНР/ЗОУНР висвітлена у статті С. Олеськіва «Причинки до історії Українського Червоного Хреста на З.У.З», яка вийшла друком в 1934 р. Автор даної публікації зосередив свою увагу на висвітленні процесу надання медичної допомоги воякам УГА та опіці над військовополоненими. Він також підкреслює сприяння іноземним місіям Червоного Хреста з боку УЧХ та української влади у доступі до таборів полонених та інтернованих [102].

Доволі детально проаналізовано особливості функціонування Червоного Хреста на території Галичини у праці В. Трембіцького «Санітарно-медична справа в Україні. Санітарно-червонохресна служба в Галицькій державі». У цій публікації висвітлено складні умови, в яких відбувалось становлення організації. Автор також розглянув структуру товариства та акцентував увагу на процесах реорганізації УЧХ і змінах в керівництві [430]. В іншій статті В. Трембіцького, «Українська санітарно-допомогова праця на міжнародному ґрунті», проаналізовано вплив юридичного статусу на співпрацю УЧХ з міжнародними червонохресними структурами [431].

В публікації Л. Давибіди «Боротьба з інфекційними захворюваннями в Західно-Українській Народній Республіці» проаналізовано причини проблем з постачанням медикаментів та дезінфекційних засобів до Галичини і шляхи вирішення цього питання. Крім того, у дослідженні вказано населені пункти, в яких знаходились медичні заклади Червоного Хреста [349].

Варто також відзначити те, що в цілому ряді наукових публікацій присвячених різним проблемам історії ЗУНР фрагментарно висвітлюються і деякі аспекти роботи Червоного Хреста на території Галичини. Зокрема, В. Є. Рутар у статті «Діяльність керівництва ЗУНР по організації закордонних поставок військового майна для Галицької Армії» розглядає шляхи, якими відбувалось постачання УЧХ медикаментів [416]. В іншій публікації – «Мобілізаційне і матеріально-технічне забезпечення Галицької армії в період українсько-польської війни 1918-1919 рр. (за матеріалами повітової преси ЗУНР)» цей автор повідомляє, що з 1 березня 1919 р. Червоним Хрестом було започатковано одномісячні медичні курси для медсестер [415].

О. М. Завальнюк у праці «Соціальний захист у політиці українських урядів за Директорії УНР (грудень 1918 – листопад 1919 рр.)» висвітлює надання урядом УНР Головній управі УЧХ коштів на закупівлю продовольства для населення Галичини і Буковини [360]. О. П. Сапіга у публікаціях «Кадрове забезпечення медичної та санітарної служби УГА в 1918-1920 рр.» і «Організація військових госпіталів Української Галицької

Армії та їх матеріальне забезпечення (1918-1920 рр.)» підкреслює участь жінок в діяльності Червоного Хреста [419], вказуючи на вагому роль сестер служебниць в опіці над пораненими вояками УГА [419]. У праці «Білим по білому: жінки в громадському житті України, 1884-1939» М. Богачевська-Хом'як висвітлює домовленості між Польським та Українським Червоним Хрестам, наслідком яких стало відвідування представницями даних організацій таборів військовополонених [329].

Діяльність товариства розглядається у дослідженнях присвячених історії окремих регіонів і населених пунктів Галичини. Так, О. Дрогобицька у статті «Санітарно-епідеміологічна ситуація на Станиславщині у 1918-1923 рр.» відзначає активну участь громадськості м. Станиславова у процесі створення УЧХ [355]. У статті «Санітарно-епідемічна ситуація на Покутті у роки національно-визвольних змагань західних українців 1918-1919 рр.» у співавторстві Л. Давибіда і А. Королько зазначають, що велика частина гуманітарної допомоги, яка у травні 1919 р. прибула з Відня до Станиславова, була непридатна для використання, а персоналу, який прибув на Покуття бравувало кваліфікації [351].

І. Монолатій у книгах «Перша республіка. Коломия в часи ЗУНР» [385, с. 81–82.] та «Місто двох республік і диктатури. Коломийські сцени Української революції» [384, с. 522.] розглядає діяльність коломийської філії УЧХ. Крім того, у праці «Були трактовані наскрізь гуманно...». Косачівський табір для інтернованих осіб в контексті українсько-польських взаємин у Галичині (1918–1919 рр.) В. Великочий, І. Монолатій, Ю. Плекан, доволі детально висвітлюють цю проблему [331, с. 84]. Роботу коломийського відділу товариства також розглянуто в іншій статті А. З. Королька – «Українські повітові ради Покуття періоду ЗУНР: структура і практична діяльність (листопад 1918 р. – травень 1919 р.)» [373]. Урочистий прийом делегації Швейцарського Червоного Хреста у Коломії 20 березня 1919 р. у своїй публікації «Коломийський листопад періоду ЗУНР» висвітлює В. Нагірний [387]. Візит вказаної місії до табору інтернованих та полонених на Косачеві у

Коломиї описаний у статті Р. Чорненького «Табір для інтернованих осіб у Косачеві в Коломиї в період польсько-української війни 1918-1919 рр.» [434]. Організацію опіки над особами, яких утримували в цьому таборі, проаналізовано у спільній публікації П. Гаврилишина і Р. Чорненького «Діяльність Комітету опіки польських жінок над військовополоненими та інтернованими особами у Коломиї в період польсько-української війни 1918-1919 рр.» [336].

У свою чергу, у праці «Тернопіль. 1540–1944. Історико-краєзнавча хроніка» І. М. Дуда вказує на прибуття до цього міста 12 лютого 1919 р. французько-англійської місії Міжнародного Червоного Хреста [356, с. 178]. На значних масштабах благодійної підтримки Червоного Хреста з боку населення Галицької Гуцульщини акцентує увагу П. Сіреджук у публікації «Суспільно-політичний рух і культурне життя галицької Гуцульщини періоду ЗУНР» [420].

Опосередкована інформація про умови роботи Польського Червоного Хреста наявна у статті Л. Давибіди «Стан охорони здоров'я у Станиславівському воєводстві 1921-1939 рр.». У цій публікації проаналізовані складні санітарно-епідемічні умови на теренах Прикарпаття у міжвоєнний період [349].

Цілий ряд наукових досліджень висвітлюють процес надання гуманітарної допомоги населенню Галичини радянським Червоним Хрестом. Зокрема, у дисертації «Міжнародні зв'язки Червоного Хреста України (1922-2014 рр.)» О. Ю. Ящук висвітлено створення в 1925 р. при Товаристві Червоного Хреста УСРР окремої комісії, яка організовувала збір пожертв, вказано дані про отримані кошти під час цієї кампанії та кількість збіжжя відправленого до Західної України. Також у цьому дослідженні проаналізовано ставлення польської влади до таких дій та специфіку взаємодії між радянським і Польським Червоним Хрестом з даного приводу. Крім того, О. Ящук охарактеризувала наслідки повені 1927 р. та надання радянським Червоним Хрестом допомоги у подоланні її наслідків. Дослідниця вказує на

пропагандистський характер дій радянських структур, що, на її думку, і було однією з головних причин створення польською владою різних перешкод для здійснення таких заходів [457, с. 89–91].

Доволі детально вказану проблематику розглядає у статті «Химери інтернаціоналізму. Громадські об'єднання України і зарубіжний світ (20-30 рр. XX ст.)» М. А. Журба. Висвітлюючи процес надання допомоги українському населенню Галичини Червоним Хрестом УРСР та іншими радянськими структурами, вона підкреслює, що така увага до польсько-радянських громадських контактів пояснювалася тим, що в планах керівництва ВКП(б) – КП(б)У Польща розглядалась як плацдарм комуністичної експансії на Захід. Дослідниця також вказує, що кошти, зібрані в результаті рекламної кампанії допомоги голодуючому населенню Галичини, не завжди доходили за призначенням, а використовувалися для підтримки прокомуністичних організацій на західноукраїнських землях [359].

Проте, з іншого боку, М. В. Рожков у публікації «Міжнародна діяльність Товариства Червоного хреста УСРР в 20-30-і рр. XX століття», аналізуючи, зокрема, і масштаби поставок зернових на територію Галичини, стверджує, що незважаючи на залежність товариства від держави, міжнародну діяльність Червоного Хреста можна вважати вдалою роботою, яка допомогла врятувати тисячі людських життів [414].

У декількох дослідженнях присвячених «пацифікації» у Галичині в 1930 р. також висвітлено ставлення до даних подій Червоного Хреста. Зокрема, у книзі «Пацифікація: польські репресії 1930 року в Галичині» Р. Скакун акцентує увагу на тому, що саме до Міжнародного Комітету Червоного Хреста звертались українські організації з приводу ненадання медичної допомоги потерпілим від побиття та арешту лікарів, що намагались опікуватися жертвами пацифікації [421].

М. Гавришко у дослідженні «Заходи ОУН на міжнародній арені у справі «Пацифікації» в Галичині в 1930 р.» розглянула переговори представника ОУН із секретарем Міжнародного Червоного Хреста. В даній публікації

вказано відомості про матеріали надані товариству під час цих зустрічей, які засвідчують злочини польської влади [339].

У свою чергу Л. Гентош, у статті «Ставлення митрополита Андрея Шептицького до «пацифікації» 1930 р.», описуючи дані контакти, акцентує увагу на ставленні до отриманої інформації з боку представників Червоного Хреста. Дослідниця стверджує, що відомості подані у пасторському посланні А. Шептицького надзвичайно вразили віце-президента Міжнародного Червоного Хреста [344].

На специфічні риси функціонування радянського Червоного Хреста у Львові після переходу території Галичини під контроль Радянського Союзу в 1939 р. вказує у своїй публікації «Львів під радянською окупацією 1939-1941 рр.» О. Луцький. Автор публікації наголошує на тому, що ця організація була типовою комуністичною структурою. Він підкреслює, що керівництво Червоного Хреста мало уваги звертало на практичну діяльність, зосереджуючись в основному на збільшенні кількості учасників товариства та зборі членських внесків [380].

В дисертаційній роботі І. Радченко «Моделі діяльності гуманітарних організацій з порятунку євреїв Європи періоду Голокосту» вказуються відомості про чисельний склад Польського Червоного Хреста станом на 1939 р. та його діяльність упродовж Другої світової війни. Дослідниця підкреслює значний вплив нацистів на функціонування Німецького Червоного Хреста [452, с. 109.].

У цілому ряді публікацій М. А. Срібної розглянуто діяльність декількох червонохресних структур впродовж Другої світової війни на території України, зокрема і в Галичині. У статті «Особливості діяльності відділів Українського Червоного Хреста на окупованих українських землях у 1941-1943 рр.» висвітлюється діяльність відновленого в 1941 р. у Львові Українського Червоного Хреста. В цьому дослідженні проаналізовані зміни в керівництві організації, заходи проведені структурами товариства у Львові для надання допомоги полоненим звільненим з німецьких таборів. М. Срібна

вказує на шляхи забезпечення УЧХ ліками і медичним інвентарем. Дослідниця розглядає відносини між Червоним Хрестом та нацистською окупаційною адміністрацією і висвітлює процес ліквідації УЧХ [424].

Надання допомоги звільненим із таборів військовополоненим та співпраця Червоного Хреста з місцевим населенням фрагментарно висвітлена у статті О. Лисенка «Благодійні акції як формат соціальної солідарності в Західній Україні, 1939-1945». Автор аналізує мотиви, якими керувалась окупаційна адміністрація при прийнятті рішення про звільнення полонених з таборів. Дослідник наводить, як приклад значної підтримки місцевими жителями роботи УЧХ цілий ряд повідомлень тогочасної періодики [378]. Дана проблематика також розглянута у публікації «Соціальне становище радянських військовополонених у роки Другої світової війни» Є. Лисенка. Зокрема, автор вказуючи дані про пожерти здійснені цивільним населенням у різних місцевостях Галичини, звертає увагу на значну роль духовенства в організації допомоги звільненим бранцям [377].

Великий масив наукових досліджень присвячений діяльності підпільного Червоного Хреста в лавах УПА. Практично в усіх публікаціях з даної проблематики доволі детально висвітлюється робота УЧХ на теренах Галичини. Так, у праці В. Ковалю «Медична служба Української Повстанської Армії», висвітлюючи функціонування медичних курсів, окремо наводиться перелік населених пунктів на теренах Галичини, в околиці яких був організований такий вишкіл. Автор також вказує, що основи санітарної служби викладались і в старшинських школах [371].

Г. Стародубець у статті «Організація медико-санітарної служби у повстанському запллі (другої половини 1943-1944 рр.)» проаналізувала структуру та територіальний поділ організації в період нацистської окупації [428]. М. Срібна у публікації «Підпільний Український Червоний Хрест у загонах Української Повстанської Армії в роки Другої світової війни» описала головні вимоги до побудови типового шпиталю (санітарної криївки) УЧХ [425].

Багато уваги цьому питанню надає Л. Онишко у своїх роботах присвячених діяльності очільниць УЧХ – К. Зарицької і Г. Дидик. Зокрема, у книзі «Нам сонце всміхалось крізь ржавії ґрати. Катерина Зарицька в українському національному русі», яка є 8 томом серії «Бібліотека Літопису УПА», окрім висвітлення діяльності К. Зарицької, дослідниця доволі детально описує специфіку роботи Червоного Хреста в умовах підпілля [402].

У статті «Катерина Зарицька (з нагоди 90 річчя з дня народження)» дослідниця акцентує увагу на розбудові К. Зарицькою структури даної організації [401]. В іншому дослідженні – «Галина Дидик – учасниця визвольних змагань 1940-х років», Л. Онишко, характеризуючи діяльність Г. Дидик, аналізує її обов'язки як обласного референта УЧХ на Тернопільщині [400]. Діяльності ще однієї активної учасниці Червоного Хреста, очільниці товариства на Станіславщині, а згодом референтки УЧХ Дрогобицького окружного проводу ОУН Юлії Ганущак, присвячене дослідження М. Гавришко «Лицарка Бронзового Хреста Заслуги УПА: до 100 річчя з дня народження Юлії Ганущак» [338].

Структура, керівний склад та засади діяльності Українського Червоного Хреста також фрагментарно зачіпаються у працях присвячених участі жінок у національно-визвольному русі. Зокрема, Л. Онишко у статті «Роль жінки в українському національно-визвольному русі середини ХХ століття» розглядає специфіку розташування шпиталів УЧХ та аналізує обов'язки, які зазичай виконували жінки в цих лікувальних установах [403].

О. Кісь у публікації «Жіночий досвід участі у національно-визвольних змаганнях на західноукраїнських землях у 1940-50-х рр.» вказує на те, що через загрозу арешту або критичний стан здоров'я пацієнта не доправляли до «шпиталика», а лікували у приватній садибі. Вона також акцентує увагу на тому, що лікарі, медсестри і господарі цих осель перебували перед постійною загрозою вразі викриття. Дослідниця підкреслює важливість ролі жінок у структурах Червоного Хреста у процесі транспортування ліків та медичних

засобів. О. Кісь відзначає, що саме на жінок найчастіше покладались такі обов'язки [367].

У статті Т. Антонової «Жінка та її «мирні», «напівмирні» й «воєнні» ролі в боротьбі ОУН і УПА», характеризуючи діяльність підпільного Червоного Хреста, розглядається вплив на процес створення і функціонування УЧХ найвизначніших представниць даної організації [325].

У публікації «Жінки в лавах підпільних структур: процес входження, напрями та форми діяльності, ставлення чоловічої більшості» О. Петрович акцентує увагу на тому, що до обов'язків членів УЧХ, серед іншого, також входила агітаційна робота і опіка над сім'ями загиблих вояків [412].

Функціонування організації на більш локальному рівні розглянуто також у декількох працях, що висвітлюють діяльність регіональних структур ОУН та УПА. Так, С. Волянчук у своїй роботі «Розбудова та діяльність ВО «Лисоня» у 1944 році» висвітлює організацію медичних курсів на Тернопільщині в 1944 р. [335]. У свою чергу, Т. Галицька-Дідух у статті «Військове й ідеолого-політичне протистояння УПА та ОУН(б) і радянських каральних структур у 1944–1945 рр. (на прикладі Станіславської області)» вказує на приєднання до Червоного Хреста в листопаді 1944 р. жіночих референтур [340].

В. Ільницький у книзі «Провід ОУН Карпатського Краю», яка входить до серії «Події і люди» Літопису УПА, висвітлює зміни в структурі референтури УЧХ продовж 1944–1945 рр. Дослідник підкреслює те, що з весни 1945 р. у Карпатському Краї є відомості тільки про діяльність санітарного підрозділу УЧХ [364]. В іншій своїй публікації, «Кадрове наповнення Дрогобицького окружного проводу ОУН (1945–1952 рр.)», В. Ільницький аналізує зміни в керівництві референтури УЧХ Дрогобицького окружного проводу ОУН упродовж другої половини 40-х рр. Він також вказує на те, що саме наприкінці 40-х рр. було припинено призначення осіб на посаду очільника цієї організації [362]. У дисертаційній роботі «Боротьба радянського режиму проти Українського національно-визвольного руху на території

Станіславської області (1944-1956 рр.)» Н. Розлуцький зазначає, що розпуск референтури УЧХ був частиною загального процесу ліквідації цілого ряду структур в умовах переходу національно-визвольного руху від партизанських до підпільно-диверсійних форм боротьби [453].

В публікаціях С. Штуки «Митрополит Йосиф Сліпий в національно-духовному житті України (1892–1984 рр.)» [437] і В. Марчука «Війна і християнська мораль: суспільна місія греко-католицької церкви у 40-і роки ХХ ст.» [382] вказано на факт надання представниками греко-католицької церкви грошових пожертв для радянського Червоного Хреста.

Різні аспекти функціонування Червоного Хреста УРСР напередодні і під час німецько-радянської війни проаналізовано у публікаціях М. Срібної «Форми шефської роботи Українського Червоного Хреста в роки Другої світової війни (1939–1945 рр.)» [427] і «Український Червоний Хрест в зоні військових дій та в тилу у роки Другої світової війни (1939–1945 рр.)» [426]. У цих дослідженнях вона вказує на недоліки в процесі розгортання червонохресних відділів у школах Тернопільщини.

Роботу структур радянського Червоного Хреста на завершальному етапі бойових дій Другої світової війни на території України охарактеризовано у статті М. Срібної «Діяльність Українського Червоного Хреста на звільнених від нацистських окупантів українських землях у 1944-1945 рр. (за документами ЦДАГО України, ЦДАВО України, Державного архіву Житомирської області)». Дослідниця подає дані про роботу відділів товариства у Галичині та вказує на активне залучення фахівців з інших регіонів УРСР для організації червонохресних структур на теренах краю [423].

Розглядаючи висвітлення діяльності Червоного Хреста у наукових дослідженнях варто відзначити те, що в багатьох працях досить детально проаналізовано роботу червонохресних організацій створених українцям. Дослідники багато уваги приділяють, як різним напрямкам діяльності цих структур, так і опису їхньої взаємодії з місцевим населенням. В деяких із таких праць в меншій мірі висвітлюються кількісні показники, що ускладнює

розуміння масштабів роботи Червоного Хреста. Проте, це в основному може бути пов'язане із браком статистичних даних. Також варто відзначити і те, що українські дослідники в більшій мірі акцентують увагу позитивних сторонах діяльності українських червонохресних організацій. Разом з тим, історики не уникають і відомостей про брак ресурсів та недоліки в роботі в період ЗУНР/ЗОУНР і 40-і рр. ХХ ст.

З іншого боку, у деяких публікаціях присвячених функціонуванню структур Червоного Хреста навпаки є доволі багато кількісних показників. Зокрема, дослідження, що висвітлюють роботу РТЧХ дають розуміння масштабів діяльності цієї організації та головних недоліків у її роботі. Описуючи структури, які працювали не тільки в межах регіону, і фактично були привнесені ззовні (РТЧХ, Радянський Червоний Хрест та ін.), історики менше акцентують увагу на теренах Галичини та ставленні місцевого населення до таких товариств.

Варто відзначити те, що в той час як одні структури чи навіть окремі аспекти і напрямки їхнього функціонуванню доволі детально розглянуті у науковій літературі, інші ж висвітлюються опосередковано. Проте, не зважаючи на таку фрагментарність та неоднорідність наукових досліджень з даної проблематики, в цілому вони дають можливість скласти певне узагальнене уявлення про роботу окремих організацій Червоного Хреста.

1. 2 Огляд джерел

При підготовці дисертаційного дослідження опрацьовано цілий ряд джерел, які відображають процес утворення та специфіку діяльності Червоного Хреста на території Галичини впродовж першої половини ХХ ст. Серед них: 1) фонди архівних установ України та Польщі, 2) збірники опублікованих документів; 3) тогочасна періодика; 4) спогади сучасників подій. Використано фонди наступних архівів: Центральний державний архів вищих органів влади та управління України; Центральний державний архів громадських об'єднань України; Центральний державний історичний архів

України, м. Київ; Центральний державний історичний архів України, м. Львів; Державний архів Львівської області, Державний архів Івано-Франківської області; Державний архів Тернопільської області; Архів Управління Служби Безпеки України в Івано-Франківській області, Archiwum Państwowe w Przemyślu (електронні скан-копії архівних справ) та документи Електронного архіву Українського визвольного руху.

Ряд фондів Центрального державного історичного архіву України, м. Києва присвячені діяльності Російського Товариства Червоного Хреста в період Першої світової війни. У справі 4. «Журнали засідань головного управління РТЧХ. 1 вересня 1914 –30 вересня 1914 р.» опис 1 фонду 719 «Управління головноуповноваженого Російського товариства Червоного Хреста при арміях Південно-Західного фронту» описано процес постачання необхідними матеріалами структурних одиниць даної організації, які проводили свою діяльність і безпосередньо на території Галичини, зазначається про створення локального відділу київського складу у Львові [1, арк. 246]. У справі 5 «Журнали засідань головного управління РТЧХ. 2 жовтня – 31 жовтня 1914 р.» цього ж фонду висвітлюється робота підрозділів товариства на Південно-Західному фронті у жовтні 1914 р. [2].

У фондах Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України містяться матеріали про діяльність Червоного Хреста у Галичині в період ЗУНР/ЗОУНР. Зокрема, документи розміщені у фонді 3982 «Державний секретаріат внутрішніх справ Західно-Української Народної Республіки. Відділ санітарний. 1919 р.» в описі 1, справі 4 – «Листування з українським посольством у Відні і Будапешті про боротьбу з епідемією тифу на території Західно-Української Народної Республіки. 13 лютого 1919 – 17 квітня 1919 р.» висвітлюють заходи здійснені Я. Окуневським для отримання допомоги від Австрійського Червоного Хреста [6, арк. 8]. Зі справи 5 «Листування з секретарем внутрішніх справ про матеріальну допомогу госпіталям, закупку медикаментів, збільшення лікарів та взагалі медичного персоналу, про улаштування зручних помешкань для госпіталів. 2 лютого – 17

травня 1919 р.» ф. 3982 відомо про те, які табори інтернованих відвідувала місія Польського Червоного Хреста навесні 1919 р. [7, арк. 17]. Питання руху даної делегації по території ЗОУНР піднімалось в телеграмі вміщеній у справі 14 «Звіт про санітарний стан повітів в Турках, Товмачах, Тарнополі, Чорткові, Ходорові та листування з повітовими комісаріатами про епідемію тифу та боротьбу з нею. 28 лютого – 16 травня 1919 р.». У цій же справі в ряді документів піднімається питання функціонування епідемічних шпиталів Червоного Хреста [8, арк. 8, 24, 34]. Відомості про стан медичних установ товариства наявні і у справі 2 «Зведені звіти по Західно-Українській Народній Республіці про санітарний стан повітів. 1919 р.» [5, арк. 19].

У свою чергу, документи справи 92 «Огляди суспільно-політичного, господарського та культурного життя на Західно-українських землях за період – грудень 1942 р. по липень м-ць 1944 р.» опис 1 ф. 3833 «Краєвий провід Організації Українських Націоналістів на Західних Українських землях» даного архіву свідчать про критичне ставлення в ОУН до діяльності Червоного Хреста після входження його структур до Крайового Комітету [9, арк. 2].

Крім того, у фонді 4616 «Центральний комітет Товариства Червоного Хреста УРСР» даного архіву також зберігаються документи присвячені діяльності радянського Червоного Хреста на території Галичини після завершення Другої світової війни. Зокрема, у справі 7 «Річний текстовий звіт про роботу Центрального Комітету Товариства Червоного Хреста УРСР за 1944 рік» містяться дані про різні напрямки діяльності локальних структур товариства у Львівській, Дрогобицькій, Станіславській і Тернопільській областях впродовж 1944 р. [11]. Схожі відомості в аналогічних звітах за 1945 р. є у справі 11 «Річний текстовий звіт про роботу Центрального Комітету Товариства Червоного Хреста УРСР за 1945 рік» [12] та у справі 25 «Річний текстовий звіт про роботу Центрального Комітету Товариства Червоного Хреста УРСР за 1948 рік» [14]. У справі 17 «Довідка про роботу товариства Червоного Хреста за час з V – VI з'їздів (1936-1947) 1947 рік» подано цілий ряд кількісних показників роботи Червоного Хреста на теренах Галичини [13].

Особливості функціонування радянського Червоного Хреста також розкривають документи, що знаходяться у Центральному державному архіві громадських об'єднань України. Так, матеріали, що розміщені у справі 620 «Матеріали до протоколів засідання Політбюро ЦК КПРС України. Протокол № 4 пункти 1-76» опис 6 фонду 1 «Центральний комітет Комуністичної партії України» свідчать про значну залежність товариства від вказівок державних органів та комуністичної партії [3, арк. 42]. У своє чергу, справа 1835 «Доповідні записки, довідки і листування про стан товариства та роботу Червоного Хреста» опис 23 цього ж фонду містить відомості про санітарно-епідемічні загони Червоного Хреста, зокрема про ті, що проводили свою діяльність на території Галичини [4, арк. 3].

В документах фонду 462 «Український Горожанський Комітет» Центрального державного історичного архіву у м. Львів міститься інформація про діяльність червонохресних організацій після захоплення Польщею території Галичини. Процес включення місцевої філії товариства до складу Польського Червоного Хреста і українську позицію стосовно проблеми поділу майна Австрійського Червоного Хреста висвітлені у справі 66 «Історична довідка про діяльність товариства «Червоного Хреста» в Галичині та лист окружного комітету Австрійського червоного хреста про відокремлення Українського червоного хреста від Польського» [16, арк. 1–4]. У справі 205 «Листування з Американським Червоним Хрестом у Вашингтоні, його відділеннями у Варшаві та Львові, дипломатами США у Польщі про надання економічної допомоги населенню Сх. Галичини» даного фонду відображається робота Американського Червоного Хреста на теренах краю та його співпрацю з Українським Горожанським комітетом на початку 20-х рр. XX ст. [17].

У свою чергу, матеріали справи 63 «Звернення до Міжнародного Червоного Хреста в Женеві, звіт та листування про боротьбу з епідеміями серед населення Галичини та потребу в ліках і медичному обладнанні» свідчать про те, що посередництво Міжнародних місій Червоного Хреста було

вирішальним для отримання українськими організаціями краю медичних засобів [15, арк. 9].

Велика кількість документальних свідчень про діяльність Польського Червоного Хреста у Галичині у міжвоєнний період є у фондах Державного архіву Львівської області. В даній архівній установі зберігається окремий фонд 43 «Львівське окружне управління Польського Червоного Хреста» присвячений вище вказаній тематиці. Так, документи справи 4 «Переписка з управлінням Польського Червоного Хреста у Варшаві про статистику вбитих та поранених у боях за Львів у 1918-1921 рр.; лист польського посольства у Відні про ліквідацію майна Австро-Угорського Червоного Хреста та інші матеріали» містять відомості про діяльність польського товариства у Львові і його околицях в період польсько-української війни. Крім того, ці документи проливають світло на логіку, якою керувалась польська сторона при виробленні своєї позиції під час переговорів про юридичне оформлення поділу майна Австро-Угорського Червоного Хреста [23, арк. 1–2, 11].

У справі 6 «Протоколи засідань та зборів відділень Польського Червоного Хреста» опис 1 цього ж фонду зібрані звіти цілого ряду повітових відділів товариства. Ці матеріали свідчать про незначну чисельність і низький рівень активності багатьох локальних структур на території краю [24, арк. 5, 33]. Справа 8 «Переписка з головним управлінням Польського Червоного Хреста, воєводським управлінням в Тернополі та іншими про надання допомоги біженцям з СРСР» демонструє те, що у Галичині дана організація опікувалась невеликою кількістю біженців [25].

Дії Міжнародного Комітету Червоного Хреста, спроби Польського Червоного Хреста знайти спростування на звинувачення української громадськості та реакція місцевої влади на звернення ПЧХ відображені у справі 9 «Переписка з головним управлінням Польського Червоного Хреста з приводу скарги українських організацій у Чехословаччині у Міжнародний Комітет Червоного Хреста в Женеві про позбавлення медичної допомоги жертвам пацифікації 1930 р. у Східній Малопольщі. 1930-1931 рр.» [26].

Повідомлення присвячене п'ятнадцятиліттю діяльності ПЧХ розміщене у справі 12 «Звіт про роботу Польського Червоного Хреста у Східній Малопольщі» свідчить про доволі неоднозначне ставлення місцевого українського населення до даної організації. З цього історичного джерела випливає, що такий стан речей зумовлений сприйняттям товариства, як в першу чергу польської інституції, а не як гуманітарної установи. Автор описує заходи проведені товариством для боротьби з епідеміями і повеннями, які, на його думку, покращували ставлення мешканців краю до Польського Червоного Хреста [27, арк. 3–9].

Справа 15 «Секретні циркуляри та розпорядження Головного управління Польського Червоного Хреста та командування корпусного округу №6, мобілізаційні повістки сестер милосердя та санітарок та інші матеріали» демонструють те, що в другій половині 30-х рр. товариство страждало браком кваліфікованого персоналу у Галичині [28, арк. 61, 93].

Діяльність ПЧХ також відображена у документах фонду 1 «Львівське воєводське управління». Зокрема, у справі 2758 «Квартальні та річні звіти відділів Польського Червоного Хреста /по повітах/ за 1931-1933 рр.» опис 9 відображено стан організації курсів для членів товариства, чисельний склад рятувальних дружин, наявність аптечок, фінансові ресурси та кількість членів цілого ряду локальних філій товариства у Львівському воєводстві. Ці документи свідчать про неоднорідний розвиток відділів організації у різних місцевостях [19]. Зі справи 2823 «Переписка з окружними управліннями Червоного Хреста, Міністерством суспільної опіки та іншими з питання придбання дезінсекційних апаратів» опис 9 відомо про інвентар, який був обов'язковим для функціонування дезінфекційних колон Польського Червоного Хреста [20, арк. 3, 10]. Матеріали справи 2870 «Звіти Товариства Червоного Хреста у Львові з додатком списку членів товариства» свідчить про роботу санаторію ПЧХ у Львові, розгортання епідемічних шпиталів, кількість та оснащення рятувальних дружин [21].

У цьому архіві також зберігаються окремі фонди присвячені діяльності Червоного Хреста УРСР. Зокрема, фонд п-(партархів) 3 «Львівський обком Компартії України» містить справи, у яких є відомості про функціонування радянського Червоного Хреста на території Львівської області від другої половини 1944 р. Так, у справі 117 «Довідки відділу, свідчення, відомості обкому комсомолу, Ради ОСОВІАХИМА, Комітету Червоного Хреста про мобілізацію військовозобов'язаних до лав Червоної Армії, військово-фізкультурній роботі серед молоді, підготовку бійців-мінерів, розмінування території області та ін» подано кількісні показники про наступні напрями діяльності товариства: залучення нових членів до лав організації, збір членських внесків, підготовка значкистів ГСО і БГСО, шефська робота [30, арк. 3–4].

Матеріали справи 684 «Довідки, звіти, працівників відділу, міськкомів партії, добровільних і спортивних товариств, про працевлаштування демобілізованих офіцерів, черговим призові до лав Радянської Армії, роботу добровільних товариств сприяння армії і флоту, протиповітряної і хімічної оборони, Червоного Хреста, фізичної підготовки молоді та ін.» опис 2 цього ж фонду вказують на те, що дані про роботу товариства, які надавались керівництву організації в Київ, не відповідають дійсності. У документах даної справи також йде мова про кадрові проблеми та невиконання планів Львівським обкомом Червоного Хреста [31, арк. 18, 74].

Крім того, в Держархіві Львівської обл. знаходиться фонд 5001 «Дрогобицький обком КП/б/У», який містить свідчення про діяльність Червоного Хреста в Дрогобицькій області в перші повоєнні роки. Зокрема, справа 297 «Директивні вказівки ЦК Червоного Хреста про санітарно-оборонну роботу області» опис 6 свідчить про суттєві недоліки в санітарно-оборонній роботі товариства у Дрогобицькій області [32, арк. 1]. Матеріали справи 203 «Плани; відомості про роботу Обкому Червоного Хреста» опис 9 містять ряд даних про різні напрями діяльності Червоного Хреста. З цієї документації випливає, що локальні філії організації були малоактивними, а в

деяких районах, взагалі бездіяльними [33, арк. 2, 11, 58.]. Відомості подані у справі 125 «Переписка з ЦК КП/б/У, міськкомами, райкомами та іншими організаціями з питань роботи редакцій газет, звіти лекційної групи, зведення, свідчення з питань Червоного Хреста» опис 10 дають можливість порівняти чисельний склад цієї місцевої філії товариства зі структурами в інших областях Галичини і УРСР вцілому [34, арк. 155].

В Державному архіві Івано-Франківської області знаходиться цілий ряд фондів, документи яких присвячені діяльності Польського Червоного Хреста на Прикарпатті. Так, у фонді 2 «Станиславівське воєводське управління. 1921–1939 рр.» опис 5 міститься справа 107 «Переписка з повітовими старостами про організацію і діяльність товариств «Польського Червоного Хреста» в повітах Станиславівського воєводства». До неї входить Статут ПЧХ та дані відправлені Станиславівському воєводі повітовим старостам, які свідчать про нечисельний склад і обмежені фінансові можливості місцевих відділів товариства [35].

Матеріали Держархіву Івано-Франківської обл. особливо важливі для дослідження роботи ПЧХ у Галичині і тому, що й них зберігається цілий ряд джерел, які стосуються функціонування молодіжних структур даної організації. Зокрема, у фонді 2 опис 5 справа 219 зберігається «Статут молодіжної організації Червоного Хреста від 1929 р.» [36]. Про діяльність таких структур ПЧХ у школах Станиславівського воєводства свідчать фонди 269 «Станиславівський шкільний інспекторат» [37], 272 «Тлумацька повітова шкільна рада» [38, арк. 7, 13].

В даній архівній установі також зберігається окремий фонд р-366 повністю присвячений діяльності радянського Червоного Хреста на теренах Прикарпаття починаючи з другої половини 1944 р. Проте, варто зазначити, що відомості за 1944 р. є досить обмеженими [52; 53]. За всі наступні роки у справах даного фонду подано детальні свідчення стосовно роботи товариства. Зокрема, у справі 4 «Директиви і методичні листи Обкому за 1945 рік» містяться вказівки та контрольні завдання місцевим структурам для

відновлення функціонування районних відділів товариства. Ці документи демонструють, які саме напрямки роботи були пріоритетними в роботі організації [39, арк. 1]. У свою чергу, справа 14 «Директиви і методичні листи Обкому за 1946 рік» містить свідчення про функціонування червонохресних структур у школах [41, арк. 1].

До фонду р-366 також входить цілий ряд справ, у яких розміщено протоколи засідань та звіти про роботу Станіславського Обкому Червоного Хреста у різні роки. У даній документації знаходяться матеріали про протиракову роботу [44, арк. 3.], підготовку значкистів ГСО/БГСО, санітарно-епідемічну діяльність, чисельний склад товариства в області і районах, шефська робота. Зі звітів обласного комітету товариства відомо про доволі скромні результати роботи організації в перші роки після завершення Другої світової війни. Документи цього фонду свідчать не тільки про не виконання планових показників, а і про подачу працівниками товариства неправдивих відомостей, часту зміну керівних кадрів, виконання учасниками Червоного Хреста функцій не притаманних для гуманітарної організації такого типу. Ця документація також свідчить про прагнення продемонструвати суттєвий прогрес в роботі організації станом на жовтень 1947 р. [40; 48, арк. 1; 46, арк. 1; 42; 45].

Проте «Матеріали I-ї обласної конференції Товариства Червоного Хреста» (справа 22) засвідчують значну увагу до кількісних, а не якісних показників [43, арк. 16.]. У свою чергу, звіти про діяльність Обкому після 1947 р. вказують на суттєві недоліки у цілому ряді напрямків діяльності Червоного Хреста і в наступні роки. Зокрема, документи розміщені у справі 65 «Звіти, доповіді та інформації про роботу обкому Червоного Хреста за 1949 рік» вказують на те, що працівники і надалі «відриваються на довгий час від своєї основної роботи на різні політичні компанії» [56, арк. 23]. Крім того, справа 62 «Протоколи засідань президії Станіславського Обком Червоного Хреста 2-го пленуму товариства Червоного Хреста та засідань шефської

комісії Обкому» засвідчує проблеми в організації діяльності санітарно-епідемічних загонів і шефської роботи [55, арк. 7].

Про фінансовий стан відділів організації на теренах Прикарпаття свідчать кошториси витрат [52] та звіти про фінансово-господарську діяльність Обкому Червоного Хреста [51; 53; 60]. У ряді справ цього фонду також зберігаються договори про соціалістичні змагання, учасниками яких були різні структури Червоного Хреста в Станіславській області [57; 58; 61]. Матеріали справи 74 «Звіти, доповіді, доповідні записки та інформації про роботу обкому, міськкомів і райкомів Червоного Хреста за 1950 рік» вказують на те, що значна кількість відділів товариства брали участь у таких змагання тільки на папері [59, арк. 35.].

У фондах Державного архіву Тернопільської області також знаходяться матеріали присвячені діяльності Червоного Хреста УРСР. Фонд р.-1393 «Тернопільський обласний комітет Товариства Червоного Хреста» містить документи про роботу організації на теренах області у повоєнні роки. Зокрема, справа 1 «Протокол, резолюція і виступи обласної конференції Червоного Хреста за 1947 рік» опис 1 висвітлює різні напрямки роботи локальних структур товариства. Дані матеріали свідчать про те, що багато відділів Червоного Хреста протягом певних періодів фактично вигасали. Документи справи 1 також демонструють розгортання червонохресної роботи переважно в містах, у структурах, які функціонували при державних установах [62, арк. 15, 47.]. Справи 2 «Список нагороджених грамотами за 1948-1949 роки» і 3 «Список нагороджених грамотами за 1950 рік» цього ж фонду засвідчують поширеність практики нагородження членів товариства грамотами [63;64].

Діяльність Українського Червоного Хреста в лавах УПА висвітлюється в цілому ряді справ, що знаходяться в Архіві УСБУ в Івано-Франківській області. Зокрема, протоколи допитів Лева Василика [67], Марії Матейко [65], Ольги Радько [66], Ольги Дирди [68] дають відомості проте, в яких місцевостях функціонували шпиталі УЧХ, якою була кількість слухачів і тривалість медичних курсів, які проводила дана організація, а також

засвідчують активний збір лікарських рослин для надання допомоги хворим та пораненим.

Деякі документи присвячені діяльності підпільного УЧХ знаходяться в томі 9 «Збірка документів Миколи Лебедя» Електронного архіву Центру Дослідження Визвольного Руху. Зокрема, «Наказ ч. 2/44. До Теренових Проводів ОУН області: Станіслав, Дрогобич і Перемишль від 27 серпня 1944 р.» свідчить про заходи, які проводились для перебудови даної структури до умов протистояння радянській системі [69]. У свою чергу, в документі «Інструкції УЧХ. Інструкція ч.1. Обов'язує в праці УЧХ. Жовтень, 1944. ч. 1» містяться відомості про рішення прийняті для покращення конспірації і зміцнення дисципліни в УЧХ [70].

Крім того, в дисертації використано скан-копії деяких документів Галузевого державного архіву Служби безпеки України фонду 13 «Колекція друкованих видань КДБ УРСР», розміщенні на даному електронному ресурсі. Так, у матеріалах справи 376 «Збірник документів про структуру та характер антирадянської діяльності «Організації українських націоналістів – ОУН та «Української Повстанської Армії» містяться відомості про діяльність товариства у напрямку суспільної опіки [72] і документи про ліквідацію УЧХ як окремої референтури [71].

Дані про діяльність Польського Червоного Хреста після 1939 р. на території Галичини, що опинилась під контролем нацистської Німеччини знаходяться у збірці «Польський Червоний Хрест в Перемишлі» в Державному архіві у Перемишлі (Archiwum Państwowe w Przemyślu). Зокрема, в матеріалах справи «Комунікати Головного Управління щодо організаційних питань» (Komunikaty Zarządu Głównego PCK w sprawach organizacyjnych) архіву висвітлено структуру товариства ПЧХ [73]. Документи справи «Протоколи засідань Управи відділу ПЧХ Перемишль-Засяння» (Protokoły z posiedzeń Zarządu Oddziału PCK Przemyśl-Zasanie) містять відомості про надання товариством допомоги біженцям, які восени 1939 р. перетинаючи Сян, зосереджувались у м. Перемишлі [74, арк. 4, 47].

З матеріалів, які зберігаються в цьому архіві випливає, що головними напрямками роботи вище згаданої філії ПЧХ були: складання списків поранених, загиблих і зниклих солдатів, догляд за могилами загиблих [75][81], догляд за військовополоненими [76], надання допомоги сім'ям військових [77], інвалідам війни [78], розподіл американської та англійської допомоги в 1940-1941 і 1945 рр. [79], пошук зниклих безвісти [80] надання допомоги репатрійованим особам [82].

В дисертації використано документи, опубліковані в збірниках історичних джерел. Зокрема, матеріали про роботу міжнародного Червоного Хреста на теренах Галичини оприлюднені у книзі 1 п'ятого тому «Зовнішня політика і міжнародне становище. 1918-1919 р.» п'ятитомної збірки «Західно-Українська народна республіка 1918-1923. Документи і матеріали» під редакцією О. Карпенка [85]. У свою чергу, у збірнику документів Директорії оприлюднені документи про надання Наддніпрянським урядом фінансової підтримки Червоному Хресту для допомоги населенню Галичині [84, с. 218].

Документи присвячені діяльності УЧХ в лавах УПА, спогади членів даної організації розміщені у трьох книгах тому 2 збірника «Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті. Документи і матеріали» під редакцією М. Кугутяка [91; 92; 93].

Під час підготовки дослідження опрацьовано публікації в тогочасних періодичних виданнях. Відомості присвячені діяльності Червоного Хреста до та під час Першої світової війни розміщені у часописах «Kurjer Lwowski» («Кур'єр Львівський») випуски за 1889, 1891, 1913, 1914-1918 рр., «Kurjer Stanisławowski» («Кур'єр Станиславівський») – 1900, 1901, 1914-1917 рр., «Буковина» – 1993 р. та «Діло» (інформація про роботу товариства також подавалась цим виданням і в міжвоєнний період, після відновлення друку газети) 1895, 1911, 1914-1917, і 1925, 1927, 1931, 1934-1938. Преса, що виходила друком у ЗУНР, а саме: «Республіка», «Новини», «Стрілець», «Покутський вісник», «Товмацькі вісти», «Українські Вісті», «Український голос», «Наддністрянські Вісті» (усі видання за 1919 р.) доволі детально

розглядала діяльність Червоного Хреста. Функціонування Червоного Хреста описували радянські часописи «Вільна Україна» і «Червоний Хрест» (1940 р.), Газети періоду нацистської окупації краю: «Воля Покуття» (1941-1942 рр.), «Калуський Голос» (1941 р.), «Краківські вісті» (1941-1942 рр.), «Львівські вісті» (1941 р.), «Рогатинське Слово» (1941 р.), «Станиславівське слово» (1942 р.), «Українське слово» (1941-1942 рр.), «До перемоги» (1944 р.).

Цінну інформацію про процес становлення червонохресного руху на території Галичини наприкінці XIX-початку XX ст. та його діяльність в період Першої світової війни містять публікації в газетах «Kurjer Lwowski» і «Діло». «Kurjer Lwowski» багато уваги приділяє функціонуванню місцевої філії Червоного Хреста. Окрім невеликих повідомлень про збори товариства, чисельність локального відділу Червоного Хреста та пожертви на його користь [239; 240; 313], часопис публікує і об'ємні статті. Зокрема, одна з них присвячена проблемі забезпечення організації медичними кадрами. Видання описує цілий ряд спроб створення постійних курсів професійних доглядачок. Така ініціатива виникла ще в 90-х рр. XIX ст., але в повній мірі навчання вдалось налагодити тільки восени 1913 р. [305]. Напередодні Першої Світової війни часопис також піднімав проблему готовності австрійського товариства [321] та місцевої філії для надання допомоги в разі початку бойових дій [241].

Особливо багато публікацій, присвячених роботі організації, у даному виданні було розміщено в період Першої світової війни. Висвітлювались перші заходи проведені товариством в умовах бойових дій на території Галичини. Зокрема, в статті опублікованій 4 серпня 1914 р. було подано відомості про кількість ліжок у шпиталі товариства розгорнутих на території краю [245]. «Kurjer Lwowski» також багато уваги приділяв діяльності різноманітних структурних підрозділів місцевого Червоного Хреста. Окремий репортаж було присвячено функціонуванню павільйонів резервного шпиталю Червоного Хреста у Львові [315]. Часопис друкував повідомлення присвячені розгортанню епідемічних [244]. і транспортних колон [263; 256]., відпочинкових станцій [271] та харчових пунктів [322].

Видання опублікувало розгорнуту статтю про діяльність Самаритянської секції, в якій детально аналізувалось головні напрямки її роботи [289]. Дана газета подавала детальний звіт цього відділу Червоного Хреста про роздачу різдвяних подарунків пораненим воякам у 1915 р. [301]. Впродовж усієї війни часопис друкував відомості про жертводавців товариства [309; 287; 267]. Характерною особливістю таких повідомлень було те, що в багатьох із них вказувалось якій із структур організації були надано кошти: Австрійському Червоному Хресту [279; 278] чи його галицькій філії [290; 268; 294]. Часопис також анонсував різноманітні мистецькі заходи, дохід від яких спрямовувався на користь організації [259; 273; 298; 264]. Оприлюднена у цьому виданні 1 січня 1918 р. відозва Галицького Червоного Хреста свідчить, що товариство наприкінці війни мало велику кількість різноманітних підрозділів, і для підтримання їхнього функціонування потребувало значних пожертв з боку населення [257].

Публікації часопису містять відомості про діяльність Червоного Хреста у Львові в період російської окупації міста. Повідомлення газети свідчать про те, що російська військова влада і представники Російського Червоного Хреста намагались відновити роботу місцевого відділу товариства. «Kurjer Lwowski» 9 вересня 1914 р. опублікував розгорнуту статтю присвячену поточному стану фінансів місцевого Червоного Хреста та його зборам. На цих зборах, які відбулись 7 вересня за участі представників Російського товариства, було вибрано керівництво відділу. З цієї публікації відомо, що російська сторона зобов'язалась передати кошти для підтримання діяльності галицької філії товариства [242]. Газета вказувала, що російська адміністрація також перераховувала місцевому товариству кошти отримані від різних грошових стягнень за правопорушення [265]. Повідомлення цього часопису свідчать про те, що нова влада намагалась долучити місцевих лікарів до роботи в Російському Червоному Хресті [266]. Видання, на прохання Червоного Хреста, закликало населення жертвувати всілякі матеріали для перев'язування ран, вату, полотна та простирадла [270].

Значно менше уваги, ніж «Kurjer Lwowski», діяльності товариства до Першої світової війни, приділяла газета «Діло». Даний часопис повідомляв про спробу започаткування Червоним Хрестом перших курсів світських доглядачок у 1895 р. У цій публікації було вказано вимоги для кандидаток та описано умови навчання [169]. В одній із своїх статей газета зазначала, що австрійським парламентом було надано податкові пільги для товариства [130].

В цьому виданні розміщувалось багато відомостей про участь українців у червонохресному русі в період Першої світової війни. Публікації, що вийшли друком у газеті «Діло» свідчать про сприяння роботі товариства з боку українського духовенства. Зокрема, часопис опублікував відозву греко-католицького єпископату, в якій духовенство закликала населення підтримувати діяльність Червоного Хреста в умовах бойових дій [119]. Також у деяких статтях цього видання зазначалось, що священники безпосередньо брали участь у зборі пожертв для товариства та закликали вірян надавати допомогу даній організації [171]. На шпальтах часопису друкувались повідомлення про пожертви передані Червоному Хресту від українських навчальних закладів [182], мешканців різних населених пунктів [122; 215] та цілих повітів Галичини [182; 173]. Газета подавала відомості про благодійні концерти [167; 183; 184] і театральні вистави на користь товариства, які були організовані українськими культурними установами [216].

Видання активно висвітлювало процес збору пожертв для товариства під час «Тижня Червоного Хреста». Часопис інформував населення про заходи спрямовані на організацію цієї події [205]. В газеті подавались відомості, що свідчили про широку участь українців у цій благодійній акції та сприяння в цьому з боку центральних австрійських структур Червоного Хреста [121]. Було оприлюднено звіт Українського Комітету «Тижня Червоного Хреста» про отримані кошти за час проведення цього заходу [161]. Також подавались відомості про зібрані пожертви під час «Тижня» в окремих повітах краю [152].

З повідомлень, розміщених у даному часописі випливає, що товариство також отримувало і певну підтримку з боку державних органів влади. Зокрема,

у газеті вказувалось, що кошти отримані з нічних перепусток передавались на користь Червоного Хреста [198]. На сторінках видання висвітлювались деталі цісарського розпорядження про надання цій організації позики у розмірі 40 мільйонів корон [199].

Газета «Діло» інформувала своїх читачів про візит до Львова почесного голови Червоного Хреста ерцгерцога Франца Сальватора [326] і його участь в урочистому засіданні місцевої філії товариства [111]. Часопис акцентував увагу на присутності під час цього заходу представниць Української Самаритянської помочі [112].

Варто зазначити те, що дане видання багато уваги приділяло функціонуванню українських червонохресних структур. Зокрема, газета публікувала заклики збирати кошти для Української санітарної служби Червоного Хреста [116; 117] та подавала списки її жертводавців [211]. Також населення інформувалось про створення Українського кореспонденційного бюро товариства у Львові [213].

Публікації даного видання висвітлювали проблему взаємовідносин українців і поляків у рамках участі в роботі місцевої філії товариства. Зокрема, про значний вплив у даній структурі поляків свідчить стаття «Чи український нарід в Галичині і в австрійській державі має які права?». У цій публікації акцентувалась увага на тому, що незважаючи на активну участь в роботі організації та значні пожертви збоку українського населення Галичини, вся документація Галицького Червоного Хреста велась виключно польською мовою. Видання також підкреслювало, що всі звернення греко-католицького духовенства з цього приводу ігнорувались керівництвом даної структури [229].

В публікаціях газети «Діло» також містяться численні свідчення про діяльність Червоного Хреста у Галичині в міжвоєнний період. Зокрема, у другій половині 20-х рр. ХХ ст. часопис у своїх повідомленнях описував процес допомоги населенню краю радянським Червоним Хрестом. Видання у випуску за 25 липня 1925 р. повідомляло про прибуття отриманих від цієї

радянської організації двох вагонів жита та скерування їх до Дрогобича і Коломиї [125]. Висвітлювалась також участь товариства у створеному в Харкові 24 вересня 1927 р. комітеті для допомоги жителям Західної України [200].

Проте «Діло» інформувало населення і про заходи, які проводив Польський Червоний Хрест, спрямовані на організацію допомоги постраждалим від чергової повені. Часопис повідомляв про проведення «Тижня Польського Червоного Хреста», дохід від якого був призначений для подолання наслідків повені 1934 р. [206]. Такі події анонсувались на сторінках газети і в наступні роки [207; 208; 185].

Окрему розгорнуту статтю видання присвятило дискусії довкола закону про стягнення коштів з культурних установ від розважальних заходів, які вони проводили на користь товариства. Видання акцентувало увагу на тому, що така підтримка Польського Червоного Хреста завдає значної шкоди українським організаціям [176].

Багато уваги діяльності Червоного Хреста приділяла преса в період ЗУНР/ЗОУНР. Видання «Український голос» повідомляло про отримання в січні 1919 р. гуманітарної допомоги для населення Тернопільщини від Українського (Наддніпрянського) Червоного Хреста [195]. Цей часопис також оприлюднив заклик до українського жіноцтва активніше брати участь у червонохресному русі [135].

Із травня по липень 1919 р газета «Український Голос» виходила під назвою «Українські Вісти» [370]. У даному виданні містяться відомості про діяльність товариства в останні місяці функціонування структур ЗУНР/ЗОУНР на теренах Галичини. Часопис висвітлював результати збору пожертв для товариства на Тернопільщині [175] та активну участь у цьому процесі молодіжних структур організації [196]. В газеті також була розміщена інформація про нараду Міжнародного Червоного Хреста для боротьби з епідемією тифу [114]. У посмертній згадці видання вказувало обставини загибелі очільника одного із загонів Українського Червоного Хреста Іллі

Зінголя [163]. «Українські Вісти» повідомляли про організований товариством перетин лінії фронту [193].

Статті часопису «Републіка» відображають різні аспекти функціонування організації. Газета повідомляла своїх читачів про виїзд делегації Українського Червоного Хреста до Львова [182] та про загальні збори Українського Червоного Хреста в м. Станиславові, які відбулись 27 лютого 1919 р. [156]. Було оприлюднено детальні відомості про податкові пільги для кореспонденції товариства [221]. У розгорнутих статтях присвячених червонохресній тематиці населення закликали всіляко брати активну участь у організації та роботі структур товариства [127; 220]. Публікувались відомості про діяльність локальних відділів Червоного Хреста таких, як у Долині [150] чи на Гусятинщині [202]. Видання висвітлювало приїзд до Станиславова Швейцарської місії Червоного Хреста [231]. Часопис інформував населення про листування з українцями, які перебували в полоні у цілому ряді країнах [192]. Повідомлялось про пожертви населення на користь товариства у різних місцевостях краю [131; 143; 142; 177; 144], благодійні концерти, прибутки від яких передавались на рахунок Червоного Хреста [179; 188] та урочисті заходи, на яких проводився збір коштів для організації [203].

Про прийом вище згаданої делегації Швейцарського Червоного Хреста також повідомляв часопис «Стрілець» [129]. Дане видання писало про організацію Українським Червоним Хрестам збору святкових подарунків для вояків [211].

Важлива інформація про структуру та роботу товариства містилась і в місцевих виданнях. Зокрема, «Товмацькі вісті» в одній із своїх публікацій оприлюднили детальні вказівки для організації локальних структур товариства [189].

Також місцева преса часто подавала списки жертводавців Червоного Хреста. «Наддністрянські вісті» повідомляли про збір пожертв у Самборі [138] та інших навколишніх населених пунктах [139, 140], окремими приватними

особами і колективами [141; 180; 160]. «Покутський вісник» подавав відомості про пожертви жителів Покуття і Гуцульщини здійснені на користь організації [149; 148; 147] та огляд представниками Польського Червоного Хреста табору для інтернованих поляків Коломиї [146]. Інше коломийське видання періоду ЗУНР/ЗОУНР, «Новини», як і «Республіка» та «Стрілець», повідомляло про приїзд у Галичину Швейцарської місії Червоного Хреста [192] та про організацію в Коломиї збору коштів для товариства [159].

Газета «Громадська думка» висвітлювала діяльність Американського Червоного Хреста у Галичині на початку 20-х рр. ХХ ст. Зокрема, у випуску за 26 червня 1920 р. часопис повідомляв своїх читачів про розширення діяльності цього товариства в краї і зміни у його територіальній структурі [113].

Часопис «Буковина» в статті «Дрібні вісті. Холера» за 30 липня (11 серпня) 1893 р. описує заходи, проведені Австрійським Червоним Хрестом на території Галичини під час епідемії холери [137].

Певні свідчення про радянський Червоний Хрест в 1939-1941 рр. містились в друкованих виданнях УРСР. Зокрема часопис «Вільна Україна» у випуску за 20 серпня 1940 р. вказував кількість первинних організацій та чисельний склад Червоного Хреста у Львівській області [110].

Цілий ряд статей присвячених діяльності товариства в Галичині було опубліковано в 1940 р. у виданні «Червоний Хрест». Зокрема, у повідомленні «Відмінники санітарної оборони» були вказані члени товариства, відзначені за роботу в госпіталях під час захоплення Червоною армією Західної України [118]. Процес створення структурних одиниць організації у Львові та області часопис висвітлював у публікації «Попереду Львів» [174]. Окремі публікації були присвячені діяльності радянського Червоного Хреста на Жовківщині («В сільському районі») [170] і в м. Борислав («На Бориславських промислах»). [164]. У журналі також розглянуто діяльність товариства в Станіславській області [124]. Серед зразкових відділів Червоного Хреста згадується одна із первинних організацій товариства на Тернопільщині [136]. Хоча в цьому

виданні вказувалось на деякі недоліки роботи Червоного Хреста, в цілому вище згадані публікації свідчать про значну увагу до кількісних показників.

Діяльність Українського та Німецького Червоного Хреста в період нацистської окупації широко висвітлювалась в місцевій окупаційній пресі. Серед таких видань: «Воля Покуття», «Калуський Голос», «Краківські вісті», «Львівські вісті», «Рогатинське Слово», «Українське слово», «Станиславівське слово», «До перемоги».

«Українське слово», яке виходило друком у Станиславові, повідомляло читачів про створення і діяльність місцевих філій УЧХ у Надвірні [222] та Самборі [153]. Газета подавала списки жертводавців [158]. Часопис інформував своїх читачів про ліквідацію УЧХ і входження його структур складу Комісії допомоги полоненим. Також зазначалось, що в таборах на території Генерал-Губернаторства на зиму залишалось близько 150000 полонених українців [190]. Видання повідомляло про пожертви на користь Німецького Червоного Хреста [227].

З 1 квітня 1942 р. видання «Українське слово» змінило свою назву на «Станиславівське слово». Дане видання висвітлювало функціонування червонохресного руху на Прикарпатті після ліквідації УЧХ в рамках роботи Окружної Комісії Допомоги Полоненим [209]. Газета повідомляла своїх читачів про те, що Німецький Червоний Хрест надає допомогу в пошуку зниклих безвісти внаслідок військових дій та вказувало дані, які було потрібно подавати для цього [202].

Газета «Львівські вісті» висвітлювала головні завдання товариства і структуру локальних відділів організації [155]. Повідомляла про допомогу, надану організацією бранцям у Львові до звільнення їх з полону [232]. Часопис оприлюднив заклик УЧХ до своїх структурних одиниць забезпечити харчування полонених на шляху їх повернення додому [221]. Газета вказувала результати збору пожертв для УЧХ у Львові 12 жовтня 1941 р. [231]. Також висвітлювалось намагання УЧХ взяти під свою опіку вояків, які потрапили в полон ще в 1939 р. та червоноармійців, які перебували в угорському та

румунському полоні [128]. Видання повідомляло про складання місцевими організаціями Червоного Хреста списків зниклих безвісті [145]. Газета анонсувала благодійні концерти, доходи від яких перераховувались на користь Німецького Червоного Хреста [151].

Виникнення організаційних структур Червоного Хреста у Львові також висвітлював часопис «Воля Покуття» [210]. Видання повідомляло про створення місцевої філії даної організації в Коломиї [218] та публікувало відозви, в яких товариство агітувало мешканців краю і духовенство надавати допомогу звільненим з полону воякам [287]. Також газета подавала відомості про кошти перераховані місцевими жителями на користь УЧХ [217; 132] та пожертви для Німецького Червоного Хреста [226].

Часопис «Рогатинське слово» в одній із своїх публікацій детально описував діяльність місцевого Рогатинського відділу товариства [228]. Газета подавала наявні в УЧХ відомості про звільнення військовополонених [186]. Видання, висвітлюючи процес надання товариством допомоги колишнім бранцям, закликало місцеве населення всіляко підтримувати такі заходи [194]. Газета публікувала дані про пожертви передані Червоному Хресту [123].

«Калуський Голос» в одному із своїх номерів подавав детальну інструкцію для створення пачок з харчовими продуктами, які передавали у табори для військовополонених [135]. Газета інформувала своїх читачів про механізм звернення до Німецького Червоного Хреста для пошуку загиблих під час війни [223]. Видання повідомляло також про те, що дане товариство мало свої структури безпосередньо на території Галичини [225]. Також друкувались рекомендації для тих, хто шукав полонених вояків Червоної Армії, зниклих і арештованих радянськими каральними структурами [224].

Газета «Краківські вісті» розповідала про процес відновлення діяльності Українського Червоного Хреста в перші дні нацистської окупації [168]. Повідомлення видання демонструють нестачу ресурсів товариства для надання допомоги звільненим з таборів полоненим [120]. Часопис вказував, що колишні бранці часто збивались із шляху, та наголошував на проведенні

товариством заходів для забезпечення їх необхідною інформацією [157]. Газета висвітлювала мистецькі події, прибутки з яких були передані Німецькому Червоному Хресту [154].

Часопис «До перемоги» також друкував повідомлення про збір пожертв на користь Червоного Хреста під час урочистих заходів [233].

Крім того, в роботі використано цілий ряд спогадів очевидців та учасників подій пов'язаних з діяльністю даної організації. Зокрема, деякі свідчення про становлення червонохресного руху в монархії Габсбургів та участь українців у діяльності Галицького відділу Австрійського Червоного Хреста міститься у публікації Г. Микитея (в період Першої світової війни автор працював у представництві Червоного Хреста у Відні [417]) «Червоний Хрест» надрукованій у виданні «Памяткова книга Союза Визволення України» [103, с. 41–46].

У свою чергу відомості про діяльність Червоного Хреста під час російської окупації Львова містяться у працях сучасників вказаних подій. Так, у книгах Й. Бялині-Холодецького «Львів під час російської окупації (3 вересня 1914 – 22 червня 1915)» (Lwów w czasie okupacji rosyjskiej (3 września 1914 – 22 czerwca 1915)) та Б. Януша «293 дні російського панування у Львові» (293 dni rządów rosyjskich we Lwowie (3.IX 1914 – 22.VI.1915)) описано функціонування Крайового Червоного Хреста. Зокрема, висвітлено участь у відновленні роботи цієї структури представників РТЧХ та окупаційної адміністрації [108, с. 61–63; 109, с. 95–96].

Діяльність Українського Червоного Хреста в період ЗУНР/ЗОУНР описані в публікаціях вояків УГА. Так, у статті поручника УГА Івана Рижія «Санітарна Служба в Листопадових Днях у Львові» висвітлювались особливості роботи червонохресних структур під час міських боїв у Львові [106]. Публікація хорунжого УГА Андрія Назара «Сторінка до історії V Сокальської Бригади. Полева лічниця в Сокалі» вказує на те, що в ЗУНР/ЗОУНР в медичних закладах працювали сестри Червоного Хреста різних національностей [101].

У виданні М. Лозицького «Кривава Книга. Частина II. Українська Галичина під окупацію Польщі в рр. 1919-1920» автор піддавав критиці перетворення 30 липня 1919 р. галицької філії Австрійського Червоного на Малопольський відділ Польського Червоного Хреста [99, с. 23].

Головні напрямки роботи відновленого в 1941 р. Українського Червоного Хреста відображені у спогадах його очільника Томи Воробця. Найбільше автор, як керівник даної організації, звертає увагу на функціонування центральних структур товариства у Львові. Він подає відомості про своїх попередників на цій посаді, описує процес надання допомоги полоненим, звільненим військовополоненим та тим бранцям, що ще залишалися в нацистських таборах і механізм передачі посилок [96, с. 117–128.]. Діяльність УЧХ та відносини даної структури з окупаційною адміністрацією також доволі детально висвітлені у книзі очільника Українського Крайового Комітету Костя Панківського «Роки німецької окупації». Автор описує заходи здійснені для продовження роботи червонохресних структур після офіційної ліквідації УЧХ [104, с. 37–43].

Цінні свідчення про функціонування організації в складних умовах підпілля містять спогади учасників Українського Червоного Хреста. Так, у публікації курінного лікаря Богдана («Мельодії») Крука «Праця Українського Червоного Хреста в Українській Повстанській Армії» вказано шляхи отримання даною структурою ліків та медичного інвентарю [100, с. 77.]. У своїх спогадах Євгенія Андрусак описує діяльність організації під час переходу лінії фронту в 1944 р. [94, с. 31]. Проблема забезпечення роботи Червоного Хреста під час протистояння між повстанцями і радянськими каральними органами висвітлено у збірнику праць підполковника УПА Степана Фрасуляка («Хмеля») «Ремесло повстанця» [105, с. 81].

Цілий ряд спогадів медсестер і лікарів підпільного Українського Червоного Хреста опублікованих у 23 і 32 томах Літопису УПА присвячених діяльності УЧХ. В томі 23 надруковані спогади Марії Боднаренко-Ріпецької («Оксани») та Василя Гранаса-Ониськіва («Десни»). Крім того, в цій книзі

надруковано публікації Богдана («Мельодії») Крука, в яких, зокрема, висвітлено проблеми з постачанням медикаментів та спробу її вирішити завдяки збору лікарських рослин [86, с. 192].

В томі 32 оприлюднені спогади референта УЧХ Львова та Львівщини Анни Стецько, Тадея-Андрія Плюгавки (Маркіяна), Олексія Зеленюка («Пастора»), в яких описано проблеми кадрового забезпечення організації та роботу лікарів-євреїв в структурах УЧХ під час нацистської окупації і після приходу на територію Галичини радянської армії [87, с. 155]. Особливості процесу підготовки медичного персоналу підпільного Червоного Хреста висвітлила у спогадах очільниця УЧХ на території Мостищини Марія Савчин («Марічка»), опублікованих в окремому томі Літопису [107, с. 81].

Таким чином, висвітлення різних аспектів діяльності Червоного Хреста суттєво відрізняється в залежності від типу історичного джерела. Архівні матеріали дають можливість зрозуміти масштаби роботи та проблеми з якими зіштовхувались члени товариства. Саме внутрішня документація цих організацій демонструє реальний фінансовий стан, компетентність членів місцевих структур та реалізацію завдань по різних напрямках роботи. Особливо це помітно при розгляді діяльності Польського і Радянського Червоного Хрест. Проте, в таких джерелах не завжди подається достатньо відомостей про сприйняття роботи організацій з боку населення регіону (Російський Червоний Хрест) або присутні розмиті висловлювання (радянський Червоний Хрест), особливості функціонування товариств висвітлюються однобоко. Суттєвою проблемою у використанні джерел є обмеженість відомостей про Червоний Хрест періоду ЗУНР та відновлений УЧХ в 1941 р.

До певної міри архівні матеріали доповнюють опубліковані джерела. Серед усіх документів чи не найбільший масив облікованих матеріалів присвячений діяльності УЧХ в лавах УПА. Ці джерела, на нашу думку, серед іншого засвідчують припинення функціонування товариства, як цілісної структури в 1949 р. Проте, через специфіку дослідження діяльності Червоного

Хреста, кількість таких документів присвячених іншим організаціям, які були опубліковані є досить обмеженою.

Особливо цінними для дослідження діяльності Австрійського Червоного Хреста та УЧХ в період ЗУНР і під час нацистської окупації є повідомлення преси. Цей тип джерел в значній мірі заповнює брак архівних матеріалів про вказані організації. Для тогочасної періодики характерним було широке висвітлення взаємодії Червоного Хреста з місцевим населенням, детальні описи пожегтів здійснюваних мешканцями краю. З іншого боку, слід зазначити, що такі повідомлення не рідко мали і пропагандистський характер. Тому на шпальтах періодичних видань не так часто подавались відомості про недоліки у функціонуванні червонохресних структур.

У свою чергу, спогади очевидців подій дають можливість зрозуміти яким чином функціонував той чи інший медичний шпиталь, як проводились медичні курси. Цей тип джерел суттєво доповнює відомості про функціонування товариства в період ЗУНР та роботу УЧХ в 40-ві рр. ХХ ст. Спогади учасників товариства демонструють яким чином була налагоджена робота організації в умовах підпілля та засвідчують роль у цьому процесі ініціативи окремо взятих особистостей. Проте, при розгляді цих матеріалів характерними є всі аспекти притаманні для літератури такого типу. Зокрема, не можна відкидати суб'єктивність оцінок учасників подій, втрату певних деталей спогадів з часом, а також те, що члени товариства не деталізували деякі моменти у діяльності організації, які видавались їм аж надто очевидними.

Загалом у джерельній базі дослідження міститься широкий спектр інформації про різні типи організацій Червоного Хреста, головні напрямки роботи та умови їхньої діяльності. Отже, в поєднанні з науковими дослідженнями присвяченими даній проблематиці, опрацьовані матеріали дають можливість відтворення цілісної картини функціонування червонохресних структур.

1.3 Методологія дослідження

У XXI ст. в українській історіографії з'являється все більше досліджень присвячених соціальній історії. Дану роботу також до певної міри можна віднести до відповідних праць. На нашу думку, ретроспективний погляд на проблеми гуманітарного та медичного забезпечення і зворотного зв'язку населення із такими організаціями, особливо актуальні в теперішніх умовах. Автором здійснено спробу висвітлити діяльність Червоного Хреста не тільки, як організації, а і як цілого явища в історії окремого регіону, простежити вплив діяльності червонохресних структур на відкладення у свідомості місцевого населення сприйняття цього руху та формування ставлення до громадської благодійності вцілому.

На нашу думку, розгляд даної проблематики вимагає додаткового окреслення хронологічних рамок та понятійного апарату застосованого у дослідженні. Іншим важливим питанням є проблема застосування методів наукового дослідження, які дають змогу найбільш точно, об'єктивно та неупереджено висвітлити діяльність Червоного Хреста у Галичині у всіх її проявах. Саме питанням хронології, термінології та методології присвячений цей підпункт дослідження.

Хронологічні рамки дослідження зумовлені тим, що в даній праці ми намагалися дослідити зародження та розвиток Червоного Хреста як явища, у максимальній різноманітності його проявів, на території одного історичного регіону. Розглядаючи становлення Червоного Хреста та червонохресного руху на теренах Галичини в першій половині XX ст. не можна уникнути висвітлення діяльності першої організації такого типу на цих теренах – Австрійського Червоного Хреста. Виникнення даної структури у свою чергу було елементом загального розвитку червонохресного руху, в нашому дослідженні це нижня межа. Верхня межа дослідження зумовлена змінами у функціонуванні на цій території одразу двох інституцій – Підпільного Українського Червоного Хреста і Червоного Хреста УРСР. У визначенні верхньої межі дослідження ми опиралися на опубліковані джерела про керівний склад окружних і районних

проводів ОУН, в яких останні відомості, які стосуються очільників УЧХ датовані 1949 р. [88, с. 1057].

Також історичні дослідження В. Ільницького підтверджують відсутність таких призначень після 1949 р. у Дрогобицькому окружному проводі ОУН [362] за його твердженням протягом 1948–1949 рр. референти УЧХ зникають з окружного, надрайонних і районних проводів ОУН Карпатського краю [364]. В іншій публікації дослідника – «Методологічні засади здійснення підрахунків цифрових даних функціонування українського визвольного руху у Карпатському Краї ОУН (1945–1954)». є відомості про окремих референтів УЧХ в 1949 і 1950 рр., але загалом статистичні дані засвідчують поступове зникнення таких посадових осіб у структурі ОУН [363].

У дисертаційному дослідженні Н. Розлуцького відзначається завершення процесу демобілізації ряду структур УПА і ОУН серед яких і Червоний Хрест у 1949 р. [453]. Усе це у комплексі, на нашу думку, засвідчує завершення функціонування цілісної структури УЧХ в регіоні в 1949 р. Припинення існування, як цілісної організації УЧХ та остаточне приведення роботи відділів Червоного Хреста УРСР у Галичині до загальнорадянських норм і є, на нашу думку, рубіжем в розвитку червонохресного руху на цих теренах.

Окремо слід розглянути термінологію, яку ми використовували в дослідженні. Серед загальних термінів, вживаних нами, «Червоний Хрест», «червонохресна організація», «червонохресний рух», для позначення локальних структур різних організацій нами також застосовувались такі поняття як: «відділ», «філія» і т. п. Варто зазначити, що через різноманітність товариств, в дисертаційному дослідженні використано цей ряд термінів притаманних суто для окремих організацій. Філія Австрійського Червоного Хреста у Галичині в оригіналі носила назву Патріотичне Товариство Панів та Пань для допомоги Червоному Хресту в Галичині, проте автор використовує загальноживану назву Галицький Червоний Хрест. Стосовно періоду ЗУНР/ЗОУНР, висвітлюючи діяльність місцевої організації Червоного Хреста

ми, для уникнення плутанини, із заходами проведеними цією структурою і акціями загальноукраїнської організації використовуємо в тексті термін «Галицький Червоний Хрест», «Місцевий Червоний Хрест», а стосовно товариства, яке діяло на території УНР – «Наддніпрянський (у джерелах Придніпрянський або Київський) Червоний Хрест».

Для означення молодіжних відділів Польського Червоного Хреста, які в офіційній документації вказані як «Koła Młodzieży Polskiego Czerwonego Krzyża» – ми застосовуємо такі поняття, як молодіжні гуртки, молодіжні структури ПЧХ. Для позначення найменших структурних одиниць радянського Червоного Хреста нами використано загально вживаний у документації інституції термін первинна організація. Стосовно товариства Червоного Хреста УРСР вцілому, то, окрім офіційної назви, Товариство Червоного Хреста Української РСР, цілком доречним є, на нашу думку, використання терміну «радянський Червоний Хрест», як частини загальнорадянської організації Червоного Хреста і Червоного Півмісяця. З іншого боку, ми відмовились від застосування щодо цієї структури поняття «УЧХ» або «Український Червоний Хрест», оскільки, крім того, що це не була офіційна назва товариства, це створювало б додаткову плутанину. В свою чергу, даний термін є загальноприйнятим і вживається нами стосовно організації, яка була відновлена влітку 1941 р. Назву «Український Червоний Хрест» або «УЧХ» носило і товариство, яке діяло підпільно в лавах УПА. Автор вживає щодо цієї структури також терміни «Підпільний Український Червоний Хрест» або «Служба здоров'я».

У дослідженні використано цілий ряд аббревіатур та скорочень. Серед них, зокрема МКЧХ – Міжнародний Комітет Червоного Хреста, РТЧХ – Російське Товариство Червоного Хрест (російською РОКК – Российское общество Красного Креста), УЧХ – Український Червоний Хрест, ПЧХ – Польський Червоний Хрест (польською РСК – Polski Czerwony Krzyż), ГСО – Готовий до санітарної оборони і БГСО – будь готовий до санітарної оборони, для позначення двох ступенів системи масової санітарної підготовки

населення в СРСР, у яку входив комплекс знань і навичок для надання першої медичної допомоги (програма ГСО для дорослого населення і БГСО для школярів). Використано і типові радянські скорочення обком, міськком, райком. У контексті даного дослідження автор має на увазі виключно обласні, міські та районні комітети товариства Червоного Хреста УРСР.

Ще однією специфічною особливістю є неоднорідність досліджуваних організацій у плані їх юридичного визнання міжнародною спільнотою. Так, окрім визнаних на світовому рівні організацій, які були рівноправними членами Міжнародного Комітету Червоного Хреста, існував цілий ряд товариств, які або не були визнаними на міжнародному рівні або були на етапі визнання, і мали право бути присутніми на засіданнях Міжнародного Червоного Хреста, не маючи права голосу. Проте такі товариства досить активно проводили свою діяльність на території Галичини. Саме тому в дослідженні розглянуто усі структури, які діяли на землях Галичини де-факто і мали вплив на гуманітарну чи санітарно-епідемічну ситуацію в регіоні.

Автор вважає, що цілком доречним в дослідженні історії будь-якої організації, незалежно від особистого ставлення до неї, постає проблема визначення рівня ефективності її роботи. Вирішення цього питання напряму залежить від критеріїв на які опирається дослідник. Оскільки структури описані в дисертації функціонували в системах різних за своїм устроєм державних утворень, які мали значний вплив на їх роботу, діяльність товариств Червоного Хреста висвітлена з врахуванням цих обставин. Проте, для оцінки впливу тієї чи іншої інституції на сприйняття Червоного Хреста як явища, в дослідженні розглянуто і цілий ряд загальних критеріїв, які можна застосовувати для аналізу діяльності практично всіх структур такого типу. Серед них: чисельний склад різних відділів товариств на теренах Галичини, фінансові ресурси, ставлення до організації місцевого населення, її взаємодія з тогочасною владою та представниками духовенства. Впродовж першої половини ХХ ст., незалежно від того в мирний час чи в період війни,

актуальним напрямком діяльності будь-якої організації Червоного Хреста в регіоні була протиепідемічна робота.

Під час написання дисертаційного дослідження ми використали низку методологічних принципів і методів наукової роботи. Серед принципів можна виділити такі: 1) історизму, 2) наукової об'єктивності, 3) всебічності, 4) послідовності, 6) проблемно-хронологічний та системний підхід.

Принцип історизму дав змогу здійснити необхідний критичний науковий аналіз досліджуваної теми в цілому та окремих її аспектів зокрема. Завдяки використанню принципу історизму вдалося здійснити в історичній ретроспективі системний і, водночас, об'єктивний аналіз медичної та гуманітарної діяльності різних червонохресних структур в умовах тривалих і кровопролитних військових конфліктів, складної соціально-економічної, санітарно-епідемічної ситуації, які в тій чи іншій мірі були характерними впродовж практично всього досліджуваного у дисертації періоду.

Керуючись принципом історизму у дослідженні взято до уваги умови в яких відбулось формування організацій. Багатонаціональний склад Австро-Угорщини мав значний вплив на суспільно-політичні процеси польсько-українського протистояння у Галичині. В другому розділі також враховано вагому роль у розвитку червонохресних рухів правлячих династій обох імперій. В третьому розділі нами враховано фактор формування після розпаду Австро-Угорщини національних держав, і як наслідок становлення національних товариств Червоного Хреста. У Галичині практично одночасно функціонували одразу дві таких організації – Польська та Українська. У свою чергу, в періоду Другої світової війни гостро поставали питання допомоги полоненим та пораненим воякам. З іншого боку, в перші повоєнні роки в умовах тоталітарного режиму існувала проблема питання добровільності членства і формальності участі в роботі товариства. Окремим аспектом у діяльності також був вплив міжнародних місій Червоного Хреста.

При дослідженні діяльності Червоного Хреста в окресленому регіоні ми намагались дотримуватись принципів наукової об'єктивності та всебічності.

Прагнучи об'єктивно висвітлити проблему ми послуговувались, наскільки це було можливим, у даному дослідженні максимальною кількістю типів історичних джерел. Зокрема, автором проаналізовано публікації в тогочасній періодиці, архівні документи, серед яких внутрішня документація різних рівнів досліджуваних організацій та структур, які з ними взаємодіяли, спогади очевидців та учасників подій. Для більш об'єктивного висвітлення процесів, ми використовували різнотипні джерела, або матеріали різних сторін, які іноді були мало не в конфронтації. Таке зіставлення дозволяє точніше вивчити усі аспекти досліджуваної проблеми. Так, повідомлення у пресі попри свою тенденційність, дають розлогу картину співіснування товариства з громадськістю, демонструють як позиціонувала себе організація. Дослідження внутрішньої документації дозволяє виявити ті недоліки в роботі установ, які не були відомі на загал. Також варто відзначити те, що таких відомостей багато у матеріалах нижчих рівнів структур (це особливо притаманне для радянського Червоного Хреста). У свою чергу, документи керівних установ дозволяють порівняти розвиток регіональних відділів.

Використовуючи принцип всебічності наукового дослідження, вдалося встановити весь спектр діяльності організацій Червоного Хреста у різних напрямках роботи. Зокрема, в дисертації проаналізовано протиепідемічні заходи, надання допомоги пораненим, опіку над полоненими, допомогу постраждалим від повеней, заходи для пропагування ідей Червоного Хреста та залучення населення у члени товариства. Також висвітлено роль Червоного Хреста в контексті розвитку медицини та гуманітарних організацій у Галичині першої половини ХХ ст.

Принцип послідовності дає змогу викласти події першої половини ХХ ст. у нерозривному зв'язку з попередніми десятиліттями. Дотримуючись цього правила, вдалося дослідити послідовний розвиток Червоного Хреста як явища, від становлення організації в період існування Австро-Угорщини і до середини ХХ ст., простежити активну участь місцевого населення в цілому ряді червонохресних структур, які позиціонували себе як українські. Цей

принцип також застосований в історіографічній частині дослідження. Аналіз наукових праць висвітлений відповідно до послідовності функціонування різних організацій на території Галичини.

Виклад матеріалів дисертації побудований за проблемно-хронологічним принципом. Такий підхід зумовлений тим, що деякі організації діяли одночасно, або їхня діяльність переривалась і знову відновлювалася, змінювалася територія поширення їхніх структур. Саме тому, окрім хронологічного викладу матеріалу, ми зосередили увагу на цілісному висвітленні окремих організацій Червоного Хреста впродовж їхньої діяльності на теренах краю. Якщо в другому і третьому розділах функціонування червонохресних структур розглянуті переважно в хронологічному порядку, то в четвертому розділі підпункти розташовані за проблемним принципом.

Метод – спосіб пізнання, дослідження явищ природи і суспільного життя. Це також сукупність прийомів чи операцій практичного або теоретичного освоєння дійсності, підпорядкованих вирішенню конкретного завдання [449, с. 74]. Для підготовки матеріалів та написання даної роботи нами застосовано різні загальнонаукові, історичні та спеціальні методи дослідження. До загальних відносяться методи евристики, аналізу і синтезу, дедукції та індукції, класифікації. Серед історичних методів автором використані наступні: хронологічний, синхронний, періодизації; із спеціальних методів, у дослідженні використано статистичний.

Під час підготовки до написання дисертаційної роботи було застосовано метод евристики – пошук джерел і літератури для вивчення теми. Зокрема, опрацьовано декілька десятків періодичних видань, що виходили друком у Галичині наприкінці XIX – в першій половині XX ст.

Нами було проведено пошук у фондах наступних архівних установ: Центральний державний архів вищих органів влади та управління України; Центральний державний архів громадських об'єднань України; Центральний державний історичний архів України, м. Київ; Центральний державний історичний архів України, м. Львів; Державний архів Львівської області,

Державний архів Івано-Франківської області; Державний архів Тернопільської області; Архів Управління Служби Безпеки України в Івано-Франківській області, Archiwum Państwowe w Przemyślu (електронні скан-копії архівних справ) та документи Електронного архіву Українського визвольного руху.

Автором було опрацьовано збірники опублікованих документів присвячених історії Галичини кінця XIX – першої половини XX ст. Також під час підготовки даного дослідження проаналізовано наукові праці присвячені історії медицини, гуманітарної діяльності, окремих організацій Червоного Хреста та краєзнавчу літературу з історії населених пунктів та окремих регіонів означеного періоду.

У процесі систематизації знайденої таким чином інформації автором були застосовані методи аналізу і синтезу. Аналіз – це уявне чи реальне розкладання цілих об'єктів на їх складові елементи, подальше вивчення, класифікація останніх і, умовно кажучи, їх розміщення на окремих полицях за певними властивостями, якостями, ознаками. Аналіз є основою та матеріалом для здійснення синтезу. У свою чергу, застосування синтезу, навпаки, має призвести до з'єднання компонентів складного явища, створення нової конструкції з певною метою, певною функцією і за певним планом дослідника [376]. Метод компонентного аналізу (структурно-функціональний) дав змогу дослідити місце Червоного Хреста в історії Галичини. Розглянуто вплив організації в контексті розвитку медичного і гуманітарного забезпечення населення краю. Досліджено роль товариства в поширенні ідей громадської благодійності в регіоні. Метод порівняльно-історичного аналізу дав можливість виявити спільні та відмінні риси у розвитку різних організацій Червоного Хреста.

У процесі підготовки матеріалів дисертації застосовано методи дедукції та індукції. Використання цих методів відповідає специфіці джерельної бази. Часто інформація наявна у джерелах та наукових працях охоплює територію ширшу за географічні рамки дослідження. Опрацьовуючи дані матеріали, ми намагались відстежити тенденції у розвитку організацій, які були притаманні

і для структур, що діяли на теренах Галичини. З іншого боку, часто не існує відомостей про роботу деяких товариств в цілому по Галичині. Саме тому, автор на основі цілого ряду даних про діяльність в різних населених пунктах та адміністративно-територіальних одиницях, будує узагальнюючі висновки про головні напрямки діяльності досліджуваних червонохресних організацій та ефективність їхньої роботи в регіоні.

Метод класифікації, який передбачає багатоступінчастий, послідовний поділ досліджуваної системи [449, с. 63], застосований під час створення списку літератури і написання підпунктів присвячених джерельній базі та історіографії дослідження. Зокрема, варто відзначити те, що у зв'язку із специфікою даної тематики в історичній літературі, наукові праці описані у залежності від висвітлених у них проблем. Так, нами було виділено ряд праць, у яких розглянуто одразу діяльність декількох червонохресних структур. Всі інші дослідження згруповані автором у проблемно-хронологічній послідовності, що в цілому співпадає з подальшим поділом дисертації на підпункти. У дослідженні увесь масив даних по окремо взятих організаціях було висвітлено за напрямками роботи та виокремлено серед них головні та другорядні сфери діяльності товариств. Нами проведено класифікацію саме такими блоками як описана діяльність організацій Червоного Хреста.

Застосовуючи хронологічний метод історичного дослідження ми у послідовному порядку проаналізували головні віхи у розвитку різних товариств та розглянули зміни в червонохресному русі на землях Галичини, що відбулись упродовж першої половини ХХ ст.

Послугуючись синхронним методом, автор описує діяльність різних структур, які функціонували практично одночасно.

Метод періодизації застосований для виділення окремих періодів у діяльності Товариства Червоного Хреста, у відповідності до яких і сформовані розділи дисертації. Зокрема, у II розділі роботи висвітлено становлення червонохресного руху у регіоні в рамках Австрійської монархії і роботу Червоного Хреста в умовах Першої світової війни. Наступна частина

присвячена функціонуванню Червоного Хреста в період з 1918 по 1939 рр. – час формування національних товариств. Діяльність червонохресних організацій під час Другої світової війни та в перші повоєнні роки висвітлена у IV розділі. Зокрема, на прикладі декількох організацій розглянуто різні типи діяльності Червоного Хреста в умовах тоталітарних режимів

Статистичний метод дозволив виявити якісно нову інформацію про діяльність окремих організацій на підставі підрахунку фінансових ресурсів, кількості членів, локальних структур, масштаби і головні джерела надходжень до бюджету організацій. Також завдяки аналізу кількісних показників можна простежити динаміку розвитку, як окремо взятих локальних відділів, так і червонохресної організації в цілому по Галичині. Зокрема, нами опрацьовано великий масив даних про роботу Польського та радянського Червоного Хреста. Ці статистичні дані засвідчують активніше розгортання роботи товариств у великих містах, і практичну відсутність або не дієвість таких структур, у сільській, а особливо, гірській місцевості.

Загалом в процесі аналізу наукових праць, що прямо чи опосередковано висвітлюють проблематику дослідження, нами виявлено неоднорідність висвітлення різних аспектів проблеми і діяльності різних організацій. Проте, не зважаючи на певну перевагу у висвітленні окремих структур, наукові праці дають можливість зрозуміти головні тенденції у розвитку червонохресного руху в Галичині першої половини ХХ ст. і висвітлюють історичний контекст у якому відбувався цей процес.

Наявна джерельна база дослідження свідчить про поширеність на теренах краю червонохресного руху та ідеї благодійності. Історичні матеріали засвідчують не однозначне ставлення до різних організацій Червоного Хреста, зумовлене суспільно-політичними процесами на території краю. Під час підготовки дослідження було здійснено спробу співставити відомості різних типів джерел, які б репрезентували неоднозначність дій товариства та суперечливість їх сприйняття місцевим населенням.

У свою чергу використана сукупність принципів і методів дозволяє нам об'єктивно та неупереджено висвітлити діяльність Червоного Хреста в Галичині в першій половині ХХ ст. Застосування цієї методологічної бази та понятійного апарату в окреслених хронологічних рамках дало можливість якнайповніше відобразити всі аспекти цього явища.

[1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 51, 52, 53, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 84, 85, 86, 87, 88, 91, 92, 93, 94, 96, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 163, 164, 167, 168, 169, 170, 171, 173, 174, 175, 176, 177, 179, 180, 182, 183, 184, 185, 186, 188, 189, 190, 192, 193, 194, 195, 196, 198, 199, 200, 202, 203, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 213, 215, 216, 217, 218, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 231, 232, 233, 239, 240, 241, 242, 244, 245, 256, 257, 259, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 270, 271, 273, 278, 279, 287, 289, 290, 294, 298, 301, 305, 309, 313, 315, 321, 322, 323, 325, 326, 329, 331, 335, 336, 338, 339, 340, 342, 344, 345, 349, 351, 355, 356, 359, 360, 362, 363, 364, 367, 368, 370, 371, 373, 375, 376, 377, 378, 380, 382, 384, 385, 387, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 412, 414, 415, 416, 419, 420, 421, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 434, 437, 449, 450, 452, 453, 454, 456, 457]

Розділ 2.

Діяльність Червоного Хреста на початку ХХ ст. та в період Першої світової війни

2. 1 Виникнення та становлення червонохресних організацій в Галичині.

Намагаючись комплексно розглянути діяльність Червоного Хреста в Галичині як окремого явища і простежити його розвиток упродовж першої половини ХХ ст., ми вважаємо за необхідне, дослідити процес становлення даних структур, починаючи від перших організацій на цих теренах. Автор даного дослідження прагне висвітлити обставини виникнення структур Червоного Хреста у прив'язці до загальноєвропейського розвитку червонохресного руху. У роботі здійснено спробу розглянути локальні особливості цієї проблеми в контексті суспільно-політичного розвитку Австрійської монархії та Галичини.

Першою організацією Червоного Хреста, що розгорнула свою діяльність у Галичині був Австрійський Червоний Хрест, який був частиною міжнародного червонохресного руху, започаткованого в 1863 р. 26 жовтня 1863 р. відкрилась Міжнародна конференція скликана за ініціативи швейцарського підприємця і громадського діяча Анрі Дюнанна [452, с. 67]. 29 жовтня 1863 р. на конференції в Женеві представниками 14 європейських держав [97, с. 18–19] було розроблено головні положення «Конвенції про покращення становища поранених і хворих воїнів під час сухопутних війн» [323]. 1864 р відбулось підписання Женевської конвенції. Згідно цієї конвенції, воюючі сторони брали на себе певні зобов'язання стосовно поранених і хворих, суть яких полягала в тому, що поранений вояк перестає бути ворогом і потребує милосердя і медичної допомоги. Надалі функції Червоного Хреста (Червоного Півмісяця в мусульманських країнах) розширювались у сторону надання допомоги постраждалим під час природних та техногенних катаклізмів [345, с. 100–101]. Емблемою організації, у відповідності із рішенням прийнятим ще на конференції в 1863 р., став

Червоний Хрест на білому фоні. В тогочасних документах не має жодних точних вказівок на причини такого вибору. Проте цей знак мав певні переваги в тому, що його можна було легко виготовити та впізнати на відстані через контрастні кольори. Крім того, емблема підкреслювала нейтральність організації, оскільки фактично була швейцарським федеральним прапором зі зворотнім розташування кольорів [330, с. 11–12].

Перші організації, що стали зародками червонохресного руху в Австрії почали виникати ще наприкінці 50-х рр. XIX ст. Зокрема 1859 р. у Відні було створене «Австрійське патріотичне Товариство допомоги» (*Oesterreichischer patriotischer Hilfsverein*). Подібні товариства створювалися також і у провінціях; переважно в роки, коли велись військові кампанії. Зокрема, такі організації засновувались у 1864, 1866 і 1878 рр. Значний вплив військових дій, в яких брала участь Австрія, на пришвидшення процесу організації червонохресного руху особливо помітний на прикладі подій Австро-пруської війни 1866 р. Австрія, на відміну від Пруссії, на той момент не створила товариства допомоги пораненим, Відень не приєднався до Женевської конвенції. Медична служба монархії Габсбургів не могла впоратись із своїми завданнями. Показовим є те, що ще до завершення війни Австрійська імперія приєдналась до Женевської конвенції [97, с. 22]. Очевидно, саме допомога Червоного Хреста пораненим була одним із головних мотивів для підтримки різними урядами роботи більшості організацій Червоного Хреста у Галичині.

В 1879 р. на великій нараді представників різних австрійських товариств Червоного Хреста було вирішено для подальшого розвитку даних структур творити єдиний союз усіх місцевих червоних хрестів. Цей союз отримав назву «Австрійське товариство Червоного Хреста» – *Oesterreichische Gesellschaft von Roten-Kreuze* [103, с. 44].

У зв'язку з тим, що починаючи з 80-х років XIX ст. Австро-Угорщина практично не брала участі у військових конфліктах, змінились і акценти в роботі організації. Діяльність товариства в основному проявилась в боротьбі з поширенням епідемічних захворювань. Однією із таких загроз була епідемія

холери, що почала швидко поширюватись у Галичині в 1893-1894 рр. Епідемія холери в широких масштабах охопила влітку 1893 р. Румунію, Угорщину та Наддніпрянщину. Тільки в Росії в 1892 р. холера забрала життя понад 215, а в 1893 – понад 25 тис. чол. Для запобігання перенесення хвороби у Галичину на всіх карпатських переходах було встановлено охорону. Проте, це не перешкодило поширенню епідемії, яку сюди занесли будівельники залізничної колії Станиславів – Керешмезе (Ясіня), що походили з Італії та підтримували зв'язок з батьківщиною.

Наприкінці липня захворів і помер на холеру один робітник у Татарові, а через два дні ще один – у Ямній. Впродовж 27 липня – 3 серпня азіатська холера забрала життя 10 робітників. Зважаючи на це, Львівське намісництво вислало у Яблуницю лікарів на чолі з протомедиком Меруновичем, амбулаторні бараки Червоного Хреста і дезінфекційну установку, внаслідок чого жандарми перекрили всі стежки з Угорщини в Галичину й стали направляти пішоходів у Яблуницю на дезінфекцію [368]. Газета «Буковина» у випуску за 30 липня (2 серпня за новим стилем) 1893 р. з даного приводу повідомляла наступне: «Товариство Червоного Хреста з Відня вислало там 3 бараки до перенесення з цілим шпитальним устроєм. Ті бараки перевезено вчора рано в 5 вагонах під наглядом ротмістра бар. Ліхтенштейна через Львів». Зі Львова бараки були перевезені у Станиславів, звідки «... Делеговані намісником урядники технічній і санітарній» відправили їх до місця призначення [137].

Австрійське товариство Червоного Хреста розвивало і свої постійні структури і власне на землях краю. Безпосередньо на території Східної Галичині (як і в королівстві Галиції і Лодомерії в цілому) свою діяльність проводив місцевий (крайовий) Червоний Хрест, який офіційно називався Патріотичне Товариство Панів та Пань для допомоги Червоному Хресту в Галичині (німецькою «Patriotischer Landfes-Herren-und Frauen Hilfsverein vom Roten-Kreuze in Galizien», або «Galicyjskie Towarzystwo Pań i Panów

Czerwonego Krzyża» у польському варіанті). Загальновідомим воно стало, як «Галицький Червоний Хрест» [440].

Проте, не тільки на теренах краю, а і в цілому в королівстві Галіції і Лодомерії організація наприкінці XIX ст. була досить нечисельною. Зокрема, за повідомленням часопису «Kurjer Lwowski», станом 29 квітня 1889 р. в товаристві нараховувалось 2806 членів [239]. В травні 1891 р. в лавах цієї структури перебувало 1974 чоловіки і 336 жінок. Саме в 1891 р. на засіданні, яке відбулось 11 травня, було прийнято ряд змін до статуту організації. Зокрема, з того часу Галицький Червоний Хрест відправляв до Відня 4 делегатів і 4 делегаток. Крім того, у відповідності до цих змін, з 1891 р. дана філія відправляла у загальний бюджет Австрійського Червоного Хреста 30 % тільки від членських внесків, а не від усіх доходів, як це було раніше. Вибори керівного складу товариства, які до того проходили кожного року, з травня 1891 р. проходили кожні три роки [104]. У свою чергу, в квітні 1898 р. до місцевих структур Червоного Хреста входило 2044 чоловіки та 394 жінки. Дохід товариства становив 8931,87 корон (К), а витрати 4748,64 К. [313].

З метою підготовки медичних працівників у Галичині проводились спеціальні курси для догляду за хворими. Серед цілей, які ставили їх організатори, був вишкіл майбутніх кадрів для організації Червоного Хреста на теренах краю. Один із таких курсів був аносований на сторінка газети «Діло» у номері за 26 липня 1895 р.: «Дня 1-ого вересня с. р. отворює ся в львівскім шпитали публичнім пятимісячний курс доглядачок хорих ... Для незаможних а хотячих відбути курс в тій школі призначив сойм 5 стіпендій ...». У цьому повідомленні вказувалось і вимоги до бажаючих проходити навчання: «Кандидатки, котрі старають ся о сі стіпендії а також ті, що хотять власним коштом відбувати той курс, мають внести поданя просто до дирекції шпиталю публичного у Львові найдальше до 10-ого серпня с. р. До поданя треба долучити метрику хресту або уродження на доказ, що скінчили 24 літ а не переступили 40-ого року житя, свідоцтво моральности, опис житя і свідоцтва скінчених наук шкільних. О прийнятю до школи як також о розділеню стіпендій

рішає комісія шкільна» [169]. Проте вже в 1900 р. дані курси закрилися. У зв'язку з цим у наступні роки у Львові відчувався брак доглядачок.

Нова спроба створити постійну школу світських доглядальниць була здійснена Червоним Хрестом в 1912 р. Проте ця ініціатива зазнала невдачі. Перешкодою для тривалого існування такої установи була потреба у житлі для доглядальниць. Восени 1913 р. вже нове керівництво місцевого Червоного Хреста отримало дозвіл при одній із Львівських шкіл проводити підготовку доглядальниць [305]. А вже 2 жовтня 1913 р. крайовим товариством Червоного Хреста була відкрита перша державна школа світських доглядачок хворих. Одночасно Червоний Хрест відкрив безкоштовний інтернат для доглядальниць. Час навчання в школі тривав 2 роки; після державного іспиту учениці отримували звання «Дипломована доглядачка» [342, с. 85].

У процесі проведення своєї діяльності товариство отримувало доволі значну підтримку з боку державних інституцій Австро-Угорської імперії. Зокрема, на початку ХХ ст. Австрійським парламентом було законодавчо закріплено ряд пільг, серед яких і податкові, для Червоного Хреста [130].

Червонохресні структури іноді отримували невеликі субвенції від місцевих органів влади. Так, до прикладу, газета «Kurjer Stanisławowski» 11 лютого 1900 р. зазначав, що Повітова рада у Станиславові ухвалила рішення надати Червоному Хресту 20 К. [304]. Цей же часопис, у випуску за 17 лютого 1901 р. повідомляв про отримання товариством 20 К. від гміни міста Станиславова [303].

Лікувальні заклади, які створювались Червоним Хрестом у Галичини були спрямовані не тільки для забезпечення діяльності під час військових дій. Зокрема, ще на етапі відкриття передбачалось, що Львівський шпиталь Червоного Хреста в мирний час виконуватиме функцій дешевого санаторію та школи для професійних медсестер [299].

Разом із тим, варто відзначити той факт, що на початку ХХ ст. в діяльності Червоного Хреста у всій Австро-Угорській монархії були досить суттєві недоліки. Зокрема, на початку 1913 р. в пресі обговорювалась

проблема браку ресурсів товариства для надання ефективної медичної допомоги у разі виникнення військового конфлікту. До початку війни припускалось, що під час бойових дій буде необхідно лікувати не менше ніж 100000 поранених, з яких 60000 мали припадати на Австрію, а 40000 на Угорщину. Проте шпиталі Австрійського Червоного Хреста могли прийняти тільки 10000 поранених. Для решти 50000 мали бути створені польові шпиталі. Крім того, на території монархії було недостатньо і медичного персоналу, зокрема медсестер. Піднімалась також проблема браку на території імперії станом на 1913 р. перев'язочного матеріалу зумовлена тим, що різні балканські держави закупували його в Австрії [321].

Критиці піддавалась і діяльність місцевого товариства Червоного Хреста в Галичині. Зокрема, у статті газети «Kurjer Lwowski» опублікованій у номері за 29 січня 1913 р. вказувалось: ««Червоний Хрест» до цього часу у нас тішився не великою популярністю. Крайове товариство «Червоного Хреста» не старалось для популяризації цієї хорошої інституції, задовольняючись агітацією у бюрократичних колах, що ... приваблювало високих покровителів товариства» .

Проте, у цій же публікації читачів повідомляють про зобов'язання, які на себе взяла організація на випадок війни та приготування, що здійснював Червоний Хрест для їх виконання. Так, товариство у випадку початку бойових дій мало розгорнути 12 резервних шпиталів в різних місцевостях краю та відпочинкові станції на 13 найважливіших вузлових залізничних станціях місцевої залізниці. Для виконання цих цілей Червоний Хрест зберігав відомості про згоду на добровільну допомогу у разі мобілізації від 215 лікарів та 25 фармацевтів, духовенство зобов'язалось надати 297 доглядачок для хворих, 365 заяв на прийом хворих до існуючих лікарень. Крім того, за декілька років у фонді товариства станом на січень 1913 р. для заходів, які мали проводитись під час мобілізації було накопичено 402882,62 К [241]. В тому ж 1913 р. як уже вказувалось вище відбулась зміна керівництва місцевого відділу Червоного Хреста. Цю структуру очолив князь Павел Сапіга (Paweł

Sapieha). Він був її керівником продовж всієї війни і аж до завершення діяльності організації [440].

Впродовж другої половини XIX – перших років XX ст. внаслідок тривалої еволюції червонохресного руху на теренах Галичини відбулось становлення структур Австрійського Червоного Хреста. Специфічний устрій монархії Габсбургів та особливості процесу розвитку досліджуваної організації в межах імперії зумовили виникнення на території краю окремого Галицького Червоного Хреста. Ця відносно не велика за кількістю учасників організація разом із загальноавстрійськими структурами Червоного Хреста заклали основу для широкого розгортання медичної і гуманітарної діяльності товариства на землях краю під час Першої світової війни.

2. 2 Функціонування Діяльність Австрійського Червоного Хреста у Галичині під час Першої світової війни.

З початком Першої світової війни через проходження лінії фронту по території Галичини особливого гостро постала проблема медичного забезпечення військових та надання медичної і гуманітарної допомоги цивільному населенню на цих землях. Вказані обставини вимагали активізації діяльності австрійських червонохресних структур.

Станом на 1914 р. Австрійське товариство Червоного Хреста фактично складалось із декількох окремих місцевих організацій, що підпорядковувались Відню. На початку Першої світової війни центральне керівництво організації провело ряд заходів. Фактично в цей період 4800 пожежних та рятувальних команд були приєднані до Червоного Хреста [438].

Видання «Kurjer Stanisławowski» у випуску за 23 серпня 1914 р. повідомляло про те, що місцева пожежна охорона з початком бойових дій перейшла у розпорядження товариства. У даній статті зазначалось: «Корпус охоронний поділено на три загони ... Ці загони [plutony] чергують на міській стражниці, а на відомості про прибуття залізницею поранених виїжджаючи рятувальним возом на двірці і транспортують поранених до шпиталю». У

публікації є відомості про початки практичної діяльності даного формування: «Перша дія нашої стражі, як самаритянського корпусу мала місце у вівторок [18 серпня 1914 р.] о 7 годині ранку, коли з поля бою під Гусятином привезли до військового шпиталю чотирьох поранених вояків» [302].

Також на початку серпня 1914 р. Австрійський та Угорський Червоний Хрест спільно з армією утворили центральне бюро списків у Відні та два пошукових бюро у Відні і Будапешті [237].

Окрім того, в серпні 1914 р. було запроваджено власну систему нагород Австрійського товариства Червоного Хреста, яка прирівнювалась до державних нагород монархії. Вона складалась із Зірки Заслуги, Першого Ступеню, Офіцерського Хреста Другого ступеню, Срібної і Бронзової медалей. За заслуги на полі бою до всіх ступенів нагород могли додати «Військову Відзнаку» у вигляді лаврового вінка [323].

З початком Першої світової війни Галицький Червоний Хрест активізував діяльність спрямовану на забезпечення надання медичної допомоги під час бойових дій. Зокрема, в одному із повідомлень газети «Kurjer Lwowski» за 4 серпня 1914 р. містилось свідчення про розгортання силами організації на території Галичини цілого ряду медичних установ: «Крайове бюро Червоного Хреста розробило заходи щодо організації трьох резервних лікарень у Львові, з них одна з 100 поранених, інші 50 офіцерів Директором цих лікарень був призначений санітарний радник д-ра. Пісек. ... Шпиталі ті буде розміщено в казармах ім. ціс. Фердинанда, в санаторії Червоного Хреста та в поліклініці Львівській» [245]. Проте, в міру розгортання бойових дій на території Галичини, кількість необхідних лікарняних ліжок швидко зростала. Так, до прикладу, вже 11 серпня даний часопис у своїй статті зазначав, що червонохресні організації поставили перед собою завдання розгорнути 1000 ліжок в шпиталі Червоного Хреста у Львові [316].

У серпні 1914 р. у Львові було також «...Станцію відпочинкову створено Червоним Хрестом на головному дворці для тих поранених, чий стан в дорозі погіршився в такій ступені, що не здатні до дальшого перевезення. Станція та

є підготовлена взірцево усілякими приладами та персоналом для надання допомоги хворим воякам. При станції тій організовано одночасно станцію рятункову для надання допомоги воякам, яких перевозять через наш дворець. Опіку сими двома станціями передано сестрам Милосердя, а знана в широких колах нашого міста сестра Каземира збирає в приватних домах ... вино, коньяк, бульйон, сік малиновий, чаї, води мінеральні і т. п. призначене для ... ослаблених вояків» [271].

З повідомлень місцевої преси відомо і про створення у Станиславові відпочинкової станції Червоного Хреста. У номері від 23 серпня 1914 р. газета «Kurjer Stanisławowski» інформувала своїх читачів про те, що цей заклад, який був розташований на залізничній станції, станом на 20 серпня 1914 р. опікувався 170 хворими і пораненими [283].

Крім того, товариство розпочало організацію одинадцяти резервних шпиталів в інших містах королівства Галиції і Лодомерії, серед яких у Галичині були медичні заклади у Городку (тоді Городок Ягелонський) на 50 ліжок, в Коломиї на 200, Перемишлі на 100, Самборі на 50, Станиславові на 100, Золочеві на 50. На потреби Червоного Хреста було вирішено використовувати місцеві санаторії. Тогочасна преса вказувала цілий ряд таких переобладнаних закладів. З них безпосередньо на території Галичині була розташована лічниця Червоного Хреста на 400 ліжок в Пустомитові [320].

Місцевою пресою детально висвітлювалась робота резервного шпиталю Червоного Хреста, який був створений при в'язниці у м. Станиславів. «Kurjer Stanisławowski» в окремій розгорнутій статті описував функціонування даної медичної установи. У цій публікації вказувалось: «В половині серпня 1914 р. відкрито у нашому місті резервний шпиталь тов. «Червоного Хреста» в будинку Закладу карного. Керівництво шпиталем обійняв ... п. Др. Красовські [Krasowski]». Харчування та все необхідне надавала зі своїх складів дирекція в'язниці. У статті відзначалось: «Не бракувало і доглядачок, які самовіддано присвятили багато часу і зусиль полегшенню долі поранених вояків». Також повідомлялося про те, що для надання допомоги було залучено 11 в'язнів, які

ретельно виконували свої обов'язки. Видання зазначало: «Перших поранених привезено до шпиталю після битви під Більшівцями дня 30 серпня» [306].

Місцева філія Червоного Хреста на початку серпня 1914 р. також намагалась збільшити кількість медичних кадрів, здатних працювати в умовах військових дій: «Бюро зорганізувало виклади для 30 фахових медсестер готових після проходження навчань у військовому шпиталі одразу вирушати на поле бою... водночас у вівторок [4 серпня 1914 р.] ... розпочато курс самаритянський для 100 пань ...» [245]. Згодом було «розпочато другий курс самаритянський ... а в четвер [6 серпня 1914 р.] ... розпочався третій курс для 100 членкинь Тов. дам Червоного Хреста ... » [295].

Важливим напрямком роботи червонохресних товариств був збір пожертв від місцевого населення. Зокрема, Львів було поділено на 35 округів, в яких збирали благодійні пожертви. Будучи обмеженим в ресурсах, Червоний Хрест в період Першої світової війни, часто через місцеву пресу, закликав галицьку громадськість підтримати діяльність організації. Товариство просило мешканців Львова про надання ліжок, подушок, коців, матраців, білизни для шпиталю Червоного Хреста [316; 286].

Схожі відозви до мешканців Станиславова оприлюднювались у газеті «Kurjer Stanisławowski». Так, у публікації цього часопису за 16 серпня 1914 р. наголошувалось: «Для урядження шпиталю потрібні в першу чергу білизна для хворих, матраци на ліжка, подушки, а надто столове приладдя таке, як: тарілки, склянки, ложки, ножі, виделки і т. д.». Крім того, населення просили надавати грошові пожертви на користь товариства [285].

Варто зазначити, що з початком бойових дій на території Галичини товариство досить часто отримувало грошову підтримку з боку населення краю. Така благодійна допомога була різних розмірів і надходила як від окремих приватних осіб, так і від творчих колективів, цілих населених пунктів, підприємців. Зокрема, часопис «Kurjer Lwowski» в одному тільки номері за 8 серпня 1914 р. подавав список жертводавці Червоного Хреста, які разом передали організації 2700 К. [309]. В іншому випуску це видання повідомляло

про те, що під час надзвичайних зборів Товариства взаємної допомоги членів театрального оркестру було вирішено перерахувати 100 К. на потреби Червоного Хреста [287]. Також відомо, що на користь організації в серпні 1914 р. посадовими особами староства Печеніжин було передано 34 К., а гміною Заболотів 80 К. [267]. У свою чергу, у газеті «Діло» за 11 серпня 1914 р. зазначалось: «Громада Дубє в пов. Брідським на поклик стоваришеня Червоного Хреста зложило на дня 8. с.м. 200 корон на руки брідського старости» [122].

Певну підтримку товариство отримувало і від місцевої преси. Тогочасні видання не обмежувались тільки інформуванням громадськості про функціонування організації та її потреби. Так, редакція часопису «Kurjer Lwowski» у випуску за 8 серпня 1914 р. повідомляла своїх читачів, що з кожного проданого номера газети певна визначена сума буде перерахована на користь Червоного Хреста [247]. У свою чергу «Kurjer Stanisławowski» вказував: «Президія тут. Дирекції державних залізниць та урядники дирекційні пожертвували 410 кор. 10 гал. на річ Товариства Червоного Хреста» [296].

Важливу роль у сприянні діяльності товариства відіграло українське греко-католицьке духовенство, користуючись своїм авторитетом воно агітувало населення підтримувати дану організацію та осіб, які постраждали від військових дій. Зокрема, газета «Діло» у випуску за 5 серпня 1914 р. у статті «Війна і гр.-кат. Єпископат» подавала текст пасторського листа в якому вказувалось наступне: «... 5) Всім священикам поручаємо вірних заохочувати до складок, на ранених на війні на руки Ординарияту для Товариства «Червоного Хреста» і до опіки жертв над родинами тих, що пішли на війну» [119].

Це послання отримало відгук і на локальному рівні. Священики греко-католицької церкви не тільки закликали місцевих жителів підтримувати Червоний Хрест, а і самі збирали кошти на користь організації. Так, до прикладу, часопис «Діло» за 26 червня 1915 р. повідомляв: «В Комарниках,

турчанського повіту, єсть завідателем парохії о. Орест Тустанович. Як лише вибухла війна, ходив він по селі, збирав полотно на ранених, в церкві заохочував до жертв на Червоний Хрест, збирав гроші, та посилав і свої і церковні і зібрані до Червоного Хреста.» [171].

Вже в 1914 р. були поширеними пожертви на окремі санітарні служби Червоного Хреста у різних національних формуваннях. Зокрема, Українська Бойова Управа закликала збирати кошти на потреби Української санітарної служби Червоного Хреста (Українського Червоного Хреста) [372; 119; 117]. Газета «Діло» за 12 серпня 1914 р. повідомляла: «На Український Червоний Хрест через Красвий Союз Кредитовий ... зложили: Волод. Федорович зі Львова 100 К, Панько Терлецький з Тустанович 30 К, Мих. Слободян з Бялої 5 К, ... Кароліна Люкасова зі Львова 50 К, ...» [213].

За твердженням В. Трембіцького, в період Першої світової війни українська галицька червонохресна служба зосереджувалася в військовій формації Українських Січових Стрільців (УСС). В легіоні УСС існувала лише «перша поміч», яка здійснювала свою службу у прифронтовій смузі та звідкіля відправлялося поранених до австрійських військових шпиталів [430]. Українська санітарна служба мала сестринсько-санітарну підготовку після закінчення спеціальних санітарних курсів, організованих мешканцями та лікарями міста Львова в 1914-1915 рр.

У свою чергу, польське населення Галичини надавало підтримку схожим структурам, що діяли при польських легіонах австрійської армії. Зокрема, часопис «Kurjer Lwowski» на своїх сторінках подавав відомості про пожертви на «Червоний Хрест Польських Легіонів». Доволі багато таких повідомлень було опубліковано в другій половині 1915 р. [310].

Впродовж кількох днів між відходом зі Львова австрійських військ, але до того, як до міста увійшла російська імператорська армія, Австрійський Червоний Хрест відкрив шість шпитальних павільйонів та кілька резервних. Імовірно, це зроблено для того, щоб залишити у своєму підпорядкуванні всі клініки облаштовані найсучаснішим устаткуванням і недопустити

розташування в цих лікувальних закладах російських військових шпиталів [346].

В умовах наступу російської армії, очільник Галицького товариства Червоного Хреста, виїхав зі Львова до Кракова, де перебував до липня 1915 р., а потім з невеликими перервами до завершення війни. Це викликало незадоволення львівської громадськості та відділу Галицького Червоного Хреста [440].

Після звільнення від російських військ у Львові, як і на решті підконтрольній австро-угорській армії території Галичини, продовжують свою роботу структури Галицького Червоного Хреста. Зокрема, бюро товариства у Львові надавало допомогу у розшуку поранених та загиблих вояків австро-угорської армії [314]. З цією метою у місті було утворене «вивідове» бюро, яке також було посередником у листуванні родин з полоненими та переказі коштів [238]. Для роботи в цьому підрозділі товариство проводило набір серед мешканців краю, які були згодні працювати в цьому напрямку на безкоштовній основі [307].

Також у липні 1915 р. свою діяльність розгорнула у львівських шпиталях Самаритянська секція цієї організації, яка надавала не медичну – моральну допомогу хворим. Ця секція поділялась на два підрозділи: перший здійснював відвідування поранених, доставляв їм книги і т. п., а другий – інформаційний – працював у бюро Червоного Хреста та відповідав за списки поранених і був посередником у листуванні родин з військовополоненими [300].

Крім того, Самаритянська секція Галицького Червоного Хреста організувала та проводила у шпиталях перед католицьким Різдвом так звану «Зірку для поранених» («Gwiazdka dla rannych»). Даний захід передбачав роздачу пораненим воякам різного роду подарунків. 9 грудня 1915 р. товариство відкрило свій склад для прийому цих подарунків [249]. Під час проведення цього заходу було обдаровано 10904 особи, з них 6714 у Львові, і 4190 на решті території краю. Зі звіту Самаритянської секції оприлюдненого в пресі випливає, що подарунки в основному склались із корисних дрібниць

таких, як: шарфи, хустки для носа, рушники, нотатники, олівці, та продуктів харчування – штруделів, шоколаду. Також було роздано 80 000 сигарет [298].

Особливо великих масштабів упродовж другої половини 1915 р. набула діяльність інформаційного бюро Самаритянської секції, яке фактично переросло в окрему інституцію. Об'єм його роботи суттєво зростав у торгові дні. Окрім роботи з упорядкування карток для листування з полоненими і прийому звернень населення, працівники цієї установи часто навіть зачитували зміст цих карток для неписьменних осіб та складали на них відповідь. Крім того, щоденно бюро відправляло по 300-400 карток для військовополонених, які перебували в Росії, Італії чи Сербії. Від останніх днів липня до кінця вересня (за два місяці) 1915 р. цією структурою Червоного Хреста було відправлено 27945 таких карток та 763 грошових перекази [272]. Спеціальні картки потрібні були зокрема для кореспонденції з вояками австро-угорської армії, які перебували в полоні в Російській імперії. Вони коштували 4 галери, а подвійні (з відповіддю) 6 галерів. Ці картки продавали у пошуковому бюро товариства [262]. Проте різну інформацію з приводу вище вказаних проблем та юридичні поради інформаційне бюро Червоного Хреста надавало безкоштовно [236].

30 січня 1916 р. газета «Kurjer Stanisławowski» інформувала своїх читачів про те, що стараннями вже згадуваного пошукового бюро товариства зібрані фотографії загиблих невідомих солдатів. Фото та описи до них були виставлені для публічного огляду в одній з установ у Станиславові. У разі впізнання якогось із вояків просили повідомити присутньому службовцю ім'я, прізвище та місце проживання загиблого [246].

Структури товариства, а саме створені ним лікувальні установи, продовжували надавати медичну допомогу пораненим та хворим воякам. Після повернення Львова під контроль Австро-Угорської імперії з цією метою було задіяно кілька резервних павільйонів Червоного Хреста [411]. Станом на серпень 1915 р. резервний шпиталь товариства у Львові розташовувався в

десяти павільйонах. За повідомленнями місцевої преси директором цієї медичної установи став Юзеф Сельцер (Józef Selcer) [315].

Така діяльність організації потребувала відповідно значної кількості персоналу. Для підготовки медичних кадрів у Львові у грудні 1915 р. виконавчим комітетом місцевого Червоний Хрест для самаритянок були організовані курси підготовки професійних медсестер. Про набір слухачів було оголошено у місцевій пресі. На навчання усі бажаючі могли записуватися до 28 грудня 1915 р. За винятком задокументованої заяви у вказані терміни, тогочасна періодика не повідомляла про якісь окремі вимоги до бажаючих взяти участь у цих курсах [275]. Саме філія Червоного Хреста у Львові проводила збір медсестер, які погодились працювати в епідемічних шпиталях у різних районах краю [269].

В умовах тривалих кровопролитних бойових дій вже в 1915 р. постала проблема опіки над великою кількістю інвалідів війни і їхнього подальшого влаштування в умовах втрати працездатності. Зокрема, Австрійський Червоний Хрест та його шпиталі відправляли вояків з інвалідністю на навчання до тих організацій, які погоджувались проводити для них безкоштовні курси [274].

Варто зазначити, що в плані організації опіки над інвалідами Галичина значно відставала в порівнянні з іншими територіями імперії. Зокрема, у статті часопису «Kurjer Lwowski» присвяченій даній проблемі зазначалось: «В інших краях коронних справа та давно розпочата вона вже зробила значний поступ, у нас у східній Галичині, все ще відкладається». Починаючи з жовтня 1915 р. для того, щоб змінити наявний стан справ, цю проблему взяв до розгляду виконавчий комітет Галицького товариства Червоного Хреста і розпочав здійснювати заходи для розгортання опіки над вояками з інвалідністю на території краю [292].

Дана організація також активно проводила свою діяльність і за межами Львова. Зокрема, товариство створювало харчові пункти на залізничних станціях. Так, до прикладу «Kurjer Lwowski» у випуску за 5 жовтня 1915 р.

повідомляв про те, що у м. Стрий після візиту делегації Австрійського Червоного Хреста, за активної участі громадськості та представників місцевої влади розпочалась організація роботи харчової «поживної» станції. Серед причин її створення вказувалось те, що неодноразово тяжко хворі вояки, які проїздили через місто не отримували навіть теплого чаю [322].

У різних місцевостях Галичини також функціонували транспортні колони Червоного Хреста, які використовувались для перевезення і догляду за пораненими. Крайовий союз пожежників закликав свої локальні структури в тих місцевостях, де вже були організовані шпиталі Червоного Хреста, створювати транспортні колони [263]. Проте, в роботі транспортних колон могли брати участь не тільки пожежники. Стати її членом могла будь-яка особа, вільна від військової служби. Учасники цієї структури отримували відповідні документи та пов'язки [256].

Окрім того, на теренах краю товариство проводило і ряд інших заходів. Зокрема, в 1915 р. у Жовківському повіті Галицьким Червоним Хрестом було розгорнуто протиепідемічну роботу. На даній території працювала колона товариства, що боролась із поширенням таких епідемічних захворювань як холера, тиф та віспа. Проте, очевидно, вона була недостатньо оснащена, оскільки місцевий Червоний Хрест просив населення про пожертви для цієї колони. Зокрема, у зверненні до населення вказувалось, що цій колоні потрібен віз [244].

Варто також зазначити те, що як і в 1914 р., Галицький Червоний Хрест через місцеву пресу неодноразово звертався до громадськості з проханнями про надання підтримки певним структурам товариства. Так, у повідомленні видання «Kurjer Lwowski» за 14 серпня 1915 р. вказувалось, що створюваним організацією на теренах краю епідемічним шпиталям було потрібне кухонне та столове начиння [284]. Також до громадськості з проханням про надання книг написаних різними мовами зверталась управа бібліотеки Червоного Хреста, яка була створена для поранених вояків [234].

Вже в другій половині 1915 р. поширилась практика проведення різного роду публічних заходів, дохід від яких перераховувався на потреби товариства. Зокрема, 2 серпня 1915 р. з цією метою у Львівському міському театрі під протекторатом санітарного шефа I-ї австро-угорської армії генерала-лікаря штабу Алкмунда Гроссмана (Alkmund Grossmann) відбувся великий благодійний концерт [273]. Схожі мистецькі події відбувались і в подальшому. Благодійні концерти та вистави, які проводились з метою збору коштів для Червоного Хреста стали частиною репертуару міського театру Львова. Заходи такого характеру зазвичай анонсувались місцевою пресою [298] Крім того, з тогочасної періодики відомо, що різного роду мистецькі акції на підтримку товариства відбувались в досить різних локаціях. Так, до прикладу, 10 жовтня 1915 р. для Червоного Хреста був спрямований дохід від постановки, що відбулась у міському казино [264].

Також у Галичині, як і на самому початку Першої світової війни, поширеними були пожертви здійснені окремими приватними особами. Часто це були невеликі суми, по декілька корон. Характерною особливістю було те, що жертводавці цілеспрямовано перераховували кошт для Галицького Червоного Хреста [290; 268; 281] або до центрального відділу Австрійського Червоного Хреста [279; 278].

Незважаючи на затяжний характер бойових дій, населення продовжувало досить активно підтримувати діяльність Червоного Хреста. Свідченням цього є те, що доволі поширеним явищем було оприлюднення у місцевих друкованих виданнях великих списків жертводавців цієї організації. Зокрема, часопис «Kurjer Lwowski» у випуску за 22 липня 1915 р. опублікував список осіб, які здійснили пожертви для місцевої філії товариства на загальну суму 351,5 К. [288]. Ця ж газета у номері за 11 серпня 1915 р. повідомляла про 796 К. і 53 рублі, за 14 серпня 1915 р. – 221,60 К. переданих Галицькому Червоному Хресту [289; 282]. 11 грудня 1915 р. у місцевій пресі зазначалось, що делегатом Червоного Хреста було зібрано від різних осіб 1308,79 К. [277].

Дана організація отримувала пожертви від різних груп населення Галичини. Підтримку товариству, особливо його галицькому відділенню, надавали представники римо-католицького духовенства та громад цієї конфесії. Так, до прикладу в липні 1915 р. римо-католицькі прихожани в Замарстинові та Голоску Великім і Малім (тепер м. Львів) зібрали для галицької філії товариства 203,5 К. [288]. У свою чергу, від римо-католицької каплиці в с. Бориничі (Львівська область) в листопаді 1915 р. товариству було передано 15 К. [291].

Тогочасною пресою також подавались відомості про пожертви отримані організацією від жителів окремих регіонів Галичини. Зокрема, газета «Kurjer Lwowski» у номері за 5 січня 1916 р. вказувала, що за листопад-грудень 1915 р. на Снятинщині повітовий комітет зібрав для товариства 2189,24 К. [294]. У свою чергу, часопис «Діло» у випуску за 26 січня 1916 р. повідомляв про 2074,72 К пожертв переданих на користь Червоного Хреста мешканцями Львівського повіту впродовж 1915 р. [178].

Діяльності товариства також сприяли місцеві компанії та підприємства. Досить поширеною була практика відрахування підприємцями певного відсотка від прибутків. Так, до прикладу у Львові магазин «Американ Хаус» зобов'язався перерахувати 2 % від передсвяткових продажів (з 17 по 24 грудня 1915 р.) на користь Червоного Хреста. [297].

Ця організація отримувала також різного роду не грошові пожертви. Зокрема, видавництво імені П. Скарги у Львові передало Галицькому товариству Червоного Хрест 27 пачок (кожна пачка по 153 екземпляри) книг для вояків [318]. У свою чергу, цукрова фабрика Брандштаттера у серпні 1915 р. передала організації 5000 штук касет цукру для поранених вояків [282].

Населення Галичини продовжувало надавати допомогу товариству і в наступні роки Першої світової війни. Газета «Діло» у випуску за 18 квітня 1916 р. повідомляла: «Повітовий комітет в Товмачи для збирання складок на закупно великодних подарунків для жовнірів ... На поклик комітету висланий до всіх громадських зверхностей ... відповіло населення повіту щедрими

дарами. Загалом зібрано ... на Червоний Хрест суму 1284 К.50 с., ... » [184]. Впродовж 1916 р. в деяких місцевостях краю підтримка товариства з боку місцевих жителів не тільки не зменшилась, а навіть суттєво зросла. Зокрема, у Львівському повіті грошові пожертви зросли з 2074 К. в 1915 р. до 16315 К. за першу половину 1916 р. [172].

Варто також зазначити те, що дана організація отримувала підтримку і сприяння від різних навчальних закладів і шкільної молоді краю. Так, до прикладу, значні кошти товариству передала українська гімназія в Перемишлі. Тутешня молодь збрала на користь Червоного Хреста 232,72 К. в школі і 1552,63 К. в місті та по селах [182].

Збір пожертв для товариства в 1916 р., як і 1915 р., також відбувався на благодійних концертах. Вони проходили у різних населених пунктах Галичини. Такий характер мав концерт на честь Т. Шевченка, який відбувся 5 березня 1916 р. у м. Сколе. Частину доходу від даної мистецької події, який становив біля 500 К., було передано Червоному Хресту [167]. Газета «Діло» за 13 квітня 1916 р. повідомляла, що в Коломиї «На концерті учениць прив. жіночої семінарії ... зложено при вступі добровільними датками около 1000 Кор. Частину сих грошей призначили учениці на Червоний Хрест, ...» [183]. У цьому місті також відбувся концерт на честь УСС та австро-угорської армії, увесь дохід від якого, був призначений для товариства [115].

Окрему розгорнуту статтю про організацію Музичним товариством імені Монюшки мистецької акції, кошти від якої були перераховані Червоному Хресту, опублікував на своїх шпальтах у випуску за 14 травня 1916 р. «Kurjer Stanisławowski» [317].

Варто також зазначити те, що дана організація отримувала підтримку та сприяння від різних навчальних закладів та шкільної молоді краю. Зокрема, у друкованих виданнях збереглися численні повідомлення про благодійні концерти та вечори, що відбувались у цих установах. Так, 21 травня 1916 р. «Kurjer Stanisławowski» в одній із публікацій зазначав, що для збору коштів на користь Червоного Хреста «влаштували в четвер [18 травня 1916 р.] учениці

школи СС. Урсулянок концерт вокально-декламаційний ...» [280]. Це видання окремо інформувало читачів про те, що чистий дохід з вечора проведеного ученицями виховного закладу СС. Урсулянок в Станиславові 18 травня 1916 р. становив 200 корон [311]. Вказаний часопис у випуску за 11 червня 1916 р. повідомляв: «Аматорський гурток Молоді польської зложив дня 15 травня на руки ... 192 к. 40 г. на річ Червоного Хреста» [255].

Благодійна активність місцевих жителів особливо проявилась під час проведення так званого «Тижня Червоного Хреста». У статті часопису «Діло» за 2 травня 1916 р. так характеризувалась суть цього заходу: «Який має за ціль придбати Червоному Хрестові як найбільше фондів, потрібних на виконуване его місії. Придбане сих фондів в отсім тижни Червоного Хреста відбувається головно двома способами: приєднуванем нових членів Червоного Хреста і масовим збиранем датків на Червоний Хрест» [121].

У свою чергу газета «Kurjer Stanisławowski» з даного приводу зазначала: «Союз австрійських Товариств Червоного Хреста в порозумінні з Бюро допомоги військової міністерства внутрішніх справ впровадив в часі від 30 квітня ... до 7 травня ... у всій монархії «Тиждень Червоного Хреста» маючи на цілі збір фонду, котрого дві треті буде віддано на цілі Крайового Союзу допомоги Червоного Хреста...» [308].

Підготовка до проведення цього заходу розпочалась ще в середині квітня 1916 р. Активну участь в ній взяли представники української громадськості краю. З цією метою 15 квітня 1916 р. були проведені «в льокали Української Бесіди у Львові сходина членів Української Самаритянської Помочи» [205]. Для організації «Тижня» українці Львова створили свій окремий Комітет.

Газета «Діло» у статті за 2 травня 1916 р. підкреслювала велику активність населення Галичини, зокрема українців, ще на початковому етапі даного заходу: «І вже вчорашній день – перший день тижня Червоного Хреста – дав наглядний доказ, що загал розуміє місію Червоного Хреста ... годить ся

сконстатувати ... живу участь українського населення м. Львова в акції в користь Червоного Хреста у вчорашнім дни.» [121].

Свідченням суттєвої підтримки діяльності товариства з боку місцевих жителів є також доволі значні пожертви отримані під час «Тижня Червоного Хреста. В одному тільки Товмацькому повіті на «Тиждень Червоного Хреста» станом на 1 червня 1916 р. було перераховано кошти на загальну суму 24001,94 К. [152].

Підбиваючи підсумки «Тижня Червоного Хреста» у м. Станиславів 28 травня 1916 р. «Kurjer Stanisławowski» зазначав: «В четвер [25 травня 1916 р.] відбулось засідання комітету, який займається збіркою на Червоний Хрест у нашому місті. Після остаточного підрахунку виявилось, що дохід з «Тижня Червоного Хреста» складає в Станиславові 22 240 кор. 16 гал. Результат той є дуже гарний ... Водночас в станиславівському повіті на ту саму ціль зібрано 12.746 кор. 77 гал., що разом поважна квота 34.986 кор. 93 гал. ... Якщо врахувати, що столиця краю Львів, на ту ціль зібрала ... 63.111 кор.». У цій публікації також вказувалось: «Русини [українці] поміж собою зібрали більше 1000 кор. і відправили до Львова...» [319]. Перерахування українцями Станиславова коштів у Львів очевидно зумовлене тим, що у цьому місті було створено окремий український комітет для проведення цього заходу [121].

У свою чергу у звіті Українського Комітету «Тижня Червоного Хреста», опублікованому у місцевій пресі, подавались наступні відомості: «Прихід: Зі збірки устроєної д. 30. цвітня до 7 мая 1916: ... з продажу плякет 125 штук по 2 к. 250.00 к., зі збірки коло церков і в церквах 1.493.09 к. ... разом корон 6021.72. Розхід ... разом кор. 350.13. Останок 5671.59 к. вручено скарбникови Кр. Товариства Черв. Хреста у Львові від 27 мая 1916.». Окрім грошових пожертв, наслідком цієї ініціативи стало суттєве зростання кількості членів місцевої філії Червоного Хреста. Зокрема, місцева преса повідомляла про те, що з проханням про вступ до лав Галицького Червоного Хреста звернулось понад 500 осіб [161].

Червонохресні організації також могли розраховувати і на сприяння з боку різних органів влади. Часто оплата за отримання документів спрямовувалась на рахунки Червоного Хреста. Так, до прикладу, часопис «Діло» у випуску за 17 березня 1916 р. інформував своїх читачів про те, що «Від дня 16. марта починає ц. к. Дирекція поліції (Деп. III.) за стягненем належитости 50 сот. на Червоний Хрест остемпльовувати нічні перепустки на другий квартал (важні до 30. червня 1916).» [198].

На загальнодержавному рівні дана організація перебуваючи під протекторатом австрійського імператора у процесі своєї діяльності отримувала суттєву фінансову допомогу. Цісарським розпорядженням від 4 червня 1916 р. Австрійському товариству Червоного Хреста було надано позику вартістю 40 мільйонів К. [199].

У Відні також проявляли і певне зацікавлення до діяльності товариства на теренах Галичини. Зокрема, газета «Діло» у номері за 12 квітня 1916 р. повідомляла: «Архикнязь Франц Сальватор прибув оноді до Львова. З сеї нагоди відбуло ся д. 11 с. м. ... засіданє повного Виділу Гал. Черв. Хреста в присутности архикнязя і президента Австр. Черв. Хреста Й. Е. графа Травна» [112]. В наступному випуску даного видання подано детальніший опис цього візиту: «Коли архикн. Франц Сальватор прибув вчера в 10 год. рано до «Червоного Хреста» при вході повита його кн. Сапіга та представив виділ а відтак і всі групи Самаритянської помочи, між ними також Українську Самаритянську поміч, яку репрезентували: пп. Галадиловичівна, Шухевичева, Федакова, Ольга Бачинська, ...» [111].

Згадувана у цьому повідомленні структура ставила собі за мету надання моральної допомоги українським воякам, а саме відвідування поранених, постачання книжок і часописів [103, с. 46]. В 1916 р. також продовжувала свою активну діяльність і Самаритянська секція Галицького Червоного Хреста. Зокрема, 6 січня 1916 р. нею було влаштовано концерт для поранених та хворих солдатів у ІХ павільйоні резервного шпиталю Червоного Хреста у

Львові [260], який був одним із дев'яти таких заходів проведених даною установою [261].

Одним із важливих напрямків роботи товариства залишалось забезпечення кореспонденції з полоненими. Зокрема, Червоний Хрест продовжував відправляти посилки для бранців в Російській імперії. Так, до прикладу, в газеті «Діло» за 6 червня 1916 р. була оприлюднена подяка полонених вояків в Сибіру Австрійському Червоному Хресту за отримані подарунки. В даному повідомленні також було прохання пересилати українські книги [126]. Ця проблема залишалась актуальною і на початку 1917 р. У статті часопису «Діло» за 23 лютого 1917 р., присвяченій даному питанню, зазначалось, що за винятком кількох примірників Святого Письма, жодної української книги, для військовополонених не було передано [204]. Крім того, Червоний Хрест передавав листи з території Галичини, яка перебувала під контролем російської армії [197; 212].

В 1917 р. товариство також здійснювало заходи спрямовані на боротьбу з епідемічними хворобами. «Kurjer Lwowski» у номері за 19 травня 1917 р. повідомляв про делегування двох представників місцевого Червоного Хреста на курси, які були організовані у Відні для лікарів, що надавали допомогу хворим на туберкульоз [276].

Товариством також створювались і нові медичні установи на території краю. Зокрема 30 серпня 1917 р. у Перемишлі відбулось урочисте відкриття клініки Галицького Червоного Хреста для лікування пацієнтів із захворюваннями грудної клітки [293].

В 1917 р. в тогочасній періодиці, як і в 1916 р., також траплялися повідомлення присвячені проведенню благодійних мистецьких заходів, доходи від яких перераховувались для підтримки діяльності організації [389]. Крім того, Kurjer Stanisławowski на своїх шпальтах закликав мешканців Станіславівщини взяти активну участь у зборі новорічних подарунків організованому товариством. Так, у зверненні з приводу «Новорічного дару» надрукованому часописом у випуску від 30 грудня 1917 р. підкреслювалось

важливість заходів проведених цією структурою для надання медичної допомоги цивільному населенню [243].

Впродовж 1917 р. значну підтримку Червоному Хресту надавала українська громадськість краю. Тільки за один день збору пожертв – 17 червня 1917 р. українці, що мешкали у Львові передали на рахунок товариства 2546 К. [215]. Кошти для організації також передавали українські культурні установи. Зокрема, в Українському Народному Театрі Товариства «Бесіда» 17 серпня 1917 р. було продемонстрована комедія «Мартин Боруля», дохід від якої був спрямований на користь цієї організації [216].

Розглядаючи діяльність Австрійського Червоного Хреста та його місцевої філії у Галичині варто відзначити пропольський характер Галицького Червоного Хреста. Зокрема, в період Першої світової війни у Львівській управі товариства було тільки 3 українці: О. Барвінський, Й. Онишкевич, Є. Озаркевич. В «Памятковій книзі Союзу Визволення України» Г. Микетей (працівник представництва Червоного Хреста у Відні) так оцінював роботу місцевого Червоного Хреста: «Безперечно ся інституція в краю дала-б великі користи для обох народів Галичини, колиб не носила характеру чисто польської інституції. Дотепер видала се товариство переписні листи для кориспонденції з полоненими, на жаль, лише з польсько-росийским текстом, а український поминено, так само все пичати і стампилії уживає се товариство лише польські.» [103, с. 44.].

Певний час була поширеною думка про те, що такий стан речей можливо змінити. Функціонування Української санітарної помочи та створення окремого українського комітету «Тижня Червоного Хреста» [111; 121] були зумовлені впливом польсько-українських взаємовідносин у Галичині на розвиток червонохресного руху в краї. Також було створено окреме Українське кореспонденційне бюро Червоного Хреста у Львові [214].

В 1916 р. в українській пресі поширювалась ідея про, те що активність населення та підтримка збоку Відня дасть можливість досягти рівноправної участі українців у Галицькому товаристві Червоного Хреста [121].

Проте значних зрушень у даному питанні не відбулось і в наступні роки. Так, у газеті «Діло» у статті «Чи український нарід в Галичині і в австрійській державі має які права?» опублікованій 12 липня 1917 р. серед іншого піднімалось питання використання української мови. Зокрема, в публікації вказувалось: «...бюро Краєвого Тов. «Червоного Хреста» в Кракові, ... висилає до гр. кат. урядів парохіяльних свої відозви і значки не в іншій, лиш польській мові. ... і завзиває ... щоби ті значки наліплювано на урядових письмах, на листах, офертах, ...». Усі звернення українського духовенства до даної інституції залишалися без відповіді [229].

Така ситуація мала значний вплив на ставлення української громадськості до діяльності місцевого Червоного Хреста, як наслідок українці активніше співпрацювали з центральними структурами Червоного Хреста у Відні, ніж з Галицьким Червоним Хрестом [103, с. 44.].

Окремим явищем у функціонуванні австрійського червонохресного руху в період Першої світової війни були кінотеатри Червоного Хреста. Діяльність даних установ всіяко популяризувалась на сторінках як польської, так і української періодики. В цих закладах демонстрували різноманітну за жанром програму, в якій були як драматичні, так і комедійні твори [252; 253; 254; 251; 173; 166]. Також ними оприлюднювались повідомлення з лінії фронту. Зокрема, часопис «Діло» у номері за 29 січня 1916 р. акцентував увагу на тому, що у двох кінотеатрах, які перебували у власності Червоного Хреста, перед кожною програмою подавались відомості генштабу про хід військових дій, які друкувались у ранкових газетах тільки на наступний день.

Увесь дохід цих закладів спрямовувався виключно на благодійні цілі [165]. Ці установи надавали суттєву фінансову підтримку товариству. Так, до прикладу, «Kurjer Lwowski» у випуску від 14 жовтня 1915 р. повідомляв про перерахування управою кінотеатру Червоного Хреста на користь Галицького Червоного Хреста отриманих тільки за дев'ять тижнів 1003,65 К. [235]. За першу половину січня 1916 р. ця установа передала місцевому Червоному Хресту 2000 К. [250].

Проте діяльність організації в умовах військових дій вимагала значних матеріальних ресурсів. Наприкінці Першої світової війни тогочасна періодика повідомляла, що товариство вимушене боротись із фінансовими труднощами [257]. В значній мірі це було пов'язано з тим, що Червоний Хрест для продовження своєї роботи мав підтримувати функціонування великої кількості різноманітних структурних одиниць. Зокрема, станом на початок 1918 р. у розпорядженні місцевої філії даної організації перебували: лікарні для поранених, епідемічні шпиталі, групи щеплення від віспи, епідемічні секції, санаторії, самаритянські секції, курси доглядачок (медсестер), великий швейний цех на 250 працівниць та рухомі епідемічні колони. Для вирішення даної проблеми Галицький Червоний Хрест у своїй відозві оголосив про збір пожертв протягом першого тижня січня 1918 р. [258].

Варто зазначити, що на завершальному етапі Першої світової війни суттєво змінилися обставини, за яких Червоний Хрест проводив свою діяльність у Галичині. Станом на осінь 1918 р., у зв'язку зі фактичним припиненням бойових дій на території краю, велика частина ресурсів була перекинута на Балкани та в Італію [430].

Таким чином, Австрійський Червоний Хрест будучи першою організацією подібного типу у Галичині, заклав основи червонохресного руху на теренах краю. Діяльність товариства сприяла розвитку медичного забезпечення краю. Досвід участі у лавах товариства до певної міри полегшив створення Українського Червоного Хреста в період ЗУНР. Проте, значний вплив поляків на місцеві структури даної організації ускладнив можливості для рівноправної участі в ньому українського населення. Робота товариства фактично була ще однією сферою польсько-українського протистояння. Наслідком цього стала більш активна участь українців у загальноімперській червонохресній організації.

2. 3 Діяльність Червоного Хреста в період Першої світової війни на окупованій Російською імператорською армією території Галичини

Перша світова війна, що характеризувалася небаченою до того кількістю людських жертв і масштабами руйнувань викликала потребу організації надання медичного та гуманітарного забезпечення у значно більших, ніж під час попередніх військових конфліктів, обсягах. Надання такої допомоги потребували, як військові на фронтах, так і мирне населення. Ці проблеми також постали і по іншу сторону лінії протистояння на захоплених російською армією теренах Галичини. Однією з перших організацій, що намагалася вирішити такі питання був Червоний Хрест.

Ще до початку бойових дій на територіях прилеглих до Галичини російське військове командування сформувало проти Австро-Угорщини Південно-Західний фронт, який мав довжину понад 400 кілометрів. Головнокомандувачем арміями Південно-Західного фронту було призначено командувача Київського військового округу М. І. Іванова [333].

В роки Першої світової війни Головне управління Російського Товариства Червоного Хреста (далі РТЧХ) розгорнуло систему головноуповноважених при фронтах. Проте, вони координуючи діяльність лікувально-шпитальних підрозділів в зоні своєї відповідальності, підпорядковувались військовому командуванню [454, с. 52]. На Південно-Західному фронті організація Російського Товариства Червоного Хреста була найбільш чисельною. Тут у кінці вересня 1914 р у розпорядженні головноуповноваженого Б. Є. Іваніцького знаходилися такі медико-санітарні заклади: 25 госпіталів, 17 етапних і 16 рухомих лазаретів, 2 спеціальних та 6 передових загонів, а на 10 січня 1915 р кількість формувань Червоного Хреста у цьому районі збільшилася до 36 госпіталів, 43 етапних і рухомих лазаретів та 14 передових загонів [405].

Чистяков О. В. у своєму дисертаційному дослідженні стверджує, що серед цих польових установ РТЧХ етапні госпіталі виявились більш пристосовані для фронту. Він зазначає, що всього за період 1914-1915 рр. був сформований

і працював на театрі військових дій 61 етапний лазарет, з яких на Південно-Західному фронті – 19. Це відносно компактні за розмірами лікувальні установи, які були розраховані на 50 ліжок. Завдяки вчетверо меншій ніж у госпіталі кількості майна і персоналу, етапні лазарети не мали таких ускладнень з розміщенням, і тому часто заміняли госпіталі. У зв'язку з цим, зазвичай, в етапних лазаретах збільшували кількість місць до 300 ліжок, при наявності тільки відносно невеликої кількості штатних службовців [456, с. 22].

У 1914 р. також біля лінії фронту були розгорнуті рухомі харчові загони. У своїй доповіді під час засідання Головного Управління РТЧХ 9 жовтня 1914 р. Б. Є. Іваніцький вказував, що з 25 вересня 1914 р. цими структурами товариства було нагородовано 29 тис. поранених вояків [2, арк. 98].

Важливе значення для функціонування товариства мало постачання його установ необхідними матеріалами. Так, вже в середині вересня 1914 р. Київським польовим складом РТЧХ, який забезпечував постачання у Південно-Західному районі ведення бойових дій, було організовано «передвижні» локальні склади, один із яких розташовувався безпосередньо на території Галичини – у Львові [1, арк. 246].

У другій половині 1914 – на початку 1915 рр. розпочалось масове впровадження санітарних потягів. До кінця 1914 р. було сформовано 11 військово-санітарних потягів. З них 6 були призначені для Південно-Західного фронту [454, с 186]. Зокрема, на проханням військового міністерства у Південно-Західному районі були сформовані в майстернях Галицьких залізниць 2 поїзди-лазні. Вони призначалися не стільки для поранених, скільки для військових команд. Завдяки наявності захоплених у австрійців вагонів, цілком придатних для такого роду формування, кожний поїзд-лазня обійшовся досить дешево. До його складу входили: 1) вагон-казан; 2) вагон-мильня та парна, пристосовані з вагонів австрійського типу, вагон цей був розділений капітальною перегородкою на дві половини і вкритий оцинкованим залізом; 3) вагон-роздягальня, з'єднаний з мильною та парною утепленою гармонією; 4) вагон-цейхгауз (склад), звідти нижчим чинам видавалась свіжа білизна і

верхній одяг, якщо вони їх потребували; 5) вагон-дезінфекційна камера, де проходив дезінфекцію небезпечний у санітарному відношенні верхній одяг та білизна; 6) вагон для персоналу 4-го класу. Вартість обладнання кожного такого поїзда визначалася сумою в 2000 крб., що було досить не багато у порівнянні з користю, яку приносили подібні поїзди [405].

Один з російських військових лікарів так описував роботу свого санітарного поїзда: «...наш санітарний поїзд прибув вночі в галицьке містечко Б... і вночі ж ми стали грузитись. В моєму віданні (я ...одним із молодших лікарів поїзду) перебуває 4 вагони на 213 людей. Для цих вагонів я зобов'язаний особисто відібрати поранених і хворих, розмістити; потім сам я їх лікую, перев'язую і оперую, якщо прийдеться. Сестри і фельдшери тільки допомагають...» [98].

Поширення такого типу надання медичної допомоги в Галичині було пов'язане з ситуацією на фронті. Маневровий характер військових дій вимагав більшої рухомості медичних закладів РТЧХ. Між тим, прибуття госпіталів на передові позиції викликало великі труднощі, тому що їх не було де розміщувати, а на узгодження цього питання з Головним начальником постачання того чи іншого фронту витрачалося дуже багато часу. Тому вони відправлялися в райони уповноважених без вказівки місця призначення. Бюрократична тяганина, постійно змінювані накази військових призводили до того, що деяким госпіталям взагалі доводилося чекати у вагонах. Негативно впливала на діяльність госпіталів також їх недостатня мобільність. Це пояснювалося як малою пропускною можливістю російських залізниць, так і обмеженою кількістю залізничних вагонів [405].

О. О. Брусилов (на той час командувач 8-ї армії Південно-Західного фронту) зазначав: «Уже на самому початку війни, коли наша армія швидко просувалася вперед, мене дуже бентежив її тил і зв'язок, який необхідно було підтримувати штабу армії як із передовими підрозділами, так і зі штабом фронту. Тилові установи не зовсім було сформовано, автомобілів дуже мало, іншого транспорту й телеграфних колон недостатньо; що ж до санітарної

частини, то вона перебувала у самому зародку, і під час перших битв становище було дуже важким... Довелося мені самому втрутитися у санітарну справу, щоби бодай якимось чином упорядкувати її на майбутнє...» [95; 354].

На захоплених територіях Галичини РЧХ намагався також використати ресурси залишені австрійськими червонохресними структурами. Практичного одразу після вступу до Львова російська влада взяла під свій контроль, як вкрай необхідну для неї інституцію, місцеве Галицьке товариство Червоного Хреста. Оскільки майже все керівництво і велика кількість членів відділу товариства виїхали з міста, 7 вересня 1914 р. були проведені вибори нового керівництва. На виборчих зборах також були присутні представники РТЧХ – генерал Болотов, сенатор Стахович та офіцер Артур Потоцький. Враховуючи нестачу коштів генерал Болотов заявив, що надасть на подальше утримання 1100 пацієнтів з російської казни близько 2000 крон (у статті часопису «Львівський Кур'єр» йде мова про 2400 корон або ж 750 рублів) на день [108, с. 61–63; 109, с. 95-96; 239]. Нова влада також практикувала перерахування на користь місцевого відділу Червоного Хреста коштів отриманих внаслідок покарання населення за різні правопорушення [265].

Вочевидь, через значний брак медичного персоналу, російська влада намагалась залучити до роботи місцевих лікарів. Зокрема газета «Львівський Кур'єр» (Kurjer Lwowski) у вересня 1914 р. повідомляла про те, що всі лікарі, які перебували на той час у Львові, за розпорядженням військового губернатора, були запрошені працювати у лікарнях та військових госпіталях, в тому числі і в лікувальних закладах РТЧХ у Львові [266]. Міська влада, зважаючи на велику потребу у перев'язочних матеріалах, на прохання Червоного Хреста, також закликала громадськість активно жертвувати всілякі матеріали для перев'язування ран: вату, полотна, простирадла і т. п. [270].

Для покращення медичної допомоги на фронті під головуванням професорів-консультантів створювалися швидкодіючі хірургічні загони у складі 2-ох лікарів, 12 студентів і 8–10 сестер. На початку 1915 р. такими

загонами були укомплектовані вже чотири армії Південно-Західного фронту. Вони обслуговували ближні тили військових частин.

Крім традиційних лікарняних закладів, досить успішно діяли очні загоны. На початку 1915 р. структурами, які перебували під протекторатом імператриці Марії Федорівни, на прохання ГУ РТЧХ, було сформовано три очних загоны (для Північно-Західного, Південно-Західного і Кавказького фронтів). Метою цих загонів було надання безпосередньої допомоги військам, а крім того, вони брали участь у сортуванні поранених з ушкодженими органами зору при евакуації. Ці загоны направлялися у ближні військові тили та діяли при тих лікувальних закладах, у складі яких не було лікарів-окулістів [405].

Ще однією сферою діяльності Червоного Хреста періоду Першої світової війни була евакуація і подальше влаштування психічнохворих військових. Лейб-медик доктор медицини А. В. Тимофєєв був призначений уповноваженим РТЧХ по наданню допомоги психічнохворим солдатам у Південно-Західному районі. В його розпорядження було відправлено 6 лікарів-психіатрів [408].

У Південно-Західному районі діяльність психіатричної організації РТЧХ розпочалась 20-22 жовтня 1914 р. За цей час на території Галичини був відкритий приймальний пункт у Львові, а 10-15 листопада – в Бродах. Однак пункт в Бродах, на відміну від Львівського, працював в'яло, тому що він розташовувався відносно далеко від шляхів евакуації. Пізніше було визнано за необхідне відкривати подібні пункти як можна ближче до місць формування санітарних поїздів, а до того часу організовувалися поїздки вагонів із спецперсоналом у складі звичайних санітарних поїздів. З початку війни до 31 березня 1915 р. через заклади РТЧХ Південно-Західного району пройшла така кількість психічнохворих: офіцерів – 120, нижчих чинів – 728 та військовополонених – 7. Внаслідок відступу російських військ із Галичини у 1915 р. багато психіатричних пунктів РТЧХ були закриті та евакуйовані. У липні 1915 р. залишився один приймальний пункт в Підволочиську [408].

Слід відзначити досить активну участь громадськості в організації медично-санітарної роботи в період війни. Яскравим свідченням цього стала діяльність української родини промисловців і землевласників Терещенків. Зокрема, Михайло Іванович Терещенко від самого початку війни, як уповноважений РТЧХ, організовував госпіталі в тилу Південно-Західного фронту [353].

Піклування про поранених та влаштування лазаретів стає новим полем діяльності для цивільного населення, а також характерним проявом суспільних настроїв. Багато хто зі світських дам зайнявся роботою безпосередньо в Червоному Хресті, а також шиттям білизни для поранених [332]. Багато жінок намагалися потрапити на фронт, але зі статусом жінки це було майже неможливо, і тільки через общину сестер милосердя мрія опинитися на передовій війни ставала явною. Більшість з таких общин перебували у підпорядкуванні РТЧХ.

Окремо слід розглянути процес відбору та підготовки медичного персоналу товариства. В общини сестер милосердя приймалися жінки й вдови всіх станів від 18 до 40 років. До них йшли або молоді ентузіасти (таких виявлялося вкрай мало), або люди, у яких через скрутне матеріальне становище не було іншого виходу: жінки з родин дрібних чиновників, дворян, що зубожіли, навіть селян, часом не освічені. Інтерес до цієї професії серед забезпечених прошарків російського суспільства та інтелігенції прокинувся лише у воєнний період, коли образ сестри милосердя огортався патріотичною романтикою.

Бажаючі вступити до общини сестер милосердя проходили випробувальний термін, що тривав мінімум один рік, протягом якого сестра проходила навчання під керівництвом головного лікаря та ігумені, разом з тим випробовувалися моральні якості майбутньої сестри. Практичні заняття могли призначатися в лікарнях, аптеках або лікувальних установах, з якими общини мали домовленість. По закінченні курсу підготовки жінка, яка була на

випробувальному терміні, складала іспит із програми Головного управління РТЧХ, і вже потім Опікунською радою її затверджували в новому званні [429].

Варто зазначити і те, що під час Першої світової війни масово організовувались короткотермінові медичні курси, на яких проводилась активна підготовка сестер милосердя військового часу. На навчання приймали осіб, які завершали не менше чотирьох класів гімназії. Жінки які не мали загальної освіти могли стати тільки санітарками.

Підготовка сестер в умовах військових дій проводилась швидкими темпами, їх не завжди встигали навчити всьому необхідному, крім того їм не вистачало досвіду роботи. У зв'язку з цим, сестри виходили з курсів недостатньо підготовленими. За умов гострого браку епідемічних сестер на фронті слухачкам іноді навіть не давали завершити навчання, відправляючи в госпіталі сподівались, що всі необхідні знання та навички вони переймуть від досвідчених общинних сестер. Крім того, общини залишали за собою право у випадку необхідності призвати з фронту свою сестру, що в умовах військового часу призводило до негативних наслідків. Медичний персонал за час роботи згуртовувався, і коли із його складу забирали сестер милосердя, це мало вплив на роботу всього колективу. Бували випадки коли відкликали операційних сестер, яких лікарі вже встигали навчити необхідним для цього навичкам. З новими сестрами такий процес приходилось розпочинати наново, що суттєво знижувало продуктивність та якість праці [422].

До кінця 1914 р., крім Товариства Червоного Хреста, на фронт почали посилати санітарні загони й інші громадські організації: «Земський союз» і «Союз міст». Тому, як повідомляв голова РТЧХ О. О. Ільїн голові Ради міністрів І. Л. Горемікіну в лютому 1915 р.: «...склалась повна пістрявість і в деяких місцях відчувався надлишок приватної допомоги». В результаті було прийнято рішення про збереження монополії «на приватну допомогу фронту» тільки за структурами Червоного Хреста. Тому, з початку 1915 р., всі недержавні медичні підрозділи поступали «під прапор Червоного Хреста» [454, с. 189.].

Навесні 1915 р. австрійському командуванню за підтримки німецьких союзників вдалося успішно провести Горлицьку наступальну операцію. Їм вдалося прорвати оборону 3-ої російської армії на 35-кілометровій ділянці в районі міста Горлице (на південний захід від Сандомира). Російська армія відступила з Галичини з найбільшими втратами за всю війну – в середньому 235 тис. убитими і пораненими щомісячно (упродовж усієї війни ця цифра становила 140 тис.). 3 червня німецько-австрійські війська зайняли Перемишль, а 22 червня – Львів. У результаті Горлицької операції російські війська були відкинуті з Галичини, а фронт стабілізувався по лінії Холм – Володимир-Волинський – Броди – Бучач [413].

Безперервні бої, які йшли кілька місяців, змусили червонохресні заклади Південно-Західного району працювати за дуже важких умов. На кінець квітня 1915 р. в розпорядженні головноуповноваженого Б. Є. Іваніцького знаходилося 249 різних польових закладів, з них при арміях – 171 та розташованих у тиловому районі – 78. Відступ установ РТЧХ з Галичини був проведений загалом без суттєвих втрат у майні, і особовий склад їх використовувався при відкритті харчових та перев'язочних пунктів, а також організації перевезення хворих і поранених. Так, у Львові персоналом Червоного Хреста була посилена перев'язочна на головному вокзалі й обладнана перев'язочна у складських приміщеннях вокзалу. На ці перев'язочні припадала головна робота по наданню допомоги пораненим, яких було перев'язано кілька десятків тисяч. Що стосується лазаретів та госпіталів, то через відсутність транспортних засобів, вони повинні були розгортатися по залізничних лініях. Між тим, внаслідок завантаженості останніх військовими перевезеннями, не раз траплялися значні утруднення при евакуації. Дуже складно було одержати вагони для вантажів. Так, наприклад, госпіталь Єлісаветградської Общини Червоного Хреста, розгорнутий у Ярославі, повинен був частину свого майна залишити на станції, тому що замість обіцяних 10–11 вагонів було дано тільки 4, а наступного дня, після посиленних клопотань, ще 3 вагони [405].

Окрім РТЧХ на території Галичини також розгорнула свою діяльність місія Американського Червоного Хреста. Зокрема, вона надавала допомогу Станиславівському монастирю Сестер Василіанок в організації опіки над безпритульними дітьми. Місія створила при монастирі для них кухню і сиротинець [324, с. 25].

Важливе значення в діяльності Російського Червоного Хреста на території Галичини посідала проблема евакуації біженців та надання їм різноманітної допомоги. Перші валки з біженцями з'явилися в Російській імперії вже восени 1914 р., головним чином, із її західних губерній. Цей рух був стихійним, мав добровільний характер [358, с. 35].

Найбільша кількість біженців скупчилася в Південно-Західному районі, особливо у ближньому тилу, де вже на початку липня 1915 р. зібралось більше 100 тис. біженців, а на початку серпня кількість їх досягла 200 тис. чоловік. Вони зосередилися виключно у районі Волинської губернії та прикордонних місцевостях Галичини [407].

Внаслідок Горлицької операції німецьких та австро-угорських військ російська влада, як і австрійці була змушена вдатися до проведення евакуаційних заходів, але вже у значно більших масштабах [413]. Почалося масове виселення людей, у першу чергу чоловіків від 17 до 45 років. На початку червня 1915 р. Ставка Верховного головнокомандувача російської армії видала ще один наказ, згідно з яким належало залишати ворогу «...територію, перетворену на пустелю, тобто очищену як від населення, так і від усього, що могло скласти цінність ворогу» [358, с. 35–36].

Причини переселення, як і 1914 р., були різноманітними: бажання російського командування залишити австрійцям після себе пустку (тактика «випаленої землі»), що знайшло своє віддзеркалення у відповідних розпорядженнях; організоване вивезення або просто втеча цивільного населення з району бойових дій та артилерійських обстрілів [413]. Як наслідок, все, що могло залишитись ворогу, по мірі можливості знищувалось, в першу чергу вогнем. Спалювались цілі райони, населення виганялось з насиджених

місць і повинне було тікати в глибину Російської імперії, гинучи по дорозі від голоду та епідемій [409, с. 372]. Серед інших причин переселення – страх перед розправами з боку австрійців за співпрацю з російськими органами влади і перехід у православ'я. Водночас, як і галицька австрійська адміністрація роком раніше, російські військово-адміністративні органи проводили виселення політично «неблагонадійних» у внутрішні губернії Російської імперії (т. зв. виселенці і заручники) [413].

Заходи Російського Червоного Хреста, направлені на допомогу біженцям, полягали у в організації продовольчої допомоги через відкриття спеціальних харчових пунктів; боротьбі з інфекційними хворобами за допомогою спеціально обладнаних бараків та пропускних пунктів; і постачанні біженців, у міру можливостей, білизною та верхнім одягом. Вже у липні 1915 р. при арміях Південно-Західного фронту діяли 29 харчових пунктів та 5 залізничних рухомих харчових загонів РТЧХ. Про діяльність таких структур товариства яскраво свідчать такі дані: тільки за серпень місяць і тільки три заклади із вищезгаданих (при 8-й армії) видали 177124 порцій гарячої їжі і 692320 порцій чаю з хлібом. Крім харчових, у Південно-Західному районі діяли й інші заклади РТЧХ: 11 епідемічних загонів, 5 санітарно-дезінфекційних загонів, 2 холерних бараки, приймальне відділення, бактеріологічна лабораторія [407].

На 1 листопада 1915 р. на фронтах працювало 185 підрозділів Червоного Хреста: всього госпіталів 71, з них 35 на Південно-Західному фронті; етапних лазаретів 61, з них 19 на Південно-Західному фронті; рухомих лазаретів 53, з них на Південно-Західному фронті – 21 [454, с. 189].

Значний вплив на роботу РТЧХ в Галичині мав перехід російської армії навесні 1916 р. у наступ. В результаті «Брусиловського прориву» (Луцького прориву) Російська армія, захопила 25000 кв. км. зайнявши значну частину Галичини [388].

Наступ Південно-Західного фронту вимагав посилення хірургічної допомоги на передовій. Ще зимою управління Південно-Західного відділу РТЧХ звернуло увагу на необхідність пересування вперед великих госпіталів

Червоного Хреста з метою створення в армійських районах хірургічних центрів. Поступово, починаючи з весни і впродовж літніх місяців, ряд медичних закладів був пересунутий з тилу у райони діючих армій [405].

В Коломиї, зокрема, в період останньої російської окупації міста, в жовтні 1916 – на початку 1917 рр. розміщувалися «подвижний» (пересувний) запасний лазарет, пензенський госпіталь Червоного Хреста [386, с. 282].

На думку О. В. Чистякова, найбільш інтенсивною була саме діяльність «подвижних» лазаретів, котрі на відміну від етапних і госпіталів, були укомплектованими власним транспортом, а також палатками та юртами, що знімало всі проблеми з пересуванням і розміщенням, тому на них випадало найбільше навантаження. Часто кількість поранених, які перебували в лазареті, перевищувала штатну в 7-8 разів. Всього на 1 січня 1916 р. по всіх фронтах було 57 подвижних лазаретів. З них 21 розташовувався на Південно-Західному фронті [456, с. 22.].

На 1916 р. також припадає новий спалах в діяльності санітарних поїздів. Безперервні бої під час «Брусиловського прориву» спричинили велику кількість поранених. Це вимагало негайних заходів по їх евакуації. Через недостатню кількість постійних санітарних поїздів значна частина поранених вивозилась тимчасовими санітарними поїздами, що були обладнані Червоним Хрестом та іншими санітарними організаціями. Особливого розвитку діяльність тимчасових санітарних поїздів набула в районі 8-ї армії, де з початку наступу до 1 липня ними було евакуйовано 4660 солдатів і офіцерів та 2134 військовополонених, у тому числі лише за червень – 3508 чоловік [404].

Продовольчі та медичні загони Червоного Хреста також надавали всіляку допомогу місцевому населенню. Так, у селі Ржепинці Буцацького повіту Тернопільської губернії діяв 18-й епідемічний загін РТЧХ, у селі Бариші того ж повіту працював 12-й епідемічний лазарет РТЧХ. У Чортківському повіті медичну допомогу надавав 1-й заразний лазарет Червоного Хреста та 13-й епідемічний загін того ж товариства. Видачею гарячої їжі місцевому

населенню займалася кухня, організована 12-м епідемічним загоном РТЧХ у селі Новосілки-Коропецькі Буцацького повіту [407].

Загальні чисельні підсумки лікарняної діяльності Червоного Хреста на Південно-Західному фронті виразилися у таких цифрах: з початку кампанії до 1 вересня 1916 р. через заклади РТЧХ цього фронту пройшло 593300 чоловік, у тому числі 14316 офіцерів, 555767 нижчих чинів, 16535 військовополонених і 6682 чоловіки цивільного населення [405].

За твердженням В. О. Ореховського, зміна влади в Росії в 1917 р. (утвердження в Петрограді Тимчасового уряду) практично нічого не змінила у діяльності польових закладів РТЧХ [406]. Разом з тим, А. В. Срібная у своїй статті підкреслює вирішальний вплив Лютневої революції на зміну становища сестер милосердя Червоного Хреста. Фактично в перші роки становище сестер було відносно стабільним. Чітка ієрархія в структурі управління сестрами милосердя сприяла тому, що їхня робота була доволі продуктивна. Проте, лютневі події 1917 р. суттєво змінили, як систему управління, так і статус сестер милосердя в суспільстві. Найбільш гостро на той час поставала проблема матеріального забезпечення. У постачанні Червоного Хреста постійно відбувались збої [422].

З 16 червня 1917 р. розпочався організований Тимчасовим урядом масовий наступ на Південно-Західному фронті в напрямку Львова, але згодом наступ захлинувся. Вже 6 липня 1917 р. австро-німецькі сили перейшли у контрнаступ, завдаючи удар вздовж залізниці Львів-Тернопіль. Росіяни відступили, втративши впродовж всієї операції 150 тис. чоловік убитими, пораненими і зниклими безвісті [435, с. 125.]. Внаслідок цих подій під контролем російської армії залишалися незначна частина Галичини. Відповідно звузились і територіальні рамки діяльності Червоного Хреста. Крім того, наростаюча анархія не могла обійти стороною і РТЧХ. У Товаристві почалося активне створення всіляких рад та комітетів делегатів, як при Головному Управлінні, так і при польових закладах Червоного Хреста [406].

Отже, впродовж Першої світової війни (а саме 1914-1917 рр.) Червоний Хрест та інші організації, що діяли під його прапором незважаючи на бюрократичні перешкоди, слабкість російської системи залізниць, часті зміни військово-стратегічної обстановки на Південно-Західному фронті та слабку організацію, доклали значних зусиль для полегшення долі поранених військових і покращення санітарно-гігієнічних умов життя біженців та місцевого населення, яке залишалося на територіях Галичини підконтрольних російській окупаційній адміністрації.

Загалом, розглядаючи виникнення та розвиток червонохресних структур у Галичині наприкінці ХІХ-на початку ХХ ст., можна простежити ряд рис характерних для цього процесу. Зокрема, для становлення даної організації був притаманний зв'язок із загальноєвропейським розвитком червонохресного руху. Характерною особливістю було функціонування в умовах великих багатонаціональних імперій. Для роботи Червоного Хреста був властивий вплив правлячих династій. Так, діяльність і австрійського, і російського товариства відбувалась під їхнім покровительством. Під час Першої світової війни відбувалась співпраця з іншими організаціями та активні контакти між Австрійським та Російським Червоним Хрестом, пов'язана з опікою над військовополоненими. Серед відмінностей наявність у австрійській організації окремої місцевої Галицької філії. У свою чергу, російське товариство перебувало на ворожій території Галичини працюючи в умовах бойових дій.

[1, 2, 95, 97, 98, 103, 104, 108, 109, 111, 112, 115, 117, 119, 121, 122, 126, 130, 137, 152, 161, 165, 166, 167, 169, 171, 172, 173, 178, 182, 183, 184, 197, 198, 199, 204, 205, 212, 213, 214, 215, 216, 229, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 241, 243, 244, 245, 246, 247, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 302, 303, 304, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 330, 332, 333, 342, 345, 346, 353, 354, 358, 368, 372, 386, 388, 389, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 411, 413, 422, 429, 430, 435, 438, 440, 452, 454, 456]

Розділ 3.

Червоний Хрест між світовими війнами

3.1 Український Червоний Хрест в період ЗУНР

З перших днів існування Західно-Української Народної Республіки (далі – ЗУНР) у Галичині виникає потреба у медичній, санітарній та гуманітарній допомозі армії і цивільному населенню. Зокрема, досить складною була епідемічна ситуація, спричинена поширенням висипного тифу, яке не було ліквідоване ще з австрійського періоду від зими 1915-1916 рр. Міграція великої кількості силовиків, звільнених полонених, евакуйованих чи насильно виселених людей постійно «підготовували» поширення черевного і поворотного тифу, віспи, завошивлення [375, с. 25]. Крім того, польсько-український військовий конфлікт у Галичині спричинив нагальну потребу у медичній допомозі. Саме таку роботу серед інших організацій, що функціонували на теренах ЗУНР, здійснював Червоний Хрест. Перед ним також гостро постала проблема санітарно-епідеміологічного забезпечення населення в місцевостях наближених до лінії фронту і організації належних умов утримання полонених та інтернованих військових.

Вже на початковому етапі польсько-української війни, коли ще тільки розпочалось становлення структур Українського (Галицького) Червоного Хреста, ця організація зіткнулася зі значними труднощами у своїй діяльності [391]. Фактично, Галицький Червоний Хрест і його санітарні станиці самочинно творили у повітах місцеві українські лікарі та жіночі організації. Післяавстрійська медична червонохресна спадщина була невелика, бо весь лікарсько-медичний запас був сконцентрований переважно на фронтівій лінії (Балкани (Македонія, Албанія) та Альпи на італійському фронті). Лише дуже мала частина лікарського майна залишилася на т. зв. східному фронті, тобто на прикордонні з Наддніпрянською Україною, де від 1918 р. боїв вже майже не було [430].

Значно ускладнювали надання медичної допомоги військовим і мирному населенню тривалі кровопролитні бої на вулицях м. Львова [391]. Військові дії вимагали створення баз оперативних відділів, де б знаходились перев'язочні точки, звідки санітари у відповідний час евакуювали поранених, виносили загиблих під безперервними обстрілами з вікон, дахів, пивниць будинків, які в цей час контролювались противником [375, с. 30.]. Негативний вплив на медичне забезпечення українських військ мав також національний чинник. Часто від походження лікаря залежало надання чи ненадання медичної допомоги [391]. Зокрема, санітарний поручник УГА Іван Рижій у своїх спогадах відзначав: «В Поліклініці при вул. Ліндого, що була для цивільних осіб, днем і ніччю оперував ранених вояків добровільно і безкорисно невролог проф. д-р Баронч, жид. Загальний шпиталь при вул. Гловінського обслуговував цивільних та рідко військових. Санаторія Червоного Хреста на Личакові була під управою Спілки Польських Лікарів, що відмовлялися подати поміч стрільцям» [106]. Тепер вся робота та відповідальність спала «на плечі» українських лікарів, тим більше, що майже всі лікарі-поляки покинули державну службу [375, с. 25.]. Це, у свою чергу, все гостріше ставило проблему організації роботи саме Українського Червоного Хреста в ЗУНР [391].

Вся червонохресна служба, за твердження дослідника В. Трембіцького, розподілялася на: а) першодопомогову службу (перев'язково-лікарську) при фронтовій смузі чи при державному кордоні; б) при транспортній службі, тобто під час перевезення військових частин на або із фронтних смуг; в) у міських осередках при міських шпиталях.

Першим головою Галицького Українського Червоного Хреста був О. Гордієвський. 20 листопада 1918 р. Червоний Хрест реорганізовано в напівдержавну структуру із відділами по найважливіших містах. Її головою призначений Остап Прийма [430]. Несподіваний відступ з м. Львова у ніч з 21 на 22 листопада 1918 р. та свідомий саботаж з боку поляків-залізничників не дали можливості евакуювати санітарне майно, що згодом негативно вплинуло

на роботу санітарної служби [361, с. 330; 375, с. 32.] і, у свою чергу, ускладнило діяльність Червоного Хреста.

Після акту об'єднання ЗУНР із УНР в січні 1919 р. Галицький Український Червоний Хрест підпорядковувався Всеукраїнському Товариству Червоного Хреста [430]. 27 лютого 1919 р. на I Загальних зборах Українського Червоного Хреста в м. Станиславові в присутності значної кількості містян було прийнято рішення про заснування в Західній області УНР (далі ЗОУНР) відділу Українського (Київського) Червоного Хреста, організацію якого було доручено очолити О. Приймі. На зборах вибрано членів управи та затверджено поділ на чотири секції [156] (Додаток Б). Також Червоний Хрест був представлений Остапом Приймою у створеній Державним Секретаріатом у лютому 1919 р. Державній раді здоров'я [375, с. 27].

Досить часто Червоний Хрест взаємодіяв з органами влади, а також духовенством, і на більш локальному рівні. Сама структура місцевих комітетів мала сприяти такій співпраці. До прикладу, передбачалось, що «в склад місцевого комітету входять начальник громади, парох і виборні члени з тої місцевости, але так, щоби з кожної дільниці (кута) принаймні один член знаходив ся в Комітеті» [189]. Крім того, в державних установах таких, як Повітовий Комісаріат у Станиславові здійснювався збір членських внесків для товариства [127; 156].

Вже згодом в ЗОУНР законодавчо були закріплені положення для полегшення діяльності Червоного Хреста. Зокрема, в газеті «Республіка» від 12 квітня 1919 р. розміщено ухвалений Державним Секретаріатом пошти і телеграфів «Розпорядок в справі увільнення посилок Українського Товариства Червоного Хреста від почтової сплати».

Даний документ передбачав, що «всі кореспонденції, грошеві і пакетові посилки УТЧХ, і його філій поміж собою і у взаємнім обороті зі всіми властями, командами і закладами військовими, властями і урядами державними і автономічними в справах санітарних і опіки над раненими, убитими, загибшими і полоненими особами українських військ є вільні від

почтової оплати і оплати за записання під услів'ям, що згадані вище посилки будуть заосмотрені в горішній своїй часті в фірму Товариства і печатку – а в лівім долішнім розі в дописку «урядова військово-санітарна справа». При пакетах сі знамена приходять на пересилковій адресі. Всі запити приватних свояків військових осіб до Українського Товариства Червоного Хреста і його філій мусять бути при наданню оплачені. Натомість відповіді Товариства на такі запити є вільні від поштової оплати. Неоплачені такі запити є від транспорту поштою виключені і мається їх звертати надавцям. Всі грошеві і пакетові посилки приватних осіб з біллям, одіжю, санітарними матеріялами і обувом, як жертви для української армії і її лічниць є вільні від поштової оплати, коли на адресі буде поданий надавець і дописка: «жертва для жертв війни»»[397; 220].

Одним із головних завдань, що поставило керівництво української держави перед Червоним Хрестом у Галичині, була закупівля ліків та медичного інвентаря [396]. Нагальність вирішення цього питання була зумовлене ще й тим, що Перша світова війна, розпад Австро-Угорської імперії, польсько-українська збройна боротьба зруйнували традиційні шляхи постачання ліків і дезінфекційних засобів до Галичини, тому постійно відчувався їхній брак [348]. Крім того, в умовах тотальної блокади Галичини ворожими країнами, не вистачало карантинних бараків та кваліфікованого медичного персоналу [375, с. 25]. У таких умовах закупівлю медикаментів здійснювала Місія Українського Червоного Хреста у м. Берлін під орудою Костя Воевідки та його помічника сотника Луговенка. Завдання Місії полягало у придбанні для українських збройних сил медичного устаткування, медикаментів, одягу, білизни. Ліки купували на фармацевтичних фабриках Німеччини чи Швейцарії.

В даному контексті слід відзначити досить вагому підтримку з боку Наддніпрянської України. Так, кошти на закупівлю ліків були використані з рахунків, які відкрив в берлінських банках уряд гетьмана П. Скоропадського,

а пізніше – уряд УНР [416]. На боротьбу з пошестями в ЗОУНР навесні 1919 р. керівництво УНР асигнувало кошти на 3 млн гривень [348].

Тогочасна періодика також повідомляла про надання Наддніпрянським Червоним Хрестом гуманітарної допомоги окремим районам Галичини. Зокрема, в часописі «Український голос», у випуску за 23 січня 1919 р., повідомлялось: «дійсна радість огорнула всіх присутніх членів Повітової Української Народньої Ради, коли то на їх Зборах дня 17. 1. з'явився делегат Українського «Червоного Хреста» в Києві п. Павлик і заявив, що приїхав з поміччю бідному українському населенню Тернопільщини і ратувати його від голодової смерті» [195].

26 січня 1919 р. Рада Народних Міністрів УНР також ухвалила рішення про асигнування 6 млн. крб. Головній управі Українського Червоного Хреста для закупівлі продовольства для населення Галичини і Буковини [360; 86, с. 218.]. Також з ініціативи Червоного Хреста УНР у Зборіві було відкрито харчовий пункт, який займався провізією 45 понівечених прифронтних сіл повіту – комплектував бідноті продуктові пайки, готував гарячі обіди [361, с. 195].

Крім того, у березні 1919 р. санітарно-червонохресна служба з Наддніпрянщини створила свій осідок безпосередньо на території ЗОУНР у м. Броди. Таким чином, перебуваючи в районі відносно віддаленому від бойових дій санітарно-червонохресна управа УНР змогла реорганізуватися. Але через продовження боїв на польсько-українському фронті, медично-аптечне майно ЗОУНР не могло бути прикріплене до медичної управи наддніпрянського уряду [379].

Окрім співпраці з УНР, були також і спроби вирішити проблему забезпечення Червоного Хреста й іншими шляхами. Так, у лютому 1919 р. з метою закупівлі медикаментів, дезінфекційних засобів та вербування санітарного персоналу до Австрії вирушив граф Макс Тун-Гогенштайн, який зголосився на службу при Українському Червоному Хресті. Проте зі сторони української влади він особливою довірою не користувався, оскільки мав славу

авантюриста. Ці підозри підтвердилися, коли у травні 1919 р. з м. Відня до м. Станиславова надійшли перші чотири вагони гуманітарної допомоги, виділених Червоним Хрестом за посередництва графа Туна. Після того, як вагони були відчинені, виявилось, що чимало одягу, шкіри і ниток зіпсовані, а медикаментів та дезінфекційних засобів взагалі не було [450, с. 81]. Лікарському персоналу, що прибув з м. Відня на Покуття для боротьби з епідемією висипного тифу, бракувало відповідної кваліфікації, а в переважній більшості це були аферисти, які не мали жодного відношення до медицини і намагалися обманом здобути собі кошти [351].

Також велися переговори з Австрійським товариством Червоного Хреста [396]. Активну участь у них брав адмірал Ярослав Окуневський, який після проголошення Західно-Української Народної Республіки очолив Державну медичну місію ЗУНР у Відні [343]. Наприкінці лютого 1919 р. намагаючись отримати допомогу для боротьби з епідемією висипного тифу, він провів ряд зустрічей з президентом Австрійського Червоного Хреста та іншими австрійськими посадовцями. Окуневський отримав запевнення, «що Товариство Червоного Хреста зможе надійно доставити 2 мобільні епідемічні лікарні та 3 пересувні станції дезінфекції зі своїх запасів – створити необхідний для компанії персонал» [6, арк. 8].

Крім того, у зв'язку із значним поширенням тифу, Міжнародним Комітетом Червоного Хреста була проведена нарада у Відні. Видання «Українські Вісті» у номері за 14 травня 1919 р. з цього приводу повідомляло: «Велика небезпека грозить тепер бідним людям від тифу, який шириться дуже скоро і забирає чим раз більші жертви. Під проводом французького проф. Фарієра віцепрезидента інтернаціонального комітету червоного хреста відбулися у Відні наради в сій справі. Участь в нарадах беруть представники всіх держав, що повстали на руїнах Австро-Угорщини. ... Українці мають там також своїх представників, яких обов'язком є якнайскорше вистаратися о поміч для нашого народу, бо хвороба шириться чим раз більше.» [114].

Міжнародний Червоний Хрест розгорнув свою діяльність і безпосередньо на території Галичини [396]. Зокрема, 12 лютого 1919 до Тернополя прибула французько-англійська місія Міжнародного Червоного Хреста і зупинилася в готелі Пунтшерта. Місія мала ознайомитися з умовами утримання в'язнів. Щоб скомпрометувати молоду українську владу, поляки вдалися до провокації та підбурили двох підстаршин й одного стрільця. Приводом для бунту і стрілянини стало те, що виплачувані воякам карбованці євреї не приймали в крамницях. Місія передчасно залишила місто [356, с. 178].

Проте, незважаючи на цей епізод, співпраця Міжнародного Товариства Червоного Хреста з урядом ЗУНР/ЗОУНР та громадськістю Галичини не завершилась. У висвітленні цього явища місцевою періодикою ключовою подією постає приїзд до Станиславова Швейцарської місії Червоного Хреста. Про це повідомляли часописи «Нове життя», «Стрілець», «Республіка» і «Новини» [85, с. 109–110; 129; 230; 192; 397]. Зокрема, газета «Республіка» від 16 березня 1919 р. повідомляла: «В Станиславові перебуває від вівторка [11 березня] швейцарська місія Червоного Хреста під проводом д-ра Фріка. Місія має завдання переговорювати в справі виміни і транспорту полонених з Росії та Української Народньої Республіки. Крім того, простудіює вона санітарні відносини і запотребовання санітарних матеріалів в західній області Укр. Нар. Республіки. Вчора оглянув Др. Фрік в товаристві штабового лікаря д-ра Біласа станиславівські військові лічниці, а сьогодні в товаристві санітарного шефа Дра Курівця лічниці для цивільної людности» [230].

В тогочасній періодиці також вказувалось й інші заходи, в яких брав участь представник місії: «Сьогодні ж передполуднем прийняв дра Фріка на авдієнції президент секретаріату д-р Голубович. Після того відбулася конференція між дром Фріком і держ. секретарем внутр. справ дром Макухом і санітарним шефом дром Курівцем. В тій конференції взяла участь українська місія Червоного Хреста зі Львова» [85, с. 109–110.].

В особливо небезпечних з точки зору охорони здоров'я місцевостях Галичини на кошти Міжнародного Червоного Хреста організовувався сталий

медичний нагляд та харчування незаможного населення. Такий догляд здійснювався з 22 березня 1919 р. у с. Ямниця Станиславівського повіту. Тут містилася польова кухня для хворих на тиф місцевих мешканців [450, с. 80.].

Варто відзначити суттєвий вплив юридичного статусу, в якому перебував Український Червоний Хрест, на його співпрацю з Міжнародним Червоним Хрестом. Приналежність до організації Міжнародного Червоного Хреста де-юре могла дати Українській Державі право користатися із санітарної допомоги цієї ж організації, тобто її медично-санітарними припасами, що їх виробляли деякі країни світу (як Швейцарія, Швеція, США).

Проте, структура Товариства Міжнародного Червоного Хреста була побудована на принципі об'єднання лише держав, які мають де-юре або де-факто міжнародне визнання, через це перебування Української Держави в складі організації було дещо ускладнене. Оскільки подальша доля України ще вирішувалась на Паризькій мирній конференції, український уряд та місцеві гуманітарні організації могли користатися допомогою від Міжнародного Червоного Хреста дуже обмежено. В. Трембіцький так характеризує дану ситуацію: «Відношення між Українською Державою та Товариством Міжнародного Червоного Хреста було таке, як у відношенні до Ліги Народів у 1920 році, де українська делегація мала право бути обсерватором, бути в контактi із повноправними членами Ліги Народів, але без права голосу при міжнародних рішеннях, коли такі справи дебатовалися та конкретно вирішувалися на сесіях цієї міжнародної організації» [431].

За таких обставин досить вагому підтримку своєї діяльності Український Червоний Хрест в ЗУНР отримав від місцевих жителів. Зазвичай, благодійна активність населення Галичини проявлялась у внесенні грошових пожертв на користь даної організації [396]. Так, станом на 1 квітня 1919 р. відділ Червоного Хреста у м. Станиславові отримав 73921 корону пожертв [142]. За квітень організація зібрала 27327 корон членських внесків та пожертв [177].

Значного поширення збір коштів на Український Червоний Хрест набув серед населення Покуття та Галицької Гуцульщини. Зокрема, у другій половині лютого 1919 р. Василь Крицкалюк зі с. Сподного Косівського повіту зібрав 17 корон, а смоднянський єврей Гуго Блязенштайн пожертвував 20 золотих. Жителі м. Старі Кути зібрали для Косівського комітету Українського Червоного Хреста 1234 корони і два вози харчів.

На потреби Українського Червоного Хреста громада с. Космач Косівського повіту внесла 134 корони. Дещо пізніше начальник громади Петро Сіреджук і секретар Казимир Ніньовський зібрали ще 855 корон. У с. Середній Березів місцеві жителі зібрали 254 корони, а віруючі під час богослужіння в церкві с. Великий Ключів Печеніжинського повіту – 265 корон. Досить великий внесок – 1765 корон – на Український Червоний Хрест зробила громада с. Москалівки Косівського повіту.

Для Українського Червоного Хреста гуцули теж вносили пожертвування окремо від своїх громад. Так, Петро Строїч з с. Рожнів Снятинського повіту (тепер село Косівського району Івано-Франківської обл.) у березні 1919 р. пожертвував 10 корон [147; 420]. Також газета «Покутський вісник», що виходила друком у місті Коломия, одному із номерів зазначала: «Команда двірця в Коломійі зібрала 36 К. на користь Червоного Хреста» [149]. В іншому випуску цієї ж газети вказувалось, що «на фонд червоного хреста зложив до каси Окр. Військ. Ком. в Коломійі: чет. Верхола Атаназій 10 кор., школа шиття укр. жіночого кружка 24 кор. ...» [148; 397].

Досить поширеною практика надання грошових пожертв для товариства була також і на Самбірщині. Так, часопис «Наддністрянські Вісті» в номері за 24 березня 1919 р. повідомляв про «Жертви і датки зложені «Жіночому Кружкові» на Червоний Хрест». Серед яких у даному списку вказується «збірка на ул. Самбора 3.151.К 62 с» [138]. Також є відомості про те, що в с. Лука та с. Майнич різними особами було пожертвувано для потреб Червоного Хреста близько 800 корон [140]. Крім того, у місцевій пресі були поширеними повідомлення і про інші дрібніші пожертви на користь

організації, що здійснювалися як окремими приватними особами, так і цілими колективами та громадами [141; 180; 160].

Збір пожертв на користь Червоного Хреста проводився і в різних місцевостях Тернопільщини. Тільки селяни з околиць м. Чорткова в березні 1919 р. передали для Червоного Хреста 2000 корон [131]. В свою чергу, Комітет Червоного Хреста в Скалаті в період з 28 квітня по 7 травня 1919 р. зібрав 2288 К. Всього станом 10 травня 1919 р. до каси товариства було передано 65370 К. [175].

Частими були також пожертви з прибутків отриманих від концертів та інших культурних заходів, що проводились на території Галичини. Так, Модест Левицький передав на користь Червоного Хреста 2063 корони прибутку від концерту організованого в м. Станиславів 19 березня 1919 р. [177]. 31 березня 1919 р. на вечорі в честь Тараса Шевченка, що відбувся в с. Бороні біля м. Турки було зібрано 2671 корону для організації [179]. Аматори художньої самодіяльності с. Яблунова Косівського повіту 1 березня 1919 р. дали концерт з нагоди злуки двох частин України. Дохід від концерту в сумі 1400 корон і добровільні пожертви в сумі 502 корони віддано у фонд Українського Червоного Хреста. На Український Червоний Хрест з концерту в м. Косові здано 831 корону [420]. Культурно-освітнє товариство акторів «Новий львівський театр» у свою чергу давало безкоштовні вистави для воїнів УГА, на користь Українського Червоного Хреста тощо. На потреби Українського Червоного Хреста також передано дохід від концерту Української республіканської капели (11 квітня 1919 р.) в м. Станиславів [329].

Окрім українського населення, підтримку Українському (Галицькому) Червоному Хресту в його діяльності, надавали і представники місцевої єврейської спільноти. Так, до прикладу, комендант м. Ходорів Д. Мазуренок отримав від представників Єврейської Національної Ради міста зібрані на користь Червоного Хреста 2000 корон [143].

Місцеве населення також здійснювало пожертви на користь товариства на різноманітних святкових заходах, як до прикладу у м. Стрий 1 травня

1919 р., де під час зібрання в Народному Домі з нагоди «свята трудового народу», проводився збір пожертв для Червоного Хреста [203].

Не залишалася осторонь і громадськість м. Станиславова. До керівництва створеного 27 лютого 1919 р. товариства Українського Червоного Хреста ввійшли відомі громадські діячі, серед яких: катехит о. І. Фіголь, директор гімназії М. Сабат, проф. Г. Павлюх, парох Підпечар о. К. Кульчицький, о. Коропецький, лікар і меценат В. Янович та інші [355].

Відділи Червоного Хреста у Галичині в період ЗУНР/ЗОУНР також функціонували у молодіжному середовищі. Зокрема, у Тернополі українська молодь І-ої державної гімназії у травні 1919 р. створила студентський комітет Червоного Хреста, члени якого збирали пожертви у місті для хворих та поранених. Керівництво організації ставило наступні вимоги до процесу збору пожертв: «Комітетові є заосмотрені в легітимації з печаткою У. Ч. Хр. і підписом голови Д-ра о. М. Конрада. Жертводавці мають жадати від збирачів посвідки і ствердити своїм підписом на першій половині юкстів скількість і якість даних жертв.» [196].

Такі ініціативи всіляко підтримували представники різних місцевих владних структур, іноді саме вони оголошували та організовували або сприяли проведенню публічного збору коштів на користь Товариства Червоного Хреста. Так, до прикладу, часопис «Новини», що виходив друком в місті Коломия, на своїх шпальтах помістив наступну інформацію: «Збірка на «Червоний Хрест». В порозумінні з Державним Комісарем і Повітовим Комісаріатом назначаю на неділю дня 6 квітня ср. прилюдну збірку на «Україн. Червоний Хрест» по вулицях, площах і всіх публічних льокалях міста. Збіркою займеться тут. «Червоний Хрест». Збірка триватиме від 8 год. рано ... Комаринський сотник в.р.» [158; 397].

Важливу роль у пропагуванні активної підтримки діяльності Червоного Хреста серед місцевого населення відіграла тогочасна преса. У друкованих виданнях, окрім іншого, також наголошувалось на тому, що створення та функціонування Українського Червоного Хреста є невід'ємним елементом

побудови держави в умовах ведення військових дій. Республіканська і повітова періодика, публікуючи відомості про пожертви здійснені на користь товариства, всіляко закликала мешканців Галичині до сприяння роботі цієї структури. Підтримка даної організації на сторінках українських часописів поставала водночас проявом гуманності та патріотизму [127; 220; 397].

Доволі масовою була участь українських жінок краю в гуманітарних інституціях, зокрема і в Українському Червоному Хресті [419]. Жіночі організації активно збирали кошти на потреби Червоного Хреста. Зокрема, Товариство Українських Жінок 6 березня 1919 р. організувало з цією метою благодійний концерт. Таким чином, було отримано 4267 корон [188; 177].

Часто саме жінки організовували червонохресні структури на місцях. Активну діяльність проводило засноване в Долині 17 січня 1919 р. Жіноче товариство Червоного Хреста. Відомо, що «Товариство поділено на чотири секції: секцію шиття і латання білля, секцію збирання з достарчування молока й яєць, секцію поїздок на село в цілі збору для ранених і хорих жовнір і секцію покріплюючої станиці для перїзджаючих через Долину транспортів хорих і ранених жовнірів. Ціллю товариства є опікуватися раненими і хорими жовнірами, уміщеними в військових шпиталах долиньського і сусідніх повітів. До Головного Виділу увійшли: Стефанія Сенікова голова, Мечислава Калєрова містогорова, Оксана Пачвовська касієрка, Лідія Величковська секретарка. Членів є 41, самі пані з інтелігенції. – Товариство має велику швальню, де шиється нове білля і латається старе для військових шпиталів в Стрию і транспортів ... до військових шпиталів в Станиславові і 1 транспорт білля і книжок на фронт. Разом вислано до військових шпиталів і на фронт 500 штук сорочок і підштанників, 120 ручників, 173 бандажів, 40 плащів лікарських і для хорих, 25 верет, 2806 штук яєць, 407 літрів вина, ... і 100 книжок для читання». Крім того, Жіноче Товариство Червоного Хреста в Долині надавало допомогу сиротам (шиючи для дітей сорочки) та хворим на тиф [150].

Жінки-учасниці червонохресного руху також долучилися до участі в «Рятувальній акції» на залізничному вокзалі в Коломиї, під час якої надавали допомогу колишнім полоненим, які повертались додому через місто. Саме вони вдень і вночі чергували на вокзалі, чекаючи на нові потяги з поворотцями. В бараці, який спеціально відкрили неподалік станції, українки готували теплі страви та напої для голодних і хворих полонених [384]. В Коломиї місцеві жінки також на розташованій біля «Народного дому» польовій кухні варили їжу та розносили її воякам, що стояли на варті [331, с. 84].

Велика кількість жінок працювала під егідою товариства у військових шпиталях розташованих у різних населених пунктах Галичини. Так, до прикладу, в одній із публікацій часопису «Український голос», що виходив друком у Тернополі [371], відзначалось: «І в нашому місті знайдеться багато жінок, панночок і пань, які з відзнакою «Червоного Хреста» роблять святе діло, опікуються ранними братами по шпиталях, несуть порятунок хорим героям» [133]. Вагома роль в організації гуманітарних акцій належала жінкам-монахиням. Зокрема, в одному з військових госпіталів УГА пораненими опікувалися сестри-служебниці [419].

У Червоному Хресті, крім українок, працювали й жінки інших національностей. Так, Андрій Назар згадував: «В другій половині січня 1919 р. прибули до нашої лічниці (V Сокальської Бригади. – О. О.) дві доглядачки німки, сестри Черв. Хреста...» [101].

Завдяки активній підтримці українського населення в різних містах і селах Галичини функціонували госпіталі Червоного Хреста. Зокрема, для організації успішної роботи з потерпілими солдатами, окрім уже згаданого відділення Українського Товариства Червоного Хреста у м. Коломия [373], функціонували також лічниці під патронатом товариства у м. Чортків, с. Паликорови [348] і протиепідемічний шпиталь у м. Дрогобич [419].

Зокрема, в Чорткові в січні 1919 р. було відновлено «чинність епідемічного шпиталю «червоного хреста» бувшого полевого шпиталю ч.517

позаяк в тут. повіті вибух епідемічно тиф плямистий в 17 громадах і заходить конечно потреба поширеню сеї хвороби ... Нарозі улажує ся шпиталь на 100 ліжок, однак шпиталь відчуває ... брак спеціальної білизни». В іншому ж звіті іде мова про те, що «вже в заведеню С. мелосердія в Чорткові Епідемічний шпиталь на 60 ліжок, з інвентаря і по части служби був. ... шпиталю Гал. Черв Хреста у Білій. Комісія рішає, що сей шпиталь має носити назву Епідемічна Лічниця Укр. Черв. Хреста в Чорткові і має стати в військ заряд з тим що має ся принимати і цивільних хорих ...» [8, .арк. 8, 24].

Шпиталь №2 у с. Паликорови, який раніше перебував у Раві-Руській, вважався добре обладнаним. Він займав приміщення, в яких можна було розмістити 100 хворих. Проте, станом на 1 березня 1919 р. там на лікуванні перебувало 114 хворих. Зі персоналу в госпіталі були: комендант-медик, 4 сестри та дівчина до обслуги [5, арк. 19].

Варто також зазначити, що на основі вже згадуваного резервного шпиталь Австрійського Червоного Хреста у Станиславові, який дислокувався у в'язниці «Діброва» було сформовано військовий шпиталь № 2 [366, с. 69].

Надаючи медичну та гуманітарну допомогу військовим і цивільному населенню у безпосередній близькості до лінії фронту члени товариства наражали своє життя на небезпеку. Часопис «Українські вісті» від 20 червня 1919 р. до прикладу повідомив про смерть начальника 2-го лікарсько-харчового пункту Українського Червоного Хреста Ільї Зінголя «помершого в суботу 13 с. м. в 126 шпиталі наслідком ампутації лівої ноги, яку він стратив під потягом 1 червня, підчас відвороту наших військ з Тернополя». У статті, зокрема, вказується, що «Підчас бою 1 червня 2 і 3 лікарський пункти опинились під артилерійським огнем. Ратуючи персонал од грозячої небезпеки, І. Зінголь наказував усім укритись під вагонами, але на ту пору трапилось з'ударенне потягів і вагони прийшли в рух. За виїмком начальника пункту, всім пощастило вибратись з під возів, а І. Зінголю колесом переїхало ногу» [163].

Окрім шпиталів, на території Галичини в деяких місцевостях, функціонували санітарні колони Червоного Хреста. Так, до прикладу, в с. Підкамінь діяла колона Червоного Хреста №4 згодом переведена до Гути-Пеняцької [5, арк. 19]. Така колона також базувалась у Чортківському повіті [8, арк. 24]. Вони проводили дезінфекцією в заражених селах. Санітарні колони мали у своєму розпорядженні мобільні парові дезінфекційні апарати [348].

Червоний Хрест здійснював підготовку медичних кадрів. Ще під час загальних зборів Товариства Українського Червоного Хреста 27 лютого 1919 р. в Станиславові було прийнято рішення про організацію курсу санітарних доглядачок для хворих [156; 352]. В. Є. Рутар у своїй статті «Мобілізаційне і матеріально-технічне забезпечення Галицької армії в період польсько-української війни 1918-1919 рр. (за матеріалами повітової преси ЗУНР)» зазначає, що «Відділ Українського Червоного Хреста в Станиславові» оголосив відкриття з 1 березня 1919 р. одномісячних курсів медсестер для 50 осіб [415]. У деяких звітах присвячених санітарному стану повітів Галичини також наголошувалось на залученні товариства до процесу підготовки медичних кадрів. «В Чорткові треба кольони епідемічні цивільні формувати і заходом червоного хреста вишколювати» [5, арк. 30, 35].

Під час польсько-української війни Галицький Червоний Хрест, окрім надавання медичної і санітарно-епідемічної допомоги, організував на території Галичини низку інших заходів серед мирного населення та військових. Товариство намагалось налагодити зв'язки між населенням ЗОУНР та їхніми родичами на захоплених поляками теренах. Так, делегація Українського Червоного Хреста із м. Львів. (Д. Старосольська, О. Косевич і С. Олеськів), яка об'їздила в Західній Галичині табори інтернованих українців, перебуваючи в м. Станиславові, передала до редакції газети «Республіка» листи зі м. Львова [181]. При отриманні цих листів адресатами в редакції газети було зібрано 65 корон для Червоного Хреста [144].

Місцеві червонохресні організації за сприяння населення здійснювали збір та доставку на фронт подарунків для солдатів до Великодніх свят. На початку квітня 1919 р. про проведення таких заходів оголосив відділ товариства у м. Стрий [211]. У свою чергу 18 квітня 1919 р. з Гусятинщини на лінію фронту вирушила повітова делегація Червоного Хреста у складі трьох осіб. Перед її від'їздом по селах було зібрано: «400 великих пасок, 209 кіп сирих яєць і чимало гроша, за що закуплено 192 фунта тютюну, 1000 пачок сірників, ... 6 вепрів, з яких нароблено силу ковбас і вудженки» [201].

У зв'язку з безперервними військовими діями, медичні та санітарні установи (в тому числі й Український Галицький Червоний Хрест) значно менше уваги приділяли санітарному та гуманітарному забезпеченню мирного населення Галичини [351].

Проте серед заходів товариства були і такі, що проводились для цивільного населення. Зокрема Червоний Хрест намагався організувати для бажаючих осіб безпечний переїзд через лінію фронту. Дана проблема висвітлювались в тогочасній періодиці. Зокрема, в часописах «Республіка» за 9 травня та «Українські Вісті» за 16 травня 1919 р. населення повідомляли про те, що «В найблизших днях виїде із Станиславова під проводом Комітету Українського Червоного Хреста на другий бік українсько-польської бойової лінії партія польських жен і дітей, до якої можуть прилучитися також українські женщины, що бажалиби передістатися своїх родин, остаючих під польською окупацією». Окремо зауважувалось: «Станеться се на основі взаїмности, іменно транспорт українських жінок з дітьми, що йде на наш бік вже заповіджений». В цьому повідомленні, опублікованому від імені Державного Секретаря внутрішніх справ Івана Макуха, також містились додаткова інформація для зацікавлених осіб. Зокрема, зазначалось: «Хто з українських женщин бажавби поїхати з повищим транспортом, зволить зараз зголоситися до Комітету Українського Червоного Хреста в Станиславові, зглядно до Комітету польських Пань для опіки над інтернованими в

Станиславові. Транспорт мавби бути готовий 12 мая в Самборі, зі Станиславова значить мусівби виїхати 11. V. 1919» [397; 193].

Деякі напрямки роботи організації були зумовлені процесами, що стали наслідком завершення Першої світової війни. Червоний Хрест намагався полегшити повернення додому солдатів з фронтів і таборів військовополонених. Зокрема, вище згадувалось про активну роботу в даному напрямку учасниць коломийського відділу Червоного Хреста. Дана філія товариства за підтримки небайдужих коломиян та нової влади організувала військову кухню і шпиталь для хворих полонених. Уже 15 листопада 1918 р. містяни, члени Українського Червоного Хреста та уповноважені від влади військові медики створили Тимчасову санітарну комісію, котра працювала аж до грудня [385, с. 81–82.].

Одним із наслідків Першої світової війни було також перебування значної кількості українців вихідців із Галичини, колишніх вояків австро-угорської армії, на територіях різних держав. Пошук даних осіб та налагодження з ними контактів часто був можливим тільки за посередництва таких міжнародних організацій, як Червоний Хрест. На сторінках часопису «Республіка» також містяться відомості про діяльність Міжнародного Червоного Хреста спрямовану на вирішення цього питання. Так, в одному із номерів цієї газети вказувалось: «Місія інтернаціонального Червоного Хреста повідомляє: Дня 12 цвітня приїхав до Станиславова один з наших кур'єрів з заграниці. Між іншим він привіз і передав поchtі листи полонених та інтернованих з Західної Области Української Народної Республіки з таборів в Сербії, Італії, Сибірі та Польщі» [397; 191].

Червоний Хрест також сприяв звільненню українських бранців. Так, за допомоги Швейцарського товариства у травні 1919 р. до Галичини з італійського полону повернувся Василь Лаба – церковний і громадський діяч, головний капелан УГА [445].

В умовах війни ще однією важливою ділянкою роботи Червоного Хреста стало забезпечення опіки над полоненими польськими військовими. Уже з

кінця 1918 р. було створено декілька таборів для інтернованих та полонених поляків, яких українська влада вважала небезпечними для держави. Польське середовище намагалося всіляко допомогти інтернованим полякам. Майже в кожній місцевості ЗУНР, де утримували інтернованих та полонених поляків, з дозволу української влади були створені Комітети пань, які щоденно передавали обіди до таборів. Спеціальна польсько-українська угода регулювала допомогу полоненим та інтернованим [448].

Для врегулювання проблеми інтернованих і полонених була укладено Українсько-польська умова від 1-го лютого 1919 р., яку сторони підписали 2 листопада [90]. Степан Олеськів у праці «Причинки до історії Українського Червоного Хреста на З.У.З.» зазначав: «Праці усіх філій йшли по вказівкам «Зарядження державного Секретаріату внутрішніх і військових справ, видане 16 лютого 1919 в порозумінню з причасними Державними Секретаріатами в справі виконання умови заключеної дня 2 лютого 1919 р. у Львові між українсько-польською воюючою стороною, що до усталення засад обопільного трактування ранених, полонених та інтернованих»». Він вказував, що «...Делегації Українського Червоного Хреста звиджували табори польських полонених, несли поміч інтернованим і полоненим українцям в Польщі...». С. Олеськів акцентував увагу на можливості доступу в шпиталях до польських полонених римо-католицьких сестер-монахинь і священників та дозволу на листування [102].

Здійснювалися спроби налагодження співпраці між Українським і Польським товариствами Червоного Хреста. Так, вищезгадана поїздка по таборах Західної Галичини Д. Старосольської, О. Косевич та С. Олеськів була частиною польсько-українських домовленостей, згідно яких по три представники воюючих сторін під егідою Червоного Хреста у січні і лютому 1919 р. мали відвідати табори полонених [327].

У свою чергу, делегація Польського Червоного Хреста відвідала табори полонених та інтернованих поляків на території ЗОУНР. Для огляду стану інтернованих і військовополонених, ознайомлення з умовами їхнього

утримання 13 лютого 1919 р. до м. Тернопіль прибула польська місія Червоного Хреста в складі М. Дулемб'янки, Т. Дідушицької та М. Опенської [443]. Після цього М. Дулемб'янка (художниця, польська письменниця, публіцист, діячка жіночого руху) інспектувала табори полонених та інтернованих поляків у Золочеві, Коломиї, Микулинцях, Станиславові, Тернополі й Чорткові. У польській пресі вона наголошувала на лояльному ставленні керівництва ЗУНР, зокрема І. Макуха, до польських військовополонених [447].

Часопис «Покутський вісник» повідомляв: «Відділ польського «Червоного Хреста» оглянув на днях у своїм переїзді тутешні шпиталі та табор інтернованих Поляків. Польські висланці передали своїм землякам гроші та провірені цензурою письма. У всіх шпиталях і таборі висланці ствердили людяність поведінки з бранцями та взірцевий лад» [146].

Проте, варто зазначити, що умови в яких утримувались полонені та інтерновані в цьому таборі є предметом дискусії серед дослідників. Частина істориків (В. Великочий, І. Монолатій) акцентують увагу на тому, що місцева адміністрація намагалась забезпечити умови перебування інтернованих та полонених у відповідності до вимог тогочасного гуманітарного права. З іншого боку, у ряді досліджень П. Гаврилишина і Р. Чорненького наголошується на тому, що складна санітарно-епідемічна ситуація в регіоні та брак ресурсів для забезпечення потреб бранців, спричинили до значного поширення хвороб та високої смертності серед них. Разом з тим, у працях присвячених цій проблемі вказується на те, що санітарний лікар Петро Петрушевич, якого польська влада звинувачувала у створенні несприятливих умов утримання в таборі, у результаті судового процесу 1921 р. був повністю виправданий [446; 331, с. 91-93; 336; 434; 337].

Вказаний табір інтернованих розташовувався в Косачеві – передмісті Коломиї, і був один із найбільших таборів полонених та інтернованих на території ЗОУНР, в якому за різними даними протягом семи місяців утримувались від 4000 до 5000 осіб різних національностей. Станом на

початок лютого 1919 р. в Коломиї перебувало 3484 інтернованих особи і полонених, більшість з яких були поляками [397; 434].

Крім червонохресних організацій, потреби полонених та інтернованих у даному таборі намагався забезпечувати Комітет опіки польських жінок над військовополоненими та інтернованими особами, який був створений у листопаді 1918 р. [336] Ця організація витрачала щоденно по кілька тисяч австрійських корон на закупівлю харчів для польських інтернованих і полонених [331, с. 98].

Для огляду табору інтернованих та військовополонених на Косачеві 20 березні 1919 р. до Коломиї прибула швейцарська місія Червоного Хреста [336] на чолі з доктором Фріком, якого урочисто приймав окружний військовий комендант Коломийщини Теодор Примак [387]. Під час відвідин місією товариства табору полонених та інтернованих на Косачеві з українського боку був присутній державний секретар внутрішніх справ Іван Макух, комендант Коломиї Степан Галібей, головний лікар Коломиї Григорій Петрушевич, комендант табору Гдуля [336; 29, арк. 9].

Варто відзначити, що делегації Польського Червоного Хреста відвідували табори для військовополонених та інтернованих, а також лікарні, де перебували польські вояки і в наступні місяці 1919 р. Зокрема, представниці товариства передавали « ... харчі і біля для інтернованих і полонених Поляків в таборах в Рогатині, Тернополи, Микулинцях і Струсові». Влада ЗОУНР у своїх розпорядження закликала цивільні і військові структури на місцях всіляко сприяти проведенню цієї місії [7, арк. 17; 8, арк. 34].

Варто також зазначити, що наприкінці березня 1919 р. під егідою Червоного Хреста санітарна хорунжа УГА Ірина Климкевич (Шмігельська) отримала дозвіл на пошук і поховання загиблих українських вояків на зайнятій поляками території Галичини [442].

Після захоплення всієї території Галичини польською армією та відступу Галицької Армії за Збруч 16-17 липня 1919 р. [365, с. 287.] певна частина членів Українського Червоного Хреста, як багато інших місцевих

українських медиків, продовжили свою діяльність на землях Наддніпрянської України [430; 375, с. 33]. У свою чергу на зайнятих поляками територіях краю функції Червоного Хреста продовжував виконувати створений у Львові за сприяння українських політичних і громадських діячів ще 4 грудня 1918 р. Український Горожанський комітет (УГК), який очолював Степан Федак [326; 16, арк. 3].

5 грудня 1918 р. УГК, узгодивши перед тим свою програму з керівником польської Військової Команди генералом Т. Розвадовським, отримав дозвіл від Адміністративного відділу Тимчасового урядового комітету у Львові на діяльність, спрямовану на «заспокоєння щоденних потреб і охорони українського населення у Львові». На початковому етапі робота комітету справді обмежувалася лише територією львівської громади. Пізніше, коли з відступом українських військ за Збруч, він розгорнув свою діяльність і на решті території краю. Протягом 1920–1921 рр. було утворено локальні горожанські комітети у 44 містах та містечках Галичини. Однак функціонували вони нелегально, оскільки польські чиновники усіляко затягували процес їхньої реєстрації, посилаючись на неправильне оформлення статутних документів. Фінансовою опорою УГК були жертви української діаспори та місцевих благодійників [350; 444].

Таким чином, після розпаду Австро-Угорської імперії у Східній Галичині відбувається формування українського національного товариства Червоного Хреста. Проводячи свою діяльність у доволі складній гуманітарній та санітарно-епідемічній ситуації, дана організація опиралась в основному на активну підтримку місцевого населення, міжнародних червонохресних структур і уряду УНР. В умовах триваючої польсько-української війни Український Червоний Хрест для надання допомоги полоненим також взаємодіяв із представниками Польського Червоного Хреста. На нашу думку, ефективність чи неефективність роботи організації необхідно оцінювати враховуючи те, що в обставинах тотального браку ресурсів та нетривалого

періоду функціонування на теренах краю товариство не змогло в повній мірі розгорнути свою діяльність.

3. 2 Функціонування структур Червоного Хреста у Другій Речі Посполитій.

Вже під час польсько-української війни на території Галичини свою роботу, окрім українського, започатковує також і Польське Товариство Червоного Хреста. Зокрема, ще на початку бойових дій відділ Червоного Хреста функціонував у Львові. В лютому 1919 р., в міру просування лінії фронту на схід від міста, Польський Червоний Хрест вислав епідемічні колони до сіл та містечок, які зачепив тиф, і організував санітарні курси [23, арк.11].

Також його представники опікувались умовами утримання польських військовополонених на території ЗУНР. Зокрема, великого розголосу набули здійснені під егідою Червоного Хреста взаємні відвідини українськими і польськими жінками таборів полонених в січні та лютому 1919 р. [327, с. 193]. Крім того, як вже згадувалось у попередньому підпункті, і в наступні місяці польсько-українського протистояння відбувалось відправлення місій Польського Червоного Хреста до таборів військовополонених та інтернованих, а також до лікарень на території ЗУНР/ЗОУНР, де перебували поляки [7, арк. 17; 8, арк. 34].

Варто відзначити, що Польський Червоний Хрест на початках своєї діяльності, як і українське товариство, не мав юридичного визнання міжнародною спільнотою. 24 грудня 1918 р. князь Павло Сапега (Paweł Sapieha), як президент Товариства панів і пань для Галичини (Галицький Червоний Хрест), подав заяву до Міжнародного Комітету Червоного Хреста (МКЧХ) про визнання цієї структури національною організацією Червоного Хреста. Проте у цьому запиті йому тимчасово відмовили. Ставало все очевиднішим, що необхідно створити єдине товариство, що поєднує всі рухи та організації Червоного Хреста, які діяли у відродженій державі. Його відсутність перешкоджала контактам з МКЧХ.

В таких умовах, на нараді 18 січня 1919 р. відбувається утворення Польського Товариства Червоного Хреста, створюється Тимчасовий Комітет, розпочато розробку проектів статуту організації. Після затвердження статуту товариства 27 квітня 1919 р. було обрано його Головне Управління, а 24 липня 1919 р. Міжнародний Комітет Червоного Хреста зареєстрував та визнав Польське Товариство Червоного Хреста, як єдину червонохресну організацію на всій території Польської держави. В 1927 р. Польське Товариство Червоного Хреста змінило назву на Польський Червоний Хрест (ПЧХ) [439; 398].

Після остаточного захоплення польською армією Галичини, відбувається організаційне утворення на цій території Польського Червоного Хреста. Основою для виникнення польських червонохресних організацій в Галичині стало Галицьке Товариство Червоного Хреста, яке було автономною філією Австрійського Червоного Хреста. До цього товариства належали поляки, українці та євреї. На загальних зборах 30 липня 1919 р. польські члени Товариства вирішили перейменувати його на Малопольський Відділ Польського Червоного Хреста [99, с. 23]. Також було вибрано керівний склад відділу, до якого входили виключно поляки.

Українці-члени товариства виступили з протестом проти такого рішення до Міжнародного Товариства Червоного Хреста в Женеві, вважаючи це зібрання не законними. Вони були переконані, що оскільки на той момент статус Галичини, ще не був визначений остаточно (це відбулось тільки 14 березня 1923 р. [365, с. 371], «польське Товариство Червоного Хреста з осідком у Варшаві може мати свій територіальний круг ділання в межах польської держави, а тим самим не може мати права заступати Гал. Товариства Червоного Хреста, якого осідком є Львів, а круг ділання Східна Галичина, отже територія поза межами польської держави» [16, арк. 3].

Крім того, процес юридичного оформлення поділу майна Австрійського Червоного Хреста розтягнувся на декілька років. Зокрема, Польське посольство у Відні у листуванні з Головним Управлінням ПЧХ у Варшаві та

Окружним Управлінням у Львові повідомляло про не вигідність поділу власності Австрійського Червоного Хреста відповідно до кількості членів товариства, оскільки польська сторона мала б отримати значно менше активів, ніж володіла на той час. У свою чергу, австрійці стверджували, що вартість майна закупленого за кошти фондів Австрійського Червоного Хреста отриманого Польщею значно вища за частку, яка передбачалась для польського товариства [23, арк. 1].

У цей час, як і в період ЗУНР/ЗОУНР, на території Галичини діяли міжнародні червонохресні структури. Ці організації відстежували як санітарно-епідемічну, так і суспільно-політичну ситуацію на теренах краю. Зокрема, за звітом Міжнародного Червоного Хреста, восени 1919 р. число заарештованих українців перевищило 100 тис. осіб, з яких – тисяча священники [357].

На території краю, як і в період Першої світової війни, свою діяльність також розгорнув Американський Червоний Хрест. Дане товариство активно співпрацювало з уже згадуваним Українським Горожанським Комітетом, який фактично виконував функції Українського Червоного Хреста на захоплених поляками територіях Галичини з 1918 по 1923 рр. [326; 16, арк. 3]. Воно мало свою окрему філію у Львові, діяльність якої поширювалась на територію Галичини, Волині та Холмщини. Американське Товариство Червоного Хреста виступило посередником у процесі передачі зібраних українцями США 20000 доларів для українських військовополонених у Польщі. Представники товариства у Львові запевняли, що будуть надавати свою допомогу навіть, якщо вона перевищить суму у 20000 доларів. Крім того, на підтримку з боку цієї організації могли розраховувати «не лише полонені, але і їх родини, захоронки, лічниці і взагалі жертви війни» [17, арк. 9–11].

Згодом Американський Червоний Хрест розширив діяльність та змінив свою територіальну структуру у Галичині. Зокрема, часопис «Громадська думка» 24 травня 1920 р. з цього приводу повідомляв наступне: «В останніх часах заснувала Філія Американського Червоного Хреста у Львові два нові

відділи: Тернопільський і Станиславівський. Агенди Станиславівського відділу обіймають повіти: Стрий, Жидачів, Рогатин, Підгайці, Бучач, Чортків, Гусятин, Борщів, Заліщики, Городенка, Товмач, повіт Станиславів, Коломия, Снятин, Надвірна, Печеніжин, Косів, Богородчани, Калуш, Долина, а крім того подільські повіти на схід від Збруча; Тернопільський відділ обіймає повіти: Броди, Золочів, Зборів, Бережани, повіт Тернопіль, Тереховля, Скалат і Збараж, а крім того сумежні подільські і волинські повіти. Інші повіти остають під опікою Філії Американського Червоного Хреста у Львові» [113].

Дана структура також подарувала частину інвентарю необхідного для відкритого Самаритянською секцією УГК 1 вересня 1920 р. у Львові Українського Дому інвалідів [350].

Проте ресурси Львівської відділу Американського Червоного Хреста для надання гуманітарної допомоги були обмеженими. Зокрема, Горожанський комітет повідомляв, що даний філіал товариства «поміч може дати лише в харчах /мука, торщі, риж, молоко, кава і т. и./, одягах, ліках і т.и.» [17, арк. 9–11].'

Часто саме участь міжнародних місій Червоного Хреста була вирішальною для отримання українськими організаціями краю медичних засобів. Так, в одному із своїх листів, який стосувався відправлення медикаментів до Галичини представники УГК вказували: «просимо слати на адресу Українського горожанського комітету у Львові ... Однак через якусь заграничну Місію Червоного Хреста, яка би нам ту посилку доручила, тому що лишень тоді би ми мали певність, що ліки ті дійдуть до нас» [15, арк. 9].

У 1921 р. польська влада у Галичині запровадила єдиний для всієї держави поділ на воєводства та утворила три воєводства – Львівське, Станиславівське і Тернопільське. Увесь край у складі держави було названо Східною Малополющею [432, с. 282]. Після цього Малопольський Відділ Польського Червоного Хреста перетворено в Округ Львів Польського Червоного Хреста, у підпорядкуванні якого перебували філії у всіх трьох

воєводствах, що знайшло своє відображення у документації червонохресних організацій.

Згідно із статутом Польського Товариства Червоного Хреста від 1921 р. Округові підпорядковувались Місцеві відділи, які створювались у повітах воєводств. Вони могли виникати з ініціативи влади ПТЧХ, соціальних інституцій або приватних осіб. В останньому випадку вимагалось затвердження Головного або Округного Комітету. Для утворення місцевого відділу потрібно найменше 200 членів. Його діяльністю керували Загальне зібрання членів місцевого відділу та Місцевий Комітет. У статуті також вказувалось: «Метою товариства є: а) під час війни: 1) співпраця з польською військовою владою в наданні допомоги пораненим та інвалідам.... б) в час спокою: ... 2) надання допомоги військовим інвалідам, 3) співпраця з держаними установами та соціальними організаціями в заходах ... санітарних, гігієнічних і т. п. 4) співпраця з держаними установами та соціальними організаціями в наданні всілякого роду допомоги у випадках ... епідемій і катастроф ...» [35, арк. 4, 23, 34, 5, 15].

У міжвоєнний період за умов відсутності військових конфліктів діяльність Польського Товариства Червоного Хреста в Галичині проявилась у виконанні другої групи зазначених у статуті завдань. Особливо актуальною в цьому регіоні була протиепідемічна робота організації [398]. Важкі соціально-економічні умови, до яких спрочинилися спочатку війни, а потім економічна криза 1929–1933 рр., надто мала зона покриття воєводства медичною допомогою, відсутність у його мешканців елементарних знань санітарних норм і правил особистої гігієни, призводили до частих спалахів інфекційних хвороб. Найбільш поширеними з них були грип, кір, віспа, черевний та висипний тиф, дифтерія, червінка (дизентерія), скарлатина, різні венеричні захворювання, туберкульоз. Зокрема щодо останнього – у міжвоєнний період на українських землях під владою Польщі чисельність хворих на цю недугу коливалася в межах 200–250 тисяч, причому цей показник був у 1,5–2 рази більшим, аніж у центральних воєводствах [347].

Зважаючи на складний санітарно-епідемічний стан, особливо на загрозу поширення висипного тифу по всій території Польщі, Міністерство Громадського Здоров'я (МГЗ) 1 серпня 1919 р. прийняло рішення про створення спеціальної організації для боротьби з цією епідемією – Цекадуру. На території Галичини діяла експозитура комітету із центром у Львові в якості виконавчого органу МГЗ в боротьбі з епідемією. Цекадур здійснював керівництво та координацію діяльності усіх інституцій, метою яких було подолання пошесті, в тому числі і Товариства Червоного Хреста. Представники Червоного Хреста входили до складу комітету [450, с. 108].

Проте на початку 20-х рр. ХХ ст. в умовах значного поширення епідемічних захворювань у Галичині українська громадськість піддала критиці діяльність Польського Червоного Хреста на теренах краю. Так, до прикладу, представники Самаритянської Секції Горожанського комітету у своєму зверненні до Міжнародного Червоного Хреста вказували на неефективність роботи товариства у Галичині. Зокрема, стверджуючи, що «санітарні колюмни, які висилає Польський Червоний Хрест, місто поборювати пошесть займаються реквізицією збіжа, ... а дезінсекцією відбувають невідповідно а тим самим спричиняють більше шкоди чим моглаби бути користь їх праці» [15, арк. 1].

З іншого боку, варто відзначити, що в наступні роки ПЧХ більш ретельно працював у даному напрямку роботи. Саме Червоний Хрест за підтримки громадськості здійснив значний внесок у боротьбі з тифом [450, с. 110]. Фактично товариство було чи не єдиною інституцією, яка в першу чергу була готова до протистояння епідемії висипного тифу. У розпорядженні ПЧХ були вже згадуванні дезінсекційні колони [27, арк. 5]. Для них передбачалась наявність крапельниці, апаратів для дезінсекції, апарату для хлорування води, воза для перевезення хворих та відповідної кваліфікації персонал [20, арк. 3,10]. В складі товариства перебувала значну кількість досвідчених медсестер, які були підготовлені для боротьби з висипним тифом.

Червоний Хрест також мав можливість організовувати імпровізовані епідемічні лікарні, які могли бути введені в експлуатацію в будь-якій будівлі в будь-який час [27, арк. 5]. За потреби організація розгортала невеликі шпиталі безпосередньо у заражених тифом селах. Зокрема, такий лікувальний заклад розташовувався у с. Виноград Коломийського повіту Станиславівського воєводства [450, с. 112]. Після звернення відділів товариства у Дрогобичі і Турці 1932 р. Округне Управління ПЧХ також zorganizувало в с. Рибнику (Дрогобицького повіту Львівського воєводства) імпровізований епідемічний шпиталь та делегувало медсестер [21, арк. 1].

Разом з тим Л. Давибіда зазначає, що не варто переоцінювати значення тифозних колон і шпиталів, вказуючи на брак матеріальних засобів для надання повноцінної допомоги пацієнтам. Так, в епідемічному шпиталі Тернополя один термометром обслуговувалося 40-60 хворих, а вікна палат не були належно засклені [450, с. 112].

У свою чергу, для функціонування санітарних колон ПЧХ, вочевидь, досить серйозною проблемою була висока вартість різного роду апаратів для дезінфекції. Зокрема, у своєму листі до Львівського воєводи від 27 січня 1933 р. Департамент Служби Здоров'я Міністерства суспільної опіки в переліку елементів оснащення колон пропонували дешевші замітники деяких засобів дезінфекції. [20, арк. 10]. Крім того, були й інші обставини, що перешкоджали проведенню протиепідемічних заходів. Зокрема, повітове староство в м. Лісько (Львівське воєводство) 30 липня 1934 р. у відповіді на лист Львівського Округного Управління ПЧХ повідомляло, що колона ПЧХ не працює в цьому повіті у зв'язку з повинню [22, арк. 13].

Поряд із протиепідемічною роботою, одним із головних напрямків діяльності Червоного Хреста в міжвоєнний період на теренах Галичини, на нашу думку, можна назвати боротьбу з наслідками повеней. Дана проблема була особливо актуальною у зв'язку з тим, що в гірських районах краю у 20-30 рр. періодично відбувались катастрофічні повені, які руйнуючи тисячі будинків, позбавляли десятки тисяч людей даху над голою.

У таких випадках ПЧХ проводив цілий ряд заходів, серед яких, зокрема, розгортання наметів для постраждалих та рухомих санітарно-харчових пунктів, які доставляли їжу позбавленим даху над головою і надавали їм одяг, білизну, коци, а із затоплених помешкань викачували воду. Проте, навіть очільники Львівського Окружного Управління товариства підкреслюючи, що Червоний Хрест був організацією, яка чи не першою приходила на допомогу населенню під час повеней, визнавали обмеженість ресурсів ПЧХ в Галичині. Через великі розміри даного стихійного лиха ПЧХ не був у змозі самостійно проводити необхідні заходи в повному обсязі і потребував підтримки з боку уряду та суспільства [27, арк. 4].

Такі масштабні повені у свою чергу також супроводжувались загрозою голоду. Зниженню впливу таких наслідків стихійного лиха сприяла допомога надана населенню Галичини радянським Червоним Хрестом у другій половині 20-х рр. При Товаристві Червоного Хреста УСРР було створено Особливу Комісію при Центральному Комітеті із Допомоги бідному населенню Західної України, яка організувала збір пожертв для потерпілих. Комісією було зібрано близько 100 тис. карбованців, на які було закуплено збіжжя і надіслано у Галичину для розподілу серед незаможного селянства, яке постраждало від великих розливів річок. Так, наприкінці червня 1925 р. з УСРР до Західної України прибуло 20 вагонів збіжжя [457, с. 89–90].

У Галичині дану допомогу розподіляв Краєвий Комітет Допомоги «Голодному селу». Газета «Діло» у випуску за 25 липня 1925 р. з цього приводу повідомляла наступне: «Від Українського Червоного Хреста в Харкові прибуло дальших два вагони збіжжя. На цей раз червоний Хрест вислав жито. Краєвий Комітет скерував ці вагони: 1. Вагон в повіт Дрогобич і другий вагон в повіт Коломию ... » [125].

Керівництво радянського Українського Червоного Хреста наприкінці літа 1925 р. вирішило збільшити допомогу жителям Західної України. Для цього було сформовано спеціальну комісію, до якої, окрім співробітників

Червоного Хреста, входили члени інших громадських організацій [457, с. 90]. В наступному 1926 р. до Галичини було відправлено 15 вагонів ячменю [414].

Проте, 7 червня 1926 р. польська прикордонна служба заборонила приймати ці 15 вагонів із зерном. Товариство Червоного Хреста (ТЧХ) УСРР змушене було звернутися до ПЧХ за допомогою. Заборону на доставку вантажу було знято, однак, польська влада попередила радянське керівництво, що у майбутньому більше не вдаватиметься до подібних випадків.

У 1927 р. українське населення Польщі спіткало чергове лихо – трапилася повінь ще більша, ніж у 1925 р. Наприкінці літа, після тривалих злив, всі річки Галичини вийшли з берегів і замулили землю та камінням земельні ділянки сільського населення 24 південно-підгірських повітів, позбавивши жителів регіону можливості користуватися невеликими клаптиками ланів, які ті засівали [359; 457, с. 90].

З приводу цієї повені та надання допомоги постраждалому від неї українському населенню Галичини 24 вересня 1927 р. у Харкові відбулась нарада представників різних громадських організацій та установ, серед яких були присутніми і члени Червоного Хреста. На цьому зібранні створено комітет для допомоги жителям Західної України, який складався з 85 осіб. Він проводив свою діяльність при ТЧХ УСРР [200].

Комітети Червоного Хреста негайно залучили власних членів та населення УСРР до кампанії зі збору коштів для українського населення Польщі, яке постраждало від повені у Галичині та змушене було голодувати. Керівництво громадських організацій вважало за необхідне не тільки надати фінансову допомогу постраждалим громадянам сусідньої держави, а й долучитися до відновлення їх господарств, вдаючись на практиці до пропаганди розбудови сільськогосподарського виробництва на колективних засадах. Наляканий такою перспективою, польський уряд несподівано перервав цю роботу. Польська влада категорично відмовилася приймати збіжжя з території Радянського Союзу. Лише після звернення Червоного Хреста УСРР до МКЧХ і до очільників ПЧХ вище керівництво Другої Речі

Посполитої погодилося розподілити певну кількість наданого зерна серед потерпілого населення, давши зрозуміти про недопустимість подібних заходів навіть у разі повторення лиха. Фактично саме пропагандистський характер діяльності радянського Червоного Хреста був суттєвою перешкодою для надання ним допомоги українському населенню Галичини [359; 457, с. 90–91].

Варто також відзначити, що певні заходи для ліквідації наслідків повені 1927 р. проводив і ПЧХ. Проте, як уже зазначалось вище, такі дії ускладнювались через брак ресурсів. Іноді допомога, яку відправлялось для локальних відділів не могла бути ними використана. Зокрема, місцеві філії товариства у зверненні до Головного Управління ПЧХ вказували, що в посилках отриманих 1927 р. для благодійної допомоги постраждалим від повені були предмети настільки знищені та брудні, що не були придатні до роздачі [25, арк. 7].

Наступною доволі катастрофічною була повінь 1934 р. У зв'язку з цією повінню були перенесені святкування з нагоди 15 річниці створення ПЧХ. Замість цих урочистостей товариство провело заходи спрямовані на збір пожертв для постраждалих. Залученню населення до здійснення благодійних пожертв сприяло те, що інформація про таку діяльність цієї організації поширювалась у місцевій пресі. Зокрема, у номері від 26 серпня 1934 р. часопис «Діло» повідомляв: «Зате від 1 до 10 вересня ц. р. львівський відділ уладжує традиційний «Тиждень Польського Червоного Хреста». Весь дохід зі збірок призначений на боротьбу з наслідками повені» [206].

Окремо слід відзначити те, що Червоний Хрест не залишав поза увагою звернення українців стосовно пацифікації у Галичині в 1930 р. «Пацифікація» — масштабна каральна акція, яку провела в Галичині у вересні-листопаді 1930 року тогочасна польська влада. Ця акція, приводом до якої стали численні акти саботажу в липні-вересні того ж таки року, охопила більш як 450 місцевостей і стала ударом по всіх формах зорганізованого українського національного життя. Загони поліції та війська піддавали побоям підозрюваних у «нелояльності», руйнували їхні хати й громадські установи, знущалися над

українською людністю. Одночасно відбулися арешти багатьох українських діячів, закриття шкіл, читалень, кооперативів, спортивно-освітніх товариств [421, с. 5].

Українські націоналісти встановили контакт з МКЧХ. Відповідальним за це призначили О. Бойківа. Він періодично зустрічався з секретарем МКЧХ Брауном. Під час однієї з таких зустрічей 15 листопада 1930 р. О. Бойків передав йому пастирське послання з підписами митрополита Андрея Шептицького та інших греко-католицьких єпископів від 30 жовтня 1930 р. із засудженням «пацифікації», яке в ОУН переклали на французьку мову, а також деякі фотоматеріали з підтвердженням злочинів польської влади [339]. Л. Гентош у статті «Ставлення митрополита Андрея Шептицького до «пацифікації» 1930 р.» стверджує, що текст пастирського послання справив надзвичайне враження на віце-президента Міжнародного Червоного Хреста [344].

Під час кампанії протесів на міжнародній арені проти вище описаних дій польської влади саме до МКЧХ були зверненні скарги стосовно ненадання медичної допомоги потерпілим від побиття та арешту лікарів, що намагались опікуватися жертвами пацифікації [421, с. 125–126]. Зокрема, такі повідомлення наприкінці жовтня 1930 р. у Женеву подавали українські організації у Чехословаччині. Реагуючи на ці звернення Міжнародний Червоний Хрест 3 листопада 1930 р. надсилав відповідні запити до ПЧХ. На ці скарги було вимушене реагувати як Головне Управління ПЧХ у Варшаві, так і Окружне Управління у Львові. Зокрема, у своїй переписці Головне Управління товариства просило про те, щоб локальна філія цієї організації спільно з місцевою владою якнайшвидше надала документи, які б могли спростувати дані звинувачення.

У відповідь на отримані запити Окружне Управління ПЧХ заявляло, начебто жодних скарг подібного змісту не отримувало і не володіє інформацією про вище вказані випадки на території округу. Водночас, очільник місцевого округу повідомляв і про свої перемовини із Воєводським

Управлінням з даного приводу. Зокрема, Львівська філія товариства у письмовій формі звернулось до цього органу влади. Проте, зі звіту відправленого до Варшави випливає, що чіткої відповідь на це питання, не зважаючи на письмові запити та дворазове втручання очільника округу ПЧХ, від Воеводського Управління так і не було отримано [26, арк. 12–14, 11, 15, 9; 5].

Свій вплив на роботу ПЧХ у Галичині мала безпосередня близькість до кордонів з Радянським Союзом. Зокрема перед товариством постала проблема надання допомоги втікачам з УСРР. В документації ПЧХ на початку 1930 р. піднімається проблема біженців з Радянського Союзу. У зверненні ПЧХ до очільника Львівського Округного Управління Павела Гарапіха, датованому 14 березня 1930 р. вказувалось: «Від певного часу на східних кордонах Держави наплив російських біженців, які в дуже плачевному стані з'явилися на землі польській ... хворі, без засобів до існування ... Польський Червоний Хрест у відповідності до своїх гасел ... мусить бути готовим до надання допомоги і в деяких місцевостях у співпраці з владою робить це вже».

Окрім того, Головне Управління товариства наголошувало на потребі співпраці в цьому питанні з військовою владою в Окрузі та отриманні вказівок від властей про необхідну допомогу від ПЧХ. У своєму зверненні керівництво організації також просило Округне Управління, виходячи з даних отриманих від влади, поінформувати відділи найближчі до кордону і повідомляти Головне Управління про стан справ, наявні ресурси у Окрузі та вказувати що ще потрібно надіслати [25, арк. 4].

Така увага товариства до даної проблеми саме на початку 1930 р. не була випадковою. Початок 30-х рр. ХХ ст. ознаменувався масовими нелегальними міграціями населення з території Радянського Союзу, які стали наслідком більшовицької політики колективізації і антирелігійної боротьби [347].

Разом з тим, слід відзначити, що в різних документах, які надавались локальними структурами товариства та Воеводським Управлінням у Тернополі, не має відомостей про надання місцевими відділами ПЧХ

допомоги великій кількості біженців на території Галичини на початку 1930 р. Зокрема, Тернопільський воєвода 3 квітня 1930 р. повідомляв про 27 біженців, які начебто не потребували допомоги.

У свою чергу, керівництво ПЧХ 16 червня 1931 р. окремо повідомляло Львівський Округ товариства про те, що за інформацією Міністерства внутрішніх справ 7 травня 1931 р. кордон Польщі перейшли 13 біженців з радянської України, які залишались інтерновані в гміні Коцюбинчики, яка на той час входила до складу Копичинського повіту Тернопільського воєводства. Надаючи допомогу вказаній групі втікачів з СРСР, Копичинський відділ ПЧХ після відповідних звернень до Окружного і Головного Управління цієї організації, протягом липня 1931 р. отримав для них 26 чоловічих сорочок, 26 пар кальсонів, 26 рушників [25, арк. 1, 6, 10, 7, 11].

Зі звіту про діяльність Львівського Окружного Управління товариства в 1932 р. відомо про те, що біженцями із Радянського Союзу опікувався відділ ПЧХ у Скалаті. Проте, у цьому документі не має жодної інформації про кількість цих втікачів та характер наданої їм допомоги [21, арк. 2].

Окрім того, ПЧХ опікувався емігрантами без польського громадянства. В даному контексті слід відзначити намагання перешкодити діяльності різного роду еміграційних аферистів в середовищі російської еміграції. Зокрема, у випуску газети «Діло» за 14 березня 1935 р. вказувалось: «Польський Червоний Хрест остерігає перед еміграційними агентами, що намовляють до еміграції до Мароко. Вони агітують особливо між російськими імігрантами у східних воєводствах. Багато легковірних дало до рук агентів гроші на кошти дороги, а коли прийшов речинець відїзду, переконалися, що стали жертвою ошуканців. Червоний Хрест ... повідомляє, що в Мароку нема для еміграції ніяких виглядів.» [162].

Одним із напрямків роботи ПЧХ на території Галичини була також організація рятувальних дружин. Проте, навіть у межах одного Львівського воєводства в залежності від повіту стан справ у даній сфері діяльності товариства значно відрізнявся. Так, до прикладу, на 1932 р. в Самбірському

повіті було 3 таких рятувальних дружини (дві з яких були екіпіровані), у Сяноцькому – 2, а в Городецькому, Ліськівському (в Ропенці), Турківському і Жовківському – по одній. У свою чергу, в Перемишльському, Равському і Рудківському повітах не було жодної укомплектованої дружини.

Варто зазначити, що для створення таких структурних одиниць у складі відділів ПЧХ в різних місцевостях досить активно проводились підготовчі курси. Зокрема, в 1931 р. було організовано курс в Рудках і Комарно (Рудківський повіт), який закінчило 40 осіб, у Раві-Руській 14 денні курси, які пройшли 30 слухачів, на подібний курс для мешканців міста Самбір записалось 94 слухачі, але екзамен задали тільки 47. У свою чергу, у Жовкві відповідну підготовку для входження до складу рятувальної дружини проходило всього 12 осіб. Проте, чисельний склад таких формувань часто міг бути зовсім не значним. Так, до прикладу у Самборі до складу кожної з дружин входив її очільник та ще 6 осіб [19, арк. 11-12, 43, 49, 50, 68].

Крім того, Окружне Управління організувало з весни 1932 р. курс для підінструкторів та комендантів дружин, який закінчило 16 слухачів. Загалом на території Львівського Округу (до складу якого входило і декілька повітів Західної Галичини) на той час у 30 відділах 38 рятувальних дружин стали постійними, а 33 організовані дружини проходили вишкіл.

Важливим елементом для організації роботи цих рятувальних дружин було забезпечення їх необхідним екіпіруванням. Іноді місцеві відділи, як до прикладу в Жовківському повіті, у своїх звітах вказували на те, що не могли придбати оснащення для свої дружин через його високу вартість. В цілому на території Львівського округу знаходилось 37 екіпірувань для рятувальних дружин [21, арк. 2].

У розпорядженні Червоного Хреста також перебували дорожні аптечки. Зокрема, Львівський повітовий відділ ПЧХ мав 12 аптек, розташованих на відтинках доріг Львів-Жовква, Львів-Перемишляни, Львів-Янів, Радехів-Збоїща, Львів-Стрий, Львів-Самбір, що проходили через даний повіт.

Окрім того, за активної участі ПЧХ у Галичині у міжвоєнний період відбувалась організація курсів з підготовки населення до протигазової оборони. Такий вишкіл, зокрема здійснювався Червоним Хрестом у Ходорові, Дрогобичі, Львові та Самборі [19, арк. 11–12, 43, 50, 33].

Товариство практикувало закупівлю та безкоштовну роздачу дітям рибу'ячого жиру. Львівське Округне Управління ПЧХ 26 січня 1934 р. повідомляло про те, що відділам товариства на території Львівського воєводства для подальшої роздачі населенню було розіслано 840 кілограм рибу'ячого жиру. В залежності від повіту розміри таких поставок значно відрізнялась. Зокрема, місцеві організації отримали наступну кількість рибу'ячого жиру: «Відділ Польського Червоного Хреста Біберка 15 кг. ... Добромиль 15 ... Дрогобич 80 ... Городок Ягел. 15 ... Львів на повіт 50 ... Львів-місто 275 ... Перемишль 100 ... Сянок 30; Сокаль 20 Турка 30 ... Жовква 15.» [18, арк. 43–44]. У свою чергу, відділ у Сяноцькому повіті у своєму звіті від 9 лютого 1935 р. зазначав, що в 1934 р. було отримано і згодом безкоштовно роздано «бідним дітям» 40 кг рибу'ячого жиру.

У розпорядженні ПЧХ у Галичині також був власний санаторій у Львові. У звіті Львівського Округу за період з 1 квітня по 1 грудня 1932 р. вказувалось: «У звітній період, як в останні місяці минулого року так і першим кварталі цього року кількість пацієнтів коливається від 12 до 20 пацієнтів. Протягом 3 кварталів цього року в санаторії лікувалось 409 хворих ... операцій проводились 309» [21, арк. 70, 3].

В роботі товариства в Галичині в міжвоєнний період був і цілий ряд недоліків, серед яких малочисельність, організаційна слабкість і низька активність. Зокрема про них свідчить звернення Округу Львів до воєвод від 11 червня 1929 р. В ньому зазначається, що на теренах 46 повітів, на які поширюється повноваження Львівського Округу ПЧХ активними є заледве 22 відділи, а кількість членів ПЧХ та молодіжних гуртків ПЧХ в Східній Малопольщі (Галичині) значно менша, ніж в інших польських громадських організаціях регіону. Так, до прикладу, у запитальниках відправлених

Станиславівському воєводі повітовими старостами вказується, що в Городенківському відділі нараховується 65 членів, в Долинському – 50, в Коломийському – 52, в Сколівському – 310, в Снятинському – 100, в Стрийському – 74. Крім того, станом на 1 липня 1929 р. в Богородчанському, Жидачівському, Косівському, Тлумацькому та Рогатинському [35, арк. 34, 43, 45, 51, 56, 58, 64, 36, 47, 53, 66, 55] повітах не було відділень ПЧХ, які б проводили активну роботу, а це майже третина повітів (5 із 16) воєводства.

Дещо кращою була ситуація у Львівському воєводстві. В даному регіоні на початку 30-х рр. відбулося певне зростання чисельності локальних структур організації. У Яворові в 1930 р. нараховувалось 112 членів, а в серпні 1932 р. їх було 753 (без членів молодіжних гуртків 525). До Самбірського відділу товариства станом на 4 червня 1930 р. входило всього 76, але в результаті активізації пропагандистської діяльності 18 червня 1932 р. у цій філії ПЧХ налічувалось 392 члени. У Сокальському повіті в серпні 1932 р. до лав товариства входило 243 особи. У міському відділі у Львові кількість членів зросла з 437 до 530. Проте, у Львівському воєводстві були і малочисельні відділи ПЧХ. Так, у Рудківському повіті до складу товариства навіть у 1931 р. входило всього 122 особи, а в Турківському в серпні 1932 р. – 180 [19, арк. 20, 50, 61, 30, 44, 65]. Проте, в жодних документах не має підтвердження, що товариство ставило собі за мету тотальне залучення населення до своїх лав, як це намагалось зробити Товариство Червоного Хреста УРСР.

Варто також зазначити, що у відповідності до Статуту ПЧХ Відділи товариства, в яких нараховувалось менше 50 членів, не мали права відправляти свого представника на окружні збори. Так, до прикладу в 1929 р. необхідної кількості учасників не мали у Львівському воєводстві Мостиський відділ, а в Тернопільському – Чортківський [24, арк. 5, 33]. Загалом ПЧХ по всій Польщі станом на 1939 р. нараховувало 850 тис. членів [452, с. 96].

Не однаковим було і фінансове становище різних місцевих відділів ПЧХ у Галичині. Зокрема, станом на 1 липня 1929 р. в касі Долинського відділу було 45 злотих(зл.), Городенківського – 112 злотих 86 грошів (гр), Сколівського –

298 зл. 28 гр., в Турківському – 113 зл. 77 гр. [35, арк. 45, 43, 56, 67]. У свою чергу, в 1931 р. в Рудківському відділі залишалось 217 зл. В Сокальській філії станом на травень 1932 р. на рахунку було 311 зл. 33 гр. Дрогобицький відділ за звітом від 9 вересня 1932 р. мав у розпорядженні 1665 зл. [19, арк. 44, 63, 17].

Неоднозначною була і ситуація з оснащенням. Особливо погано наприкінці 20-х рр. інвентарем були забезпечені деякі філії товариства на Прикарпатті. Серед майна відділів в запитальниках про діяльність іноді вказувалися місячники Польського Червоного Хреста та пропагандистські брошури. В ряді даних документів інформація про інвентар відділів взагалі відсутня [35, арк. 43, 49, 56, 67]. Проте, як уже вище згадувалось, на початку 30-х рр. у відділах ПЧХ у Галичині були наявні аптечки, екіпірування для рятувальних дружин та інше спорядження [19, арк. 33, 62, 68].

В даному контексті варто окремо розглянути головні джерела надходження коштів до ПЧХ. Важливим джерелом доходів будь-якої філії ПЧХ у Галичині були членські внески. Так, до прикладу, на своїх зборах відділ у Турці 4 лютого 1929 р. встановив внески в розмірі 3 зл. на рік [24, арк. 24]. Саме така сума внеску була прийнятою для членів в цілому ряді відділів ПЧХ. В Сокалі наприкінці 1931 р. було перераховано 237 зл. 45 гр. членських внесків [19, арк. 41, 62]. У свою чергу, за три квартали 1932 р. увесь Львівський Округ таким чином отримав 10660 зл. 70 гр. доходу [21, арк. 7]. Проте, очевидно, в багатьох відділах далеко не всі члени товариства сплачували свої внески регулярно, про що окремо вказувалось у звітах деяких відділів [19, арк. 62].

Ще одним джерелом прибутків для відділів товариства був уже вище згадуваний «Тиждень ПЧХ». Дана подія зазвичай відбувалась (за деякими винятками) наприкінці весни або на початку літа. Про проведення цієї акції громадськість та населення краю заздалегідь інформувала місцева преса [207; 208; 185]. Серед цілого ряду заходів, які відбувались під час цих урочистостей, часто проводився і збір пожертв на користь Червоного Хреста. Так, до

прикладу, у Самборі в один тільки кульмінаційний день такого заходу 16 травня 1932 р. було зібрано 100 зл.

Велика частину витрат місцевих відділів становили кошти, спрямовані на закупівлю інвентаря. Так, у 1930 р. відділ у Городку витратив на закупівлю двох санітарних возів з обладнанням близько 2000 зл., в 1931 р. придбав екіпірування для протигазових рятувальних дружин на 1500 зл. Крім того, відділ товариства мав перераховувати 15 % прибутків в округ, а той відповідно у Варшаву [19, арк. 49, 18, 26]. Проте, часто керівництво ПЧХ надавало місцевим філіям субвенції на певні витрати. Так, до прикладу, на утримання притулку для інвалідів Округне Управління отримало субвенцію від Головного Управління товариства на 500 зл. [21, арк. 3].

Окрім браку матеріальних ресурсів, у ПЧХ в цьому регіоні були певні проблеми із підготовленими кадрами. Про це свідчить і те, що Львівське Управління товариства за відсутності достатньої кількості сестер ПЧХ було вимушене 8 травня 1939 р. спрямувати до Волинського і Віленського Округів прохання про відправку у Галичину «надлишок» кадрів. У відповідь на це прохання для відправки в Галичину Віленським Округом було сформовано список із 108 сестер товариства [28, арк. 61, 93].

Варто також зазначити, що кадрові і фінансові проблеми організації в значній мірі були зумовлені пасивним ставленням населення до діяльності організації. У міжвоєнний період спостерігалась загальна втрата цікавості з боку громадськості до роботи товариства. Зокрема, у своєму зверненні до повітових старостів Станиславівський воєвода вказує на неналежне розуміння громадськістю воєводства важливості для армії і суспільства діяльності Польського Червоного Хреста в мирний час [35, арк. 59].

Певний вплив на таке становище цієї організації мав і етнічний склад населення Галичини. Польський характер даної гуманітарної організації не міг не відбитися на її сприйнятті місцевим, у більшості українським, населенням [328; 436]. Вагомість даного фактору визнавали і в самому товаристві. Зокрема, на даному питанні акцентував свою увагу у звіті присвяченому

п'ятнадцятій річниці створення ПЧХ очільник Львівського Округу П. Гарапіх. Він підкреслював те, що умови діяльності товариства у Галичині значно відрізняють від тих, які були притаманні для роботи організації на решті території Польської держави. У даному повідомленні стверджувалось, що сама назва «Польський Червоний Хрест» з прикметником «Польський» була достатньою причиною для того, щоб українська громадськість ставилась до діяльності товариства неприязно. Фактично українське населення мало цікавила діяльність даної організації, пасивно ставилось до отримання членства в товаристві та надання благодійних пожертв на користь ПЧХ [27, арк. 3].

Таке ставлення до товариства з боку української громадськості посилювало і те, що ПЧХ, як і Український Червоний Хрест в період ЗУНР/ЗОУНР на локальному рівні був сильно пов'язаний із владними структурами [189]. Часто управління відділів товариства очолювали повітові старости, у цих структурах були присутні повітові лікарі (зокрема, у Львівському повітовому відділі він був секретарем, а в Самборі президентом місцевого Управління) чи міський лікар у Львівській міській організації, а серед їх членів було багато очільників місцевих гмін [19, арк. 61, 27, 49, 28.]. З одного боку, це сприяло взаємодії з владними структурами та підвищенню ефективності роботи в процесі подолання наслідків різного роду стихійних лих, протиепідемічної та іншої діяльності організації.

Проте, на відміну від Українського Червоного Хреста періоду ЗУНР/ЗОУНР, цей чинник мав і суттєві негативні наслідки. Саме внаслідок такої взаємопов'язаності Червоного Хреста і державних установ товариство, очевидно, сприймалося як мало не ще одна владна структура. На нашу думку, цей фактор, в поєднанні зі цілком логічною спрямованістю на допомогу польській армії, в усвідомленні українців Галичини підривав тезу про суто гуманітарний, не політичний, характер діяльності організації і суттєво посилював недовіру до товариства з боку українського населення [35, арк. 59].

Іноді зростанню негативного ставлення українського населення до товариства сприяли дії польської влади. Одним із таких кроків була урядова ініціатива про стягнення окремої платні з кожного квитка на різноманітні культурні та розважальні заходи. Газета «Діло» від 1 листопада 1931 р. з даного приводу повідомляла наступне: «Уряд вніс законопроект про оплати на дохід польського Червоного Хреста від прилюдних забав, розваг та видовищ. Цей законопроект передбачує оплати від вище згадуваних всяких імпрез, а саме від білетів у ціні 50 сот. до одного золотого доплату 5 сот.. а від білетів понад золотого 10 сотиків. ... У цей спосіб утруднюється діяльність культурним установам, які своїми імпрезами здобувають гроші для поширення своєї праці. ... Досі сільські громади не користали з прислугуючого їм права стягати доплати від білетів, однак тепер можна напевне сподіватися, що управи повітових Червоних Хрестів найдуть дорогу щоби натиснути на громади, щоби вони стягали для себе додаток, а тим самим і на Червоний Хрест». Як наслідок, таке рішення сприймалося, як спроба завдати удару по діяльності українських освітніх та культурних товариств [176].

Проте, на нашу думку, таке ставлення до товариства не варто абсолютизувати. В уже згадуваному звіті ПЧХ за 1934 р., який був пересвячений 15-й річниці діяльності товариства, зазначалось, що протиепідемічна робота і боротьба з наслідками повеней, яку проводила організація у Галичини впливали на сприйняття організації серед місцевого населення, до певної міри зменшуючи недовіру до цієї структури [27]. Крім того, слід відзначити і те, що тогочасні українські часописи такі, як до прикладу, «Діло», на своїх шпальтах досить часто друкували повідомлення, що містили нейтральну або ж позитивну оцінку діяльності ПЧХ [206; 207; 208; 185].

Окрім відділів ПЧХ, на території Галичини у міжвоєнний період також діяли молодіжні гуртки ПЧХ – *Koła Młodzieży Polskiego Czerwonego Krzyża*. Перші у світі молодіжні гуртки Червоного Хреста самоорганізувалися в Канаді в 1914 р. з метою надання допомоги солдатам і їхнім родинам; потім подібні

організації почали розгортатись і в інших країнах, а в 1920 р молодіжне коло (гурток) виникло і в Польщі. В Другі Речі Посполитій нараховувалось 500 кіл, що в порівнянні з іншими державами, навіть меншими від Польщі, такими як Австрія, Угорщина, Чехословаччина, було невеликою кількістю.

Молодіжні кола Польського Червоного Хреста підпорядковувались Комісії Відділу (в повіті), яка підпорядковувалась Окружній Комісії (у воєводстві), а на чолі всієї організації стояла Головна Комісія (в столиці), як керівна і наглядова інституція.

Для створення гуртка потрібно було зібрати групу молодих людей, викласти цілі і методи роботи, записати цих членів і вибрати Раду, вислати протокол засідання для затвердження відповідного відділення комісії. Головує на Раді доросла особа, як правило вчитель, а інших членів Ради обирають з посеред молоді.

Такий гурток утворювала група неповнолітньої молоді, що нараховувала не менше 15 осіб. Коло могло виникнути з ініціативи влади ПЧХ, членів ПЧХ, школи чи самої молоді. На першому організаційному засіданні, яке відбувається під головуванням запрошеного ініціаторами повнолітнього члена ПЧХ, члени гуртка вибирають з-поміж себе, залежно від необхідності 3–7 членів Ради кола [36, арк. 7].

Діяльністю відділу керувало Управління, яке укладало відповідну програму роботи, що підлягає розгляду і затвердженню або змінам на загальних засіданнях кола. Обсяг роботи в гуртках не був суворо визначеним, але вимагала адаптація його до місцевих умов.

Серед головних напрямків роботи кіл в статуті Молодіжної організації Польського Червоного Хреста визначались: гігієна здоров'я, соціальна робота і допомога нужденним, та відносини з колами в Польщі і закордоном [398].

Вцілому напрямки роботи молодіжних гуртків ПЧХ в Галичині співпадали з означеними в статуті організації. Так, зокрема, гігієнічна і добродійна (благодійна) секції вказані як активні секції в доповідях про діяльність гуртків в школі ім. Королеви Ядвіги в Станиславові, в школі № 2 в

Галичі, в школі II ступеня в Посічі та в школі ім. Королеви Ядвіги в Рогатині [37, арк. 10, 25, 19, 1; 398].

У сфері гігієни та охорони здоров'я молодіжні організації ПЧХ, окрім іншого, слідкували за чистотою в школах, закупували ліки та опікувались власними або шкільними аптечками [37, арк. 25, 1, 36, 44].

Багато уваги молодіжні гуртки ПЧХ приділяли соціальній роботі, про що свідчать великі, в порівнянні з загальними витратами, видатки на цей напрям діяльності [398]. До прикладу, в гуртку в школі с. Посіч станом на 1938–1939 навчальний рік з 63 злотих витрат на соціальну роботу припадало 55 злотих (Додаток В). Досить часто ці видатки були спрямовані на придбання подарунків для малозабезпечених учнів до Дня Святого Миколая. Так, зокрема, гурток в школі ім. Королеви Ядвіги в Рогатині у 1938 р. на вказані потреби витратив 19,50 злотих. Зазвичай до Дня Святого Миколая «бідним дітям» дарували куплені або зібрані колами одяг (шапки, шарфи, рукавички) та шкільне приладдя.

Дані організації також здійснювали опіку над занедбанними могилами, ставлячи на них хрести та запалюючи свічки [37, арк. 18, 2, 44, 25, 10]. Крім того, майже в кожному гуртку діяла секція охорони природи.

Чисельний склад молодіжних гуртків ПЧХ досить різнився [398]. Так, станом на кінець першого півріччя 1933 р. в с. Нижнів нараховувалось 82 члени і 26 – в Отинії [38, арк. 3, 13], а станом на 1938-1939 навчальний рік в школі ім. Королеви Ядвіги в Станиславові – 430, в школі № 4 в Станиславові – 491, в школі № 2 в Галичі – 220, в школі в с. Сілець – 190, в школі с. Посіч – 56, в с. Опришівці – 30 [37, арк. 10, 32, 25, 7, 19, 52].

Відрізнялись і фінансові можливості різних місцевих організацій. Зокрема, Отинійська філія у фінансовому звіті станом на кінець першого півріччя 1933 р. вказує тільки 2 злотих доходів [38, арк. 13]. Згідно із фінансовими звітами за 1938–1939 навчальний рік, доходи гуртка в школі № 2 в Галичі становили 225,78 злотих (Додаток Г); в школі ім. Королеви Ядвіги в

Рогатині – 196,29; в школі с. Посіч – 66,88; в школі в с. Нижнів – 29,89; в школі в с. Сілець – 4,80; в с. Чукалівка – 4,20 [37, арк. 24, 2, 18, 73, 9, 56].

Вцілому чисельність, а відповідно і фінансове становище, відділів Червоного Хреста та його молодіжних гуртків у Галичині в міжвоєнний період досить сильно коливалась в залежності від розмірів населених пунктів. Також дані організації користувались певною підтримкою та сприянням польських органів місцевої влади, про що свідчать і їхня зацікавленість поточним станом справ у цих структурах. Крім того, червонохресні організації отримували підтримку центральних польських органів влади. Зокрема, Міністерство внутрішніх справ просило Станиславівського воєводу про опіку і допомогу Польському Червоному Хресту у його діяльності [35, арк. 59, 28].

Отже, впродовж міжвоєнного періоду в Галичині Польський Червоний Хрест зосереджував свою увагу в основному на боротьбі з епідеміями різних інфекційних захворювань та з наслідками стихійних лих, зокрема повеней, і соціальної роботі. Ця діяльність була актуальною для даного регіону і отримувала схвалення та підтримку громадськості, місцевих і центральних органів влади. Разом з тим, це товариство часто сприймалось через призму польсько-українського протистояння. Тісний взаємозв'язок з місцевими органами влади в очах місцевого населення підбивав ідею її суто гуманітарного спрямування. Складні соціально-економічні умови та певна втрата зацікавленості роботою Червоного Хреста в мирний час не сприяли зростанню чисельності товариства та розмірів членських внесків. Все це призводило до того, що багато місцевих організацій мали досить обмежені ресурси, а деякі відділи і взагалі не проводили активної роботи.

Впродовж міжвоєнного періоду на території Галичини формуються структури Червоного Хреста, для яких притаманний більш чітко виражений національний характер. Це, у свою чергу, впливало на ставлення місцевого населення до цих товариств. Червоний Хрест сприймався як польська інституція, а не як гуманітарна організація. Проте, варто відзначити, що дані структури в основному дотримувались принципів червонохресного руху та

співпрацювали з Міжнародним Червоним Хрестом. В період польсько-української війни надавалась можливість відвідувати військовополонених утримуваних протилежною стороною. Хоч і формально, польське товариство реагувало на звернення стосовно дій польської влади під час «пацифікації». На теренах краю окрім двох вказаних організацій, працювали різні міжнародні місії товариства.

[5, 6, 7, 8, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 35, 36, 37, 38, 85, 86, 90, 99, 101, 102, 106, 113, 114, 125, 127, 129, 131, 133, 138, 140, 141, 142, 143, 144, 146, 147, 148, 149, 150, 156, 158, 160, 162, 163, 175, 176, 177, 179, 180, 181, 185, 188, 189, 191, 192, 193, 195, 196, 200, 201, 203, 206, 207, 208, 211, 220, 230, 326, 327, 328, 329, 331, 336, 337, 339, 343, 344, 347, 348, 350, 351, 352, 355, 356, 357, 359, 360, 361, 365, 366, 371, 373, 375, 379, 384, 385, 387, 391, 396, 397, 398, 414, 415, 416, 419, 420, 421, 430, 431, 432, 434, 436, 439, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 450, 452, 457]

Розділ 4.

Червонохресні організації у Галичині в 40-х рр. ХХ ст.

4.1 Червоний Хрест в період нацистської окупації

В 1939 р. після захоплення Червоною армією території Галичини на землях краю припиняється діяльність Польського Червоного Хреста. Ця організація зберігає свою структуру тільки в тих місцевостях, що перейшли під контроль нацистської Німеччини. Натомість свою роботу в регіоні розгорнув Радянський Червоний Хрест. Особливості функціонування цієї організації, як продовж 1939-1941 рр., так і після завершення Другої світової війни, висвітлені нами у підпункті 4.3. Радянський Червоний Хрест.

Військові дії німецько-радянської війни та нацистська окупація території Галичини викликали гостру потребу в розгортанні червонохресного руху на землях краю. Саме в таких складних умовах з'явилась можливість для відновлення діяльності Українського Червоного Хреста.

На початку німецько-радянської війни внаслідок поразок Червоної армії постало питання опіки над великою кількістю полонених вояків та сприяння їхньому поверненню додому. Актуальною також була проблема пошуку місцевих жителів, які загинули або зникли безвісти внаслідок репресій з боку радянських каральних органів влади в період 1939-1941 рр. та участі у військових діях. Саме ці напрямки роботи і стали одними із головних у діяльності Українського Червоного Хреста на теренах Галичини. Процес відновлення функціонування Червоного Хреста на цій території був започаткований у Львові.

Вже у перші дні після захоплення німецькою армією міста наприкінці червня 1941 р. українські лікарі, без відома німецької адміністрації, відновили діяльність Українського Червоного Хреста та негайно перебрали в свої руки майно радянської організації Червоного Хреста на вул. Личаківській та всіх місцевих медичних установ. Зокрема, часопис Краківські вісті вказував: «Д-р Григорчук та доцент Малис, які 9 липня 1941 р. перебравши та забезпечивши майно б. большевицького Червоного Хреста у Львова при вул. Личаківській

37а, – зорганізували львівську централю Українського Червоного Хреста у тому ж самому приміщенні» [168]. Крім того, Тома Воробець згадував, що йому «пощастило приховати перед німцями медично санітарне майно Радянського Обласного Відділу Здоров'я та деяких інших установ у приміщенні організованої нашими заходами Туберкульозної Клініки м. Львова. Але майно згаданих установ було за окремими списками відоме лише президії Централі У.Ч.Х.» [96, с. 120.]. Організація сітки червонохресних українських станиць швидко створювалась слідом за просуванням німецької армії на схід, охопивши згодом усі українські території. Новостворені відділи Українського Червоного Хреста відразу приступали до організації допомоги населенню [86, с. 8].

За короткий період діяльності провід УЧХ очолювали кілька людей, які зробили великий внесок у розвиток червонохресної справи. Спочатку головою відділу у Львові був доктор Л. Курчаба. Але вже на початку серпня 1941 р. його заарештували, вивезли до Кракова і там він був закатований у в'язниці на Монтелюпіх. Після нього керівництво проводом УЧХ перейняла на себе доктор Г. Біленька-Врецьона. Проте, вона захворіла на тиф, заразившись ним при лікуванні полонених. Таким чином, обов'язки голови УЧХ у співпраці із заступником голови доктором М. Григорчуком почав виконувати Тома Воробець [424].

Тільки 30 серпня 1941 р. відбулось організаційне оформлення товариства. Цього дня «у Львові повстав організаційний реферат Українського Червоного Хреста». Для допомоги пораненим і полоненим було організоване бюро. Крім того, «Централя Укр. Червоного Хреста постановила в цілому краю організувати місцеві клітини УЧХ, втягаючи до них у членство поголовно усіх українців» [210].

Тома Воробець у своїх спогадах вказував: «Голова УЧХ у Львові був у постійному таємному контакті з представником жидівських лікарів у львівськiм «гетті», допомагаючи нещасним жертвам гітлерівського безумства ліками та необхідними матеріялами» [96, с. 122].

З іншого боку голова Українського Крайового Комітету (УКК) (органу створеного у Львові за зразком Українського Центрального Комітету (УЦК) у Кракові, та покликаною координувати роботу місцевих комітетів взаємодопомоги; в лютому 1942 р. за наказом німців був приєднаний до УЦК [374, с. 176–177]) Кость Паньківський у своїй книзі «Роки німецької окупації» зазначав: «Початкові завдання УЧХ були скромні: «збирати матеріяли про жертв терору НКВД та допомагати потерпілим від війни і родинам закатованих большевиками». Тож робота установи проходила непомітно [104, с. 37–38]. Але, не очікуючи такої кількості військових бранців, німецьке командування вирішило у вересні 1941 р. відпустити значну їх частину додому. Окрім іншого, це пояснювалося бажанням отримати робочі руки на сільськогосподарських роботах, адже на селі майже не залишилося працездатних чоловіків [378]. Кость Паньківський підкреслював: «УЧХрест чув себе – зовсім зрозуміло і правильно – покликаним до праці в ділянці допомоги полоненим». Також він констатував той факт, що «з боку українського громадянства в Галичині не було нікого іншого хто мав би нести ці справи».

Окремо голова Українського Крайового Комітету відзначав те, що «на українських національних почуттях німці заграли так що проголосили звільнення «українських» полонених». Проте він констатував: «Розуміється, що тут не йшла мова про звільнення українців. Звільняли загал полонених і всіма треба було опікуватися» [104, с. 38–40.].

Організація розпочала надавати допомогу бранцям ще до їх звільнення з таборів. Зокрема, газета «Львівські вісті» від 16 жовтня 1941 р. повідомляла: «Українським полоненим, що перебували на Цитаделі доставляв У.Ч.Х. 1.000 кгр. хліба. Туди же переслав У.Ч.Х. 600 пар білля» [232].

Проте, вояки Червоної Армії, які потрапили в німецький полон влітку 1941 р. були не єдиною групою бранців над якими товариство намагалось здійснювати опіку. У випуску за 30 жовтня 1941 р. часопис «Львівські вісті» зазначав: «УЧХ робить далі заходи, щоб виєднати звільнення для полонених

українців ще з часів німецько-польської війни та полонених, що опинилися в румунському та мадярському полоні» [128].

Першу групу військовополонених (61 особа) з великими урочистостями 26 вересня 1941 р. було звільнено з табору на львівській цитаделі. В суботу 27 вересня 1941 р. німці відпустили ще 1500 бранців. Перша партія полонених походила з Львівщини і сусідніх повітів, друга відпущена шляхом Рогатин-Станиславів. [104, с. 39.]. Саме «у Львові при Централі УЧХ була головна збірна станиця колишніх полонених, де вони проходили основний здоровний огляд, а теж відвошивлювання і одержували білля, одяг, а теж додаткове харчування. Тяжкохворих спрямовували до шпиталів.» [424].

Досить активно також розвивались місцеві філії організації. На локальному рівні передбачалось «організувати по повітах повітові по селах сільські клітини У.Ч.Х. та вибрати управи» (в повітах по 7 членів, по селах по 3 члени)» [155]. Зокрема, цілий ряд таких відділів Червоного Хреста сформувався на теренах Прикарпаття. У другій половині 1941 р. були засновані відділи УЧХ у містах: Коломия, Надвірна, Рогатин. Проте, повідомлення місцевої періодики свідчать, що організаційне оформлення локальних структур Українського Червоного Хреста в різних місцевостях Станиславівщині і Галичини вцілому відбувалось не одночасно. В деяких містах, зокрема, у Надвірні та Самборі, філії товариства оформили свою діяльність ще в серпні [153; 222], в інших, як до прикладу, в Рогатині, тільки на початку жовтня [228], а в деяких навіть в листопаді, як це було у Коломії, де Червоний Хрест розпочав свою діяльність 17 листопада 1941 р. [218].

Певна регіональна специфіка була також і в інтенсивності та масштабах роботи місцевих організацій Червоного Хреста, які залежали від віддаленості розташування структур по відношенню до головних маршрутів пересування звільнених з таборів вояків Червоної армії. Очевидно, що філії УЧХ розташовані в містах, через які проходила значна кількість полонених, проводили свою діяльність значно активніше. Очільники УЧХ закликали: «проводи своїх клітин на трасі транспортів, звільнених полонених, українців,

... щоб підготували забезпечення харчів та різного роду допомогу для транспортованих». У даному зверненні особливо наголошувалось на активізації роботи в таких містах, як Станиславів, Коломия і Тернопіль. Саме в напрямку Станиславова на 27 вересня 1941 р. була запланована відправка транспорту з військовополоненими [395; 221].

Після звільнення полонених з великих таборів за Сяном і Бугом ситуація значно погіршилась. Полонені йшли на схід пішки. Звільнення відбувались безпланово і були настільки масовими, що не могло бути і мови про задовільне забезпечення харчами чи надання лікарської допомоги. Околиці над Сяном, куди вони мусіли проходити, якраз дуже потерпіли від поводи і місцеве населення вже голодувало [104, с. 40]. Побоюючись поширення інфекційних захворювань, німці не дозволяли користуватись залізничним транспортом [96, с. 123.].

Крім того, нацистська адміністрація одночасно звільняла з таборів військовополонених доволі великими групами. Так, до прикладу, в одному з номерів газети «Рогатинське слово» зазначалось, що УЧХ у Львові отримав відомості про звільнення з табору полонених у Холмі 70 000 українців [186]. Це, у свою чергу, ще більше ускладнювало роботу товариства у даному напрямку. В часописі «Краківські вісті» повідомлялось: «У Львові по дорозі дають полоненим необхідну допомогу станиці Українського Червоного Хреста, та ця допомога недостатня, бо УЧХ має замало фондів, щоб могли дати ширшу поміч усім потребуючим» [120].

Кость Паньківський вказував: «Звільнення полонених стало дійсною катастрофою і для самих полонених і для нашого населення всюди, куди вони проходили, і для тих громадян, що із щирою посвятою стали до праці в УЧХ і в інших організаціях. Шлях походу полонених став одним великим цвинтарисом нещасних людей». Крім того, тиф, який вони несли з собою, спричинив багато жертв серед місцевого населення [104, с. 41.]. Хвороби та пошесті не оминули й червонохресний персонал. Це привело до того, що взимку 1941/42 р. у самій Централі УЧХ, де працювало 26 осіб, не захворіло

лише троє: голова, заступник та секретар .Були теж жертви тифу і серед працівників УЧХ в провінційних осередках [424; 96, с. 123].

Досить суттєвою проблемою, що поставала перед УЧХ було і те, що звільнені бранці часто рухаючись додому збивалися з маршруту і проходили значно довший шлях. Зокрема, в одному із повідомлень газети «Краківські вісті» наголошувалось на тому, щоб Червоний Хрест забезпечував полонених інформацією про те, через які місцевості і в якому порядку вони мають проходити [157].

Одним із шляхів руху полонених для повернення додому також були північні терени Прикарпаття довкола міста Рогатин. З даного приводу вище згадуваний місцевий часопис «Рогатинське слово» повідомляв: «Більшими і меншими групами переходять через Рогатин звільнені Німецьким Командуванням з таборів українців. Заходами Червоного Хреста в Рогатині дістають вони харчі, нічліги та іншу поміч» [194]. Зокрема, станом на 3 грудня 1941 р. допомогою місцевого відділу УЧХ «користає пересічно 10 полонених денно.... Досі перейшло через станицю У.Ч.Х. 1247». Дана філія товариства, яку очолювала С. Шалаутова, мала у своєму розпорядженні власну кухню, а також надавала допомогу міському шпиталю. Водночас стосовно чисельності Рогатинської організації УЧХ точних даних немає [228].

Червоний Хрест також здійснював опіку і над тими полоненими, що залишалися в таборах. З листопада 1941 р. даний напрямок діяльності УЧХ набув особливого значення, оскільки саме з цього часу німецька адміністрація припинила практику звільнення бранців з таборів [104, с. 43.]. Видання «Українське слово» у випуску за 18 грудня 1941 р. повідомляло: «Під сьогоднішню пору близько 150.000 полонених українців мусить зимувати в таборах на території Генерал-Губернаторства ... Допомога була потрібна в першу чергу в харчах, у взутті, одягах та ліках» [190].

Тома Воробець вказував, що організація допомоги відбувалась наступним чином: «Сітка відділів УЧХ виготовляла з пожертв населення

стандартні 5-кілограмові пачки з високої якості харчовими продуктами за установленим Централю УЧХ зразком ...» [96, с. 123].

Місцевий часопис «Калуський Голос» в одному із номерів подавав детальну інструкцію для створення таких пачок по 3 і 5 кілограм. Зокрема вказувалось: «Містимість пачки: 2 кілограми добре висушеного в печі покранного хліба, 1 кілограм прасувальних товщів, (вуджена солонина, топлене сало або топлене масло) або пів кілограма товщу і пів кілограма цибулі або часнику, сушених овочів, цукру і соли. 5 кілограмові пачки: 3 і пів кілограма сухарів і півтора кілограма таких продуктів, як товщі, сушені овочі, цукор, цибуля, часник і сіль, у кількості на яку стати жертводавця. Вигляд і спосіб опакування: Пачки повинні бути виготовлені у виді прямокутника, обложені по боках твердим матеріалом (дикта, текстура) з верха обвинені полотном (зі старого випраного мішка), зашиті і добре обв'язані мотузком. На пачці напис: 1 Дата виготовлене пачки. 2 Імя і прізвище жертводавця. 3 Адреса жертводавця».

У даному повідомленні жертводавців також застерігали: «У пачках не вільно пересилати нічого іншого, крім вичислених продуктів, бо в іншому разі можемо дістати заборону дальше вести збіркову акцію. За вміст пачки відповідає жертводавець» [135]. Ці пачки доставляли до Львова, а звідти вони їх перевозили до таборів поза Україною [96, с. 123.].

Окрім надання допомоги військовополоненим, ще одним напрямком роботи Червоного Хреста у Галичині в період нацистської окупації була підготовка медичних кадрів, без чого було не можливе широке розгортання діяльності УЧХ. В перші місяці функціонування організації проблема не поставала так гостро, оскільки окружними й начальними лікарями в медично-санітарних установах були переважно українці, що майже без винятків активно співпрацювали з УЧХ. Проте, через поширення епідемічних захворювань серед червонохресного персоналу, за словами Т. Воробця, «спричинило те, що Централь УЧХ у Львові взимі 1941-1942 рр. пережила критичні моменти недостачі працівників» [86, с. 60].

Це питання було актуальне ще й тому, що дана організація намагалася залучити «в ряди членів У.Ч.Х. всіх місцевих українців без уваги на те, чи вони мають який зв'язок з медичною службою, чи ні» [155]. Як наслідок виникала потреба у навчанні нових членів товариства. Так, до прикладу, на першому засіданні зборів Надвірнянської філії УЧХ, яке відбулось 4 серпня 1941 р., окрім обрання керівництва відділу, також було прийняте рішення про організацію курсів Червоного Хреста при міській поліклініці. Даний курс лекцій проводився під керівництвом доктора Дутковського. Вже 6 серпня відбулася перша лекція, 8 серпня – друга, а наступні – читали два рази на тиждень. У тогочасній періодиці подавалась також інформація про чисельний склад слухачів лекцій. Зокрема, стверджувалось, що курси відвідували близько 60 молодих дівчат, з яких «50 проц. має незакінчену початкову середню освіту» [222].

В іншому повідомленні місцевої преси вказувалось, що санітарні курси для жінок та дівчат були організовані і у відновленому відділі УЧХ в Самборі. «На курсах крім медичних предметів вчать української мови, літератури, історії й географії та руханки. Для замісцевих курсанток подбано за приміщення і виживлення». Проте, в цій публікації немає відомостей про чисельний склад учасників та осіб, що проводили викладання [153; 394].

Не менш важливою складовою забезпечення функціонування організації була проблема наявності ліків, медичного інвентаря та фінансів. Як уже згадувалося вище, значну частку медикаментів та інвентаря УЧХ становило майно радянського Червоного Хреста. Проте, досить велику роль у матеріальному забезпеченні діяльності Червоного Хреста відігравала благодійна активність місцевих жителів. Саме для отримання такої підтримки від населення 12 жовтня 1941 р. з дозволу німецької влади на території Галичини було проголошено днем УЧХ [424]. В цей день по всій території Дистрикту Галичина, було проведено збір коштів для полонених. За словами К. Паньківського: «Акція мала широкий, сердечний відгук у всього громадянства. Збірка харчів, одягу, білизни, а також грошей проходила з

надзвичайним успіхом ... В околицях, які не могли дати харчів і одягу, бо їх не мали подостатком самі для себе, жінки виплітали сотнями солом'яне взуття. Шкільна дітвора робила збірки» [104, с. 41.]. Часопис «Львівські вісті» 15 жовтня 1941 р. повідомляв: «Вулична збірка на Український Червоний Хрест, що відбувалась у Львові минулої неділі [12 жовтня], дала около 5.000 зл. Ця, сказати б, невелика сума, – наслідок дощу, що падав безперервно цілу неділю» [231].

Також Червоний Хрест 26 жовтня 1941 р. видав окрему відозву до населення із закликом про допомогу полоненим у їх поверненні додому. Дане звернення серед населення Прикарпаття також поширювали місцеві друковані видання такі, як «Воля Покуття». УЧХ закликав громадськість: «Змобілізуймо всі свої сили, всю українську суспільність на допомогу нашим полоненим! Лікарі, Веч. Отці Парохи, Начальники громад і всі активні одиниці нашого громадянства хай завчасу зорганізуються і очолять цю допомогову акцію та своєю жертвенністю дадуть добрий приклад для решти громадянства! Про маршрут полонених Централя У.Ч.Х. попередить низові клітини У.Ч.Х. вчасніше» [187].

В подальшому пожертви з боку населення Галичини на користь Червоного Хреста набули значного поширення. Зокрема, свідченням цього була і розповсюджена у місцевій пресі практика публікації цілих списків приватних осіб та населених пунктів, що стали жертводавцями УЧХ [394]. Усі вказані пожертви були здійснені у Краківських злотих (золотих), які офіційно були введені в обіг у Дистрикті Галичина 25 серпня 1941 р., а 8 вересня того ж року стали законним платіжним засобом у регіоні [369]. Так, наприклад, у виданні «Українське слово», що виходило друком у Станиславові, за 7 грудня 1941 р. подано наступні дані про зібрані жителями різних сіл грошові пожертви: «С. Черніїв 283 зол.; Буківна 182,90; Середній Угринів 98; Вовчинець 90; Радча 23,21; Разом 677,11» [158]. У свою чергу часопис «Воля Покуття», який видавався у Коломиї, у випуску від 18 січня 1942 р. опублікував повідомлення Українського Окружного Комітету в Коломиї про

те, що для УЧХ пожертви надали: «о. Пралат Русин 25 зл.; Березів Середній 113; Березів Вижній 160,85; Березів Школа 12,96; Акришори 53,72; Слобідка Лісна 311,25; О. Григорчук з Раківчика 65; Гр. кат. Уряд с. Мишин 32,30; Школа Іспас Долішний 68; Рангури 41,30; Грушів, Вол. Юрійчук 145; Гнідан Вол. 20; Воскрисінці 100» [217].

Такі пожертви передані Червоному Хрестові місцевими жителями в значній своїй мірі були призначені для допомоги військовополоненим, про що окремо наголошувалось у пресі [394]. Зокрема, у випуску за 29 січня 1942 р. газета «Воля Покуття» вказувала, що для полонених українців «Дня 25 січня 1941 [очевидно 1942] р. на хрестинах у Іванюка Онофрія Миколи в с. Іспасі зложили на українських полонених суму 100 зл. (сто) ось такі громадяни: 1. По 10 зл. Іванюк Онофрій Миколи, Полянчук Михайло. 2. По 5 зл. Гоянюк Дмитро Івана, Іванюк Іван Леся, Дмитрук Василь Федора, Гаврилюк Михайло Василя, Бежук Дмитро Николи, Іванюк Параска ж. Івана, Бежук Ольга ж. Дмитра...» [132] – в даній публікації було подано повний список усіх жертводавців.

Також у рубриці «Для полонених українців» зазначалось, що через редакцію часопису «Воля Покуття» Червоному Хрестові для полонених українців [394]: «Зложили: Читальня «Просвіти» с. Камінка Велика зол. 250, «Жіноча Служба Укр[а]їні» Кути 50, Добровільні датки за оголошення в часоп. «Воля Покуття» – «Розшукуємо» 64. Разом зол. 364». З інформації розміщеної в даній колонці також випливає, що всі кошти зібрані для УЧХ в м. Коломия перераховувались на рахунок організації в банку «Покутський Союз» [132].

Окрім інформації про грошові пожертви, тогочасна періодика також публікувала дані про отримані УЧХ від мешканців Прикарпаття у якості пожертв продукти харчування та одяг. До прикладу, у вище згаданому випуску видання «Воля Покуття» за 18 січня 1942 р. вказувалось [394]: «Датки в харчах: Село Толуків: сухарі 137 кг., цибуля 55 кг., чісок 19 кг., сушу пів кг., фасолі 40 кг., крупок ячмінних 1 і пів кг., гороху 2 і пів кг., солонини 7 кг.,

смальцю пів кг., сорочок 16 шт., підштанців 5 шт., 1 штани. Село Рогиня: 1 пачка сухарів, 10-15 кг. кукурудзяних круп» [217].

Тогочасні видання друкували також і повідомлення про пожертви здійснені окремими приватними особами. Так, у часописі «Рогатинське слово» 3 грудня 1941 р. зазначалось: «Наш друг (ап.) Микола Нагірний з Яблонова, передав через нашу редакцію збірку на Український Червоний Хрест (полонені українці) суму 150 золотих» [123].

Розвиток даної організації відбувався за значної підтримки греко-католицького духовенства. Зокрема, офіційне відновлення роботи УЧХ 30 серпня 1941 р. відбулось під протекторатом Митрополита Андрея Шептицького. Крім того, очільник УЧХ Т. Воробець повідомляв: «Діяльність УЧХ вже з перших днів зустрілася з широкою ... моральною підтримкою обох наших Церков» [96, с. 120]. Тому не випадковим у відозві УЧХ від 26 жовтня 1941 р. є звернення саме до духовенства [187]. Також у деяких із списків пожертв на користь Червоного Хреста [217] та на допомогу військовополоненим [134] фігурували представники церкви. Часто саме духовенство виступало ініціатором різних благочинних акцій [377].

Окремо слід відзначити те, що на роботу УЧХ вагомий вплив мало ставлення німецької окупаційної адміністрації до діяльності даної організації. У перші місяці війни, коли все життя підлягало військовій німецькій адміністрації, діяльність УЧХ могла розвиватися в легальних формах. Вона була навіть підтримана деякими вищими старшинами німецької армії. Але з переходом адміністрації до цивільних чинників розпочалась швидка ліквідація українських червонохресних установ [424]. Тогочасна легальна пропагандистська преса, яка виходила друком у Дистрикті Галичина інформувала своїх читачів про те, що з 20 листопада 1941 р. УЧХ продовжував свою діяльність спрямовану на надання допомоги українським військовополоненим уже «як відділ Українського Крайового Комітету і для тої цілі творить Комісії Допомоги Полоненим при У. К». Проте, у цих

публікаціях, звісно, жодним чином не пояснюється причини, що призвели до переформатування роботи Червоного Хреста [190; 135].

Така зміна статусу організації була зумовлена постійним тиском з боку окупаційної адміністрації. В жовтні 1941 р. львівське гестапо кілька разів викликало голову централі УЧХ Тому Воробця і вимагало від нього негайної ліквідації «нелегального» УЧХ та передачі всього майна Українському Крайовому Комітету у Львові [424]. Серед головних закидів з боку окупаційної влади за словами К. Паньківського було те, що акції допомоги полоненим проводить не комітет, а «УЧХрест, якого існування недопускальне. Міжнародні договори допускають тільки на національні (себто державні) Товариства Червоного Хреста». Він зазначав: «Не допомогло вияснення, що УЧХрест веде справу в тісному з нами порозумінні та повній співпраці, та що добро справи вимагає відложити оформлення на пізніше». Тому за словами очільника УКК: «Після кількох прикрих розмов ми змінили назву на «Краєва Комісія допомоги полоненим»» [104, с. 42]. Після цього Гестапо дозволило подальшу червонохресну діяльність у запропонованій К. Паньківським формі [424].

З даної організації було створено окремий самостійний відділ УКК. Головою комісії став Тома Воробець, його заступником Семен Юськів (колишній адвокат та очільник товариства «Просвіта» в Рахові на Закарпатті). К. Паньківський вказував: «По заміною назви праця установи ішла по давньому» [104, с. 42].

З іншого боку ОУН піддаючи критиці УКК відповідно скептично розглядали і діяльність УЧХ після переформатування його роботи. Зокрема, видання ОУН «Вісник Української Інформаційної Служби» в огляді суспільно-політичного життя на Західноукраїнських землях вказувало: «Перестав існувати Український Червоний Хрест. Він увійшов як підвідділ у склад одного з рефератів У.К.К. змінюючи в той спосіб свій характер і на його роботі затяжіла мертвечина У.К.К.» [9, арк. 2].

Проте червонохресний рух, як і раніше, продовжував надавати допомогу звільненим нацистами бранцям. Наплив полонених – незважаючи на те, що німці в листопаді 1941 р. зупинили подальше звільнення з таборів – був такий великий, що у Львові було створено ще один окремий осередок на вул. Клепарівській 15. Тут постійно працювали лікар Медвецький і дві медсестри, та магазин для харчових посилок, які надходили з різних частин краю [104, с. 43].

В листопаді 1941 р. також зазнав зміни маршрут, за яким полонені рухались додому. Так, у повідомленні газети «Краківські вісті» за 20 листопада 1941 р. відзначалось: «На вулицях Львова можна було до вчорашнього дня оглядати сотні і тисячі полонених, що після звільнення з таборів вертаються до рідних міст та сіл. Відтепер полонені у своїй поворотній дорозі оминатимуть Львів, бо для них визначена інша траса» [120].

Однак досить активною була така робота і за межами Львова. Зокрема, в Станиславові в грудня 1941 р. «розпочала свою діяльність Округна Комісія Допомоги Полоненим при УОК [Український Округний Комітет]. Своєю діяльністю обіймала вона шість повітів та сім Районових Комісій. Крім цього в самому місті Станиславові створено одну окрему санітарну станицю ... Через санітарну станицю перейшло до кінця серпня ц. р. [1942-го] 3.517 полонених та 500 переселенців. До табору полонених у Станиславові 3.685 харчових посилок ...» [209].

Краєва Комісія допомоги полоненим працювала до березня 1942 р. [104, с. 43]. В березні 1942 р. відбулась ліквідація УЧХ та злиття його з Українським Крайовим Комітетом. Проте, завдяки К. Паньківському, червонохресна діяльність змогла продовжуватись до 1943 р. З передачею майна та діяльності УЧХ Відділу суспільної опіки Українського Крайового Комітету (пізніше – Український Центральний Комітет) Т. Воробець був запрошений до членства в колегії для допомогових справ і мав далі можливість впливати на покращення становища полонених [424].

За словами самого Т. Воробця відкрита діяльність УЧХ завершилась наданням допомоги «загрозеним голодом дітям у підгірських околицях. Цю акцію переводив уже засобами УЧХ окремих комітет при УКЦ з редактором Д. Палієвим у проводі» [96, с. 124.]. Після того як німецька влада заборонила Палієву перебувати в Галичині, його на цій посаді замінив лікар Іван Черкавський. Осідок комісії (як і Червоного Хреста раніше) знаходився у Львові по вулиці Личаківській 37-а.

Через брак ресурсів для надання допомоги населенню було вирішено вивести хоча б частину дітей з голодуючих районів Галичини. В березні 1942 р. було розроблено детальний план перевезення дітей. В квітні-травні 1942 р. з усіх потерпілих від голоду місцевостей залізничним транспортом, вантажними автомобілями, підводами було вивезено 22,3 тисячі дітей [381]. До прикладу, переселено із Станиславівської округи 3157 дітей [209]. А за іншими даними 3,5 тис., із Самбірської – 3,2 тис, Дрогобицької – 3,9 тис., Коломийської – 2,3 тис., Стрийської – 5,6 тис.

В середині серпня 1942 р., коли небезпека голоду у гірських районах минула, почалось організоване повернення дітей додому. Майже всі повернулися, лише тисяча дітей-сиріт, або тих чийх батьків примусово вивезли до Німеччини, залишилися у своїх опікунів до кінця війни або назавжди [381].

Участь населення Галичини у бойових діях Другої світової війни спричинила необхідність пошуку загиблих та зниклих безвісти осіб. Місцеві відділи УЧХ з цією метою створювали списки зниклих безвісти. Передбачалось «вести на місцях докладний реєстр пропавших без вісти українців, чи то взятих до війська, чи арештованих, збирати по 3 крб. Списки та гроші передавати негайно до Централі У.Ч.Х. у Львові». Зокрема, із списків Червоного Хреста відомо, що з громад одного тільки Сокальського повіту (станом на кінець грудня 1941 р.) внаслідок військових дій зникло без вісти до 500 осіб [145].

В даному контексті в період нацистської окупації Галичини відбувалася взаємодія УЧХ і населення краю зі структурами Німецького Червоного Хреста

[395]. Зокрема, газета «Калуський голос» у випуску за 14 грудня 1941 р. повідомляла мешканців краю: «У справі загинутих осіб у часі війни треба писати в німецькій мові до Президії німецького Червоного Хреста – Президіум дес Дойчен Ротен Кройцес, Берлін...» [223]. Вже в наступних випусках цей часопис інформував громадськість проте, що Німецький Червоний Хрест здійснював діяльність у даному напрямку і безпосередньо на території Дистрикту Галичина [394]. Так, у номері за 28 грудня 1941 р. вказувалось: «Погибші особи можна пошукувати через Німецький Червоний Хрест для галицької округи що є у Львові при вул. Поліційній» [225].

Слід відзначити і те, що дещо раніше, у номері від 21 грудня 1941 р., часопис «Калуський голос» розмістив повідомлення Українського Центрального Комітету з приводу «Пошукування полонених з більшевицької армії, пропавших і арештованих більшевиками». В даній публікації читачів переконували: «Всі прохання вислані досі до УЦК в Кракові, або до Німецького Червоного Хреста, є не потрібні і безцілні бо повищі організації не мають покищо змоги на такі прохання відповісти». З даного приводу їм рекомендували дати оголошення у часопис «Нова доба» [224].

Проте, видання «Станиславівське слово» у випуску за 29 травня 1942 р. зазначало: «Розшуки полонених і пропавших без вісти. Полонених із советської армії, як також цивільних осіб пропавших без вісти в наслідок воєнних подій можуть їх рідні пошукувати через Реферат Допомоги Полоненим при Відділі Суспільної Опіки Українського Центрального Комітету. Цей Реферат міститься в домівці бувшого Українського Червоного Хреста у Львові при вул. Личаківській (Остштрассе) 37а. Розшуки за полоненими ведуться при допомозі Німецького Червоного Хреста».

В даній публікації читачів також повідомляли: «Для ведення розшуків треба подати (усно або на письмі) наступні дані про пошукованого: Прізвище та ім'я, дата місце народження, імена батька матері, ... національність, віросповідання, військовий, арештований чи вивезений, цивільний стан, остання адреса, остання вістка про час і місце перебування в німецькому

таборі, прізвище та ім'я пошукуючого та ступінь спорідення та його точно адреса» [202].

Окрім того, І. Радченко у своїй дисертації вказує на те, що Німецький Червоний Хрест взяв на себе функцію передачі допомоги від МКЧХ в окуповані країни [452, с. 109].

Також збереглися відомості про те, що окрім УЧХ місцеве населення здійснювало пожертви і на користь Німецького Червоного Хреста. Так, до прикладу, в газетах «Українське слово» за 16 січня 1942 р. та «Воля Покуття» за 18 січня 1942 р. зазначалось: «Союз Українських Кооперативів «Центрозоюз»... 5000 зол. як жертву для Німецького Червоного Хреста». Інформація про пожертви здійснені на користь організації у цих публікаціях подавалась вже у контексті допомоги німецькій армії, а не пошуку та опіки над полоненими [394; 226; 227].

В період нацистської окупації в Дистрикті Галичина організовувались культурно-мистецькі заходи, прибутки з яких перераховувались на користь Німецького Червоного Хреста. Зокрема, часопис «Львівські вісті» в одному із номерів повідомляв: «Заходом Львівської Консерваторії, Українського Театру і Краєвого Інституту Народної Творчости у Львові, відбувся в п'ятницю, 12 вересня, під протекторатом губернатора д-ра Ляша, концерт в користь Німецького Червоного Хреста» [151]. У свою чергу, газета «Краківські вісті» інформувала читачів про те, що в м. Ярослав «Прикінці червня (у днях 25 і 26. б.) відбувся двічі «Вечір пісні», спершу для громадянства, а потім для німецьких вояків та урядовців. ... чистий прибуток жертвувано на німецький червоний хрест» [154]. А видання «До перемоги» від 17 лютого 1944 р. повідомляло: «Заходами Українського Окружного Комітету в Станиславові відбулася дня 29 січня ц. р. ялинка для юнаків Української Служби Батьківщині. ... Під час цього свята зібрано на Червоний Хрест 2003 зл.» [233]. Проте, значна частина цих повідомлень носить яскраво пропагандистський характер, тому складно оцінювати чи була масовою така підтримка і наскільки добровільною.

В даному контексті, варто підкреслити, доволі неоднозначну роль легальної преси в діяльності червонохресних організацій в Галичині періоду нацистської окупації. З одного боку, ці видання інформували громадськість про заходи здійснювані Українським та Німецьким Червоним Хрестом для опіки над українськими військовополоненими та всіляко закликали населення допомагати бранцям та підтримувати Червоний Хрест. З іншого боку, повідомлення, присвячені відповідній тематиці, часто були маніпулятивними і мали на меті показати у вигідному світлі новий окупаційний режим та продемонструвати наявність його підтримки збоку місцевого населення [394].

Вцілому Червоний Хрест у складних умовах браку медичних кадрів та лікарських засобів і нацистської окупаційної політики зміг сформувати організаційну структуру, яка проводила ефективну роботу у різних напрямках. Особливо важливе значення мало надання допомоги полоненим, які були позбавленні можливості отримувати опіку від радянського Червоного Хреста та в'язням нацистських таборів. Ще однією складовою роботи УЧХ був порятунок голодуючих дітей з гірських районів. Саме відновлення УЧХ демонструє утвердження у свідомості української громадськості важливості даного руху. Свідченням цього є той факт, що організація отримувала широку підтримку з боку місцевих жителів та духовенства.

4. 2 Український Червоний Хрест в лавах УПА

Наступним етапом у розвитку червонохресного руху у Галичині була діяльність підпільного Українського Червоного Хреста в лавах УПА, яка тривала з 1943 р. до кінця 1940-х рр. Проте, на нашу думку, розглядаючи діяльність даної структури, можна виділити два періоди, які відповідно характеризуються протистоянням нацистській та комуністичній системам. Впродовж цих двох відрізків часу умови роботи Червоного Хреста значно відрізнялися, що мало суттєвий вплив на функціонування даної організації. Тому нам потрібно відокремлено розглянути діяльність підпільного УЧХ у вказані періоди.

Після того, як під тиском репресій з боку німецької окупаційної влади, відділ УЧХ у Львові припиняє своє існування, український червонохресний рух продовжив свою діяльність в підпіллі. Першою головою підпільного Червоного Хреста стала Катерина Зарицька [86, с. 9]. На початку листопада 1943 р. К. Зарицьку ввели до складу Галицького крайового проводу ОУН і призначили референтом УЧХ. Організуючи УЧХ, вона створила структуру та чітку систему розподілу обов'язків [401]. Найвищою структурною ланкою Українського Червоного Хреста виступав крайовий провід, якому підпорядковувалися обласні, кожному з обласних – окружний, окружному – повітові проводи, яким, в свою чергу, підпорядковувалися районні. Так, Галицькому крайовому проводу підпорядковувались Львівський, Станіславівський, Дрогобицький і Тернопільський проводи. При кожному з обласних проводів діяла референтура УЧХ, яку очолював обласний референт УЧХ. Керувала Львівською референтурою УЧХ Ірина Козак («Лада»), Тернопільською – Галина Дидик («Анна»), Дрогобицькою – «Модеста» [411, 385, с. 144], Станіславівською з початку 1944 р. – Юлія Ганущак («Галичанка»), замінивши на цій посаді Артемізію Галицьку («Мотрю»), яка відбула на Буковину [336], а Перемиською – Віра Лемеха («Рогніда») [402, с. 144].

На кожному з вказаних структурних рівнів УЧХ мав чотири окремі відділи: організаційний, відділ медичної служби, фармацевтичний, харитативний. Кожен відділ підпорядковувався відповідному референту на своєму рівні. Районний – повітовому, повітовий – окружному, окружний – обласному, а обласний референт звітував про проведену роботу в терені крайовому провіднику УЧХ [400].

Робота підпільного Червоного Хреста регламентувалась «Правильником УЧХ», який був підписаний комендантом (найімовірніше Катериною Зарицькою) [451, с. 14]. Зокрема, обласному референту, контролюючи роботу підопічних, доводилося долати сотні кілометрів. До його обов'язків входило також щомісячне звітування. На засіданнях обласних референтів УЧХ, які

проводила Катерина Зарицька, кожен доповідав про ситуацію в терені, про труднощі, які доводиться долати, а також про те, на що потрібно звернути особливу увагу. Така практика дозволяла швидко й оперативно реагувати на зміни в краї. З іншого боку, це було продиктовано необхідністю контролювати роботу референтів, адже постійно відчувався брак надійних людей [400].

Найголовніше завдання УЧХ полягало в організації санітарних пунктів у селах, віддалених від головних доріг, військових та поліцейських об'єктів. У таких селах влаштовували підпільну лікарню в придатному для цього приміщенні. З метою конспірації лікарня час від часу змінювала своє місцезнаходження. При окружних проводах працювали референти, які займалися організацією таких шпиталіків. До куреня УПА скеровували навчених санітарок, які надавали допомогу пораненим. На території кожного району діяли 2-3 шпиталіки, які обслуговував спеціально підібраний медичний персонал. До кожного санітарного пункту прикріплювалася санітарка, здебільшого фахова, і дві помічниці – місцеві жительки. Практикувалося облаштування лікарень у лісах. Так, на території Тростянецького лісу (Тернопільщина) в спеціально обладнаних бункерах функціонувало п'ять санітарних пунктів [403].

Враховуючи загрозу викриття, і відповідно проблеми з транспортуванням великої кількості поранених, наявність значної кількості лікарів, що опікувались станом охорони здоров'я місцевого населення та відмінність політики окупаційної адміністрації у Дистрикті «Галичина», командування УПА, керівники Санітарної служби та УЧХ, скорегували діяльність медично-санітарної системи УПА на території Галичини. Замість розбудовувати широку мережу УЧХ, з більшими польовими шпиталіями включно, як це початково практикувалось на Волині, влаштовувались шпиталіки та санітарні пункти менших розмірів [86, с. 12].

Такі доволі невеликі лікарні до прикладу були організовані на горі Хрещатій (Лемківщина) та в селах Більчому Золотому і Монастирку на Тернопільщині [341, с. 145].

Типовий шпиталь УЧХ (санітарну криївку) будували в землі, на 6–15 ліжок, з кухнею і канцелярією. Своїм зовнішнім виглядом околиця не мала давати жодних ознак ворогові, що десь близько знаходиться шпиталь. В околицях криївки не мало бути трісок з дощок, рештків глини, ні витоптаного місця тощо.

Крім того, чоловіча мережа зобов'язувалася збудувати для санпункту три спеціальні криївки: 1) окрему для хворих, яка складалася з двох: великої й малої, що сполучалися між собою тунелем; 2) запасну на випадок демаскування; 3) малу криївку для тяжкохворих, яка мала бути теплою, добре провітрюваною, з окремими потаємними входом та виходом [425].

Далеко не завжди існувала можливість доправити пораненого на стаціонарне лікування до шпиталика (чи то через його власний критичний стан, чи то через загрозу арешту). У такому випадку хворого вояка доводилося утримувати та лікувати у приватній садибі (безпосередньо в оселі, на стриху, у господарській споруді чи у спеціально обладнаній міні-криївці). Догляд за пораненим ускладнювався тим, що медсестра й лікар маючи навідувати його, наражали таким чином не лише його, але й господарів оселі на ризик репресій влади в разі викриття [367]. В санітарних вказівках містилось ряд порад, як правильно організовувати медичну допомогу в підпільних умовах. Так, наприклад, хати для підпільних потреб треба було вибирати серед тих родин, де немає малих дітей і в яких всі члени сім'ї живуть у згоді між собою, мовчазні, не скупі. Хата повинна була бути на краю села, або якщо в середині то так, щоб підхід був прихований, а сусіди не цікаві. Не добре було підбирати хату, де є гарна дівчина чи вдова. Називати села чи прізвища іншого не можна було, бо господарі тоді могли подумати, що ви і про них розкажете іншим людям [425]. Щоб убезпечити шпиталь від викриття, при «поступленні» та «виписці» хворому зав'язували очі, аби, потрапивши в полон, він не міг виказати місце розташування шпиталю [335, с. 109].

У Галичині, як і на всіх теренах діяльності УПА, досить актуальною була проблема забезпечення шпиталів УЧХ фаховим медичним персоналом. Для

підготовки працівників санітарних служб проводився вишкіл. Умовами для зарахування на курси були відповідний рівень освіти (принаймні 6 класів) і відданість справі. На території Галичини зокрема були організовані медичні курси: для студентів медицини (с. Сільце Бережанського р-ну Тернопільщини), медичних сестер с. Кульчиці на Самбірщині, в Чорному Лісі, с. Труханів на Сколівщині, с. Лужки Долинського р-ну на Івано-Франківщині), санітарів (с. Волосянка, с. Славсько, Сколівського р-ну, с. Космач) [371]. Медичні курси проводили також на Миколаївщині (сс. Довголуки, Рудники), біля Болехова (с. Луковиці), на Стрийщині курси медсестер проводив Тадей-Андрій Плюгавка [402, с. 142]. Зокрема, він навчав надавати першу й невідкладну допомогу при пораненнях та нещасних випадках учасниць курсів організованих в квітні 1944 р. в селі Кам'янка біля Сколе. Їх відвідувало 20 дівчат із навколишніх сіл. Організацією курсів та ідеологічним вишколом займалася «Мотря», провідниця жіночої мережі ОУН [87, с. 83]. Другі курси проводились в Славську в горах. Їх проходило понад 20 дівчат курсанток – в основному дівчата з гірських сіл. Треті курси медсестер проводилися в липні 1944 р. в с. Грабівці [375, с. 80].

У квітні 1944 р. також було започатковано курси для санітарок у містечку Добромиль. Марія Боднаренко-Ріпецька, яка їх проходила зазначає: «Наш медично-санітарний курс відбувався напівлегально під фірмою Українського Допомогового Комітету. Справжньою організаторкою курсу була жіноча мережа ОУН. Плянувала вишколи Наталка Козакевич («Сіра») та Марійка Яріш». Викладачами були лікарі Добромильської лічниці Кушнір і Мовчан [86, с. 285–286].

На Тернопільщині впродовж 1944 р. стараннями обласної референтури УЧХ під керівництвом Галини Дидик були організовані медичні курси, на яких готували медичних сестер і санітарів для підпільної сітки ОУН та підрозділів УПА [83, с. 59]. Зокрема, у березні 1944 р. Г. Дидик організувала курси медсестер у с. Романівка поблизу Тернополя. За рекомендацією керівника місцевого окружного проводу ОУН «Богдана» та референтки УЧХ

того району вчительки Дубар («Лискавка») курси проходило 15 – 17 слухачів [402, с. 142]. Основи санітарної служби, поруч з іншими предметами, також викладали у старшинських школах, де працювали висококваліфіковані лікарі. Зокрема, у школі «Олені» викладачами санітарної служби були лікарі Максимович і «Кум» [371].

За словами референтки УЧХ Львова та Львівщини Анни Стецько, яка в основному працювала у вишкільному відділі: «На медично-санітарних курсах вчилася 15-16 дівчат, переважно свідомих, готових з посвятою нести допомогу хворим та пораненим воякам УПА. В програму курсів входили теоретичні й практичні заняття. Ми подавали коротко елементарні дані про анатомію людини, особисту гігієну, мікроби, асептику й антисептику. Дещо докладніше навчали про рани, травми, перев'язки, а також про мобілізацію кінцівок, транспортування поранених, зупинення кровотечі. Коли учасниці курсів були вже більш-менш підготовлені, увечері додатково проводилися ще й загально-освітні вишколи. В таких містечках, як Яворів і Городок, дівчата отримали в переважній більшості повну або неповну середню освіту, і тому для таких курсанток я готувала складнішу програму вишколу» [87, с. 74].

Один з лікарів УЧХ Олексій Зеленюк («Пастер») у своїх спогадах вказував: «Брак медичного персоналу поповнився переважно випадковими лікарями, часто не українцями...» [87, с. 153]. Серед повстанських лікарів було дуже багато євреїв врятованих повстанцями від німецьких репресій, зокрема, Антін Кольман («Вугляр») – хірург зі Львова та Семуель Науман – власник приватної лікарні у м. Стрий [335, с. 109]. Викладачами на курсах медсестр організованих Г. Дидик в с. Романівка також були чоловік і жінка єврейської національності.

Проведення таких курсів давало певний позитивний результат. На території Львівської області станом на 10 лютого 1944 р. в тільки одному з районів налічувалося 35, а в іншому 24 досвідчених санітарок [402, с. 142]. З УЧХ також часто співпрацювали студенти медичних ВНЗ (Ірина Бабуняк – «Ніна», Іван Швак – Шуль, Богдан Яньо – Крук – «Мельодія», Ілля Оберишин,

Ярослав Мартинець, Богдан Коваль, Петро Городник, Любомир Полюга) [371]. За встановленими біографічними даними з 217 студентів медично-природничих фахових курсів (МПФК) у Львові значна частина студентів (близько 39%), зокрема 15 студентів-фармацевтів, у 1943–1944 рр., співпрацювали з осередками УЧХ [433]. Серед них і Лев Василик, який в червні 1944 р. перебуваючи в с. Тур'я Велика, здійснював розподіл медикаментів між шпиталями у с. Угринів і с. Гринівка, а в липні 1944 р. працював фармацевтом у шпиталю в с. Грабівка [67]. Проте брак медпрацівників відчувався постійно. Впроваджені підпільним керівництвом заходи лише частково змогли задовольнити потреби УПА у кваліфікованих медичних кадрах [393].

Санітарну працю при відділах УПА виконували спершу лікарі. Згодом, внаслідок втрат, число їх зменшилось, і тоді їх місце зайняли санітари. Тільки при курені був курінний лікар. Найнижчою санітарною ланкою при відділі УПА був чотовий санітар. В обсяг праці чотового санітара входила перша допомога пораненим з його чоти і опіка над ними до часу переведення їх на збірний пункт даного відділу після бою [425].

Окрім ран, це були інфекційні хвороби, короста та обмороження. При виникненні інфекційних захворювань негайно робився лікарський або санітарський огляд, і хворих ізолювали до шпиталів.

Важливим елементом функціонування підпільного Червоного Хреста було забезпечення організації ліками та медичним інвентарем. Ліки, як і продукти харчування добувалися з допомогою місцевого населення та підпільної мережі ОУН. Широко застосовувалися народні методи лікування [345, с. 208]. Кваліфіковані фармацевти готували теренових санітарів, для яких викладали предмет «Лікувальні зела». Слухачі докладно вивчали методи збирання цілющих трав, їх сушіння, магазинування і вживання. Кінцеві іспити приймали лікарі та фармацевти за підручниками доктора Ю. Липи «Зела та їх застосування» і «Ліки під ногами». Роботу фармацевтів контролювали обласні аптекарі. Збирання лікарських трав починалося ранньою весною і тривало до

осені. Засушене зілля фасували в окремі торбинки та відсиляли на пункти призначення, де переробляли на ліки [402, с. 140].

В цілому джерела забезпечення УЧХ в Галичині були досить різноманітні. Це було майно радянського Червоного Хреста та медичних установ м. Львова, медичні інструменти та ліки, закуплені через підпільну мережу ОУН; медичне майно, яке зберегло населення після пересування фронтів [371]. Досить значними були і добровільні пожертви на користь УЧХ. Як відзначив у своїх спогадах курінний лікар УПА Богдан Мельодія-Крук: «Тільки в самому Львові весною 1944 р. закуплено різними способами, за активної допомоги українських студентів медицини та лікарів, ліки на півтора мільйона польських злотих. Крім того, боївки ОУН виконували «налету» на ворожі санітарні пункти та конфіскували ліки і приладдя, деколи відділи УПА здобували на ворогові значну кількість ліків. Теж треба відмітити численні пожертви ідейних українців – лікарів і аптекарів, які добровільно віддавали ліки та перев'язочний матеріал «на фонд УЧХ-УПА»» [100, с. 77].

Член ОУН Микола Батіг описує сміливу акцію, здійснену у Львові 1943 р. Із львівської аптеки № 18, на тодішній вулиці Казимирівській (нині Городоцька) у білий день на очах усіх, а також й німецьких патрулів, вивезено медприладдя та медикаменти до села Підмонастир на Бібреччині і передано в розпорядження військових підрозділів УПА [371].

До спектра завдань УЧХ, крім надання медичної допомоги, входила пропагандистська та агітаційна робота серед персоналу, а також населення, що було залучене до діяльності УЧХ. Важливим аспектом діяльності УЧХ було визнано допомогу сім'ям загиблих повстанців [412]. Крім того, Червоний Хрест опікувався біженцями, що проходили через територію Галичини. Референтка УЧХ Львова та Львівщини Анна Стецько зазначає: «У 1943-44-их роках до Львова почали приходити втікачі зі Східної України, які з наближенням фронту виїжджали через Львів на захід, втікаючи від більшовиків. Була то наша інтелектуальна еліта: науковці, письменники,

мистці. Людям старшого покоління важко було адаптуватися в новому середовищі.

Ними заопікувався Допомоговий Комітет і наше підпілля – Харитативна служба УЧХ. ... Моїм завданням було діставати їм харчі та допомагати залагоджувати різні справи. Гроші на харчі виділяла Харитативна служба УЧХ. Опікувалася я ними кілька тижнів, аж до їхнього виїзду зі Львова» [87, с. 77-78].

З просуванням територією Галичини лінії фронту та приходом радянської влади, значних змін зазнає і робота підпільного Українського Червоного Хреста на цих землях. Розгортання репресивної діяльності радянських спецслужб на території краю, зростання чисельного складу національно-визвольного руху та кровопролитні бої викликали потребу в активізації медичної, санітарно-епідемічної і гуманітарної роботи Українського Червоного Хреста. В цей час з метою здійснення ефективного медичного забезпечення відділів УПА та місцевого населення в умовах боротьби з тоталітарним режимом відбувається переформатування організації.

Зокрема, у зв'язку з наближенням фронту виникла потреба у переведенні через лінію фронту в Карпати численної кількості втікачів, що разом з вояками УПА здійснювали члени Червоного Хреста (переважно жінки). Про таку діяльність на Снятинщині у своїх спогадах згадувала Євгенія Андрусак [94, с. 31].

Через зміни у військово-стратегічній ситуації на землях краю командування ОУН і УПА здійснювало заходи для збільшення ефективності медичної, санітарно-епідемічної та гуманітарної роботи УЧХ [392]. Так, згідно з наказом Ч. 2/44 до теренових проводів ОУН області: Станиславів, Дрогобич і Перемишль від 27 серпня 1944 р. передбачалось, що Червоний Хрест мав зайнятися: «а) організацією шпиталів у терені, б) змобілізуванням медичних і фармацевтичних кадрів, в) збиранням лікарств та приладдя, потрібних у шпиталях, г) в порозумінні із господарським референтом організує суспільну опіку для втікачів» [69].

Як наслідок, наприкінці 1944 р., було інтенсифіковано розпочатий ще в період нацистської окупації процес створення Червоним Хрестом шпиталів та організації курсів для медсестр. Зокрема, у вересні 1944 р. у с. Сільце біля Тростянця організовано курси для 15 осіб медичного персоналу під керівництвом Богдана-Теодора Савки («Софрон»), випускника медичного факультету Ягеллонського університету, головного лікаря-хірурга УПА-«Захід», керівника медико-санітарної референтури УЧХ, та Яромира Олесницького («Ярий») [383, с. 158]. А в жовтні 1944 р. стараннями обласної референтури УЧХ Тернопільщини були організовані курси, на яких готували майбутніх лікарів [334]. Також з кінця 1944 р. були організовані медичні курси на 16 осіб в с. Труханів (Сколівщина), на яких з кінця грудня навчання проводив Василь Гранас-Ониськів (Десна) [86, с. 199]. Крім того, функціонували курси організовані в період нацистської окупації. Як і раніше, проводилось навчання на курсах УЧХ в Космачі. Зокрема, Ольга Радько під час допиту вказувала, що на початку січня 1945 р. завершила курси санітарок УЧХ, які впродовж 13 днів проходила разом з іншими 20 жінками в даному населеному пункті [66].

Слід відзначити той факт, що медичні курси, які проводились в період протистояння з радянською владою, досить сильно відрізнялися між собою за тривалістю і кількістю учасників. Зокрема, в матеріалах допитів учасників ОУН та УПА є інформація про те, що Червоним Хрестом організовувались і ще менш масштабні, ніж вище згадані курси. Так, в протоколі допиту Марії Матейко (референт УЧХ у Городенківському районі) за 25 квітня 1945 р. вказується, що вона проходила десятиденні санітарні курси, на яких навчалось п'ять осіб [65]. Марія Савчин («Марічка»), яка очолювала Червоний Хрест на території Мостищини, у своїх спогадах вказувала, що, проводячи надалі санітарний вишкіл, обмежила кількість осіб у ланці з міркувань безпеки [107, с. 81].

Потреба в таких курсах була зумовлена тим, що в даний період все більше загострювалась проблема забезпечення фаховими медичними кадрами.

Зокрема, Олексій Зеленьок («Пастер») зазначає: «Багато наших дипломованих лікарів, рятуючи себе і своїх дітей перед приходом советської армії, виїхало на захід...

Під час приходу советських військ лікарі-чужинці, що втікали з німецького полону, та лікарі-євреї мали дозвіл від радянського керівництва на легалізацію і покидали наше підпілля. Поодинокі лікарі-євреї залишалися в підпіллі добровільно і навіть гинули в боях як герої, рятуючи поранених вояків УПА при вимушених відступах. Я особисто знаю такі випадки, але вони поодинокі» [87, с. 153].

Слід відзначити, що з середини 1944 р., окрім вище згаданих шпиталів, що були сформовані в період нацистської окупації, з'явився і цілий ряд нових шпиталів. До прикладу, під керівництвом Галини Дидик було зорганізовано декілька підпільних лікарень в районах Тернопільщини, а саме: в селах Славчишин Підгаєцького району, Тростянець Березанського району, Дибринів і Стратин Рогатинського району, Травотолоки Зборівського району, Суслівка Білобожницького району [400]. З даного приводу Ольга Гросберг-Наконечна у своїх спогадах вказувала наступне: «У кожному районі ми утворювали медпункти. У Калуському – в Кадобні і Завадці, в лісі під Болеховим, в Перегінському – у Ясені і в Сливках, у Войнилівському – в Томашівцях. За кожним медпунктом була закріплена медсестра... Крім медпунктів, ще були лікарні (шпитальки). Була одна гірська – на Магурі в Ясені. Вона виглядала, як колиба, – житло для пастухів на полонині. Важкопоранених ми відправили в лікарню у село Камінь» [93, с. 704].

З приходом радянської влади для Червоного Хреста також загострилась проблема постачання ліків та медичного інвентаря. На кінець 1944 р. медикаментів було достатньо. Ці припаси були зібрані та посортовані ще за німецької окупації [402, с. 139]. Проте, вочевидь, в окремо взятих місцевостях ситуація різнилась. Так, підполковник УПА Степан Фрасуляк «Хмель» вказував: «Під час переходу фронту пропали аптечні бази. Те, що залишилось, було нічим проти затребувань, які тоді заіснували. Число наших відділів

збільшувалось, а неустанні бої помножували також число ранених ... ». Він зазначав, що санітарна справа «по приході большевиків аж до кінця 1944 р. була дуже занедбана і треба було багато зусиль і праці, щоб її знов поставити на належний рівень [105, с. 81]. З часом внаслідок жорстокого протистояння між ОУН і УПА та радянською тоталітарною системою дана проблема поставала все гостріше. Це питання вирішували різними шляхами. Частину медикаментів, як і одяг та їжу, повстанцям постачало місцеве населення, про що свідчать звіти радянських каральних органів [392]. Відділи УПА отримували ліки та медичний інвентар також захоплюючи майно радянських медичних установ. Так, у звіті про діяльність тактичного відтинку «Чорний Ліс» за період від 1 січня до 31 серпня 1946 р. зазначається: «1.2.46. курінна спецбоївка під ком. бул. Миша пішла до обл. шпиталю в м. Станиславів. Звідси забрано більшу кількість медикаментів та хірургічні інструменти на суму понад 1 млн. крб. Забрані медикаменти відставлено до Чорного ліса» [92, с. 92, 526].

Як спосіб компенсувати брак медикаментів в умовах протистояння радянському режиму, все більшого поширення набувала вже згадувана вище практика збору лікарських рослин. Курінний лікар Богдан Крук («Мельодія»), який працював на території тактичного відтинку «Лемко» (землі за захід від т. зв. лінії Керзона та південь від самого Перемишля з містами Перемишль, Сянок і Криниця), у свою чергу вказував, що брак ліків, як відповідального референта фармацевтичного сектора в Перемиській області, змусив його опрацювати конспект «Зела та їх пристосування» для збору лікарських рослин. Він також зазначав: «Багато зібраних і засушених лікувальних рослин із-за нефахового переховування не були здатні до вжитку. Треба одначе ствердити, що наші санітарки й санітари УЧХ вміло застосовували добре переховувані взимку лікувальні рослини» [86, с. 192].

Про збір лікарських рослин, як важливий елемент забезпечення УЧХ, засвідчували й інші члени організації. Зокрема, Марія Савчин «Марічка» у своїх спогадах зазначала: «Червоний Хрест також заготовляв лікувальні зела,

віск, виготовляв бинти та все інше, що нам доручали лікарі з УПА» [107, с. 80–81]. Дана ситуація була притаманною і для інших місцевостей Галичини. Ольга Дирда (референт УЧХ Товмацького (Тлумацького) надрайонного проводу ОУН в 1944–1945 рр.) під час допиту також вказувала, що для надання медичної допомоги хворим і пораненим проводили роботу по збору трав, які використовувались в лікувальних цілях [88, с. 1091; 68].

Гостру необхідність у забезпеченні УЧХ медикаментами у другій половині 40-х рр. також викликали і досить поширені в той час інфекційні захворювання. Так, Богдан Крук («Мельодія») підкреслював: «Інфекційні недуги, як черевний тиф, червінка в 1945–46 рр., як цивільній людині, так і вояцтву завдавали великих жертв». Він стверджував: «Від державних компетентних чинників не роблено жодних протизаходів, а навпаки, ворог застосовував проти українського населення бактеріологічну війну. ... Навесні 1946 року НКВД висилає агентів із затифозненими вошами до українських сіл, куди заходили вояки УПА. УЧХ, щоб запобігти дальшому поширенню тифу, переводив по заражених селах щеплення, а з хвилиною, коли вже вичерпались з магазинів щепленки, їх закуповував на чорному ринку по досить високих цінах. Коли НКВД довідалося, що УПА скуповує на чорному ринку протитифозні застрики [ін'єкції], воно випустило на цей ринок спеціально спрепаровані, затроєні застрики, від яких хворий по кількох годинах серед страшних мук умирав. На щастя, наші лікарі досить скоро викрили цей страшний злочинний підступ. До того часу, однак, поки підступ викрито, від таких затроєних застриків померло кільканадцять повстанців. Це було у Станіславівщині весною 1946 року» [86, с. 186].

Не менш складним завданням було і транспортування ліків та медичних засобів. Їх доправлення до місця призначення, нагромадження запасів і створення фармацевтичних схованок найчастіше покладалися саме на жінок. Настя Петреній пригадувала, як взимку 1945 р. за дорученням провідниці УЧХ поїхала до містечка по ліки й потрапила під облогу, через що тривалий час

втікала селами від переслідувачів, переховуючись у випадкових людей, і врешті була таки заарештована [367].

Окрім медикаментів, члени УЧХ на території Галичини за підтримки місцевого населення збирали й інші матеріали, що могли допомогти у здійсненні медичної опіки над учасниками національно-визвольного руху. Ольга Гросберг-Наконечна зазначала: «Ми готували індивідуальні пакети. Бинт, марлю і вату для них нам постачали зі Старого Угринева на Калущині. Ми зашивали ці матеріали в тканину, яку нарізали з плащ-палаток ... Ми ще заготовляли по селах носові хустинки, рушники і старі полотняні сорочки на бинти...» [93, с. 704].

Певну допомогу УЧХ в плані забезпечення різними матеріалами також надавала референтура ОУН, про що свідчить документація даної структури. Зокрема, в одному розпорядженні Львівської Обласної Господарської Референтури наголошувалось на тому, що «Увесь спирт, який знаходиться під зарядом госп. референтури передати до осередків червоного хреста ...». В даному документі також вказувалось, що відповідна референтура мала передавати Червоному Хресту наявне у неї полотно [10, арк. 8].

Також зі спогадів О. Гросберг-Наконечної випливає, що в даний період підпільний Червоний Хрест опікувався особами, які були репресовані радянською системою: «У Старому Угринові я мала доручення відсилати Оксані і Володимирі – рідним сестрам Степана Бандери (він, як відомо в Старому Угринові народився) посилки на Сибір» [93, с. 704]. Відомо також про те, що після арешту К. Зарицької Р. Шухевич через Г. Дидик передав батькам Катерини 10 тисяч рублів на виховання її сина [402, с. 143]. Крім того, Червоний Хрест здійснював спроби надати такій опіці більш масового і планомірного характеру. Зокрема, в одні із інструкцій для УЧХ були подані пояснення стосовно складання списків осіб, що в тій чи іншій мірі постраждали від дій радянських органів влади, механізму надання їм допомоги [72]. Проте, на нашу думку, в умовах жорстких репресій, масштаби суспільної

опіки здійснюваної УЧХ після 1944 р., значно поступались відповідній діяльності періоду німецької окупації.

З другої половини 1944 р., разом зі змінами в організації ОУН і УПА пов'язаними з адаптацією до нових умов ведення військових дій, також відбувалися зміни у структурі, підпорядкуванні та керівному складі в УЧХ. Фактично деякі підрозділи припиняли свою діяльність. Зокрема, структура референтури УЧХ у 1944 р. передбачала працю за такими напрямками: а) санітарний; б) фармацевтичний; в) господарський; г) суспільної опіки. Саме така схема діяла в період німецької окупації. Проте, до прикладу, в Карпатському краї вже з весни 1945 р., за твердженням В. І. Ільницького, є достовірна інформація тільки про діяльність санітарного підрозділу (підреферентури) [364, с. 30].

Також було прийнято рішення спрямовані на покращення конспірації та зміцнення дисципліни в УЧХ. Так Інструкція Ч. 1. передбачала: «1. Роботу сітки У.Ч.Х. законспірувати так, щоб назовні виглядало, що ніякої санітарної охорони не має, а існують тільки відділи. 2. Всіх членів, що без дозволу свого безпосереднього провідника, залишили повірені їм пости, уважати як дезиртирів і карати як таких. 3. Нарешті відокремити людей, що працюють фахово в організації – від її членів. Ніяких організаційних тайн фахівцям повірювати не можна ...» [70].

Крім того, у листопаді 1944 р. прийнято рішення про розпуск жіночих референтур і про передачу жіночих кадрів ОУН в Український Червоний Хрест [340]. Причинами цього рішення називалися: недотримання жінками правил конспірації, у результаті чого радянським органам вдавалося достатньо швидко викривати мережу ОУН і УПА; відсутність конкретної роботи; швидка згода співпрацювати з органами радянської влади [425].

Доволі поширеним явищем була зміна керівного складу. Так, зокрема референтом УЧХ Станиславівщини в серпні 1944 р. за рекомендацією Ю. Ганущак «Галичанки» (яка до того обіймала цю посаду), призначено Ірину Стадник-Лемко-«Руту». Референтуру УЧХ створеного навесні 1945 р.

Дрогобицького окружного проводу ОУН, очолила Юлія Ганущак [338]. Ю. Ганущак була заарештована 3 червня 1946 р. у смт. Верхнє Синьовидне Сколівського району. На місце «Галичанки» був призначений Олег Король (Бурунда). На цій посаді він відомий з 1946 р. і працював на ній до 1948 р. Після переведення «Бурунди» до референтури СБ Львівського крайового проводу ОУН, референтом УЧХ Дрогобицького окружного проводу був призначений Дмитро Білінський (Мнецо), який загинув 21 липня 1948 р. За браком кадрів і відсутності великої потреби призначень на цю посаду більше не було [362].

Референтом УЧХ Станиславівського окружного проводу ОУН в 1945 р. стала Амалия Регей, яка 9 квітня 1946 р. загинула у бункері, оточеному чекістсько-військовою групою [88, с. 1124]. А референтами УЧХ Коломийського окружного проводу були: Ірина Лепкалюк (Леся) в 1944–1945 рр. та Дарія Хома-Миленька (Ірина) з 1945 по липень 1946 рр. [89, с. 808]. Такі часті зміни в керівному складі Червоного Хреста були зумовлені різними причинами, проте, як можна побачити вище, досить часто – загибеллю або арештом його членів.

У Галичині, як і в інших районах діяльності УПА, лікарі, студенти медицини й санітарна обслуга були вимушені жити, працювали та воювали в дуже складних обставинах підпілля. Дехто називав членів УЧХ «катакомбниками ХХ ст.», хоч найпопулярніша була назва «лапайдухи». Тільки ті вояки погоджувалися переходити на лікування в санітарних пунктах, хто взагалі не міг мандрувати з відділами або переховуватись по селах. Лікарі і студенти-медики «лапали душі», забирали ночами важко хворих та поранених до санітарних криївок, де здебільшого панувала темрява, вогкість і тіснота [371].

У свої спогадах лікар Богдан Гук, описуючи умови діяльності Червоного Хреста, зазначає: «Для підпільників ночі були днями, а дні – кошмарними ночами. Пасивні очікування, чи під час «облави» ворог не відкриє замаскованих дверей криївок, свідомість, що порятунку ні виходу зі сліпого

кута бути не може, та тверде рішення не здатися живим у руки ворога, створювали атмосферу, що в ній жити і працювати було дуже важко» [86, с. 158–159].

У середині літа 1945 р. Провід видав «Доручення», яким, зважаючи на обставини в терені, було повністю ліквідовано УЧХ як окрему референтуру. Тепер фахівці вищої ланки підпорядковувалися надрайонним проводам, а рядові медпрацівники – тереновим провідникам. Усе майно переходило у відання господарської референтури. До 2 серпня 1945 р. було наказано провести повний реєстр магазинів і скласти касові книги майна підпільного Червоного Хреста [402, с. 151; 71].

У листі Округного Провідника ОУН Коломийщини Григорія Легкого-«Бориса» до Крайового Провідника ОУН Карпатського краю Ярослава Мельника (Роберта) від 2 травня 1946 р. так характеризувалися зміни в роботі УЧХ: «Тому, що больш[евики] посилили арешти дівчат, що може привести до [аген]тури в рядах УЧХ і рівночасно в ОУН, орієнтуюсь в цілому терені на вузьку кількість дівчат, що не перевищує число 10. Вони заангажовані в праці УЧХ і в пропаганді. Згадані дівчата найбільш ідейні, провірені, перебувають під наглядом. Жодної арештованої людини, незалежно від [прові]рки, до роботи вже не ангажую» [89, с. 68].

Вцілому наприкінці 40-х – на початку 50-х рр. на різних структурних рівнях поступово припиняється існування УЧХ. Так, зокрема, в Карпатському краї в даній організації, як і в інших підрозділах, що виконували допоміжну роль, невдовзі структуру було скорочено, працю вела тільки одна людина – референт УЧХ, або взагалі окремої відповідальної людини за цим напрямком закріплено не було. Протягом 1948–1949 рр. референти УЧХ зникають з округного, надрайонних і районних проводів ОУН Карпатського краю [364, с. 30]. У 1946-1949 рр. відбувається демобілізація УПА і перехід від партизанських до підпільно-диверсійних форм боротьби. Також протягом цього часу структура ОУН позбавляється від певних референтур, серед яких,

зокрема, і УЧХ. Це було зумовлене як нестачею кадрів, так і зменшенням актуальності цих референтур у діяльності підпілля [453, с. 91].

Таким чином, після ліквідації УЧХ в умовах наростаючого спротиву нацистському окупаційним режимом відбулось формування червонохресної структури, що діяла в підпіллі. За цих обставин існувала специфічна система надання медичної допомоги у невеликих шпиталях. Дана організація, надаючи медичну допомогу воякам УПА і місцевим жителям, отримувала сприяння і підтримку збоку національно-визвольного руху, лікарської спільноти краю та українського населення Галичини. Внаслідок цього, на першому етапі своєї роботи – в період німецької окупації краю, товариство могло ефективно проводитись свою діяльність. Проте, загалом підпільний Червоний Хрест функціонував у досить складних умовах. Особливо ситуація загострилась після захоплення території Галичини Червоною армією. Зокрема, еміграція, арешти та загибелі великої кількості лікарів спричинили нестачу медичних кадрів. Крім того, дії каральних радянських органів загострили проблеми постачання організації лікарськими засобами. Ці фактори спричинили до того, що у другій половині 40-рр. відбувається поступове переформатування УЧХ, а згодом і ліквідація його, як окремої організаційної структури. Фактично до кінця 1940-х років лише окремі лікарі та санітари продовжували виконувати свої функції на території краю, незважаючи на складні обставини підпільної боротьби.

4.3 Радянський Червоний Хрест

Після нападу Радянського Союзу на Польщу 1939 р. Польський Червоний Хрест продовжував свою діяльність тільки на тій території Галичини, що перебувала під контролем нацистської Німеччини. Зокрема, структури ПЧХ і надалі функціонували в передмісті Перемишля – Засянні та на довколишніх теренах. Даний відділ організації, як і раніше, отримував розпорядження від головної ради товариства у Варшаві [73]. Безпосередньо він підпорядковувався Окружній раді у Кракові.

Восени 1939 р. Перемишльський відділ ПЧХ надавав допомогу біженцям, що перетинаючи Сян, зосереджувались у місті [74, .s. 4, 47]. В наступні роки даний філіал Червоного Хреста серед іншого складав списки поранених, загиблих і зниклих солдатів, здійснював догляд за могилами загиблих [75; 81], догляд за військовополоненими [76], надавав допомогу сім'ям військових [77], інвалідам війни [78], здійснював розподіл американської та англійської допомоги в 1940-1941 і 1945 рр. [79], пошук зниклих безвісти [80] надавав допомогу репатріантам [82].

Проте на більшій частині території Галичини, яка увійшла до складу Радянського Союзу, на зміну ПЧХ прийшла зовсім інша, раніше не типова для даних терен – радянська червонохресна організація. З просуванням Червоної Армії по території Західної України у вересні 1939 р. з метою надання допомоги радянським військовим під час ведення бойових дій проти залишків польської армії в Галичині розгорнув свою діяльність радянський Червоний Хрест. За роботу в госпіталях під час захоплення даних територій було нагороджено ряд представників товариства [118].

Разом із процесом радянзації краю розпочалось формування і постійних відділів Червоного Хреста УРСР. Усі ці червонохресні організації створювались за типовим радянським зразком. За своєю структурою новостворені філії товариства на західноукраїнських землях практично не відрізнялися від тих, що функціонували на території решти областей УРСР. В 1939 – 1941 рр. в Галичині у відповідності до нового адміністративного поділу також було створено обласні, районні, міські комітети та первинні організації [390].

Нова влада всіляко намагалась продемонструвати масовість та загальну підтримку радянського червонохресного руху з боку місцевого населення. Дана тенденція чітко простежується у підбитті радянською пресою підсумків у цьому напрямку через рік з часу захоплення Галичини Червоною Армією. Зокрема, у газеті «Вільна Україна», що виходила друком у Львові у випуску за

20 серпня 1940 р. повідомлялось про 994 первинних організації Червоного Хреста [110].

Крім того, значна частина публікацій розміщених у видаванні Червоного Хреста УРСР були присвячені здобуткам відділів товариства у Західних областях Радянської України. Прикладом значних успіхів мала стати Львівська область. В одній із публікацій журналу «Червоний Хрест» за вересень 1940 р. стверджувалось: «З кожним днем все більшого розмаху набуває санітарно-оборонна робота у Львівській області. Тут налічується тепер близько тисячі первинних організацій і понад 40.000 членів Червоного хреста» [174] (Додаток Д. 4)

Виходячи навіть з офіційних даних помітно, що діяльність товариства в інших теренах Галичини значно поступалася своїми масштабами Львівській області. Так, до прикладу, у Станіславській області створення обкому розпочалось у січні 1940 р., але тільки навесні була розгорнута активна діяльність даної структури. Станом на вересень 1940 р. на Прикарпатті до лав товариства вступило 14 тисяч осіб, зібрано 11140 карбованців членських внесків, що становить 55,7 % до річного завдання. «В області тепер налічується 473 первинних червонохресних організації (за річним планом їх повинно бути не менше 650)» [124], що значно менше ніж у Львівській області.

Найшвидшими темпами робота по створенню структур товариства проходила у великих містах, а саме, в першу чергу, у Львові. Так, у статті «Попереду Львів» член Львівського обкому Червоного Хреста Г. Ляпін вказував: «У самому Львові до лав товариства вступило понад 30.000 тисяч трудящих. 3.276 склали норми на значок ГСО [174] (Готовий до санітарної оборони – система масової санітарної підготовки населення в СРСР, у яку входив комплекс знань і навичок для надання першої медичної допомоги. Масова санпідготовка населення мала два ступені: програму ГСО для дорослого населення і програму БГСО – будь готовий до санітарної оборони – для школярів [441]). ... При райкомах утворені дружини з робітників

підприємств. На заводах і фабриках, в установах і учбових закладах Львова організовано понад 100 постів» [174] (Додаток Д. 1).

Проте слід відзначити певний розвиток даної організації і в інших містах. В Бориславі, наприклад, налічувалось понад 3000 членів товариства Червоного Хреста [164].

Керівництво цієї структури впродовж 1939 – 1941 рр. прагнуло якнайширше розгорнути свою діяльність на різного роду підприємствах та в установах, що функціонували на території Галичини. До прикладу: «На кафельному заводі ... всі робітники і робітниці вступили до товариства Червоного хреста. ... Членами нашого товариства є також всі працівники головного поштамту... Із 600 чоловік, що працюють у трамтrestі 446 вступили у члени товариства, 300 з них навчаються у гуртках ГСО» [174].

В Жовківському районі «почин зробили робітники скляного заводу, які винятковою одностайністю відгукнулися на наш заклик вступити в члени Червоного хреста». В цьому ж районі на маслозаводі червонохресна організація раніше налічувала 10 чоловік, а до вересня 1940 р. зросла до 45 [170]. В Бориславі «на нафтовому промислі №2 – одному найбільших в Бориславі. На цьому підприємстві працює близько тисячі робітників і близько вісімсот з них стали членами товариства Червоного хреста ... на промислі гірського воску, де налічується 400 членів товариства. 30 чоловік склали норми на значок ГСО» [164]. З колективу Станіславської ватно-трикотажної фабрики до лав товариства було залучено понад 200 осіб, зібрано 300 карбованців членських внесків. Організовано три гуртки ГСО і фабричну сандружину [124] (Додаток Д. 2, Д. 3, Д. 5).

Разом з тим, товариство намагалось поширити червонохресну організацію і в якомога більшій кількості районів. Так, у Жовківському районі на вересень 1940 р. існувало 43 первинних організації, в яких нараховується 1500 осіб. [170]. У Винниківському районі утворено 28 первинних організацій, в члени товариства прийнято понад 2000 чоловік, 103 людини склали норми на значок ГСО [174]. На території Станіславської області Райкоми Червоного

хреста утворені по всіх 39 районах. В Коломийському районі протягом самого тільки липня утворено 18 нових організацій, в Калуському – 10, в Надвірнянському – 8 [124].

Проте, незважаючи на певні успіхи, був і цілий ряд недоліків, на які вказувала навіть радянська періодика. Так, Сабіна Лебволь, яка входила до складу Жовківського райкому Червоного Хреста вказувала: «Заходились ми організувати санпости. На скляному заводі, в артілі «Червоний прапор» та на заводі «Волокно» адміністрація виділила кошти на оснащення, але на жаль, оснащення досі не одержано». Крім того, вона зазначала: «Досі ще ми не розгорнули роботу по організації донорства. Тільки 40 процентів допризовників готуються до складання норм на значок ГСО. ... ми не маємо ще потрібної допомоги від місцевих партійних, комсомольських і профспілкових організацій» [170]. Завідуючий військового відділу Станіславського обкому КП(б)У повідомляв про ситуацію на Прикарпатті так: «Дуже повільно проходить організація санпостів. Слабо розгорнута робота в школах. Досі ще не набрала потрібних розмірів підготовка значкістів ГСО 2-го ступеня, а також робота по організації донорства. Не всі районні організації охоплені соціалістичним змаганням» [124].

Іноді навіть радянські органи влади самі ускладнювали діяльність товариства. Так, «в 1939-40 році за рішенням Міської Ради депутатів трудящих від Обкому Червоного Хреста було відібрано будівлю по вул. Леніна № 107, яка була збудована на кошти Товариства Червоного Хреста ...» [31, арк. 93].

Також варто враховувати те, що більшість даних про радянський червонохресний рух на території Галичини в 1939-1941 рр. імовірно значно завищені. В умовах тоталітарної системи добровільність членських внесків, як і самої участі в даній організації, є сумнівно, оскільки їх членом повинен був бути практично кожний працівник. О. Луцький аналізуючи роботу таких структур у Львові в період радянської окупації вказував, що їхні членські внески фактично довершували список поборів з місцевого населення. І хоча більшість членів тільки номінально перебували в складі цих товариствах, які

набули характеру державних установ, їхнє керівництво така обставина мало турбувала, для нього головним було кількісне розширення складу [380].

Червоний Хрест та інші добровільні організації залишався ще однією структурою комуністичної системи, яка з одного боку могла розраховувати на підтримку своєї діяльності, а іншого, як і цілий ряд подібних організацій, виконувала прийняті «партією» рішення [3, арк. 42]. Проте, як це не парадоксально, короткий період існування радянського Червоного Хреста в Галичині впродовж 1939-1941 рр. посприяв подальшому розгортанню червонохресного руху в Галичині за рахунок того, що внаслідок швидкого відступу Червоної Армії з теренів краю в 1941 р., значна частина майна товариства залишилась на місцях і потрапила в розпорядження української громадськості.

Як і більшість органів влади, радянський Червоний Хрест, відновив свою діяльність на території Галичини майже одразу після вступу Червоної Армії на ці терени в другій половині 1944 р. Проте, про роботу цієї організації в 1944 р. відносно мало відомостей. Так, документація Станіславського Обласного Комітету Червоного Хреста за 1944 р. стосується переважно питань адміністративно-господарських витрат [49], кадрів та зарплатні працівників. Зокрема, звіт щодо грошових операцій з бюджетом [50, арк. 1] Обкому за 1944 р. займає всього один аркуш. Серед практичних наслідків діяльності товариства в документах міститься інформація тільки про організацію курсів медсестр при Снятинській лікарні, які 14 грудня 1944 р. завершило 11 осіб [16, арк. 1]. На нашу думку, все це певною мірою є опосередкованим свідчення перебування даної організації в області на зародковому рівні [399].

Схожою була ситуація і в інших областях. Зокрема, на початок 1945 р. цілком незадовільною вважалась санітарна робота Дрогобицького обласного комітету Червоного Хреста [32, арк. 1]. На низькому рівні в Галичині, як по всій території УРСР, була підготовка значкистів ГСО і БГСО. В ряді міст, серед яких Львів, Центральним комітетом Червоного Хреста «встановлено факти окомилювання в даних по підготовці значкистів ГСО і БГСО ... дані

про підготовку значкистів ГСО і БГСО не підтверджувались ніякими документами».

За переконанням ЦК Червоного Хреста УРСР, у 1944 р. «Головним гальмом у розгортанні червонохресної роботи в Західних областях є неуконплектованість апарату райкомів і обкомів Червоного Хреста». Саме тому товариством було заплановано підібрати групи медсестер, які закінчили курси Червоного Хреста для роботи в Західних областях. Крім того, «Для покращення роботи організації Червоного Хреста в Західних областях було проведено виїзди відповідал. працівників ЦК Червоного Хреста в ... Станіславську, Львівську, ... Дрогобицьку ... і Тернопільську області ...» [11, арк. 2, 9, 8]. Організатори та інструктори з східних регіонів брали участь у нарадах червонохресного активу Львова і Тернополя. Червонохресний актив проводив семінари з підготовки голів райкомів Товариства у Львівській області, первинних осередків Червоного Хреста промислових підприємств [423].

Значно більше документальних відомостей є про роботу товариства у Галичині в 1945 р. Про головні напрямки діяльності організації свідчать контрольні завдання, які обласні комітети товариства розіслали по районах області. У них наголошувалось на необхідності негайного розгортання масової санітарно-оборонної протиепідемічної роботи. Для цього Обком зобов'язав завідувачів райздоровохоронвідділів створити Оргбюро Райкому Червоного Хреста в складі 5-7 осіб. Контрольні завдання передбачали створення первинних організацій, залучення нових членів товариства, збір членських внесків, створення санітарних постів, підготовку значкистів ГСО і БГСО, залучення донорів, організацію лекцій, підготовку медсестр запасу, підготовку кадрових дружин, інструкторів ГСО та БГСО та ін. [39, арк. 1]. Вцілому це і були головні критерії для оцінки вищим керівництвом ефективності роботи певної ланки Червоного Хреста [399].

Станом на 1945 р. результати діяльності товариства в Галичині були досить скромними. Так, на кінець першого кварталу в Станіславській області

було створено 77 первинних організацій, залучено в члени товариства 7114 осіб, зібрано 10579 руб. членських внесків, організовано 203 санітарних пости, оснащено 110 санпостів, підготовлено 331 значкист ГСО, а на кінець року – 256 первинних організацій, 11540 членів, 17800 руб. членських внесків, значкистів ГСО дорослого населення – 901 особа та значкистів ГСО школярів – 791, значкистів БГСО – 193 особи [40, арк. 1, 9].

Схожа була ситуація і у Дрогобицькій області, де в 1945 р. нараховувалось всього 174 первинні організації, з яких тільки 38 в селах, 5886 членів товариства, з яких 2128 в сільській місцевості [33, арк. 2]. Серед недоліків у діяльності даного обкому товариства в 1945 р. були також невивплата зарплати працівникам та слабка дисципліна [32, арк. 9].

Крім того, навіть наведені вище дані могли бути перебільшеними, оскільки під час подання звітності такі випадки траплялись. Зокрема, у пояснювальній записці до звіту Станіславського Обкому товариства за липень 1945 р. вказується, що насправді в Станіславській міській організації 2921 особа, а не 4000 членів.

Курси медсестр і сандружинниць в Станіславській області не працювали ні в липні, ні наприкінці року. Так, наприклад, курси сандружинниць, які було заплановано організувати при Станіславському 14-му шкірзаводі та курси медсестр заплановані при міському Управлінні зв'язку, не проводились через недостатню кількість охочих навчатись [40, арк. 6, 9; 382]. Фактично Дрогобицький, Станіславський і Тернопільський обкоми Червоного Хреста в 1945 р. зовсім не здійснювали підготовку медсестер запасу [12, арк. 8]. Не у всіх школах Тернопільської області були створені первинні організації Червоного Хреста [426; 427].

Дещо іншою була ситуація у Львівській області. Станом на 20 травня 1945 р. в даному регіоні існувало 584 первинні організації, до лав товариства було прийнято 36150 осіб, зібрано 33000 крб. членських внесків, підготовлено 12588 значкистів ГСО та 7216 – БГСО, залучено в донори 4400 осіб [30, арк. 3; 423]. Зі звітів ЦК товариства випливає, що в Галичині в 1945 р. найактивніше

розгортання червонохресної роботи відбувалось на Львівщині і Тернопільщині. У даному звіті Львівський обком Червоного Хреста відносили до тих обласних організацій товариства, які в межах УРСР «найбільш активно працювали в подальшому розгортанні санітарно-оборонної роботи» [12, арк. 21, 18]. Але навіть в тій же Львівській області станом на 20 травня 1945 р. в 7 районах була відсутня червонохресна робота [30, арк. 4].

З 1945 р. на території Галичини Товариство Червоного Хреста УРСР започаткувало роботу цілого ряду санітарно-епідемічних загонів. Зокрема, у Станіславській області в травні був створений санітарно-епідемічний загін №17, в Тернопільській області у червні – № 29 і 30, а у Львівській у серпні – № 28 [4, арк. 3].

Окремо варто зазначити, що в перші роки після завершення бойових дій на території Галичини радянський Червоний Хрест отримав навіть певну підтримку від церкви. Зокрема, зі звіту Станіславського Обкому Червоного Хреста за перше півріччя 1945 р. відомо, що одна із місцевих церков обладнала дві палати та вручила подарунки пораненим в Гарнізонному госпіталі у Станіславі. Проте, до якої релігійної конфесії належав цей храм у даному документі не має інформації [40, арк. 6].

Крім того, ще в грудні 1944 р. на доказ своєї лояльності делегація Української Греко-Католицької Церкви у складі архимандрита К. Шептицького, каноніка Г. Костельника, радника митрополичої консисторії І. Котова при зустрічі з Головою ради у справах релігій при раднаркомі СРСР І. Полянським передали 100 тисяч карбованців у фонд Червоного Хреста [437; 382]

Також відомо, що в розпорядженні відділів Червоного Хреста УРСР на території Галичини була американська гуманітарна допомога. Зокрема, у вище згаданому звіті Станіславського Обкому Червоного Хреста за перше півріччя 1945 р. вказувалось: «Станіславський Обком Червоного Хреста виділив для спец. дитбудинків м. Коломиї, Снятина, Тлумача – американських подарунків / в кількості 144 компл./» [40, арк. 6].

Одним із важливих напрямків діяльності Червоного Хреста була шефська робота. Така діяльність була розгорнута в багатьох містах і районах Галичини. Зокрема, в 1944 р. «В Куликівському районі [Львівська область] зібрано силами активу червоного хреста для госпіталей ... муки 520 клгр., масла 36 клгр., крупа 378 клгр» [30, арк. 4; 423]. «В Городоцькому райкомі Червоного Хреста, Львівської області на шефські суму [кошти] закупили взуття та одяг для 36 інвалідів ... війни. Для 5 інвалідів видано 6000 рублів для купівлі коней». «Інваліду ... війни в с. Біла, Тернопільської області видали гроші на купівлі корови» [12, арк. 14; 423]. В свою чергу, на Прикарпатті в м. Коломия школярі зібрали посуд для госпіталю, у Перегінському районі зібрано 1000 руб. для дітей сиріт. У Галицькому районі Станіславської області зібрано 926 руб. на допомогу інвалідам війни і дітям-сиротам та взяте шефство над дитбудинком [40, арк. 10; 399],

Проте були і недоліки у шефській роботі, навіть на обласному рівні. У річному звіті Центрального комітету Червоного Хреста УРСР за 1945 р. вказувалось, що у всіх областях створені шефські комісії, які розгорнули свою діяльність [12, арк. 13], але до прикладу у звіті Станіславського обкому товариства за 10 грудня 1945 р. зазначено, що шефська комісія при Обкомі Червоного Хреста в 1945 р. не працювала.

Про недоліки в шефській роботі у Станіславській області свідчить те, що станом на липень 1946 р. також не всюди були створені шефські комітети, а там де вони створені, працювали безпланово або були бездіяльні [41, арк. 27]. На кінець 1946 р. по області нараховувалось 13 шефських комісій і 23 опікунські ради [42, арк. 21].

Упродовж 1946 р. по області було зібрано 23000 руб. шефських коштів [45, арк. 5], із яких 18000 руб. було витрачено на подарунки для дітей-сиріт. Кошти на шефську роботу отримувались різними способами. Зокрема, шляхом проведення платних вечорів і кіно-сеансів Галицькому райкому було відраховано 500 руб. у фонд шефської суми, за що шефська комісія придбала подарунки дітям-сиротам загиблих фронтовиків [42, арк. 21; 382].

Радянський Червоний Хрест в Галичині серед іншого намагався розгорнути свою діяльність в школах. До первинних організацій Червоного Хреста у школах передбачались наступні вимоги: «а/ Первинна організація може бути в школі тільки одна, на чолі якої – комітет первинної організації. Голова первинної організації носить нарукавний розрізнявальний знак з 3-ма зірочками, якщо голова первинної організації вчитель – нарукавний значок носить заст. Голови комітету – один із учнів член комітету. б/ Червонохресні загони створюються в кожному класі ... На чолі червонохресних загонів – начальники загонів, які керують їх роботою і носять нарукавний розрізнявальний знак з двома зірочками. Начальник загону вибирається членами товариства Червоного Хреста даного класу. в/ Для організації практичної роботи, при комітеті п/о школи створюються 3 групи: – група охорони здоров'я школярів, група по шефству, група по підготовці санітарного активу. Дані групи працюють під керівництвом голови комітету і мають у своєму складі начальника групи, одного із членів комітету, 3-5 осіб членів із активу. Червонохресні загони на групи не розбиваються, а проводять роботу по всіх профілях – охороні здоров'я, шефству і підготовці кадрів» [41, арк. 2].

Проте на початку 1946 р. цей напрям діяльності Червоного Хреста залишався досить слабо розвиненим. До прикладу, незадовільною була санітарно-оборонна та оздоровча робота товариства в школах Прикарпаття [399]. Зокрема, в Станіславській області «... санітарний стан багатьох шкіл занедбаний, сан-освітня робота з учнями проводиться недостатньо, не у всіх школах працюють санітарні пости, гуртки ГСО і БГСО. Червонохресні організації шкіл не проводять шефську роботу особливо над дитбудинками та будинками інвалідів вітчизняної війни ...» [41, арк. 1].

Досить значні проблеми в організаційному плані були навіть на обласному рівні. Так, упродовж 1946 р. Оргбюро Станіславської обласної організації Червоного Хреста насправді роботу не проводило. Голова Оргбюро протягом своєї діяльності два рази підбирала склад Оргбюро і затверджувала

в КП(б)У, але жодного разу засідання не було проведене [42, арк. 12]. Сам факт необхідності реєстрації складу в КП(б)У як обласного, так і районних Оргбюро [39, арк. 1] був однією з характерних рис функціонування радянського Червоного Хреста, що демонструє підконтрольність цієї організації партії та іншим владним структурам [399].

Цікавими з цього боку є такі свідчення: «Недостатньою була допомога з боку Військового Відділу Обкому Партії в частині зміцнення роботи Оргбюро обласної організації товариства Червоного Хреста. Через це при спробі скликати Оргбюро і провести засідання, члени Оргбюро не з'являлися у вказаний термін і надавали ряд «поважних причин»» [42, арк. 12]. Ще однією особливістю роботи товариства було надання великого значення переобліку, який був «не технічною роботою, а важливим заходом щодо подальшого зміцнення і розширення організаційно-масової роботи» [41, арк. 38].

Працівники радянського Червоного Хреста виконували також і функції, непридатні для цієї організації в інших країнах світу. Зокрема, перед головами райкомів у грудні 1946 р. було поставлено питання про підготовку до Виборів до Верховної Ради УРСР [42, арк. 12]. На практиці це виливалось у пропозиції на курсах медсестр, навчальних і кадрових сандружин організувати вивчення Конституції УРСР та Положення про вибори до Верховної Ради УРСР [41, арк. 59].

Більше того, на засіданнях Оргбюро районних і міських комітетів Станіславської області у 1946 р. були також висунуті кращі агітатори товариства з проведення роз'яснення Положення про вибори до Верховної Ради УРСР [42, арк. 20]. За період підготовчої роботи до виборів 1947 р. тільки на Прикарпатті організаціями Червоного Хреста було висунуто в члени дільничних виборчих комісій 112 осіб і 473 особи активістів [46, арк. 1].

Окрім того, працівників Червоного Хреста в 1946–1947 рр. відправляли на хлібозаготівлі. Так, наприклад, в 1947 р., як і в 1946 р., на хлібозаготівлі були мобілізовані три з семи членів Оргбюро Станіславського Обкому товариства. У зв'язку з цим, засідань оргбюро не було [48, арк. 1].

Проте певну роботу товариство все ж таки проводило. Зокрема, на кінець 1946 р. в Станіславській області було зібрано 49538 руб. членських внесків, створено 688 первинних організацій, залучено 28613 членів товариства, значкистів ГСО – 1438, значкистів БГСО – 5522. Водночас за четвертий квартал 1946 р. з товариства вибуло 3115 осіб – усі з сільської місцевості. Але і ці дані сумнівні, оскільки у звіті Станіславського Обкому за 1946 р. є свідчення про те, що незважаючи на проведену роботу активістів товариства Червоного Хреста, усе-таки в окремих селах при створенні первинних організацій і залученні до товариства місцевого населення, не проводились зібрання, і оформлення документації відбувалось не на «широкодемократичних методах». У Богородчанському, Косівському і Солотвинському райкомах у зв'язку зі «специфічними умовами» цих районів було створено декілька первинних організацій по селах, де не проводились зібрання первинних організацій і не були оформлені протоколи. Крім того, у 1946 р. було 11 райкомів, де навіть згідно з радянською документацією взагалі не проводилась робота [42, арк. 16-17, 24, 16, 13; 399]. Досить часто первинні організації утворенні 1945 р., як до прикладу в Тернопільській області, вигасали, внаслідок чого тільки в 1946 р. розгортали більш-менш продуктивну діяльність [62, арк. 15]. В офіційній документації серед іншого зазначається: «В проведенні агітаційно-масових заходів обласним комітетом практикувались на досягнутих методах в умовах західних областей ...» [42, арк. 16, 20].

Перед радянським Товариством Червоного Хреста в Станіславській області також поставала проблема кадрового забезпечення, навіть на рівні керівного складу [399]. Тільки в Заболотівському, Долинському, Надвірнянському і Тлумацькому райкомах протягом 9 місяців було по три випадки звільнення з посади голови райкому Червоного Хреста [42, арк. 17]. За увесь 1947 р. змінилось 19 голів рай- і міськкомів, з яких 15 випадків звільнення припадає на перше півріччя. За бездіяльність, невиконання планів, були звільнені по два голови Городенківського, Калуського, Косівського,

Рогатинського, Долинського райкомів і голова Станіславського міськкому. Голови Тлумацького і Городенківського райкомів – «втекли з роботи», а голова Коломийського міськкому засуджена за розтрату державних коштів на 4 роки [45, арк. 22]. Крім того, серед голів рай- і міськкомів у 1946 р. не було осіб зі стажем роботи на посаді більше 3 років [42, арк. 36], а в 1947 р. тільки один голова мав такий досвід роботи [45, арк. 32; 399].

На нашу думку, така специфіка в діяльності радянського Червоного Хреста та труднощі в розгортанні структур організації зумовлювалась протистоянням між радянськими органами влади і українським національно-визвольним рухом. Радянський Червоний Хрест, який фактично був ще одним інструментом радянзації Галичини, опирався не на підтримку місцевого населення, а на сприяння збоку комуністичних органів влади. Це в значній мірі пояснює і досить не значні успіхи в розгортанні червонохресної роботи в таких областях, як Станіславська та Дрогобицька, де була значна частка сільського населення, яке проживало в погано контрольованих радянською владою лісистих та гірських районах, і де досить активно діяла УПА. Саме тому діяльність товариства зосереджувалася в основному у містах, де була велика кількість державних установ і підприємств. Про це, зокрема, свідчать і матеріали конференції Тернопільського обласного товариства Червоного Хреста. Так, один із її учасників у своєму виступі вказував: «... в основному ці організації створені в установах і на підприємствах. До цих пір голови райкомів Червоного Хреста не вжили рішучих заходів для створення первинних організацій в селах, колгоспах, ... ця причина для нас зрозуміла, адже легше створити первинну організацію в райфінвідділі, раймінзагу та інших установах ніж в селі чи МТС» [62, арк. 42].

Розглядаючи діяльність радянського Червоного Хреста в 1947 р., слід відзначити той факт, що на відміну від 1945 і 1946 рр., за всіма показниками, за офіційними даними виконувались і перевиконувались плани. В 1947 р. значно зросли кількісні показники в різних напрямках роботи товариства. Так, зокрема, на кінець 1947 р. тільки по Станіславській області було 1120

первинних організацій; 54130 членів товариства, 596 – санпостів, 14919 – значкистів ГСО, 2000 – значкистів БГСО, 8 – кадрових сандружин, з яких 6 підготовлено власне за 1947 р. (Додаток Е).

Зросли також масштаби шефської роботи. Зокрема, у 1947 р. на шефську допомогу зібрано 75000 руб., у більшості районних комітетів Червоного Хреста створені шефські комісії. За ініціативою шефської комісії Станіславського міськкому Червоного Хреста оздоровлено 68 дітей, в м. Станіславі був організований табір для дітей, у якому харчувалось 64 дитини [45, арк. 32, 11, 1, 24, 38].

Крім того, товариство здійснювало активну протиепідемічну роботу. Зокрема, було проведено санобробку 6461 особи, 72119 особам зроблено щеплення, організовано 35 бань, виявлено 282 особи хворих висипним тифом, 140 осіб – черевним тифом, з шлунково-кишковими захворюваннями 274 особи. Таким чином, активом Червоного Хреста і медичними працівниками було охоплено оглядом по області 274661 особу [46, арк. 23-24; 399].

За вказаними напрямками роботи в 1947 р. ще вищих показників досягнув Червоний Хрест на Тернопільщині: «На 1 вересня по області є: первинних червонохресних організацій – 1649, в них членів Товариства Червоного Хреста – 55641 особа. Членських внесків зібрано – 53747 руб. Організовано санітарних постів – 1400, підготовлено значкистів ГСО дорослого населення по області – 6847, значкистів ГСО школярів – 8286 осіб, значкистів БГСО школярів – 7047 осіб [62, арк. 47].

Про перевиконання плану по цілому ряді показників 1947 р. звітував і Дрогобицький Обком Червоного Хреста. Станом на 1 січня 1948 р. в області нараховувалось 889 первинних організацій, 46204 членів товариства, організовано 489 санітарних постів та зібрано 50367 руб. членських внесків [33, арк. 3, 5].

В 40-их рр. радянський Червоний Хрест на території Галичини також розгорнув протиракову роботу. Зокрема, у Станіславській області ще в 1946 р. було створено обласну протиракову комісію [42, арк. 22]. У 1947 р. було

затверджено протиракову комісію Станіславського Обкому Червоного Хреста в складі 7 осіб [44, арк. 3]. Також на Прикарпатті за вказаний рік здійснено підготовку 16 груп протиракового санактиву в кількості 320 осіб. За увесь 1947 р. в області організовано 25 протиракових комісій, у тому числі 1 обласна, 2 міських і 22 районних [45, арк. 30, 48; 382]. У свою чергу, в Тернопільській області за 1947 р. було «Підготовлено протиракового санактиву – 30 груп з охопленням – 600 осіб» [62, арк. 47].

Крім того, у 1947 р. Червоний Хрест значно розширив свою діяльність у віддалених районах Галичини. Зокрема, зі звітів Станіславського обкому Червоного Хреста випливає, що в 1947 р. структури Товариства працювали вже в усіх районах області. У цілому 1947 р. в офіційній документації відзначається як переломний, у порівнянні з 1944 – 1946 рр., у роботі радянського Червоного Хреста у Станіславській області. Саме у звітності деяких обкомів за 1947 р. фактично підводяться підсумки діяльності товариства в Галичині з 1944 р. [45, арк. 17, 11, 36]. Ряд Обкомів в 1947 р. також провели обласні конференції радянського Червоного Хреста, учасники яких аналізували здобутки організації в Галичині з часу відновлення функціонування організації на даній території.

Проте, матеріали вказаних конференцій містять свідчення і про цілий ряд недоліків у роботі товариства. До прикладу, у Резолюції Першої обласної конференції Товариства Червоного Хреста Станіславської області від 26 жовтня 1947 р. зазначається, що обласний Комітет Червоного Хреста захопився кількісними показниками і цифрами, цілком відсторонився від якості роботи і взаємного зв'язку з органами охорони здоров'я, що різко відбилось на ліквідації паразитарних тифів, покращенні якості і культури медобслуговування населення [62; 43, арк. 16; 399].

Крім того, в документації обласних відділів Червоного Хреста є і такі свідчення: «... Перше ЦК Червоного Хреста істинних відомостей про стан здійснюваної роботи обкомом Чр.Хр. не має ... ЦК Червоного Хреста оцінює роботу обкому на основі наданих кварталних звітів, які в значній мірі

складаються зі стелі ... обком у своїх доповідних записках ... про організаційно-зміцнених райкоми 36 районів фактично ... організаційно-зміцнених райкомів червоного хреста було не більше 10-12 і то не в повному розумінні ... в 24 районах ... відсутність будь-якої роботи за увесь час існування обкому червоного хреста.

Друге – ЦК Червоного Хреста не має жодної уяви про працездатність кадрів обкому Чр.Хр. ... Є товариші які цілком не здатні до виконання поставлених на них завдань ... за ним наявна солідна сума недостачі матеріальних цінностей ...» [31, арк. 18].

Мала свою специфіку і діяльність санітарних дружин Червоного Хреста. Розглядаючи функціонування сандружин в Галичині, слід враховувати той факт, що вони не були повністю оснащені табельним майном, а сандружини в місті Коломия зовсім не оснащені, хоча, згідно з радянською документацією, була можливість повністю забезпечити всі сандружини санітарним і хімічним майном. Тренувальні заняття з сандружинами проводилися нерегулярно, а в місті Коломия зовсім не проводяться [48, арк. 4.]. В архівних документах є і такі свідчення: «Незважаючи на те, що на складі Обкому Червоного Хреста було деяке оснащення, нам з труднощами вдалось змусити деякі дружини закуповувати це майно» [45, арк. 41].

Окремо варто згадати про процес підготовки сандружинниць. Навчання проходило за 156-годинною програмою для виробничих дружин і 77-годинною для шкільних дружин та завершувалось іспитами з двох дисциплін: перша медична допомога і заразні захворювання та боротьба з ними [47, арк. 1, 2, 5, 7, 10]. Сандружинниці також проходили 36 годин практичних занять у лікувальних закладах. Проте вони проходили їх нечасто і недобросовісно, через те, що лікарі рідко надавали допомогу, а фельдшери не могли надати пояснення на належному рівні. Ці навчальні групи були оснащені тільки такими предметами: підручниками для сандружинниць – 1 на 4-5 осіб; медхалатами – 1 на 2 особи; і хустками.

Були недоліки і в інших напрямках роботи. До прикладу, у звіті Станіславського комітету Товариства Червоного Хреста за 1947 р. відзначалось, що голови райкомів своєчасно не створювали шефські ревізійні комісії, була погано налагоджена робота по збору коштів. Недостатньо підготували значкистів ГСО і БГСО, погано був налагоджений облік і звітність документації, а також фінансової діяльності. У багатьох райкомах «ще до цих пір голови не знають своїх обов'язків» [45, арк. 24, 42, 28, 6, 10; 399]. Проблеми зі звітністю також були в багатьох районах Дрогобицької та Львівської областей. Зокрема, у Дрогобицькій області за IV квартал 1947 р. із 31 райкому Червоного Хреста відзвітували всього 25 [33, арк. 11], а у Львівській – з 38 тільки 19 [31, арк. 74].

Окрім того, Львівщина значно відстала у виконанні плану по членських внесках [13, арк. 4]. Проте, 70 % виконання плану по даному напрямку роботи або 116 тис. руб. [31, арк. 74] значно перевищували кошти зібрані в Дрогобицькій [33, арк. 5] і Тернопільській областях [62, арк. 47].

Трапляються також дані про фінансові зловживання працівників Червоного Хреста. Зокрема, у Станіславському міськкомі і Долинському райкомі ревізії виявили, що не велось обліку матеріальних цінностей, за майно збирались кошти, більші за встановлені ціни, і шефські кошти витрачались не за призначенням [53, арк. 5; 399]. За Дрогобицьким обкомом товариства у 1947 р нараховувалось 8,6 тис. руб. недостачі і розтрат [33, арк. 11].

Ще однією характерною особливістю фінансової діяльності організації, яка негативно впливала на її гуманітарну роботу, був той факт, що значна частина коштів витрачалась не на надання різного роду допомоги, а на зарплатню та інші господарські витрати [399]. Так, до прикладу, станом на 1 січня 1947 р. по Станіславській області на утримання санітарно-епідемічних загонів було витрачено 424811 руб., з яких на зарплатню адміністративному персоналу 122562; канцелярські і господарські витрати 23585; витрати на відрядження 200282; купівля медикаментів і засобів для перев'язки – 33599 [51, арк. 5]. А з кошторису витрат санітарного загону №28 у 206500 руб. у

1947 р. канцелярські і господарські витрати становили 15000 руб., витрати на відрядження 88000 руб., харчування хворих 10000 руб., медикаменти і дезінфекційні засоби 10000 руб., купівля і ремонт інвентаря 6000 руб. [52, арк. 10].

Крім того, у фінансовій документації серед цілої низки витрат на купівлю предметів одягу, взуття, навчальної літератури можна знайти і пункт про закупівлю біографій Сталіна. При цьому Червоний Хрест отримував підтримку з державного бюджету. Так, за 1947 р. із союзного бюджету тільки Станіславська обласна організація отримала 638251 руб. [53, арк. 24, 33; 399].

На нашу думку, такі неоднозначні свідчення про діяльність Червоного Хреста в 1947 р. вказують на намагання продемонструвати до круглої дати 30-річчя «Жовтневої революції» значні зрушення в роботі товариства на території Галичини. Проте, досить часто і після 1947 р. в роботі даної організації був притаманний ряд відмінностей в порівнянні з рештою обласних комітетів товариства УРСР.

Так, у структурах Червоного Хреста, що функціонували в Галичині досить поширеною була висока плинність кадрів. Зокрема, в 1948 р. в райкомах Станіславської області змінилось 73 % працівників, Тернопільської – 50%, а в середньому по УРСР плинність кадрів райкомів становила 48 %. [14, арк. 24-25]. Крім того, «Більшість працівників Райміськкомітети і Обкому Чер. Хреста відриваються на довгий час від своєї основної роботи на різні політичні компанії» [56, арк. 23].

Доволі поширеним явищем було залишення місця роботи. В одному із наказів Голови Станіславського Обкому Червоного Хреста зазначалось: «Не зважаючи на неодноразові мої усні заборони ... часте самовільне залишення роботи і невиправдані ... приїзди в місто Станіслав не тільки начальників СЕЗагонів [санітарно-епідемічних загонів – О.О], але і працівників СЕЗагонів. Це призводить до зриву ... роботи», як наслідок обласним керівництвом було заборонено «без попереднього погодження з Обкомом Червоного Хреста і

відповідного дозволу Обкому виїзд із місці роботи начальників СЕЗагонів і працівників СЕЗагонів ...» [55, арк. 7].

В багатьох районах червонохресні структури практично не проводили ніякої діяльності. В Дрогобицькій області, до прикладу, в 1948 р. в 10 районах «... райкоми і заступники райкомів впродовж 8-ми місяців цього року ніякої роботи не проводять як по підготовці саніт. кадрів так і по збору членських внесків червоного хреста» [33, арк. 58]. Проблемним, як і в попередні роки, залишався збір членських внесків. За перший квартал 1949 р. було виконано у Станіславській області – 96,3; Тернопільський – 89,0; Дрогобицький – 83,1; Львівський – 69,0 відсотків плану збору членських внесків [34, арк. 155].

Навіть 1948 р. в Галичині, як і у всіх західних областях, досить слабо розвиненою залишалась червонохресна робота в сільській місцевості, особливо в колгоспах. Зокрема, до 1948 р. в Західних областях, на відміну від решти УРСР, зовсім не було колгоспних сестринських медичних пунктів [14, арк. 15].

Недоліки в діяльності зберігались у таких галузях: шефська робота [55, арк. 8, 56; 14, арк. 19], ревізійні комісії [60, арк. 5], облік членів товариства, оснащення санпостів [14, арк. 6-7, 13]. Але багато з вище вказаних проблем у роботі мали місце і в інших областях УРСР. Проте, наприкінці 40-х років відбулось значне зростання кількісних і якісних показників в цілому ряді напрямків роботи Товариства Червоного Хреста [34, арк. 93; 54, арк. 7, 13; 56, арк. 7].

На нашу думку, саме наприкінці 1940-х рр. впродовж тривалого часу внаслідок подальшого розгортання червонохресних структур поступово стирались відмінності між функціонуванням Червоного Хреста в Галичині та інших областях УРСР.

Характерною особливістю діяльності товариства також залишалась прив'язаність звітності до круглих дат та різноманітних річниць. Зокрема, в 1948 р. ряд обкомів товариства зобов'язувались до 31 річниці Жовтневої

революції виконати річний план по членських внесках і підготовці саноборонних кадрів [33, арк. 33-34; 31, арк. 93; 55, арк. 8].

Червоний Хрест, як і решта радянських структур, продовжував практику проведення соціалістичних змагань. Для проведення таких змагань між обласними комітетами укладались соціалістичні договори, в яких були узгоджені пункти по яких змагались учасники. Для перемоги первинна організація повинна виконувати і перевиконувати план, демонструвати ріст і конкретні умови для різних напрямів діяльності товариства і видів первинних організацій [57, арк. 2-3]. Досить часто в соцзмаганнях брали участь сусідні області. В 1948 р. Станіславський обком змагався з Дрогобицьким [33, арк. 33–34], в 1949 р. – з Чернівецьким [55, арк. 6], в 1950 р. – із Закарпатським [58, арк. 16; 61, арк. 1–6].

Проте, в ряді обласних комітетів (Львівському, Тернопільському) соціалістичні змагання проводились тільки формально [14, арк 5]. У звітній документації Станіславського обкому Червоного Хреста за 1950 р. зазначалось, що фактично, а не «на папері», у соцзмаганнях брали участь тільки 27 райміськкомітетів Червоного Хреста [59, арк. 35]. Дані, які оприлюднювали учасники не завжди перевірялися іншою стороною змагання чи арбітром, яким у випадку змагання обласних комітетів виступав Центральний Комітет Червоного Хреста [56, арк. 27].

Серед способів заохочення до активної участі у роботі Товариства Червоного Хреста УРСР також було поширене відзначення кращих працівників грамотами [63; 64].

Отже, діяльність радянського Червоного Хреста на території Галичини впродовж перших повоєнних років поєднувала в собі доволі суперечливі та неоднозначні тенденції. З одного боку, товариство, маючи досить значні людські і матеріальні ресурси проводило цілий ряд заходів по гуманітарній, медичній та санітарно-епідемічній роботі серед населення. З іншого, ця організація в цілому залишалась типовою комуністичною структурою, яка була цілковито підконтрольною радянським органам влади і

використовувалась ними як одне із знарядь, що мало сприяти процесу радянзації Галичини. Це, у свою чергу, впливало на сприйняття даної структури з боку місцевого населення. Саме ставлення місцевих жителів в поєднанні з активною діяльністю ОУН і УПА створювали особливі, відмінні від решти території УРСР, обставини діяльності товариства, які мали значний вплив на функціонування Червоного Хреста в Галичині в 40-ві рр. ХХ ст.

Загалом наявність таких специфічних суспільно-політичних умов, як кровопролитні бойові дії Другої світової війни, перебування території Галичини під контролем нацистського і комуністичного тоталітарного режимів та розгортання на цих теренах підпільного українського національно-визвольного руху замовили поширення раніше не типових форм діяльності Червоного Хреста. Так, на функціонування відновленого в 1941 р. УЧХ, окрім складних епідемічних умов та потреби надавати допомогу великій кількості військовополонених при обмежених ресурсах, суттєво впливав тиск, а відповідно і постійна загроза репресій з боку німецької окупаційної адміністрації. В свою чергу персонал підпільного Червоного Хреста, що надавав медичну допомогу воякам УПА проводив роботу в умовах партизанської боротьби через що мав обмежений доступ до медикаментів, не мав можливості проводити лікування у стаціонарних умовах та не міг сподіватись на захист, який надавав статус медика. З іншого боку радянський Червоний Хрест, отримуючи підтримку з боку державних органів влади, фактично був частиною комуністичних структур. Наслідком чого стало його залучення до неприйнятної для таких гуманітарних організацій роботи. Участь в заходах, які мали сприяти радянзації, призводила до відповідного сприйняття місцевим населенням. Проте, незважаючи на такі складні та неоднозначні обставини, усі вище зазначені організації впродовж 40-х рр. надавали суттєву медичну та гуманітарну допомогу як військовослужбовцям, так і цивільному населенню краю.

[3, 4, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 30, 31, 32, 33, 34, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 72, 73, 74, 75, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 86, 87, 88, 89, 92, 93, 94, 96, 100, 104, 105, 107, 110, 118, 120, 123, 124, 128, 132, 134, 135, 145, 151, 153, 154, 155, 157, 158, 164, 168, 170, 174, 186, 187, 190, 194, 202, 209, 210, 217, 218, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 231, 232, 233, 334, 335, 336, 338, 340, 341, 345, 362, 364, 367, 369, 371, 374, 375, 377, 378, 380, 381, 382, 383, 385, 390, 392, 393, 394, 395, 399, 400, 401, 402, 403, 411, 412, 423, 424, 425, 426, 427, 433, 437, 441, 451, 452, 453]

ВИСНОВКИ

В першій половині ХХ ст. в Галичині в умовах частих військових конфліктів, складної санітарно-епідемічної і гуманітарної ситуації відбувався процес становлення та розвитку червонохресного руху. В цей період на вказаній території функціонував цілий ряд організацій, обставини роботи яких, розглянуті в дослідженні на основі джерельної бази та наукової літератури. Реалізація поставлених у дисертаційній роботі мети і завдань дала можливість зробити наступні висновки:

1. Широкий спектр джерельних матеріалів присутній в архівних установах України та Польщі (Державний архів в м. Перемишль). Знайдена документація містить численні свідчення про якісні та кількісні показники роботи цих структур. Важливим та насиченим інформацією джерелом є тогочасні періодичні видання. Діяльність цих організацій в локальному та антропологічному вимірі засвідчують мемуари та спогади учасників і очевидців подій.

Незважаючи на відсутність узагальнюючих праць, існує цілий ряд досліджень, які доволі детально висвітлюють діяльність окремих товариств Червоного Хреста. В поєднанні з фрагментарними згадками у літературі присвяченій історії окремих місцевостей, історії медицини, громадських організацій, вони дають можливість сформувати цілісну картину про це явище.

Дослідження діяльності Червоного Хреста в першій половині ХХ ст. в Галичині вимагало залучення різноманітних наукових методів та дотримання наукових принципів. Використаний комплекс джерельної бази та наукового інструментарію сприяв всебічному розкриттю проблеми дослідження.

2. Становлення червонохресного руху в Європі, його ефективність в наданні медичної допомоги під час бойових дій та участь Австрійської монархії в цілому ряді військових конфліктів зумовили появу і розвиток подібних організацій в імперії Габсбургів. В наступні десятиліття Червоний

Хрест розгорнув свою діяльність безпосередньо на землях Галичини, що входили до складу Австрії. Одним із головних напрямків роботи Австрійського Червоного Хреста була протиепідемічна діяльність. Зокрема, товариство намагалось протидіяти поширенню епідемії холери в 1893-1894 рр. Крім, загально австрійського товариства, на території Королівства Галіції і Лодомерії, функціонувала окрема Галицька філія товариства. Наприкінці ХІХ ст. до цієї структури входило трохи більше трьох тисяч осіб. В 1913 р. місцевим товариством Червоного Хреста була відкрита перша державна школа світських доглядачок хворих.

На початку Першої світової війни це товариство розгорнуло у Львові та інших містах Галичини роботу цілого ряду шпиталів. На теренах краю також функціонували протиепідемічні та транспортні колони товариства. В умовах тривалих бойових дій Червоний Хрест здійснював пошук загиблих і зниклих безвісти вояків та налагодив листування з полоненими. Товариство намагалось організувати опіку над інвалідами війни. Під час бойових дій структури Австрійського Червоного Хреста отримували значну допомогу від місцевого населення. Численні свідчення цього збереглись як у польськомовній, так і в україномовній пресі. Для збору коштів на користь товариства українською і польською громадськістю проводились численні мистецькі заходи.

Проте, на функціонування червонохресного руху у Галичині суттєво впливало польсько-українське протистояння. Внаслідок чого, на відміну від поляків, українці активніше підтримували не місцевий Галицький Червоний Хрест, а загально австрійські структури. Таким чином, в період існування Австро-Угорщини з одного боку відбулось становлення червонохресного руху та ідей громадської благодійності, з іншого діяльність даної організації стала ще одним напрямком польсько-української конфронтації.

У свою чергу, на захоплених російською армією територіях Галичини активну діяльність проводило Російське Товариство Червоного Хреста. Його структури на землях краю перебували у підпорядкуванні головноуповноваженого організації при Південно-Західному фронті.

Товариство мало у своєму розпорядженні: госпіталі, етапні та рухомі лазарети, спеціальні та передові загони. Одними з найбільш пристосованих для роботи в умовах військових дій через свої компактні розміри були етапні лазарети. Крім того, неподалік від лінії фронту були розгорнуті харчові загони. Активно РТЧХ використовувались санітарні потяги, досить часто захоплені в австрійців.

Маневрений характер бойових бій ускладнював прибуття госпіталів до лінії фронту. Бюрократична тяганина і мала пропускна здатність російської залізниці погіршували діяльність великих не мобільних лікарських установ. На захоплених територіях російська адміністрація намагалась використати ресурси залишені австрійськими червонохресними організаціями. Зокрема, у вересні 1914 р. була відновлена діяльність місцевого Червоного Хреста та активно залучались місцеві лікарі та общини сестер милосердя. Окрім вище згаданих структур Російський Червоний Хрест мав очні загони. Також існували окремі відділи для допомоги психічнохворим.

Негативний вплив на роботу РТЧХ мав відступ російської армії 1915 р. З товариством співпрацювали і інші організації – Земський Союз та Союз міст, навіть Американський Червоний Хрест. Важливим напрямком роботи організації була евакуація біженців. Загони Червоного Хреста надавали допомогу місцевому населенню в епідемічних лазаретах і організовували кухню. Обставини діяльності товариства значно змінилися внаслідок революційних подій 1917 р. та провалу Червеного наступу (наступу Керенського).

3. Новий етап в розвитку червонохресного руху розпочався після завершення Першої світової війни. Розпад багатонаціональної Австро-Угорської монархії спричинив виникнення організацій Червоного Хреста іншого типу. В цей час відбувається формування національних товариств. Однією з таких структур був Український Червоний Хрест. Складна санітарно-епідемічна ситуація та початок польсько-української війни зумовили потребу у швидкому створенні такої організації. З перших днів існування УЧХ

проводив роботу у важких умовах міських боїв за Львів. Відступ українців з міста також мав негативні наслідки для цієї структури. Після Акту Злуки товариство стало складовою частиною загальноукраїнського Червоного Хреста. На локальному, так і на загальнодержавному рівні, воно активно взаємодіяло з органами влади і отримувало сприяння від неї. Серед головних завдань, які постали перед організацією, була закупівля медикаментів. Для цього було відправлено ряд закордонних місій. Товариство отримувало значну допомогу з Наддніпрянщини. Безпосередньо на території Галичини у лютому-березні 1919 р. перебували місії Швейцарського Червоного Хреста. На співпрацю з Міжнародним Червоним Хрестом негативно впливав до кінця не визначений юридичний статус організації. Проте, УЧХ отримував широку підтримку з боку населення. Для збору пожертв часто проводились різноманітні культурно-мистецькі заходи.

Активно діяли молодіжні та жіночі червонохресні структури. На території Галичини організацією були розгорнуті шпиталі та санітарні колони. Товариство намагалось організувати обіг кореспонденції по обидва боки лінії фронту. Відбувалось доставлення святкових подарунків воякам. В умовах бойових дій значно менше уваги приділялось гуманітарному забезпеченню місцевого населення. Організовувались заходи для перетину лінії фронту мирним населенням в обидва боки. За участі місії Міжнародного Червоного Хреста забезпечувалось листування з полоненими в Сербії, Італії та інших країнах. Проводилась співпраця з Польським Червоним Хрестом, що вилилось у взаємне відвідування таборів полонених та інтернованих.

Після остаточного захоплення території Галичини польською армією на цих теренах розгорнуло свою діяльність Польське Товариство Червоного Хреста. Вже в липні 1919 р. Галицький відділ колишнього Австрійського Червоного Хреста фактично в одноосібному порядку був включений до вище вказаної організації, що викликало протест з боку українців. Тривалий час відбувалась боротьба за поділ майна Австрійського Червоного Хреста. Проте,

вже на початку 20-х рр. було остаточно утверджено загальнопольську структуру червонохресних організацій на цих теренах.

Крім польського товариства, в регіоні також проводили свою діяльність міжнародні червонохресні місії. У Львові розгорнуло свою роботу представництво Американського Червоного Хреста. У травні 1920 р. дана організація утворила Тернопільський і Станиславівський відділи. Надаючи гуманітарну допомогу населенню Галичини, Американський Червоний Хрест активно співпрацював з Українським Горожанським Комітетом. Часто залучення іноземних місій товариства було вирішальне для отримання українськими організаціями медикаментів пересланих із закордону.

Одним із головних напрямків діяльності Польського Червоного Хреста у міжвоєнний період була боротьба з поширенням епідемічних захворювань. На початку 20-х рр. товариство було піддано критиці з боку української громадськості краю через відсутність ефективних заходів для вирішення даної проблеми. Проте, варто зазначити, що у наступні роки Червоний Хрест зробив значний внесок у боротьбу з епідемією тифу у Галичині. Фактично у міжвоєнний період товариство було однією з небагатьох організацій, що активно використовувала наявні ресурси і відповідно підготовлені кадри для боротьби з поширенням таких захворювань.

ПЧХ також здійснював заходи для надання гуманітарної допомоги постраждалим від повеней, що регулярно траплялися у Галичині. Проте, товариство не мало достатніх засобів щоб надати таку допомогу в повній мірі. У свою чергу, у другій половині 20-х рр. радянський Червоний Хрест відправляв значні партії зернових українському населенню краю. Але такі заходи носили ідеологічний характер і тому викликали протидію з боку польської влади.

Варто зазначити, що дії польської влади у Галичині під час «пацифікації» не залишались поза увагою міжнародних червонохресних структур. Звернення Міжнародного Комітету товариства змушувало реагувати ПЧХ, хоч часто і формально, на факти протиправних дій. В умовах посилення

тоталітарного режиму та наростання репресивної політики комуністичної влади перед Польським Червоним Хрестом поставала проблема надання допомоги біженцям з СРСР. Дана організація також опікувалась емігрантами без громадянства. Загалом польський характер товариства мав негативний вплив на сприйняття його українцями Галичини, що в поєднанні з відсутністю бойових дій спричинило пасивне ставлення громадськості до дій організації.

4. Початок Другої світової війни ознаменував собою наступний період в історії розвитку червонохресних структур. В умовах протистояння двох тоталітарних режимів відбулось відновлення Українського Червоного Хреста. На початковому етапі товариство займалось пошуком інформації про жертв терору НКВС та допомагало потерпілим від війни і сім'ям закатованих.

Червоний Хрест опікувався військовополоненими німецьких таборів. Поступово створювались локальні філії в різних населених пунктах Галичини. Найбільш активними були ті філії, які знаходились в містах, через які проходив маршрут руху полонених. Роботу суттєво ускладнювала велика кількість звільнених та епідемія тифу серед них, яка зачепила як місцеве населення, так і червонохресний персонал. В листопаді 1941 р звільнення полонених з таборів припинилось, а їхнє становище було вкрай складним. УЧХ займався збором для них продуктів харчування та предметів першої необхідності.

Важливою проблемою була нестача кваліфікованих медичних кадрів. Для її вирішення Червоним Хрестом створювались спеціальні курси. Гостро відчувалась потреба в ліках та медичному інвентарі. Частина матеріального забезпечення залишилась від радянського Червоного Хреста. Проте, більшість засобів та майна була отримана завдяки пожертвам благодійників. Інформація про фінансову та майнову допомогу від населення часто публікувалась в періодичній пресі.

Крім значної підтримки роботи Червоного Хреста зі сторони духовенства, важливу роль відіграло ставлення німецької адміністрації. З переходом влади від військових до адміністративних структур розпочався

швидкий процес ліквідації українських організацій Червоного Хреста. Під тиском окупаційної влади було змінено форму та назву УЧХ – він почав діяти як Крайова Комісія допомоги полоненим в складі Українського Крайового Комітету. Це піддавали критиці в ОУН, проте активна допомога звільненим полоненим продовжувалась.

Останньою акцією, проведеною УЧХ, був порятунок голодуючих дітей з гірських районів Галичини в 1942 р. В період нацистської окупації краю відбувалась взаємодія УЧХ і місцевого населення з Німецьким Червоним Хрестом. В пресі збереглись згадки про пожертви на користь останнього. Але тогочасна легальна преса носила переважно пропагандистський характер. Загалом через постійний тиск нацистської адміністрації УЧХ припинив свою діяльність.

В зв'язку із переходом до більш активного протистояння німецькій окупаційній адміністрації в 1943 р. в Галичині розпочалось формування підпільного Українського Червоного Хреста. Вибудована К. Зарицькою організація поділялась на крайовий, обласні та повітові проводи. На кожному із цих структурних рівнів УЧХ мав чотири окремі відділи: організаційний, відділ медичної служби, фармацевтичний, харитативний. Робота товариства регулювалась «Правильником УЧХ».

Через загрозу викриття і проблематичність транспортування великої кількості поранених, підпільний Червоний Хрест у Галичині влаштовував невеликі шпиталі та санітарні пункти. Часто лікування проводилось у приватних будинках. Для вирішення кадрової проблеми УЧХ активно проводив медичні курси. З цією метою до лав організації було залучено багато євреїв врятованих від нацистських репресій. Велику кількість ліків та медичного інвентарю Червоний Хрест отримував від місцевого населення та підпільної мережі ОУН. Поширеним був збір лікарських рослин. Підпільний Червоний Хрест також надавав опіку біженцям, що почали прибувати в Галичину з початком просування Червоної Армії по території України.

З приходом радянської влади на терени краю умови роботи УЧХ зазнали суттєвих змін. З міркувань безпеки медичні курси проводились серед значно менших груп слухачів. В зв'язку еміграцією багатьох лікарів загострювалася проблема кадрового забезпечення. Через протидію радянських каральних органів ускладнювався процес отримання лікарських засобів. Доставка до місць призначення та збереження покладалось найчастіше на жінок. Були спроби надавати допомогу особам, чий родичі були репресовані.

Починаючи з другої половини 1944 р., з метою адаптації до нових умов роботи, деякі структури УЧХ припинили свою діяльність. Внаслідок арештів і загибелі керівний склад організації зазнавав змін. Поступово до кінця 40-х рр. були остаточно ліквідовані всі окремі організаційні структури підпільного Червоного Хреста. Проте поодинокі медики продовжували свою роботу до остаточного завершення спротиву радянській владі.

В 1939 р. разом із вступом Червоної Армії на територію Галичини на цих землях розгорнулася діяльність радянських червонохресних структур. Формування постійних відділів Товариства Червоного Хреста УРСР на території Галичини відбувалось відповідно до нового адміністративно-територіального поділу та загальнорадянської структури організації. У своїй діяльності радянський Червоний Хрест на теренах краю у 1939-1941 рр. був орієнтований на залучення до лав товариства максимальної кількості учасників та отримання від них членських внесків.

Значно менше уваги приділялась практичній діяльності організацій. Це, а також добровільно-примусовий характер вступу до таких структур, робили членство у них формальним. Відновлення роботи радянського Червоного Хреста у Галичині розпочалось у другій половині 1944 р. Проте в 1944 р., як і в 1945 р., за більшістю показників товариство не досягло значних результатів. Серед головних напрямків діяльності організації, окрім залучення нових членів та збору коштів, також було про ведення підготовки осіб за системою ГСО/БГСО, створення медико-санітарних формувань, організація червонохресних формувань у школах, протиепідемічна та шефська робота.

Характерною особливістю діяльності радянського Червоного Хреста було залучення його членів до не типових для гуманітарних організацій робіт, що були спрямовані на радянізацію Галичини. Даний факт, у поєднанні з часто не зовсім добровільним характером членства, мав суттєвий вплив на ставлення місцевого населення. Слабкий контроль радянської влади над деякими місцевостями призводив до того, що в багатьох районах червонохресна робота не проводилась практично до кінця 40-х рр.

Незважаючи на те, що Червоний Хрест був гуманітарною організацією, його функціонування перебувало під значним впливом суспільно-політичних подій в краї. В зв'язку з цим і виникли такі різноманітні форми його діяльності. Попри всі згадані обставини учасники червонохресних структур намагались реалізувати основні завдання цього руху .

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

I. Архівні матеріали

Центральний державний історичний архів України, м. Київ

Фонд 719 Управління головноуповноваженого Російського товариства Червоного Хреста при арміях Південно-Західного фронту

Оп. 1.

1. Спр. 4. Журнали засідань головного управління РТЧХ. 1 вересня 1914 – 30 вересня 1914 р. 360 арк.
2. Спр. 5. Журнали засідань головного управління РТЧХ. 2 жовтня – 31 жовтня 1914 р. 415 арк.

Центральний державний архів громадських об'єднань України, м. Київ

Фонд 1 Центральний комітет Комуністичної партії України

Оп. 6.

3. Спр. 620. Матеріали до протоколів засідання Політбюро ЦК КПСС України. Протокол № 4 пункти 1-76. 20 липня 1940 – 10 серпня 1940 рр. 255 арк.

Оп. 23.

4. Спр. 1835. Доповідні записки, довідки і листування про стан товариства та роботу Червоного Хреста. 11 січня – 25 липня 1945 р. 23 арк.

Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, м. Київ

Фонд 3982 Державний секретаріат внутрішніх справ Західно-Української Народної Республіки. 1919 р.

Оп. 1.

5. Спр. 2. Зведені звіти по Західно-Українській Народній Республіці про санітарний стан повітів. 1919 р. 36 арк.

6. Спр. 4. Листування з українським посольством у Відні і Будапешті про боротьбу з епідемією тифу на території Західно-Української Народної Республіки. 13 лютого 1919 – 17 квітня 1919 р., 34 арк.
7. Спр. 5. Листування з секретарем внутрішніх справ про матеріальну допомогу госпіталям, закупку медикаментів, збільшення лікарів та взагалі медичного персоналу, про улаштування зручних помешкань для госпіталів. 2 лютого – 17 травня 1919 р. 26 арк.
8. Спр. 14. Звіт про санітарний стан повітів в Турках, Товмачах, Тарнополі, Чорткові, Ходорові та листування з повітовими комісаріатами про епідемію тифу та боротьбу з нею. 28 лютого – 16 травня 1919 р. 38 арк.

**Фонд 3833 Краєвий провід Організації Українських Націоналістів на
Західних Українських землях**

Оп. 1.

9. Спр. 92. Огляди суспільно-політичного, господарського та культурного життя на Західно-українських землях за період – грудень 1942 р. по липень м-ць 1944 р. січень 1942 – липень 1944 рр. 66 арк.

**Фонд 3834 Львівський обласний провід Організації Українських
Націоналістів на західних українських землях**

Оп. 1.

10. Спр. 7. Накази і інструкції господарчої референтури. 14 серпня – 7 грудня 1944 р. 27 арк.

Фонд 4616 Центральний комітет Товариства Червоного Хреста УРСР

Оп. 1.

11. Спр. 7. Річний текстовий звіт про роботу Центрального Комітету Товариства Червоного Хреста УРСР за 1944 рік. 25 арк.
12. Спр. 11. Річний текстовий звіт про роботу Центрального Комітету Товариства Червоного Хреста УРСР за 1945 рік. 22 арк.
13. Спр. 17. Довідка про роботу товариства Червоного Хреста за з V – VI з'їздів (1936-1947) 1947 рік. 7 арк.

14. Спр. 25. Річний текстовий звіт про роботу Центрального Комітету Товариства Червоного Хреста УРСР за 1948 рік. 25 арк.

Центральний державний історичний архів України, м. Львів

Фонд 462. Український Горожанський Комітет

Оп. 1

15. Спр. 63. Звернення до Міжнародного Червоного Хреста в Женеві, звіт та листування про боротьбу з епідеміями серед населення Галичини та потребу в ліках і медичному обладнанні. 1920 р. 9 арк.
16. Спр. 66. Історична довідка про діяльність товариства «Червоного Хреста» в Галичині та окружного комітету Австрійського Червоного Хреста про відокремлення Українського Червоного Хреста від Польського. 24 листопада 1919 р. 9 арк.
17. Спр. 205. Листування з Американським Червоним Хрестом у Вашингтоні, його відділеннями у Варшаві та Львові, дипломатами США у Польщі про надання економічної допомоги населенню Сх. Галичини. 1919 - 1921 рр. 59 арк.

Державний архів Львівської області

Фонд 1 Львівське воєводське управління

Оп. 9.

18. Спр. 1762. Циркуляри та інструкції Міністерства внутрішніх справ, Львівського воєводського управління, Товариства Червоного Хреста та інших про засоби протидії автомобільним катастрофам і створення рятувальних дружин. 14 липня 1930 – 25 травня 1934 рр. 48 арк.
19. Спр. 2758. Квартальні та річні звіти відділів Польського Червоного Хреста /по повітах/ за 1931-1933 рр. 1 лютого – 13 вересня 1932 р., 68 арк.
20. Спр. 2823. Переписка з окружними управліннями Червоного Хреста, Міністерством суспільної опіки та іншими з питання придбання дезінсекційних апаратів. 13 лютого 1932 – 30 січня 1933 рр. 10 арк.

21. Спр. 2870. Звіти Товариства Червоного Хреста у Львові з додатком списку членів товариства. 1 квітня 1932 – 20 листопада 1935 рр. 80 арк.
22. Спр. 3428. Розпорядження Міністерства суспільної опіки про проведення дезінфекції переміщень листування з повітовими старостами та іншими з даного приводу. 5 січня – 6 жовтня 1934 р. 31 арк.

Фонд 43. Львівське окружне управління Польського Червоного Хреста

Оп. 1.

23. Спр. 4. Переписка з управлінням Польського Червоного Хреста у Варшаві про статистику вбитих та поранених у боях за Львів у 1918-1921 рр.; лист польського посольства у Відні про ліквідацію майна Австро-Угорського Червоного Хреста та інші матеріали. 1925-1927 рр. 12 арк.
24. Спр. 6. Протоколи засідань та зборів відділень Польського Червоного Хреста. 1929 р. 43 арк.
25. Спр. 8. Переписка з головним управлінням Польського Червоного Хреста, воєводським управлінням в Тернополі та іншими про надання допомоги біженцям з СРСР. 1930 - 1931 рр. 15 арк.
26. Спр. 9. Переписка з головним управлінням Польського Червоного Хреста з приводу скарги українських організацій у Чехословаччині у Міжнародний комітет Червоного Хреста в Женеві про позбавлення медичної допомоги жертвам пацифікації 1930 р. у Східній Малопольщі. 1930 - 1931 рр. 18 арк.
27. Спр. 12. Звіт про роботу Польського Червоного Хреста у Східній Малопольщі. 1934 р. 9 арк.
28. Спр. 15. Секретні циркуляри та розпорядження Головного управління Польського Червоного Хреста та командування корпусного округу № 6, мобілізаційні повістки сестер милосердя та санітарок та інші матеріали. 1939 р. 96 арк.

Фонд 257 Польське товариство по вивченню історії оборони Львова та його південно-східних воєводств м. Львів

Оп. 2.

29. Спр. 1177. Звіти про діяльність жіночого комітету допомоги пораненим та інтернованим в Косачеві та ін. документи. 33 арк.

Фонд п-3 Львівський обком Компартії України. Військовий відділ

Оп. 1.

30. Спр. 117. Довідки відділу, свідчення, відомості обкому комсомолу, Ради ОСОВІАХИМА, Комітету Червоного Хреста про мобілізацію військовозобов'язаних до лав Червоної Армії, військово-фізкультурній роботі серед молоді, підготовку бійців-мінерів, розмінування території області та ін. 15 серпня – 30 грудня 1944 рр. 57 арк.

Оп. 2.

31. Спр. 684. Довідки, звіти, працівників відділу, міськкомів партії, добровільних і спортивних товариств, про працевлаштування демобілізованих офіцерів, черговим призові до лав Радянської Армії, роботу добровільних товариств сприяння армії і флоту, протиповітряної і хімічної оборони, Червоного Хреста, фізичної підготовки молоді та ін. 9 січня – 20 листопада 1948 р. 159 арк.

Фонд п-5001 Дрогобицький обком КП/б/У

Оп. 6.

32. Спр. 297. Директивні вказівки ЦК Червоного Хреста про санітарно-оборонну роботу області. 1 лютого – 24 вересня 1945 р. 9 арк.

Оп. 9.

33. Спр. 203. Плани; відомості про роботу Обкому Червоного Хреста. 9 січня – 9 листопада 1948 р. 78 арк.

Оп. 10.

34. Спр. 125. Переписка з ЦК КП/б/У, міськкомаами райкомаами та іншими організаціями з питань роботи редакцій газет, звіти лекційної групи, зведення, свідчення з питань Червоного Хреста. 6 січня – 22 липня 1949 р. 164 арк.

Державний архів Івано-Франківської області**Фонд 2 Станіславівське воєводське управління. 1921-1939 рр.**

Оп. 5.

35. Спр. 107. Переписка з повітовими староствами про організацію і діяльність товариств «Польського Червоного Хреста» в повітах Станіславського воєводства. 11 листопада 1925 – 9 листопада 1929 рр. 67 арк.
36. Спр. 219. Статут молодіжної організації Червоного Хреста. 1929 р. 11 арк.

Фонд 269 Станіславівський шкільний інспекторат

Оп. 1.

37. Спр. 1450. Звіти дирекцій початкових шкіл Станіславського шкільного округу про роботу гуртків товариства «Польського Червоного Хреста» за 1938/1939 навчальний рік. 2 червня – 27 червня 1939 р. 78 арк.

Фонд 272. Тлумацька повітова шкільна рада

Оп. 1.

38. Спр. 392. Квартальні і річні звіти про роботу гуртків молоді «Польського Червоного Хреста» у початкових школах містечка Отинія і міста Тлумач за 1932/1933 навч. рік. 1 травня – 20 червня 1933 р. 14 арк.

Фонд р-366. Станіславський Обласний Комітет товариства Червоного Хреста УРСР

Оп. 1.

39. Спр. 4. Директиви і методичні листи Обкому за 1945 рік. 9 лютого – 4 листопада 1945 р. 25 арк.
40. Спр. 7. Зведені звіти про роботу Обкому за 1945 рік. 25 квітня 1945 р. – 15 лютого 1946 рр. 11 арк.
41. Спр. 14. Директиви і методичні листи Обкому за 1946 рік. 15 лютого – 31 грудня 1946 р. 64 арк.
42. Спр. 17. Річний звіт та інформації про роботу Обкому за 1946 рік. 7 вересня 1946 – 27 січня 1947 рр. 39 арк.

43. Спр. 22. Матеріали I-ї обласної конференції Товариства Червоного Хреста. 25 жовтня – 26 жовтня 1947 р. 28 арк.
44. Спр. 23. Протоколи засідань Організаційного Бюро та президії Обкому. 17 лютого – 30 грудня 1947 р. 13 арк.
45. Спр. 29. Річний звіт про роботу Обкому за 1947 р. 9 лютого 1948 р. 48 арк.
46. Спр. 30. Доповіді, інформації та відомості про стан та діяльність Обкому в 1947 році. 21 лютого – 2 серпня 1947 р. 27 арк.
47. Спр. 32. Зведені протоколи випускних іспитів по курсах навчальних санітарних дружин за 1947 р., 31 березня – грудня 1947 р. 11 арк.
48. Спр. 33. Акти перевірок стану роботи Обкому в 1947 році. 23 вересня – 23 грудня 1947 р. 5 арк.
49. Спр. 35. Штатний розпорядок і кошторис адміністративно-господарських витрат Обкому на IV квартал 1944 року. 9 жовтня – 20 жовтня 1944 р. 4 арк.
50. Спр. 36. Звіт про грошові операції по бюджету Обкому за 1944 рік. 31 грудня 1944 р. 1 арк.
51. Спр. 45. Річний звіт про фінансово-господарську діяльність Обкому в 1946 році. 31 грудня 1946 р. 7 арк.
52. Спр. 50. Кошториси витрат і штатні розпорядки Обкому і Санітарно-епідемічного загону № 28 на 1947 рік. 24 квітня – 15 вересня 1947 р. 12 арк.
53. Спр. 51. Річний звіт про фінансово-господарську діяльність Обкому за 1947 рік. 25 січня – 29 квітня 1948 р. 35 арк.
54. Спр. 61. Постанови виконавчого Комітету Станіславської міської Ради депутатів трудящих. 7 березня – 12 грудня 1949 р. 8 арк.
55. Спр. 62. Протоколи засідань президії Станіславського Обком Червоного Хреста 2-го пленуму товариства Червоного Хреста та засідань шефської комісії Обкому. 4 січня – 25 листопада 1949 р. 58 арк.
56. Спр. 65. Звіти, доповіді та інформації про роботу обкому Червоного Хреста за 1949 рік. 3 січня – 16 вересня 1949 р. 49 арк.

57. Спр. 67. Умови Всесоюзного Соціалістичного Змагання, протоколи засідання комісії журі обкому Червоного Хреста про підсумки Соцзмагання, доповідні записки, соцзобов'язання та інші матеріали по соцзмаганням організацій Червоного Хреста області. 2 травня – 19 листопада 1949 р. 77 арк.
58. Спр. 71. Протоколи засідання президії Обком Червоного Хреста. 15 травня – 25 листопада 1950 р. 41 арк.
59. Спр. 74. Звіти, доповіді, доповідні записки та інформації про роботу обкому, міськкомів і райкомів Червоного Хреста за 1950 рік. 15 квітня – 31 грудня 1950 р. 62 арк.
60. Спр. 75. Річний бухгалтерський звіт і статистичні звіти обкому з усіма додатками. За 1950 рік. 49 арк.
61. Спр. 76. Звіти за підсумками Всесоюзного Соціалістичного Змагання, соцдоговори і відомості по соцзмаганню за 1950 рік. 29 арк.

Державний архів Тернопільської області

Фонд р.-1393. Тернопільський обласний комітет Товариства Червоного Хреста.

Оп. 1.

62. Спр. 1. Протокол, резолюція і виступи обласної конференції Червоного Хреста за 1947 рік. 25 жовтня 1947 р. 53 арк.
63. Спр. 2. Список нагороджених грамотами за 1948 – 1949 роки. 10 арк.
64. Спр. 3. Список нагороджених грамотами за 1950 рік. 5 арк.

Архів Управління Служби Безпеки України в Івано-Франківській області

Фонд 5

65. Спр. 6622 П. Протокол допиту Матейко Марії Михайлівни від 25 квітня 1945 р. Арк. 21-23.
66. Спр. 7047 П. Протокол допиту Радько Ольги Петрівни від 6 січня 1946 р. Арк. 13-14.

67. Спр. 8455 П. Протокол допиту Василика Лева Дмитровича від 5 жовтня 1944 р. арк 3.
68. Спр. 9427 П. Додатковий протокол допиту Дирди Ольги Іванівни від 22 грудня 1945 р. Арк. 13.

Електронний Архів Центру Дослідження Визвольного руху

Фонд 9 Збірка документів Миколи Лебеда

Т. 29. Документи група УПА-Захід

69. 4.4.5.2. Група УПА «Захід». Наказ Ч.2/44 від 27.08.44.: веб-сайт. URL: <http://avr.org.ua/viewDoc/10094/> (дата звернення: 6.07.2018).

Т. 34. УЧХ.

70. 4.2.9.1. Інструкції УЧХ. Інструкція ч.1. Обов'язує в праці УЧХ. Жовтень, 1944. 3 арк.: веб-сайт. URL: <http://avr.org.ua/index.php/viewDoc/10173/> (дата звернення: 1.07.2018).

Галузевий державний архів Служби безпеки України (скан-копії АЦДВР)

Фонд 13 Колекція друкованих видань КДБ УРСР

71. Спр. 376. Збірник документів про структуру та характер антирадянської діяльності «Організації Українських Націоналістів – ОУН» та «Української Повстанської Армії».

Т. 28. Документи та матеріали ОУН інструктивного характеру за 1942 – 52 рр., – накази, розпорядження щодо організаційних, господарських та інших питань, форми звітності. Матеріали суспільно-політичної референтури, зв'язку та ін.

Доручення про ліквідацію УЧХ як окремої структури, підпорядкування служби здоров'я. 22.07.1945 р. 2 арк.: веб-сайт. URL: <http://avr.org.ua/viewDoc/2385> (дата звернення: 5.02.2020).

72. Спр. 376. Збірник документів про структуру та характер антирадянської діяльності «Організації Українських націоналістів – ОУН та «Української Повстанської Армії».

Т. 88. Інструкції та вказівки ОУН.

Інструкція Українського Червоного Хреста (УЧХ), Суспільна Опіка, Служба Здоров'я, Аптеки. 10.02.1945 р.: веб-сайт. URL: <http://avr.org.ua/viewDoc/3434/> (дата звернення: 1.07.2018).

Archiwum Państwowe w Przemyślu

73. Polski Czerwony Krzyż Oddział Powiatowy w Przemyślu

56/407/0/1.1/1. Komunikaty Zarządu Głównego PCK w sprawach organizacyjnych. 1940-1941 rr., s. 58.: веб-сайт. URL: <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/ru/jednostka/-/jednostka/18095967> (дата звернення: 22.09.2019).

74. Polski Czerwony Krzyż Oddział Powiatowy w Przemyślu

56/407/0/1.1/3. Protokoły z posiedzeń Zarządu Oddziału PCK Przemyśl-Zasanie. 1940 r., s. 47.: веб-сайт. URL: <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/ru/jednostka/-/jednostka/18095989> (дата звернення: 22.09.2019).

75. Polski Czerwony Krzyż Oddział Powiatowy w Przemyślu

56/407/0/1.1/11. Wykazy rannych, poległych i zaginionych żołnierzy polskich i obcych, sprawozdania z opieki nad grobami poległych. 1940 – 1944 rr., s. 149.: веб-сайт. URL: <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/ru/jednostka/-/jednostka/18095969> (дата звернення: 22.09.2019).

76. Polski Czerwony Krzyż Oddział Powiatowy w Przemyślu

56/407/0/1.2/12. Opieka nad jeńcami. 1940 – 1945 rr., s. 247.: веб-сайт. URL: <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/ru/jednostka/-/jednostka/18095970> (дата звернення: 23.09.2019).

77. Polski Czerwony Krzyż Oddział Powiatowy w Przemyślu

56/407/0/1.2/13. Akta dotyczące pomocy dla rodzin wojskowych oraz karty rejestracyjne wdów po poległych. 1940 – 1943 rr., s. 47.: веб-сайт. URL:

<https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/ru/jednostka/-/jednostka/18095971>
(дата звернення: 23.09.2019).

78. Polski Czerwony Krzyż Oddział Powiatowy w Przemyślu
56/407/0/1.2/15. Akta dotyczące pomocy dla inwalidów wojennych. 1940 – 1945 rr.,
s. 36.: веб-сайт. URL: <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/ru/jednostka/-/jednostka/18095973> (дата звернення: 7.12.2019).
79. Polski Czerwony Krzyż Oddział Powiatowy w Przemyślu
56/407/0/1.2/18. Akta dotyczące rozdziału darów amerykańskich i angielskich. 1940
– 1941, 1945 r., s. 22.: веб-сайт. URL:
<https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/ru/jednostka/-/jednostka/18095976>
(дата звернення: 7.12.2019).
80. Polski Czerwony Krzyż Oddział Powiatowy w Przemyślu
56/407/0/1.2/22. Poszukiwanie zaginionych. 1940 – 1946 rr., s. 563.: веб-сайт.
URL: <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/ru/jednostka/-/jednostka/18095981> (дата звернення: 7.12.2019).
81. Polski Czerwony Krzyż Oddział Powiatowy w Przemyślu
56/407/0/2.2/43. Wykazy poległych i zmarłych żołnierzy polskich i obcych oraz
opieka nad ich grobami i ekshumacje. 1944 – 1948 rr., s. 127.: веб-сайт.
URL: <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/ru/jednostka/-/jednostka/18096009> (дата звернення: 7.12.2019).
82. Polski Czerwony Krzyż Oddział Powiatowy w Przemyślu
56/407/0/2.2/44. Akta dotyczące pomocy repartiantom. 1944 – 1946 rr. s. 28.: веб-
сайт. URL: <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/ru/jednostka/-/jednostka/18096010> (дата звернення: 8.12.2019).

II. Опубліковані документи

83. Воєнна округа УПА «Лисоня». *Документи і матеріали. 1943 – 1952.*
Літопис УПА. Нова серія. Київ – Торонто, 2012. Т. 20. 848 с.
84. Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки
1918 – 1920: Документи і матеріали. У 2 т. / В. Верстюк (відп. ред.). Т. 1.
К.: Вид-во Олени Теліги, 2006. 688 с. (Джерела до вивчення історії

- Української революції): веб-сайт. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/966-7601-78-1/966-7601-78-1.pdf> (дата звернення 18.05.2020).
85. Західно-Українська народна республіка 1918-1923. Документи і матеріали. У 5 т. Том 5. Кн. 1: Зовнішня політика і міжнародне становище. 1918 – 1919 р. / Керів., відп. ред. О. Карпенко. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2009. 944 с.
86. Літопис Української Повстанської Армії / ред. М. Ріпецький. Торонто – Львів, 1992 – 1993. Т. 23 : Медична опіка в УПА. 478 с.
87. Літопис Української Повстанської Армії / ред. М. Ріпецький. Торонто – Львів, 2001. Т. 32: Медична опіка в УПА. 581 с.: веб-сайт. URL: https://litopysupa.com/wp-content/uploads/2019/01/NS_Tom_20_Voienna_okruha_UPA_Lysonia_1943-1952_Dokumenty_i_materialy.pdf (дата звернення: 17.05.2017)
88. Літопис УПА. Нова серія. Т. 22: Станиславівська округа ОУН: Документи і матеріали 1945 – 1951. Київ; Торонто: Літопис УПА, 2013. 1376 с.
89. Літопис УПА. Нова серія. Т. 25: Коломийська округа ОУН: Документи і матеріали (1945 – 1952). Київ; Торонто: Літопис УПА, 2015. 1101 с.
90. Польсько-українська умова від 1-го лютого 1919 р. *Вісті комбатанта*. 2008. 9 листопада.: веб-сайт. URL: <https://kombatingwar.blogspot.com/2008/11/1-1919.html?m=1> (дата звернення 3.05.2017).
91. Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті. Документи і матеріали / Відповідальний редактор професор Микола Кугутяк. Том 2. Книга 1 (1939 – 1945). Івано-Франківськ: КПФ «Лік», 2009. 600 с.
92. Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті. Документи і матеріали / Відповідальний редактор професор Микола Кугутяк. Том 2. Книга 2 (1945 – 1946). Івано-Франківськ: КПФ «Лік», 2010. 696 с.
93. Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті. Документи і матеріали / Відповідальний редактор професор Микола

Кугутяк. Том 2. Книга 3 (1947 – 1957). Івано-Франківськ: КПФ «Лік», 2011. 768 с.

III. Мемуари і спогади

94. Андрусяк Є. Спогади. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2002. 128 с.: веб-сайт. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Andrusiak_Yevheniia/Spohady/ (дата звернення: 5.12.2017).
95. Брусилов А. А. Мои воспоминания. : веб-сайт. URL: <http://www.library.fa.ru/files/Brusilov.pdf> (дата звернення: 20.01.2017).
96. Воробець Т. «Український Червоний Хрест». Матеріали до історії української медицини. Т. 2. Чикаго, 1988. 298 с.
97. Дюнан А. Воспоминание о битве при Сольферино / Пер. с фр. М.: Международный Комитет Красного Креста, 2009. 108 с.: веб-сайт. URL: https://www.icrc.org/ru/doc/assets/files/2013/solferino_rus.pdf (дата звернення: 14.11.2017).
98. Из дневника военного врача. Вестник Красного Креста. 1915. №7. С. 3121–3125.: веб-сайт. URL: <http://vvmirv.shpl.ru/dokum.html> (дата звернення: 12.12.2016).
99. Лозицький М. Кривава Книга. Частина II. Українська Галичина під окупацію Польщі в рр. 1919-1920. Відень: Видання Уряду Західно-Української Народньої Республіки, 1921. 249 с.: веб-сайт. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Lozynskyi_Mykhailo/Krivava_knyha_Chastyna_2/ (дата звернення: 12.10.2016).
100. Мельодія-Крук Б. Праця УЧХ в Українській Повстанській Армії. *УПА в світлі документів з боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу 1942 – 1950 рр.* Збірка документів. Видання Закордонних частин Організації Українських Націоналістів. Торонто, 1957. Ч. 1. 451 с.
101. Назар А. Сторінка до історії V Сокальської Бригади. Полева лічниця в Сокалі. Літопис Червоної Калини. Львів, 1938. Грудень. С. 5.: веб-сайт. URL: <http://avr.org.ua/index.php/viewDoc/11697/> (дата звернення: 27.02.2017).

102. Олесків С. Причинки до історії Українського Червоного Хреста на З.У.З. *Літопис Червоної Калини*. Львів, 1934. Червень. С. 5–6. URL: <http://avr.org.ua/index.php/viewDoc/11646/>. (Дата звернення 27.02.2017)
103. Памяткова книжка Союза визволення України і календарь на 1917 рік.: з 103 ілюстраціями. Відень : З друкарні Адольфа Гольцгавзена в Відні, 1917. CIV, 388 с.: веб-сайт. URL: <https://dlib.ukma.edu.ua/document/232#?c=0&m=0&s=0&cv=0> (дата звернення: 13.04.2019).
104. Паньківський К. Роки німецької окупації. Нью-Йорк – Торонто, 1965. 479 с.
105. Ремесло повстанця: збірник праць підполковника УПА Степана Фрасуляка – «Хмеля» / Ред. і упоряд. Р. Забілій. Львів: Центр дослідження визвольного руху, 2007. 424 с.
106. Рижій І. Санітарна Служба в Листопадових Днях у Львові. Вісті комбатанта.: веб-сайт. URL: http://komb-atingwar.blogspot.com/2009/01/blog-post_13.html?m=1 (дата звернення: 15.05.2018).
107. Савчин М. Тисяча доріг. Спогади. Торонто-Львів : Літопис УПА. Т. 28. 1995. 606 с. .: веб-сайт. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/12812/file.pdf> (дата звернення: 27.10.2018).
108. Białynia-Chołodecki J. Lwów w czasie okupacji rosyjskiej (3 września 1914 – 22 czerwca 1915). Z własnych przeżyć i spostrzeżeń. Lwów, 1934. 168 s.: веб-сайт. URL: https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/20383/edition/18844/content?ref=d_esc (дата звернення: 11.05.2019).
109. Bogdan J. 293 dni rządów rosyjskich we Lwowie (3.IX 1914 – 22.VI.1915). Lwów, 1915. 266 s.: веб-сайт. URL: <https://archive.org/details/293dnirzadwros00januuoft/page/n5/mode/2up> (дата звернення: 13.05.2019).

IV. Періодичні видання

110. 994 первинних організацій Червоного хреста. *Вільна Україна*. 20 серпня.: веб-сайт. URL: <https://zbruc.eu/node/40657> (дата звернення: 23.03.2020).
111. Архикн. Франц Сальватор в гал. «Червонім Хресті». *Діло*. 1916. 13 цвітня (31 ст.ст. марта.). Ч. 96 (8995). С. 3.
112. Архикн. Франц Сальватор прибув оноді до Львова. *Діло*. 1916. 12 цвітня (30 ст.ст. марта.). Ч. 95 (8994). С. 3.
113. В справі американських підмог. *Громадська думка*. 1920. 24 червня. : веб-сайт. URL: <https://zbruc.eu/node/98588> (дата звернення: 30.07.2020).
114. Велика небезпека. *Українські Вісти*. 1919. 14 травня. Ч. 9. С. 3.
115. Великий концерт у честь Українських Січових Стрільців ц. і к. армії. *Діло*. 1916. 18 цвітня (5 ст.ст.). Ч. 100 (8999). С. 3.
116. Від У.Б.У. Оповіщення. *Діло*. 1914. 10 серпня (28 ст.ст. липня). Ч. 177 (8726). С. 3–4.: веб-сайт. URL https://city-adm.lviv.ua/portal/images/remote/10_08.pdf (дата звернення: 3.08.2019).
117. Від У.Б.У. Оповіщення. *Діло*. 1914. 12 серпня (30 ст.ст. липня). Ч. 179 (8728). С. 4.
118. Відмінники санітарної оборони. *Червоний Хрест*. 1940. Вересень (№9). С. 7
119. Війна і гр.-кат. Епископат. *Діло*. 1914. 5 серпня (23 ст.ст. липня). Ч. 173 (8722). С. 1–2.
120. Вісті зі Львова і з краю. Вертаються полонені. *Краківські вісті*. 1941. 20 листопада. Ч. 259 (414). С. 4.
121. Вчашного дня почав ся в нашій державі «тиждень Червоного Хреста». *Діло*. 1916. 2 мая (19 ст.ст. цвітня.). Ч. 110(9009). С. 1.
122. Галичина в часі війни. Брідщина. *Діло*. 1914. 11 серпня (29 ст. ст. липня). Ч. 178 (8727). С. 5.: веб-сайт. URL https://city-adm.lviv.ua/portal/images/remote/11_08.pdf (дата звернення: 23.07.2020).
123. Гідне масового наслідування. *Рогатинське слово*. 1941. 3 грудня. Ч. 19. С. 4.

124. Глотов О. Червонохрестівці Станіславщини. *Червоний Хрест*. 1940. Вересень (№9). С. 4–5.
125. Голод і повінь. *Діло*. 1925. 25 липня. Ч. 163 (10546). С. 2.
126. Голоси з російської неволі. *Діло*. 1916. 6 червня (24 ст.ст. мая). Ч. 140 (9039). С. 3.
127. Горожане! *Републіка*. 1919. 27 лютого. Ч. 22. С. 1.
128. Даймо змогу братам вернутись до рідних стріх! З діяльності Українського Червоного Хреста. *Львівські вісті*. 1941. 30 жовтня. Ч. 71. С. 3.: веб-сайт. URL: <https://libraria.ua/numbers/175/14925/?PageNumber=3&ArticleId=610850&Search=%D1%87%D0%B5%D1%80%D0%B2%D0%BE%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%A5%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%82> (дата звернення: 28.07.2020).
129. Діяльність держ. Секретаріату. *Стрілець*. 1919. 26 березня. Ч. 13. С. 4.
130. Діяльність розязаного парламенту. *Діло*. 1911. 4 цвітня (21 марта ст.ст.). Ч. 75. С. 1.
131. Для оборонців рідного краю. Жертволюбивість чортківських селян. *Републіка*. 1919. 21 березня. Ч. 41. С. 2.
132. Для полонених українців. *Воля Покуття*. 1942. 29 січня. Ч. 5 (54). С. 4.
133. До українського жіноцтва. *Український голос*. 1919. 10 квітня.: веб-сайт. URL <https://zbruc.eu/node/88433> (дата звернення: 28.04.2020).
134. Допомога полоненим. *Львівські вісті*. 1941. 28–29 грудня. Ч. 122. С. 3.
135. Допомогова акція українським полоненим. *Калуський Голос*. 1941. 21 грудня. Ч. 20. С. 3.
136. Дошка пошани. *Червоний Хрест*. 1940. Вересень (№9). С. 15.
137. Дрібні вісті. Холера. *Буковина*. 1893. 30 липня (11 серпня). Ч. 31. С. 4.
138. Жертви і датки зложені «Жіночому Кружкови» на Червоний Хрест. *Наддністрянські вісти*. 1919. 24 марта. Ч. 20. С. 3–4.
139. Жертви і датки. Громаді слава! *Наддністрянські вісти*. 1919. 27 січня. Ч. 8. С. 2.

140. Жертви і датки. *Наддністрянські вісти*. 1919. 10 лютого. Ч. 10–11. С. 3.
141. Жертви і датки. *Наддністрянські вісти*. 1919. 24 лютого. Ч. 14. С. 2.
142. Жертви на Українське Товариство Черв. Хреста (Відділ в Станіславові). *Републіка*. 1919. 1 цвітня Ч. 50. С. 3.
143. Жертви на Червоний Хрест. *Републіка*. 1919. 16 квітня. Ч. 63. С. 4.
144. Жертви на Червоний Хрест. *Републіка*. 1919. 4 березня. Ч. 26. С. 4.
145. Життя краю. Пропали без вісті. *Львівські вісті*. 1941. 28–29 грудня. Ч. 122. С. 6.
146. Життя Покуття. Відділ польського «Червоного Хреста». *Покутський вісник*. 1919. 2 лютого. Ч. 9. С. 3.
147. Життя Покуття. Народ собі! *Покутський вісник*. 1919. 16 березня. Ч. 21. С. 2.
148. Життя Покуття. Народ собі! *Покутський вісник*. 1919. 23 лютого. Ч. 15. С. 3.
149. Життя Покуття. Народ собі! *Покутський вісник*. 1919. 30 січня. Ч. 8. С. 4.
150. Жіноче Товариство «Червоного Хреста» в Долині. *Републіка*. 1919. 6 цвітня. Ч. 55. С. 3.
151. З концертної естради. Концерт для Німецького Червоного Хреста. *Львівські вісті*. 1941. 14–15 вересня. Ч. 32. С. 5.
152. З Товмацького повіту пишуть. *Діло*. 1916. 8 червня (26 ст.ст. мая). Ч. 142 (9041). С. 3.
153. З українського життя. Львівське радіо доносить. *Українське слово*. 1941. 20 серпня. Ч. 13. С. 2.
154. З українського життя. Музичне і спортове життя в Ярославі. *Краківські вісті*. 1942. 30 липня. Ч. 166 (613). С. 4.: веб-сайт. URL <http://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/15119/file.pdf> (дата звернення: 22.11.2019).
155. Завдання Українського Червоного Хреста. *Львівські вісті*. 1941. 30 серпня. Ч. 19. С. 3.

156. Загальні збори «Укр. Червоного Хреста». *Републіка*. 1919. 8 березня. Ч. 30. С. 1.
157. Заопікуватись полоненими. *Краківські вісті*. 1941. 23 листопада. Ч. 262 (417). С. 6.
158. Збірка на «Український Червоний Хрест». *Українське слово*. 1941. 7 грудня. Ч. 31. С. 2.
159. Збірка на «Червоний Хрест». *Новини*. 1919. 5 квітня. Ч. 4. С. 2.
160. Збірка на Червоний Хрест. *Наддністрянські вісти*. 1919. 28 цвітня. Ч. 25. С. 3–4.
161. Звіт Українського Комітету «Тижня Червоного Хреста». *Діло*. 1916. 10 червня (28 ст. ст. марта). Ч. 144 (9043). С. 3.
162. Знову еміграційні ошуканці. *Діло*. 1935. 14 березня. Ч. 67 (13965). С. 6.
163. Ілья Євгенович Зінголь. Посмертна згадка. *Українські вісти*. 1919. 20 червня.: веб-сайт. URL: <https://zbruc.eu/node/90323> (дата звернення: 20.04.2020).
164. Істер Л. На Бориславських промислах. *Червоний Хрест*. 1940. Вересень (№9). С. 6.
165. Кінематографічна новість *Діло*. 1916. 29 січня (16 ст. ст.). Ч. 27 (8926). С. 3.
166. Кінотеатр «Червоного Хреста». *Діло*. 1917. 2 марта (17 лютого ст. ст.). Ч. 50 (9302). С. 4.
167. Концерт в честь Шевченка. *Діло*. 1916. 19 марта (6 ст. ст.). Ч. 75 (8974). С. 3.
168. Краєва Комісія Допомоги Полоненим у Львові. *Краківські вісті*. 1942. 27 лютого.: веб-сайт. URL: <https://zbruc.eu/node/62805> (дата звернення: 2.08.2020).
169. Курс доглядачок хорих. *Діло*. 1895. 26 липня.: веб-сайт. URL: <https://zbruc.eu/node/99289> (дата звернення: 26.07.2019).
170. Лебволь С. В сільському районі. *Червоний Хрест*. 1940. Вересень (№9). С. 2–3.

171. Лемківщина по прогнанню ворога. Із Злотського (п. Мушина) нам пишуть. *Діло*. 1915. 26 червня.: веб-сайт. URL <https://zbruc.eu/node/38190> (дата звернення: 29.07.2019).
172. Львівський повіт на воєнні цілі. *Діло*. 1916. 29 червня (16 ст. ст.). Ч. 159 (9058). С. 3.
173. Людове Кіно «Червоного Хреста». *Діло*. 1916. 14 цвітня (1 ст.ст.). Ч. 97 (8996). С. 3.
174. Ляпін Г. Попереду Львів. *Червоний Хрест*. 1940. Вересень (№9). С. 2.
175. На «Червоний Хрест» зложили. *Українські Вісті*. 1919. 14 травня. Ч. 9. С. 4.
176. На парламентарній арені. Проєкт нових тягарів на освітні і культурні товариства. *Діло*. 1931. 1 листопада. Ч. 246 (12902). С. 2.
177. На Укр. Червоний Хрест. *Република*. 1919. 8 мая. Ч. 79. С. 4.
178. Новинки. В львівському повіті субскрибували мешканці. *Діло*. 1916. 26 січня (13 ст. ст.). Ч. 24 (8923). С. 3.
179. Новинки. Вечір в честь Тараса Шевченка. *Република*. 1919. 1 мая. Ч. 74. С. 3.
180. Новинки. Гарний примір. *Наддністрянські вісти*. 1919. 20 січня. Ч. 7. С. 4.
181. Новинки. Делегація Українського Червоного Хреста із Львова. *Република*. 1919. 22 лютого. Ч. 18. С. 4.
182. Новинки. З дирекції ц. к. української гімназії в Перемишлі. *Діло*. 1916. 21 червня (8 ст. ст.). Ч. 152 (9051). С. 3.
183. Новинки. На концерті учениць прив. Жіночої семінарії Кружка У.П.Т в Коломійі. *Діло*. 1916. 13 цвітня (31 ст. ст. марта.). Ч. 96 (8995). С. 3.
184. Новинки. Повітовий комітет в Товмачі. *Діло*. 1916. 18 цвітня (5 ст. ст.). Ч. 100 (8999). С. 3.
185. Новинки. Пропагандивний тиждень «Польського Червоного Хреста». *Діло*. 1938. 4 червня. Ч. 120 (14951). С. 9.
186. Новинки. *Рогатинське Слово*. 1941. 1 листопада. Ч. 17. С. 3.

187. Облегчїм поворот полонених! *Воля Покуття*. 1941. 26 жовтня. Ч. 24. С. 4.
188. Оповістки. *Републіка*. 1919. 1 березня. Ч. 24. С. 4.
189. Організація укр. Червоного Хреста в Товмаччині. *Товмацькі вісти*. 1919. 2 травня (19 цвітня). Ч. 16. С. 2–3.
190. Організація комісій допомоги полоненим при українських комітетах. *Українське слово*. 1941. 18 грудня. Ч. 36. С. 2.
191. Переписка з полоненими. *Републіка*. 1919. 17 цвітня. Ч. 64. С. 3.
192. По Галичині. Місія Швайцарського Черв. Хреста в Станиславові. *Новини*. 1919. 17 березня. Ч. 4. С. 2.
193. Повідомлення. *Українські Вісти*. 1919. 16 травня. Ч. 11. С. 1.
194. Поворот полонених. *Рогатинське Слово*. 1941. 17 листопада. Ч. 18. С. 6
195. Подяка. *Український голос*. 1919. 23 січня.: веб-сайт. URL <https://zbruc.eu/node/86441> (дата звернення: 28.04.2020).
196. Поклик. *Українські Вісти*. 1919. 22 травня. Ч. 16. С. 2.
197. Померли. *Діло*. 1917. 20 марта (7 марта ст. ст.). Ч. 65 (9317). С. 3.
198. Про відновлення нічних перепусток. *Діло*. 1916. 17 марта (4 ст. ст.). Ч. 73 (8972). С. 3.
199. Проспект. Цісарським розпорядком з 4 червня 1916. *Діло*. 1916. 29 червня (16 ст. ст.). Ч. 159 (9058). С. 3.
200. Радянська Україна. Утворення Всеукраїнського Комітету допомоги жертвам повені у Галичині. *Діло*. 1927. 2 жовтня. Ч. 219 (11187). С. 2.
201. Роздача свят. дарунків на фронті. *Републіка*. 1919. 29 цвітня. Ч. 72. С. 2–3.
202. Розшуки полонених і пропавших без вісти. *Станиславівське слово*. 1942. 29 травня. Ч. 50 (91). С. 4.
203. Свято Трудового Народу. *Републіка*. 1919. 6 мая. Ч. 77. С. 3.
204. Справа лектури для полонених в Росії та Італії. *Діло*. 1917. 23 лютого (10 ст. ст.). Ч. 44 (9296). С. 1.
205. Сходини Самаритянської помочи. *Діло*. 1916. 15 цвітня (2 ст. ст.). Ч. 98 (8997). С. 3.

206. Тиждень Польського Червоного Хреста. *Діло*. 1934. 26 серпня. Ч. 226 (13771). С. 7.
207. Тиждень Червоного Хреста. *Діло*. 1936. 30 травня. Ч. 119. (14368). С. 6.
208. Тиждень Червоного Хреста. *Діло*. 1937. 28 травня. Ч. 115. (14658) С. 8.
209. Тиха важка праця. *Станиславівське слово*. 1942. 15 липня. Ч. 70 (111) С. 3.
210. У Львові повстав організаційний реферат Українського Червоного Хреста. *Воля Покуття*. 1941. 7 вересня. Ч. 17. С. 3.
211. Укр. «Червоний Хрест» в Стрию. *Стрілець*. 1919. 6 квітня. Ч. 17. С. 4.
212. Українська гімназія в Тернополі функціонує. *Діло*. 1917. 3 цвітня (21 марта ст. ст.). С. 1.
213. Українська мобілізація На Український Червоний Хрест. *Діло*. 1914. 12 серпня (30 ст. ст. липня). Ч. 179 (8728). С. 3
214. Українське кореспонденційне бюро Червоного Хреста у Львові. *Діло*. 1917. 27 червня (14 ст. ст.). Ч. 148 (9400). С. 2.
215. Український Комітет «Червоного Хреста». *Діло*. 1917. 1 липня (18 червня ст. ст.). Ч. 152 (9404). С. 3.
216. Український Народний Театр Т-ва «Бесіда». *Діло*. 1917. 17 серпня (4 ст. ст.). Ч. 192 (9454). С. 4.
217. Український Окружний Комітет в Коломиї. *Воля Покуття*. 1942. 18 січня. Ч. 2 (51). С. 8.
218. Український Червоний Хрест в Коломиї. *Воля Покуття*. 1941. 23–26 листопада. Ч. 28. С. 3.
219. Український Червоний Хрест. *Републіка*. 1919. 12 цвітня. Ч. 60. С. 2.
220. Урядовий відділ. Розпорядок. *Републіка*. 1919. 12 цвітня. Ч. 60. С. 1.
221. Харчі для звільнених з полону. *Львівські вісті*. 1941. 25 вересня. Ч. 41. С. 3.
222. Хроніка м. Надвірної. *Українське слово*. 1941. 20 серпня. Ч. 13. С. 5.
223. Хроніка. *Калуський Голос*. 1941. 14 грудня. Ч. 19. С. 4.
224. Хроніка. *Калуський Голос*. 1941. 21 грудня. Ч. 20. С. 4.
225. Хроніка. *Калуський Голос*. 1941. 28 грудня. Ч. 21. С. 4.

226. Центросоюз жертвує на зимову допомогу й Німецький Червоний Хрест. *Воля Покуття*. 1941. 18 січня. Ч. 2(51). С. 6.
227. Центросоюз жертвує на зимову допомогу й Німецький Червоний Хрест. *Українське слово*. 1942. 16 січня. Ч. 6 (47). С. 4.
228. Червоний Хрест в Рогатині. УЧХ. *Рогатинське слово*. 1941. 3 грудня. Ч. 19. С. 2.
229. Чи український нарід в Галичині і в австрійській державі має які права? *Діло*. 1917. 12 липня (28 червня ст. ст.). Ч. 161. С. 3–4.
230. Швайцарська місія Червоного Хреста у Станіславові. *Република*. 1919. 16 березня. Ч. 37. С. 3–4.
231. Що приносить день ... Збірка на У. Ч. Х. *Львівські вісті*. 1941. 15 жовтня. Ч. 58. С. 3.: веб-сайт. URL: <https://libraria.ua/numbers/175/15297/?PageNumber=3&ArticleId=621101&Search=%D1%87%D0%B5%D1%80%D0%B2%D0%BE%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%A5%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%82> (дата звернення: 28.07.2020).
232. Що приносить день ... Український Червоний Хрест. *Львівські вісті*. 1941. 16 жовтня. Ч. 59. С. 6.: веб-сайт. URL: <https://libraria.ua/numbers/175/15283/?PageNumber=6&ArticleId=620740&Search=%D1%87%D0%B5%D1%80%D0%B2%D0%BE%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%A5%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%82> (дата звернення: 28.07.2020).
233. Ялинка для юнаків Української Служби Батьківщині. *До перемоги*. 1944. 17 лютого. Ч. 7 (8). С. 3.
234. Biblioteka Czerwonego Krzyża. *Kurjer Lwowski*. 1915 r. 25 sierpnia. Nr. 276. S. 3.
235. Bilans kinoteatru Czerwonego Krzyża. *Kurjer Lwowski*. 1915 r. 14 października. Nr. 365. S. 3.
236. Biuro informacyjne i porady prawnej. *Kurjer Lwowski*. 1915 r. 12 listopada. Nr. 419. S. 4.

237. Biuro wykazów chorych i zmarłych żołnierzy. *Kurjer Lwowski*. 1914 r. 6 sierpnia Nr. 335. S. 3.
238. Biuro wywiadowcze. *Kurjer Lwowski*. 1915 r. 5 sierpnia. Nr. 238. S. 3.
239. Czerwony Krzyż. *Kurjer Lwowski*
- 240.
241. . 1889 r. 30 kwietnia. Nr. 119. S. 3.
242. Czerwony Krzyż. *Kurjer Lwowski*. 1891 r. 12 maja. Nr. 131. S. 3.
243. Czerwony Krzyż. *Kurjer Lwowski*. 1913 r. 29 stycznia. Nr. 46. S. 6.
244. Czerwony Krzyż. *Kurjer Lwowski*. 1914 r. 9 września. Nr. 382. S. 1.
245. Dar noworoczny dla «Czerwonego Krzyża». *Kurjer Stanisławowski*. 1917. 30 grudnia. Nr. 1562. S. 2.
246. Dla kolumny Krajowego Stowarzyszenia Czerwonego Krzyża. *Kurjer Lwowski*. 1915 r. 8 października. Nr. 354 S. 4.
247. Działalność Czerwonego Krzyża. *Kurjer Lwowski*. 1914 r. 4 sierpnia. Nr. 331. S. 3.
248. Fotografie umarłych nieznanymi żołnierzy. *Kurjer Stanisławowski*. 1916 r. 30 stycznia. Nr. 1534. S. 3.
249. Grosz na «Czerwony Krzyż». *Kurjer Lwowski*. 1914 r. 8 sierpnia. Nr. 339. S. 4.
250. Grosz na «Czerwony Krzyż». *Kurjer Lwowski*. 1914 r. 8 sierpnia. Nr. 340. S. 3.
251. Gwiazdka dla rannych. *Kurjer Lwowski*. 1915 r. 8 grudnia. Nr. 467. S. 2.
252. Kino Czerwonego Krzyża. *Kurjer Lwowski*. 1916 r. 8 lutego. Nr. 69. S. 5.
253. Kino Czerwonego Krzyża. *Kurjer Lwowski*. 1917 r. 24 stycznia. Nr. 41. S. 6.
254. Kinoteatr «Czerwonego Krzyża». *Kurjer Lwowski*. 1915 r. 14 września. Nr. 312. S. 3.
255. Kinoteatr «Czerwonego Krzyża». *Kurjer Lwowski*. 1915 r. 18 listopada. Nr. 429. S. 4.
256. Kinoteatr «Czerwonego Krzyża». *Kurjer Lwowski*. 1916 r. 8 stycznia. Nr. 11. S. 3.

257. Kółko amatorske. Kurjer Stanisławowski. 1916. 11 czerwca. Nr. 1553. S. 3.
258. Kolumna transportowa Czerwonego Krzyża. *Kurjer Lwowski*. 1915 r. 17 października. Nr. 372. S. 5.
259. Komunikaty. «Dar Noworoczny». *Kurjer Lwowski*. 1918 r. 1 stycznia. Nr. 1 S. 7.
260. Komunikaty. Krajowe Stowarz. Czerwonego Krzyża (Odezwa.). *Kurjer Lwowski*. 1918 r. 1 stycznia. Nr. 1. S. 7–8.
261. Koncert na dohód «Czerwonego Krzyża». *Kurjer Lwowski*. 1915 r. 29. lipca. Nr. 225. S. 3.
262. Koncert w Czerwonym Krzyżu. *Kurjer Lwowski*. 1916 r. 10 stycznia. Nr. 15. S. 3.
263. Koncerty w szpitalach Czerwonego Krzyża. *Kurjer Lwowski*. 1916 r. 11 stycznia. Nr. 17. S. 5.
264. Korespondencja z jeńcami wojennymi. *Kurjer Lwowski*. 1915 r. 6 listopada. Nr. 407. S. 4.
265. Krajowy Związek Straży pożarnych. *Kurjer Lwowski*. 1915 r. 4 września. Nr. 294. S. 3.
266. Kronika. «Na zawsze», sztuka w 4 aktach. *Kurjer Lwowski*. 1915 r. 10 października. Nr. 359. S. 5.
267. Kronika. Kary pieniężne. *Kurjer Lwowski*. 1914 r. 17 września. Nr. 390. S. 2.
268. Kronika. Lekarze, przebywający obecnie we Lwowie. *Kurjer Lwowski*. 1914. 16 września. Nr. 389. S. 2.
269. Kronika. Na «Czerwony Krzyż». *Kurjer Lwowski*. 1914 r. 29 sierpnia. Nr. 376. S. 4.
270. Kronika. Na gal. Czerwony Krzyż. *Kurjer Lwowski*. 1915 r. 10 listopada. Nr. 414. S. 3.
271. Kronika. Pielęgniarki. *Kurjer Lwowski*. 1915 r. 25 lipca. Nr. 218. S. 3.
272. Kronika. Pomoc rannym. *Kurjer Lwowski*. 1914 r. 22 września. Nr. 395. S. 2.
273. Kronika. Stację wypoczynkową. *Kurjer Lwowski*. 1914 r. 12. sierpnia. Nr. 346. S. 3.

274. Kronika. W krajowym Tow. Czerw. Krzyża». *Kurjer Lwowski*. 1915 r. 29 października. Nr. 394. S. 3.
275. Kronika. Wielki koncert dobroczynny. *Kurjer Lwowski*. 1915 r. 2 sierpnia. Nr. 232. S. 3.
276. Kształcenie inwalidów. *Kurjer Lwowski*. 1915 r. 23 sierpnia. Nr. 276. S. 3.
277. Kurs dla samarytanek. *Kurjer Lwowski*. 1915 r. 17 grudnia. Nr. 483. S. 3.
278. Kurs organizowania opieki nad dotkniętymi gruźlicą. *Kurjer Lwowski*. 1917 r. 19 maja. Nr. 234. S. 5.
279. Na «Czerwony Krzyża». *Kurjer Lwowski*. 1915 r. 11 grudnia. Nr. 471. S. 3.
280. Na austr. Czerwony Krzyż. *Kurjer Lwowski*. 1915 r. 14 grudnia. Nr. 477. S. 7.
281. Na austr. Czerwony Krzyż. *Kurjer Lwowski*. 1915 r. 14 listopada. Nr. 423. S. 5.
282. Na dochód Czerwonego Krzyża. *Kurjer Stanisławowski*. 1916. 21 maja. Nr. 1550. S. 3.
283. Na gal. Czerwony Krzyż. *Kurjer Lwowski*. 1916 r. 5 stycznia. Nr. 7. S. 4.
284. Na rzecz Gal. Stow. «Czerwonego Krzyża». *Kurjer Lwowski*. 1915 r. 14 sierpnia. Nr. 255. S. 4.
285. Na stacyi wypoczynkowej. *Kurjer Stanisławowski*. 1914 r. 23 sierpnia. Nr. 1512. S. 1.
286. Naczynia kuchenne i stołowe dla «Czerwonego Krzyża». *Kurjer Lwowski*. 1915 r. 14 sierpnia. Nr. 255. S. 4.
287. Odezwa do P. T. Mieszkańców miasta. *Kurjer Stanisławowski*. 1914. 16 sierpnia. Nr. 1511. S. 1.
288. Odezwa. *Kurjer Lwowski*. 1914 r. 11 sierpnia. Nr. 345. S. 3.
289. Ofiara na «Czerwony Krzyż». *Kurjer Lwowski*. 1914 r. 12 sierpnia. Nr. 347. S. 4.
290. Ofiarność publiczna. *Kurjer Lwowski*. 1915 r. 22 lipca. Nr. 214. S. 3
291. Ofiarność publiczna. Na rzecz Gal. Stow. «Czerwonego Krzyża». *Kurjer Lwowski*. 1915 r. 11 sierpnia. Nr. 250. S. 4.
292. Ofiarność publiczna. Na rzecz Gal. Stow. «Czerwonego Krzyża». *Kurjer Lwowski*. 1915 r. 14 sierpnia. Nr. 256. S. 4.

293. Ofiarność publiczna. W Administracji naszej złożono: Na Czerwony Krzyża. *Kurjer Lwowski*. 1915 r. 17 listopada. Nr. 427. S. 4.
294. Opieka nad inwalidami. *Kurjer Lwowski*. 1915 r. 8 października. Nr. 355. S. 3
295. Otwarcie Poradni krajyw. Stow. Czerwonego Krzyża dla piersiowe chorych w Przemysłu. *Kurjer Lwowski*. 1917 r. 4 września. Nr. 415. S. 2.
296. Powiat śatyński. *Kurjer Lwowski*. 1916 r. 5 stucznia. Nr. 6. S. 3.
297. Prezydium Czerwonego Krzyża. *Kurjer Lwowski*. 1914 r. 6 sierpnia Nr. 335. S. 2.
298. Prezydjum tut. Dyrekcji c. k. kolei państwowych. *Kurjer Stanisławowski*. 1914. 16 sierpnia. Nr. 1511. S. 2.
299. Przykład godny naśladowania. *Kurjer Lwowski*. 1915 r. 18 grudnia. Nr. 484 S. 3.
300. Repertuar Teatru misjskiego. *Kurjer Lwowski*. 1915 r. 5 października. Nr. 348. S. 2.
301. Samarytanin Polski a Czerwony Krzyż. *Kurjer Lwowski*. 1913 r. 10 marca. Nr. 114. S. 6.
302. Sekcja samarytańska Czerwonego Krzyża. *Kurjer Lwowski*. 1915 r. 11 sierpnia. Nr. 250. S. 3.
303. Sprawozdanie Oddziału Samarytańskiego Gal. Czerwonego Krzyża. *Kurjer Lwowski*. 1916 r. 12 stucznia. Nr. 18. S. 2.
304. Stanisławowska straż pożarna. *Kurjer Stanisławowski*. 1914 r. 23 sierpnia. Nr. 1512. S. 1.
305. Subwencje na cele oświaty i dobroczynne Gminy miasta Stanisławowa. *Kurjer Stanisławowski*. 1901 r. 17 lutego. Nr. 804. S. 1.
306. Subwencje Rady powiatowej. *Kurjer Stanisławowski*. 1900 r. 11 lutego. Nr. 751. S. 1.
307. Szkoła pielęgniarek Czerwonego Krzyża we Lwowie. *Kurjer Lwowski*. 1914 r. 29 stucznia. Nr. 27. S. 9–10.
308. Szpital Czerwonego Krzyża w Zakładzie karnym. *Kurjer Stanisławowski*. 1915. 19 wreśnia. Nr. 1515. S. 1.

309. Towarzystwo «Czerwonego Krzyża». *Kurjer Lwowski*. 1915. 24 września. Nr. 331. S. 3.
310. Tydzień Czerwonego Krzyża w Stanisławowie. *Kurjer Stanisławowski*. 1916. 23 kwietnia. Nr. 1546. S. 1.
311. Tytułem dobrowolnych datków na rzecz Czerwonego Krzyża złożyli. *Kurjer Lwowski*. 1914 r. 8 sierpnia. Nr. 340. S. 4
312. W Administracji naszej złożono. *Kurjer Lwowski*. 1915 r. 25 lipca. Nr. 218. S. 3.
313. W administracji. *Kurjer Stanisławowski*. 1916. 21 maja. Nr. 1550. S. 4.
314. W Kinoteatrze «Czerwonego Krzyża». *Kurjer Lwowski*. 1915 r. 8 października. Nr. 354. S. 3.
315. Walne zgromadzenie krajowego Stowarzyszenia Czerwonego Krzyża. *Kurjer Lwowski*. 1898 r. 3 kwietnia. Nr. 93. S. 3.
316. Wiadomości o rannych i zaginionych. *Kurjer Lwowski*. 1915 r. 23 lipca. Nr. 215. S. 4.
317. Wrażenia ze szpitala rezerwowego Czerwonego Krzyża we Lwowie. *Kurjer Lwowski*. 1915 r. 23 sierpnia. Nr. 272. S. 2.
318. Z komitetu pań Towarzystwa Czerwonego Krzyża. *Kurjer Lwowski*. 1914 r. 11 sierpnia. Nr. 344. S. 3.
319. Z Tow. muz. im. Moniuszki. *Kurjer Stanisławowski*. 1916. 14 maja. Nr. 1549. s. 2.
320. Zarząd wydawnictwa Im. Piotra Skargi we Lwowie. *Kurjer Lwowski*. 1915 r. 11 grudnia. Nr. 471. S. 3.
321. Zbiórka na rzecz Czerwonego Krzyża w Stanisławowie. *Kurjer Stanisławowski*. 1916. 28 maja. Nr. 1551. S. 3.
322. Zdrojowiska nasze zamieniają się na lecznice Czerwonego Krzyża. *Kurjer Lwowski*. 1914 r. 16 sierpnia. Nr. 352. S. 3.
323. Ze świata. Stosunki sanitarne w Austrii/ *Kurjer Lwowski*. 1913 r. 21 lutego. Nr. 85. S. 3.

324. Zorganizowanie stacji odżywczej w Stryju. *Kurjer Lwowski*. 1915 r. 5 października. Nr. 348. S. 3..

V. Монографії та наукові статті

325. Адаменко Д. Почетное отличие Красного Креста.: веб-сайт. URL: <http://ah.milua.org/pochetnoe-otlichie-krasnogo-kresta> (дата звернення: 27.01.2019).

326. Адамович С. Станіславів у часи лихоліть Великої війни (1914 – 1918 рр.). Івано-Франківськ : «Лілея-НВ», 2013. 80 с.

327. Антонова Т. Жінка та її «мирні», «напівмирні» й «воєнні» ролі в боротьбі ОУН і УПА. Український визвольний рух. Львів, 2007. Зб. 9. С. 138–147.: веб-сайт. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/64672/08-Antonova.pdf?sequence=1> (дата звернення: 19.11.2017).

328. Бежук О. М. Благодійна діяльність самаритянської секції Українського Горожанського комітету у Львові. Вісн. Нац. ун-ту «Львів. політехніка». 2011. № 693. С. 142–146.: веб-сайт. URL: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/10883/1/23.pdf> (дата звернення: 17.10.2016).

329. Богачевська-Хом'як М. Білим по білому: жінки в громадському житті України, 1884 – 1939. К. : Либідь, 1995. 424 с.

330. Бурачок Р. Особливості розселення поляків у Станіславському воєводстві (1921 – 1939). *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. 2011. Вип. 20. С. 208–212.: веб-сайт. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vpu_Ist_2011_20_31. (дата звернення: 3.04.2017)

331. Бурдуланюк В. Театр в умовах національно-визвольної боротьби галицьких українців початку ХХ століття. *Галичина*. 2014. Ч. 25–26. С. 364–367.

332. Бюньон Ф. Красний Крест, Красний Полумесац. Красний Кристал.: веб-сайт. URL: <https://www.icrc.org/ru/doc/assets/files/other/kr.pdf> (дата звернення: 25.01.2017)

333. Великочий В., Монолатій І., Плекан Ю., «Були трактовані наскрізь гуманно...». Косачівський табір для інтернованих осіб в контексті українсько-польських взаємин у Галичині (1918 – 1919 рр.). Колективна монографія. Івано-Франківськ: Видавець Кушнір Г. М., 2019. 182 с.
334. Вільшанська О. Л. Суспільні настрої в Україні під час Першої світової війни. *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.* 2014. Вип. 23. С. 152–162.: веб-сайт. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/124647/15-Vilshanska.pdf?sequence=1> (дата звернення: 18.12.2016).
335. Волковинський В. М. Бойові дії на українських землях у роки Першої світової війни. *Укр. іст. журн.* 2004. №4. С. 38–56.
336. Воляннюк С. Розбудова та діяльність ВО «Лисоня» у 1944 році. *Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність.* 2012. Випуск 22. С. 306–315. : веб-сайт. URL: <http://www.inst-ukr.lviv.ua/uk/publications/materials/documents/?newsid=455> (дата звернення: 30.10.2017)
337. В'ятрович В., Забілий Р., Дерев'яний І., Содаль П. Українська Повстанська Армія. Історія нескорених. Львів: Центр досліджень визвольного руху, 2011. 352 с.
338. Гаврилишин П., Чорненький Р. Діяльність Комітету опіки польських жінок над військовополоненими та інтернованими особами у Коломиї в період польсько-української війни 1918 – 1919 рр. *Коломия, Покуття і Гуцульщина в II Речі Посполитій. Вибрані питання: збірник наукових праць.* Варшава, 2017. С. 32–46.
339. Гаврилишин П. Особливості перебігу судового процесу над «косачівським катом» лікарем Петром Петрушевичем у Львові в 1921 р. с. 65–76. *На тлі нової реальності. Станиславів та Станиславівщина в 1918-1923 рр. Політика – Військо. Том 1.* Варшава – Івано-Франківськ, 2018. с. 65–76.

340. Гавришко М. Лицарка Бронзового Хреста Заслуги УПА : до 100-річчя з дня народження Юлії Ганущак. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. 2015. Спец. вип. 2. С. 314–321. : веб-сайт. URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=dkz_2015_Spets.vip.2_31. (дата звернення: 28.01.2018)
341. Гавришко М. Заходи ОУН на міжнародній арені у справі «пацифікації» в Галичині у 1930 р. *Український визвольний рух*. 2014. № 19. С. 174–201. : веб-сайт. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uvr_2014_19_8. (дата звернення: 3.02.2019)
342. Галицька-Дідух Т. Військове й ідеолого-політичне протистояння УПА та ОУН(б) і радянських каральних структур у 1944–1945 рр. (на прикладі Станіславської області). *Галичина*. 2013. Ч. 22–23. С. 252–263.
343. Ганіткевич Я. Історія української медицини в датах та іменах. Львів, 2004. 365 с.
344. Ганіткевич Я. Український медичний календар. Київ, 2016. 220 с.
345. Ганіткевич Я. Ярослав Окуневський – військовий лікар, адмірал Австро-Угорського флоту, мандрівник, публіцист, меценат. *Наукове товариство ім. Шевченка. Онлайн-журнал товариства.*: веб-сайт. URL: <https://ntsh.org/content/yaroslav-ganitkevich-yaroslav-okunevskiy-viyskoviy-likar-admiral-avstro-ugorskogo-flotu> (дата звернення: 1.05.2020).
346. Гентош Л. Ставлення митрополита Андрея Шептицького до «пацифікації» 1930 р. *Україна модерна. Міжнародний інтелектуальний часопис*: веб-сайт. URL: <http://uamoderna.com/md/sheptytsky-on-pacification> (дата звернення: 23.06.2020).
347. Голяченко О., Ганіткевич Я. Історія медицини. Тернопіль : Лілея, 2004. 248 с.
348. Група вояків та сестри Марійської Родини у шпиталі Червоного Хреста. *Центр міської історії.*: веб-сайт. URL:

<http://www.lvivcenter.org/uk/uid/picture/?pictureid=1312> (дата звернення: 4.11.2019)

349. Гуменний С. Нелегальні міграції на радянсько-польському кордоні в умовах режиму «санації» у другій Річі Посполитій (1926–1939). *Україна-Європа-Світ*. 2016. Вип. 18: Присвячено 150-річчю від дня народження М. Грушевського. С. 272–281. : веб-сайт. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/7268> (дата звернення: 21.08.2020).
350. Давибіда Л. Боротьба з інфекційними захворюваннями в Західно-Українській Народній Республіці. *Галичина*. 2014. Ч. 25–26. С. 182–187.
351. Давибіда Л. Стан охорони здоров'я у Станиславівському воєводстві 1921–1939 рр. *Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис*. Івано-Франківськ, 2012. 20–21. С. 182–187.
352. Давибіда Л. І. Діяльність Самаритянської секції українського Горожанського комітету у сфері охорони здоров'я (1918–1923 рр.). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2014. Вип. 39. С. 62–67. : веб-сайт. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npifznu_2014_39_13. (дата звернення: 27.02.2018)
353. Давибіда Л., Королько А. Санітарно-епідемічна ситуація на Покутті у роки національно-визвольних змагань західних українців 1918–1919 рр. *Питання історії України*. 2013. Т. 16. С. 62–67.: веб-сайт. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Piu_2013_16_15 (дата звернення: 13.03.2017).
354. Давибіда. Л. Охорона здоров'я в Західно-Українській Народній Республіці: історико-антропологічні аспекти. *Міжнародна наукова конференція «Західно-Українська Народна Республіка: революція, державність, соборність. До 100-річчя утворення ЗУНР»*. м. Івано-Франківськ, 31 жовтня 2018 р.). Івано-Франківськ, 2019. С. 83–91.

355. Донік О. М. Громадська благодійність в Україні в роки Першої світової війни. *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.* К.: Інститут історії України НАН України, 2005. № 9. С. 61–86.
356. Донік О. М. Всеросійський земський союз в Україні: структура, напрями та результати діяльності. *Укр. іст. журн.* 2014. № 3. С. 22–37.
357. Дрогобицька О. Санітарно-епідеміологічна ситуація на Станиславівщині у 1918–1923 рр. *Міжнародна наукова конференція «Західно-Українська Народна Республіка: революція, державність, соборність. До 100-річчя утворення ЗУНР»* м. Івано-Франківськ, 31 жовтня 2018 р.). Івано-Франківськ, 2019. С. 113–127.
358. Дуда І. М. Тернопіль. 1540–1944. Історико-краєзнавча хроніка. Частина І. Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2010. 296 с. : веб-сайт. URL: <https://lemko.org/pdf/Ternopil2010.pdf> (дата звернення: 17.06.2020).
359. Єгрешій. О. Греко-католицьке духівництво в умовах ЗУНР: роль у формуванні органів влади, творенні українського війська. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність.* 2009. Вип. 18. С. 199–208. : веб-сайт. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/73301/22-Egershyi.pdf?sequence=1> (дата звернення: 19.10.2018).
360. Жванко Л. М. Біженство Першої світової війни в Україні: Документи і матеріали (1914 – 1918 рр.) : монографія. Х. : ХНАМГ, 2010. 360 с.
361. Журба М. А. Химери інтернаціоналізму. Громадські об'єднання України і зарубіжний світ (20–30 рр. XX ст.). *Вісник аграрної історії. Збірник наукових праць.* 2013. Вип. 6–7. : веб-сайт. URL: file:///C:/Users/user/AppData/Local/Temp/Vai_2013_6-7_14-4.pdf (дата звернення: 23.06.2020)
362. Завальнюк О. М. Соціальний захист у політиці українських урядів за Директорії УНР (грудень 1918 – листопад 1919 рр.). *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки.* 2012. Т. 22. С. 314–327. : веб-сайт. URL:

- http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nrpknu_2012_22_30 (дата звернення: 10.07.2017).
363. Західно-Українська Народна Республіка 1918 – 1923: Ілюстрована історія. Львів – Івано-Франківськ: Манускрипт. Львів, 2008. 524 с.
364. Ільницький В. Кадрове наповнення Дрогобицького окружного проводу ОУН (1945–1952 рр.). *Український історичний збірник*. 2012. Вип. 15. С. 174–191.: веб-сайт. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uiz_2012_15_19 (дата звернення: 29.06.2018).
365. Ільницький В. Методологічні засади здійснення підрахунків цифрових даних функціонування українського визвольного руху у Карпатському Краї ОУН (1945–1954). *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2017. Випуск 53. С. 396–423.
366. Ільницький В. Провід ОУН Карпатського Краю. *Літопис УПА. Серія «Події і люди»*. Книга 21.: веб-сайт. URL: http://shron2.chtyvo.org.ua/Litopys_UPA/Seriia_Podii_i_liudy_Knyha_21_Ilynytskyi_V_Provid_OUN_Karpatskoho_kraiu.pdf (дата звернення: 8.05.2018).
367. Карпенко О. Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923: Історія. Івано-Франківськ: Сіверсія, 2001. 628 с.
368. Кваснюк Я. Б., Чорненький Р. В., Гаврилишин П. М. Військові некрополі Станиславова – Івано-Франківська (1809 – 2020 рр.): монографія. – Брустури : Дискурсус, 2022. 480 с.
369. Кісь О. Жіночий досвід участі у національно-визвольних змаганнях на західноукраїнських землях у 1940–50-х рр. *Схід-Захід : Історико-культурологічний збірник*. Харків, 2009. Вип. 13–14. С. 101–125. : веб-сайт. URL: https://keui.files.wordpress.com/2011/01/06_kis.pdf (дата звернення: 8.11.2017).
370. Клапчук. В. М. Медицина та санаторне лікування на Гуцульщині. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серія «История»*. Том 21 (60). 2008. №1. С. 52–

- 62.: веб-сайт. URL: http://sn-histor.cfuv.ru/wp-content/uploads/2016/12/007_klapchuk.pdf (дата звернення: 27.03.2018).
371. Клименко О. Грошовий обіг у дистрикті «Галичина» під час німецької окупації (1941–1944 рр.). *Збірник праць ТО НТШ*, 2004. Т. 1. С. 161–171: веб-сайт. URL: http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/123456789/13877/2/ProcNTShTB_2004v1_Klimenko_O-Hroshovyi_obih_u_dystrykti_161-171.pdf (дата звернення: 20.01.2019)
372. Кобута Л. Пресові видання ЗУНР: специфіка функціонування та ідеологія змістового наповнення. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*: Зб. наук. пр. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2009. Вип. 18. С. 644–651.: веб-сайт. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/73359/76-Kobuta.pdf?sequence=1> (дата звернення: 15.06.2018).
373. Коваль Л. В. Медична служба Української повстанської армії. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2006. № 572. С. 69–74.: веб-сайт. URL: <http://ena.lp.edu.ua/xmlui/handle/ntb/30848> (дата звернення: 2.11.2016).
374. Королько А. Покуття у роки Першої світової війни. *Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис*. 2012. Ч. 20–21. С. 151–165.
375. Королько А. Українські повітові ради Покуття періоду ЗУНР: структура і практична діяльність (листопад 1918 р. – травень 1919 р.). *Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис*. Івано-Франківськ, 2014. Ч. 25–26. С. 91–113.
376. Косик В. М. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. Пер. з фр. Р. Осадчука. Париж; Нью-Йорк; Львів, 1993. С. 176–177, http://history.org.ua/LiberUA/e_dzherela_Ukraine_i_Nimechchina/e_dzherela_Ukraine_i_Nimechchina.pdf (дата звернення: 7.10.2019).

377. Кравець А. Медики у визвольних змаганнях українського народу: (від Українського Червоного Хреста до Служби Здоров'я УПА). Львів : Галиц. вид. спілка, 2010. 193 с.
378. Кривчик Г. Г. Основні загальнонаукові методи дослідження в історичних науках. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 2017. Т. 20. № 12. С. 55–61. : веб-сайт. URL <http://eadnurt.diit.edu.ua/bitstream/123456789/10594/1/Krivchik.pdf> (12.03.2021)
379. Лисенко Є. Соціальне становище радянських військовополонених у роки Другої світової війни. *Військовий полон та інтернування 1939 – 1956. Погляд через 60 років*. Матеріали міжнародної наукової конференції, 2–4 червня 2006. К.: Парламентське видавництво, 2008. С. 86–95. : веб-сайт. URL <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-611-596-9/978-966-611-596-9.pdf>. (дата звернення 20.01.2019).
380. Лисенко О. Благодійні акції як формат соціальної солідарності в Західній Україні, 1939 – 1945. *Україна модерна. Міжнародний інтелектуальний часопис*, 2016.: веб-сайт. URL: <http://uamoderna.com/md/lysenko-wartime-charity> (дата звернення: 20.01.2019).
381. Лікарський світ за Української Держави. За Директорії УНР (1919 – 1920). *Вісті комбатанта*. 2013. 20 жовтня.: веб-сайт. URL: <https://kombatingwar.blogspot.com/2013/10/1919-1920.html?m=1> (дата звернення: 28.11.2016).
382. Луцький О. Львів під радянською окупацією 1939 – 1941 рр. *Український визвольний рух: наук. зб.* Львів, 2006. Збірник 7. С. 89–119. : веб-сайт. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/38392558.pdf>. (дата звернення 20.03.2020).
383. Луцький О. Суспільна допомога жителям Прикарпаття (восени 1941 – влітку 1942 рр.). *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика*: Зб. ст. К., 2011. Вип. 16. С. 294–304 : веб-сайт. URL:

<http://dspace.nbuiv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/85703/22-Lutskyi.pdf?sequence=1> (дата звернення 21.09.2019)

384. Марчук В. Війна і християнська мораль: суспільна місія греко-католицької церкви у 40-і роки ХХ ст. *Українська Повстанська Армія – феномен національної історії: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції*. Івано-Франківськ: Плай, 2003. С. 107–115.: веб-сайт. URL: https://shron2.chtyvo.org.ua/Zbirnyk_statei/Ukrainska_Povstanska_Armiia_-_fenomen_natsionalnoi_istorii_materialy_Vseukrainskoi_naukovo_i_konferen.pdf (дата звернення: 30.10.2017).
385. Мизак Н. С. УПА–«Захід» і збройне підпілля ОУН у боротьбі за Українську Самостійну Соборну Державу у 1942 – 1960 рр. : монографія. Чернівці : Прут, 2011. 433 с. (За тебе, свята Україно ; кн. 7). : веб-сайт. URL: <http://www.religstud.chnu.edu.ua/res/religstud/Knyha%207.pdf> (дата звернення: 19.11.2017).
386. Монолатій І. Місто двох республік і диктатури. Коломийські сцени Української революції. Івано-Франківськ: Галицько-Українська Накладня ім. Якова Орштейна, 2018. 656 с.
387. Монолатій І. Перша республіка. Коломия в часи ЗУНР. Івано-Франківськ: Галицько-Українська Накладня ім. Якова Орштейна, 2017. 96 с.
388. Монолатій І. Цісарська Коломия. 1772 – 1918. Івано Франківськ : Лілея НВ, 2008. 308 с.
389. Нагірний В. Коломийський листопад періоду ЗУНР. *«Коломия та Покуття у вирі державотворення ЗУНР»* Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції присвяченої 100-річчю української революції (Коломия, 5 жовтня 2018 року). Івано-Франківськ: НАІР, 2018. С. 119–126.: веб-сайт. URL: <https://knni.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/43/2019/01/%D0%9C%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D0%B8-%D0%B2%D0%B5%D1%80%D1%81%D1%82%D0%BA%D0%B0-1.pdf> (дата звернення: 16.02.2020).

390. Науменко А. Прорив Південно-Західного фронту Російської армії у 1916 році та його воєнно-політичні наслідки. *Воєнна історія*. 2006. № 1–3.
391. Олійник О. Діяльність Австрійського Товариства Червоного Хреста на території Прикарпаття в період Першої світової війни на сторінках тогочасної періодики. *Historia zaklęta w pamięci. Stanisławów i Ziemia Stanisławowska w polskiej i ukraińskiej przestrzeni historycznej, t. 2, Życie codzienne*, red. Adam Adrian Ostanek, Warszawa – Iwano-Frankiwnsk 2021. S. 105–114.
392. Олійник О. Діяльність Товариства Червоного Хреста УРСР у Галичині в 1939–1941 рр. *Україна у світовому історичному просторі*: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 24 квітня 2020 р. / під заг. ред. К. В. Балабанова. Маріуполь: МДУ, 2020. С. 72–76.
393. Олійник О. Діяльність Українського Червоного Хреста у Східній Галичині в період ЗУНР. *Україна у світовому історичному просторі*: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. м. Маріуполь. 21 квітня 2017 р. / під заг. ред. К. В. Балабанова. Маріуполь : МДУ, 2017. С. 57–60.
394. Олійник О. В. Діяльність підпільного Українського Червоного Хреста в лавах УПА на території Галичини в другій половині 1940-х рр. *Наукові записки. Серія: Історичні науки*. Випуск 25. Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2019. С. 76–85.
395. Олійник О. В. Діяльність підпільного Українського Червоного Хреста в лавах УПА на території Галичини в 1943 – 1944 рр. *Universum Historiae et Archeologiae = The Universe of History and Archeology = Універсум історії та археології = Универсум истории и археологии*. Дніпро, 2019. Т. 2 (27). Вип. 1. С. 139–147. DOI: 10.15421/26190111.
396. Олійник О. В. Діяльність Червоного Хреста на території Прикарпаття в період нацистської окупації на сторінках місцевої легальної преси. *Гілея: науковий вісник*. 2019. Вип. 141 (1). С. 118–122.
397. Олійник О. В. Діяльність Червоного Хреста на території Прикарпаття в період нацистської окупації. *Війна все змінила. Станиславів і*

- Станиславівщина під час війни, окупації та «визволення» (1939 – 1945). Том II. Адміністрація – Культура.* Варшава – Івано-Франківськ, 2019. С. 95–106.
398. Олійник О. В. Санітарно-епідемічна і гуманітарна діяльність Червоного Хреста у Східній Галичині в період ЗУНР у контексті благодійної активності місцевого населення. *Міжнародна наукова конференція «Західно-Українська Народна Республіка: революція, державність, соборність. До 100-річчя утворення ЗУНР»* м. Івано-Франківськ, 31 жовтня 2018 р.). Івано-Франківськ, 2019. С. 74–82.
399. Олійник О. В. Червоний Хрест та благодійна активність місцевого населення на території Прикарпаття в період ЗУНР/ЗОУНР на сторінках місцевої преси. *На тлі нової реальності. Станиславів та Станиславівщина в 1918 – 1923 рр. Політика – Військо. Том I.* Варшава – Івано-Франківськ, 2018. С. 52–64.
400. Олійник О. В. Діяльність Польського Червоного Хреста на території Станіславівського воєводства у міжвоєнний період (1921 – 1939 рр.). *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Історичні науки.* 2017. № 2. С. 84–88.
401. Олійник О. В. Діяльність Червоного Хреста в Станіславській області в 1944 – 1947 рр. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії.* Харків.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2018. Вип. 21. С. 79–87.
402. Онишко Л. Галина Дидик – учасниця визвольних змагань 1940-х років. *Спадщина Омеляна Прицака і сучасні гуманітарні науки: матеріали міжнародної наукової конференції, Київ, 28–30 травня 2008 р. Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія».* К. : Вид-во Аратта, 2009. С. 221–233.: веб-сайт. URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/7538> (дата звернення: 30.10.2017).
403. Онишко Л. Катерина Зарицька (з нагоди 90-річчя з дня народження). *Визвольний шлях.* 2005. Березень. С. 98–108.

404. Онишко Л. Нам сонце всміхалось крізь ржавії грати. Катерина Зарицька в українському національному русі. Львів ; Торонто : Літопис УПА, 2007. 912 с. : веб-сайт. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Onyshko_Lesia/Biblioteka_Tom_08_Onyshko_L_Nam_sontse_vsmikhalos_kriz_rzhavii_graty_Kateryna_Zarytska_v_ukrainскому/ (дата звернення: 17.05.2017).
405. Онишко Л. Роль жінки в українському національно-визвольному русі середини ХХ століття. *Український визвольний*. Львів, 2004. Збірник 3. С. 30–38. : веб-сайт. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/67012/05-Onishko.pdf?sequence=1> (дата звернення: 25.10.2017).
406. Ореховський В. Діяльність Російського Товариства Червоного Хреста по евакуації поранених та хворих з передових позиції у роки Першої світової війни (1914 – 1918 рр.). *Слов'янський вісник. Збірник наукових праць. Серія : Історичні та політичні науки*. Вип. Рівне, 2011. С. 132–136.
407. Ореховський В. Діяльність Російського Червоного Хреста по організації медичної, харчової та санітарно-епідемічної допомоги пораненим військовим у роки Першої світової війни (1914 – 1918 рр.). *Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія : Історія, міжнародні відносини*. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. Вип. 9. С. 56–65.
408. Ореховський В. О. Діяльність Російського Товариства Червоного Хреста у 1917 – 1921 рр. *Парадигма пізнання: гуманітарні питання*. 2015. №1 (4).: веб-сайт. URL: <http://naukajournal.org/index.php/Paradigm/article/view/388/568> (дата звернення: 13.09.2017).
409. Ореховський В. О. Російське Товариство Червоного Хреста та допомога цивільному населенню в роки Першої світової війни (1914 – 1918 рр.). *Парадигма пізнання: гуманітарні питання*. 2014. №1 (1).: веб-сайт. URL :

- <https://naukajournal.org/index.php/Paradigm/article/view/277/458> (дата звернення: 18.10.2017).
410. Ореховський В. О. Російський Червоний Хрест та медико-соціальна реабілітація жертв Першої світової війни. *Парадигма пізнання: гуманітарні питання*. 2015. №8 (11). С. 5–29.: веб-сайт. URL : <http://naukajournal.org/index.php/Paradigm/article/view/657/822> (дата звернення: 8.06.2017).
411. Оськин М. В. Неизвестные трагедии Первой мировой. Пленные. Дезертиры. Беженцы. М. : Вече, 2011. 432 с.: веб-сайт. URL http://resource.history.org.ua/publ/pro_2007_16_1_88 (дата звернення: 07.11.2016).
412. Патриляк І. К., Боровик М. А. Україна в роки Другої світової війни: спроба нового концептуального погляду. Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2010. 590 с. : веб-сайт. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-2213-31-7/978-966-2213-31-7.pdf> (дата звернення 27.02.2017).
413. Персонал шпиталю Червоного Хреста. *Центр міської історії*.: веб-сайт. URL: <http://www.lvivcenter.org/uk/uid/picture/?pictureid=3032> (дата звернення: 4.11.2019).
414. Петрович О. Ю. Жінки в лавах підпільних структур: процес входження, напрями та форми діяльності, ставлення чоловічої більшості. *Гілея : науковий вісник : Збірник наукових праць. Історичні науки*. Випуск 90. 2014. С. 79–84. : веб-сайт. URL: <http://gileya.org/index.php?ng=library&cont=long&id=110> (дата звернення: 15.05.2017).
415. Реєнт О. Україна в Першій світовій війні: сучасні науково-методологічні акценти. *Проблеми історії України : факти, судження, пошуки*. 2007. С. 88–103.: веб-сайт. URL: http://resource.history.org.ua/publ/pro_2007_16_1_88 (дата звернення 18.11.2016).

416. Рожков М. В. Міжнародна діяльність Товариства Червоного хреста УСРР в 20–30-і рр. ХХ століття. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2013. Вип. 36. С. 130–133.: веб-сайт. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npifznu_2013_36_23. (дата звернення: 22.08.2018).
417. Рутар В. Є. Мобілізаційне і матеріально-технічне забезпечення Галицької армії в період українсько – польської війни 1918 – 1919 рр. (за матеріалами повітової преси ЗУНР). *Військово-науковий вісник*. 2010. Вип. 14. С. 79–92.: веб-сайт. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnv_2010_14_7 (дата звернення: 15.05.2017).
418. Рутар В. Є. Діяльність керівництва ЗУНР по організації закордонних поставок військового майна для Галицької Армії. *Гуманітарний журнал*. 2011. №3–4. С. 216–225.: веб-сайт. URL: <http://gj.nmu.org.ua/pdf/2011/3-4/Rutar.pdf> (дата звернення: 15.07.2017).
419. Саган Г. В. Українське питання: виклики сьогодення та історія дипломатичного сприяння українській ідеї на території Королівства СХС. *Вісник Черкаського університету. Серія : Історичні науки*. 2015. № 9. С. 23–30.: веб-сайт. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchuI_2015_9_6 (дата звернення: 13.05.2019).
420. Сапіга О. Організація військових госпіталів Української Галицької Армії та їх матеріальне забезпечення (1918 – 1920 рр.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Сер. Історія*. Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2010. Вип. 2. С. 79–85.
421. Сапіга О. П. Кадрове забезпечення медичної та санітарної служби УГА в 1918 – 1920 рр. *Військово-науковий вісник. Академія сухопутних військ. Вип. 14*. Львів, 2011. С. 93–107.
422. Сіреджук П. Суспільно-політичний рух і культурне життя галицької Гуцульщини періоду ЗУНР. *Галичина*. 2012. Ч. 20–21. С. 192–197.

423. Скакун Р. Пацифікація: польські репресії 1930 року в Галичині. Львів: Видавництво Українського католицького університету. 2012. 172 с.: веб-сайт. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Roman_Skakun/Patsyfikatsiia_polski_represii_1930_roku_v_Halychyni/ (дата звернення: 3.09.2019)
424. Срибная А. В. Организация деятельности сестер милосердия в годы Первой мировой войны. *Вестник ПСТГУ II: История. История Русской Православной Церкви*. 2014. Вып. 5 (60). С. 70–87.: веб-сайт. URL: <http://periodical.pstgu.ru/ru/pdf/article/2685> (дата звернення: 2.082020).
425. Срібна М. Діяльність Українського Червоного Хреста на звільнених від нацистських окупантів українських землях у 1944 – 1945 рр. (за документами ЦДАГО України, ЦДАВО України, Державного архіву Житомирської області). *Архіви України*. 2015. № 1.: веб-сайт. URL: <https://archives.gov.ua/wp-content/uploads/05-7.pdf> (дата звернення: 08.12.2018).
426. Срібна М. А. Особливості діяльності відділів Українського Червоного Хреста на окупованих українських землях у 1941 – 1943 рр. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України*. 2012. Випуск 1 (61). С. 131–137. : веб-сайт. URL: https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Visnyk_2012_1.pdf (дата звернення 24.01.2017).
427. Срібна М. А. Підпільний Український Червоний Хрест у загонах Української Повстанської Армії в роки Другої світової війни. *Історія і біографістика. Електронне наукове фахове видання – міжвідомчий тематичний збірник*. 2011. № 4. : веб-сайт. URL: http://inb.dnsgb.com.ua/2011-4/11_sribna.pdf (дата звернення:24.10.2016).
428. Срібна М. А. Український Червоний Хрест в зоні військових дій та в тилу у роки Другої світової війни (1939 – 1945 рр.). *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. К.: ВІР УАН, 2012. Випуск 66 (№ 11). С. 150–155.: веб-сайт. URL:

<http://gileya.org/index.php?ng=library&cont=long&id=85>. (дата звернення 24.03.2020).

429. Срібна М. А. Форми шефської роботи Українського Червоного Хреста в роки Другої світової війни (1939 – 1945 рр.). *Архіви України*. 2013. № 2. С. 79–87.: веб-сайт. URL: https://old.archives.gov.ua/Publicat/AU/AU_2_2013/05.pdf (дата звернення 24.03.2020).
430. Стародубець Г. Організація медико – санітарної служби у повстанському запіллі (друга половина 1943 – 1944 рр.). *Наукові записки з української історії* : Збірник наукових статей. Переяслав–Хмельницький, 2005. Вип. 17. С. 199–204.: веб-сайт. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/6227/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D1%83%D0%B1%D0%B5%D1%86%D1%8C%20-%202.pdf> (дата звернення: 24.01.2017).
431. Тітовська Ж. В. Особливості розвитку «сестринського руху» в Російській імперії під час Першої світової війни (1914 – 1918 рр.). *Збірник наукових праць. Харк. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди. Серія «Історія та географія»*. Харків, 2014. Вип. 51.: веб-сайт. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_ist_2014_51_18 (дата звернення: 5.12.2016).
432. Трембіцький В. Санітарно-медична справа в Україні. Санітарно-червонохресна служба в Галицькій державі. *Вісті комбатанта*. 2016. 27 березня.: веб-сайт. URL: http://komb-a-ingwar.blogspot.com/2016/03/blog-post_27.html?m=1 (дата звернення: 20.07.2018).
433. Трембіцький В. Українська санітарно-допомога праця на міжнародному ґрунті. *Вісті комбатанта*. 2015. 16 березня: веб-сайт. URL: http://komb-a-ingwar.blogspot.com/2015/03/blog-post_16.html?m=1 (дата звернення: 25.08.2018).

434. Україна крізь віки. У 15-ти тт. К.: Альтернативи, 1998 – 1999. Т. 11 : Кульчицький С. В. Україна між двома війнами (1921 – 1939 рр.). НАН України. Інститут історії України. К.: Альтернативи, 1999. 336 с.
435. Федущак А. Л. Вища медична освіта у Львові: 1939 – 1944 роки. *Клінічна фармація, фармакотерапія та медична стандартизація*. 2012. № 3. С. 57–66. : веб-сайт. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Kff_2012_3_9 (дата звернення: 17.05.2017).
436. Чорненький Р. Табір для інтернованих осіб у Косачеві в Коломиї в період польсько-української війни 1918 – 1919 рр., *Станіславів і Станіславівська земля в період II Речі Посполитої. Громада – Культура – Безпека*. Варшава – Івано-Франківськ: Центр польської культури та європейського діалогу в Івано-Франківську, 2016. С. 21–32.
437. Шацилло В. К. Первая мировая война 1914-1918. Факты. Документы. М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2003. 480 с.
438. Шваб А. Г. Регіональні особливості національної структури населення міжвоєнної Польщі. *Science and Education a New Dimension/ Humanities and Social Science*. Issue. I(2), 2013. 12. : веб-сайт. URL: https://seanewdim.com/uploads/3/4/5/1/34511564/shvab_a._regional_peculiarities_of_the_national_structure_of_the_polish_interwar_population.pdf (дата звернення: 24.07.2017).
439. Штука С. Митрополит Йосиф Сліпий в національно-духовному житті України (1892 – 1984 рр.). *Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*. 2012. Вип. 9. С. 226–232.: веб-сайт. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ues_2012_9_27 (дата звернення: 8.12.2016).
440. Cédric Cotter. Red Cross. 1914 – 1918-online. *International Encyclopedia of the First World War*.: веб-сайт. URL: https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/red_cross (дата звернення: 22.8.2020).
441. Historia Polskiego Czerwonego Krzyża: Oficjalna strona polska.: веб-сайт. URL: <https://pck.pl/kim-jestesmy/historia> (дата звернення: 18.10.2016).

442. Książę Paweł Sapieha – pierwszy Prezes Polskiego Towarzystwa Czerwonego Krzyża.: веб-сайт. URL: <http://pck.malopolska.pl/ksiaze-pawel-sapieha-pierwszy-prezes-polskiego-towarzystwa-czerwonego-krzyza/> (дата звернення: 3.11.2019).

VI. Енциклопедії та підручники

443. Большая Медицинская Энциклопедия (БМЭ)/ под редакцией Петровского Б. В.: веб-сайт. URL: https://бмэ.орг/index.php/%D0%93%D0%9E%D0%A2%D0%9E%D0%92_%D0%9A_%D0%A1%D0%90%D0%9D%D0%98%D0%A2%D0%90%D0%A0%D0%9D%D0%9E%D0%99_%D0%9E%D0%91%D0%9E%D0%A0%D0%9E%D0%9D%D0%95 (дата звернення: 19.05.2018).
444. Вітенко М. Климкевич (Шмігельська) Ірина. *Західно-Українська Народна Республіка 1918 – 1923. Енциклопедія*. Т. 2 : (З – О). Івано-Франківськ: Манускрипт-Львів, 2019. С. 209–210.
445. Гаврилишин П., Чорненький Р. Тернопіль (Табір польських інтернованих та військовополонених). *Західно-Українська Народна Республіка 1918 – 1923. Енциклопедія*. Т. 4: Т – Я. Івано-Франківськ: Манускрипт-Львів, 2021. С. 44–46.
446. Давибіда Л. Український Горожанський Комітет. *Західно-Українська Народна Республіка 1918 – 1923. Енциклопедія*. Т. 4: Т – Я. Івано-Франківськ: Манускрипт-Львів, 2021. С. 219.
447. Єгрешій О., Делятинський Р. Лаба Василь. *Західно-Українська Народна Республіка 1918-1923. Енциклопедія*. Т. 2 : (З – О). Івано-Франківськ: Манускрипт-Львів, 2019. С.375.
448. Монолатій І., Великочий В., Цепенда І. Косачівський табір для інтернованих (Табір інтернованих на Косачеві). *Західно-Українська Народна Республіка 1918 – 1923. Енциклопедія*. Т. 2 : (З – О). Івано-Франківськ: Манускрипт-Львів, 2019. С. 282–287.

449. Павлинин О. Дулемб'янка Марія. *Західно-Українська Народна Республіка 1918 – 1923. Енциклопедія*. Т. 1: А – Ж. Івано-Франківськ : Манускрипт-Львів, 2018. С. 603–604.
450. Павлишин О. Польське населення Східної Галичини під владою Західно-Української Народної Республіки. *Західно-Українська Народна Республіка 1918 – 1923. Енциклопедія*. Т. 3: П – С. Івано-Франківськ: Манускрипт-Львів, 2020. С. 193–198.
451. Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: підручник. 5-те вид., стер. К.: Знання, 2006. 307 с. : веб-сайт. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Sheiko_Vasyl/Orhanizatsiia_ta_metodyka_nauko-vo-doslidnytskoi_diialnosti.pdf (дата звернення: 5.03.2020).

VII. Дисертації та автореферати

452. Давибіда Л. І. Розвиток системи охорони здоров'я в Галичині: Історичний аспект (1918 – 1939 рр.) : Дисертація ... канд. істор. наук : 07.00.01. Івано-Франківськ, 2015. 260 с.
453. Онишко Л. В. Катерина Зарицька в українському національно-визвольному русі (30-і – 40-і рр. XX ст.) : авторефер. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Львів, 2006. 20 с. : веб-сайт. URL: [http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe?C21COM=S&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&S21FMT=fullw&S21ALL=\(%3C.%3EA%3D%D0%9E%D0%9D%D0%98%D0%A8%D0%9A%D0%9E%24%3C.%3E%2B%3C.%3EA%3D%D0%9B%D0%95%D0%A1%D0%AF%24%3C.%3E%2B%3C.%3EA%3D%D0%92%D0%9E%D0%9B%D0%9E%D0%94%D0%98%D0%9C%D0%98%D0%A0%D0%86%D0%92%D0%9D%D0%90%24%3C.%3E\)&FT_REQUEST=&FT_PREFIX=&Z21ID=&S21STN=1&S21REF=10&S21CNR=20](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe?C21COM=S&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&S21FMT=fullw&S21ALL=(%3C.%3EA%3D%D0%9E%D0%9D%D0%98%D0%A8%D0%9A%D0%9E%24%3C.%3E%2B%3C.%3EA%3D%D0%9B%D0%95%D0%A1%D0%AF%24%3C.%3E%2B%3C.%3EA%3D%D0%92%D0%9E%D0%9B%D0%9E%D0%94%D0%98%D0%9C%D0%98%D0%A0%D0%86%D0%92%D0%9D%D0%90%24%3C.%3E)&FT_REQUEST=&FT_PREFIX=&Z21ID=&S21STN=1&S21REF=10&S21CNR=20) (дата звернення: 25.8.2017).
454. Радченко І. Г. Моделі діяльності гуманітарних організацій з порятунку євреїв Європи періоду Голокосту (1939 – 1945). Дисертація ... кандидата

- історичних наук: 07.00.02. 032. Дніпро 2020. : веб-сайт. URL: http://www.dnu.dp.ua/docs/ndc/dissertations/D08.051.14/dissertation_5fdf23351ac86.pdf (дата звернення 24.01.2021).
455. Розлуцький Н. Боротьба радянського режиму проти Українського національно-визвольного руху на території Станіславської області (1944 – 1956 рр.) 2018. Дисертація ... кандидата історичних наук: 07.00.01. Івано-Франківськ, 2018. 294 с.
456. Соколова В. А. Российское общество Красного Креста: 1867 – 1918 гг.: Диссертація ... канд. истор. наук : 07.00.02. Санкт-Петербург, 2014. 302 с.: веб-сайт. https://disser.spbu.ru/files/disser2/144/disser/sokolova_dissertat.pdf (Дата звернення: 31.10.2016).
457. Срібна М. А. Український Червоний Хрест в роки Другої Світової війни (1939 – 1945) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Київ, 2014. 20 с.
458. Чистяков О. В. Организационное устройство и деятельность Российского Общества Красного Креста в годы Первой мировой войны (1914 – 1918 гг.) : автореф. дис. ... канд. истор. наук: 07.00.02. М., 2009. 26 с.: веб-сайт. URL: <https://guu.ru/files/referate/chistaykov.pdf> (дата звернення: 19.12.2016).
459. Ящук О. Ю. Міжнародні зв'язки Червоного Хреста України (1922 – 2014 рр.).. Дисертація ... кандидата історичних наук: 07.00.01. Київ – 2017. : веб-сайт. URL: http://shron1.chtyvo.org.ua/Yaschuk_Olha/Mizhnarodni_zviazky_Chervonoh_o_Khresta_Ukrainy_1922__2014_gg.pdf (дата звернення: 28.01.2020).

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК НАУКОВИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Публікації у виданнях, що входять

до наукометричної бази Scopus і Web of Science

1. Олійник О. В. Діяльність підпільного Українського Червоного Хреста в лавах УПА на території Галичини в 1943 – 1944 рр. *Universum Historiae et Archeologiae = The Universe of History and Archeology = Універсум історії та археології = Універсум истории и археологии*. Дніпро, 2019. Т. 2 (27). Вип. 1. С. 139–147. DOI: 10.15421/26190111. URL: http://www.dnu.dp.ua/docs/visnik/fistor/program_5e2ac2f84ca2b.pdf **Web of Science**

Публікації у фахових наукових виданнях України

2. Олійник О. Діяльність підпільного українського Червоного Хреста в лавах УПА на території Галичини в другій половині 1940-х рр. *Наукові записки. Серія: Історичні науки. Випуск 25*. Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2019. С. 76–85. URL: https://www.cuspu.edu.ua/images/history/download/zbirnik/NZ_issue_25.pdf

3. Олійник О. Діяльність Польського Червоного Хреста на території Станіславівського воєводства у міжвоєнний період (1921 – 1939 рр.). *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Історичні науки : Збірник наукових праць / за ред. проф. Миколи Шитюка*. № 2 (44), листопад, 2017. С. 84–88. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdu_2017_2_12.

4. Олійник О. Діяльність Червоного Хреста в Станіславській області в 1944 – 1947 рр. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії*. Харків.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2018. Вип. 21. С. 79–87. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apvvi_2018_21_11

5. Олійник О. Діяльність Червоного Хреста на території Прикарпаття в період нацистської окупації на сторінках місцевої легальної преси. *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. Київ, 2019. Вип. 141 (1). С. 118–122. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2019_141%281%29__23

6. Олійник О. Санітарно-епідемічна і гуманітарна діяльність Червоного Хреста у Східній Галичині в період ЗУНР у контексті благодійної активності місцевого населення. *Міжнародна наукова конференція «Західно-Українська Народна Республіка: революція, державність, соборність. До 100-річчя утворення ЗУНР»*. м. Івано-Франківськ, 31 жовтня 2018 р.). Івано-Франківськ, 2019. С. 74–82. URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/istgal/article/view/2737>

Публікації, які додатково відображають результати дослідження:

7. Олійник О. Діяльність Товариства Червоного Хреста УРСР у Галичині в 1939 – 1941 рр. *Україна у світовому історичному просторі: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції*, (м. Маріуполь, 24 квітня 2020 р.). Маріуполь: МДУ, 2020. С. 72–76. URL: http://mdu.in.ua/Nauch/Konf/2020/ukrajina_v_svitovomu_istorichnomu_prostori_2020.pdf#page=72

8. Олійник О. Діяльність Українського Червоного Хреста у Східній Галичині в період ЗУНР. *Україна в світовому історичному просторі: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Маріуполь, 21 квітня 2017 р.). Маріуполь: МДУ, 2017. С. 57–60. URL: http://mdu.in.ua/Nauch/Konf/2017/ukrajina_u_svitovomu_istorichnomu_prostori-2017.pdf

9. Олійник О. Діяльність Червоного Хреста в період Першої світової війни на окупованій Російською армією території Східної Галичини. *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. 2016. Випуск 28. С. 104–111.

10. Олійник О. Діяльність Червоного Хреста на території Прикарпаття в період нацистської окупації. *Війна все змінила. Станиславів і*

Станиславівщина під час війни, окупації та «визволення» (1939 – 1945). Том II. Адміністрація – Культура. Варшава – Івано-Франківськ. 2019. С. 95–106.

11. Олійник О. Червоний Хрест та благодійна активність місцевого населення на території Прикарпаття в період ЗУНР/ЗОУНР на сторінках місцевої преси. *На тлі нової реальності. Станиславів та Станиславівщина в 1918-1923 рр. Політика – Військо. Том 1.* Варшава – Івано-Франківськ, 2018. С. 52–64.

Повідомлення газети «Републіка» про «І Загальні збори Червоного Хреста у Станиславові»

Джерело: Загальні збори «Укр. Червоного Хреста». Републіка. 1919. 8 березня. Ч. 30. С. 1.

**Фінансовий звіт Молодіжного Гуртка Польського Червоного Хреста при
школі в с. Посіч Станіславівського повіту**

Sprawozdanie Kasowe
Koła Młodzieży Pol. Czerw. Krzyża

szkole Powiatowej II stopnia w Posiechu, pow. Stanisławów
za rok szkolny 1938 / 1939 r.

DOCHODY:		ZI	GR	ROZCHODY:		ZI	GR
pozostałość z roku poprzedniego 1937	4	62		Odsetki dla Komisji	—	—	
zwyczajnych w r. szk. 1938/39	7	26		Prenumerata „Czynu Mł. P.C.K.”	—	—	
wspierających	—	—		Wydawnictwa i książki	—	—	
od władz P.C.K.	—	—		Praca społeczna <i>dotyczy na konwale</i>	20	—	
ze składek wśród uczniów	—	—		<i>składek dla biedn. uczniów</i>	20	—	
dorosłych i naucz.	5,5	—		<i>Przybyły wkł. dla biedn. uczni.</i>	15	—	
inne	—	—		Dział higieny	—	—	
	—	—		<i>Lekarstwa do szpitala</i>	8	—	
	—	—		Korespondencja międzyszkolna	—	—	
ogólny dochód z przedsięwzięć	—	—		Ogólne koszty przedsięb. dochod.	—	—	
	—	—		Wydatki kancelaryjne	—	—	
	—	—		Ogółem rozchód	63	—	
	—	—		Pozostałość w kasie	3	88	
Razem	66	88		Razem	66	88	

dn. 21. czerwca 1939 r.

Sekretarz: *Emilia Pawluk*
ucz. kl. IV.

Przewodniczący Koła:
Jan. Staniuk.
ucz. kl. VI.

Opiekun Koła: *Wydzielki na korespondencje międzyszkolne pokryli członkowie Koła z własnych składek między sobą i z własnych, groszowych pośrednictw.*
Wydatki kancelaryjne pokryto przez siebie nie obciążając składek dochodów Koła.

Podpis Opiekuna Koła: *Adwiga Schnerch*

Джерело: Фонд 269 Станіславівський шкільний інспекторат. Оп. 1. Спр. 1450. Звіти дирекцій початкових шкіл Станіславського шкільного округу про роботу гуртків товариства «Польського Червоного Хреста» за 1938/1939 навчальний рік. 2 червня – 27 червня 1939 р. арк. 18.

ТОВАРИСТВО ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА УРСР

Текст під фото «В клубі домашніх робітниць м. Львова. Складають норми на значок ГСО.»

Джерело: Червоний Хрест. 1940. Вересень. (№9). С. 3.

Додаток Д. 2

Текст під фото «Група учнів 11 середньої школи м. Станіслава на заняттях гуртка ГСО 2-го ступеня. Гуртком керує лікар т. Шнебоум»

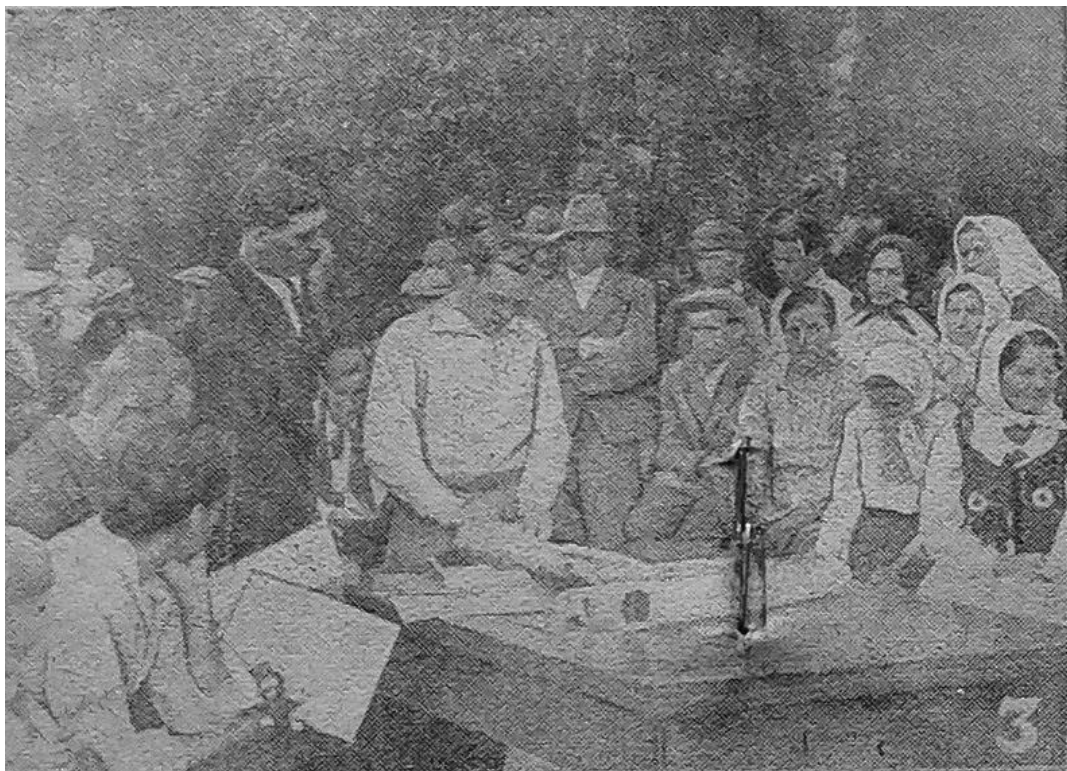
Джерело: Червоний Хрест. 1940. Вересень. (№9). С. 5.

Фрагмент фото-колажу «2) група учнів 5-ї Станіславської середньої школи, які першими області склали норми на значок БГСО II-го ступеня»

Джерело: Червоний Хрест. 1940. Вересень. (№9). С. 8–9.

Фрагмент фото-колажу «3) організаційні збори первинної червонохресної організації при колгоспі ім. 17 вересня Велико-Мостиського району (Львівська область)»

Джерело: Червоний Хрест. 1940. Вересень. (№9). С. 8–9.

Фрагмент фото-колажу «5) сандружина при Станіславському міськкомі»

Джерело: Червоний Хрест. 1940. Вересень. (№9). С. 8–9.

Додаток Е

Дані з річного звіту про роботу Обкому за 1947 р. 9 лютого 1948 р. 48 арк.

наименование показателей	45г.		46г.		47г.		Примеч.
	план	вып.	план	вып.	план	выпол.	
создано п/о	900	585	960	688	960	1120	
вовлечен. в член.общест.	30000	14241	30000	28613	45000	54130	
собрано членс.взносов	45000	7885	45000	49549	50000	70000	
подг.значк.ГСО вар.насел	1000	1450	6000	7429	6000	7409	
под.значк.ГСО школьн.	6000	958	6000	6899	7200	7510	
подгот.значк.БГСО	6600	153	10000	5522	9000	9000	
создано санпостов	600	217	400	262	390	596	
участков. актив. в крас. работе		141		828		5710	
проведено лекций-бесед		235		4138		10721	
обучено кадровых сандруж.					4	5	

Джерело: Державний архів Івано-Франківської області. Фонд р-366.
Станіславський Обласний Комітет товариства Червоного Хреста УРСР. Оп. 1.
Спр. 29. Річний звіт про роботу Обкому за 1947 р. 9 лютого 1948 р. арк. 12